

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ГОРДАНА Ж. МИШЕВ

**ФАКТОРИ УСПЕШНОГ РАЗВОЈА ДРЖАВА И
ЊИХОВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ**

Докторска дисертација

Београд, 2022.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

GORDANA Ž. MIŠEV

**FACTORS OF SUCCESSFUL STATE
DEVELOPMENT AND THEIR IMPLICATIONS
ON SECURITY**

Doctoral disertation

Belgrade, 2022.

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

Проф. др Петар Станојевић, ванредни професор
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Проф. др Ненад Путник, председник
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Ивица Ђорђевић, члан
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Др Бранислав Милосављевић, члан
Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране у Београду

Датум одбране: _____ 2022. године

Изрази захвалности

Највећу захвалност дугујем свом ментору проф. др Петру Станојевићу, за вишегодишњу успешну сарадњу, посвећено време и кључан допринос у реализацији научноистраживачког рада током израде докторске дисертације. Захвална сам и професорки Дејани Јовановић Поповић за професионално усмеравање, стручне савете и велики допринос развијању и унапређењу мојих научних вештина током докторских студија.

Велику захвалност дугујем Ивани Олујић за несебичну подршку, мотивацију и охрабрење током студија, без чије помоћи и разумевања не бих остварила ни један успех у животу и каријери. За пре свега пријатељску, али и техничку подршку захваљујем се Славку Радеском, као и Саши Грујић, која је увек искрено подржавала и ценила мој рад. Посебно се захваљујем својој деци Марку и Михајлу и брату Александру који су ми помагали, чврсто веровали и константно били уз мене током студија.

Ова докторска дисертација, као и сав мој научни рад и каријера посвећени су мојој мајци Мили Ристић, којој судбина није пружила прилику да доживи врхунац мог академског усавршавања, али су темељи њеног васпитања и љубави према образовању уткани на свакој страни овог опсежног научноистраживачког рада.

У Београду,
Фебруар 2022. године

ФАКТОРИ УСПЕШНОГ РАЗВОЈА ДРЖАВА И ЊИХОВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ

Сажетак

Убрзан економски и технолошки развој који је донела глобализација изнедрио је бројне негативне консеквенце, пре свега поларизацију и социјално раслојавање, као основни узрок сукоба широм света, док мир као тежња и циљ савременог друштва још није достигнут. Развијене земље запада чије су одлике стабилност и безбедност, постале су промотери мира, наметајући демократске и неолибералне системе изградње држава. Због тога су у овој дисертацији начињени напори да се издвоје фактори успешно развијених држава који утичу не само на политички, економски, еколошки и друштвени развој, већ и у великој мери граде и одржавају безбедност. Секторским приступом Копенхагенске школе безбедности анализирани су најпознатији светски извештаји који обухватају: војну моћ, економске слободе, еколошке перформансе, демократске слободе, политичку стабилност и управљање државом. Квалитативним истраживањем издвојено је шест успешно развијених држава, затим и фактори према којима су државе најбоље рангиране. Фактори се преплићу и прожимају чиме је тешко направити јасну дистинкцију између фактора развоја и фактора безбедности. Регионалним приступом мапиране су државе према развоју: успешно развијене и безбедне државе, затим неразвијене државе и конфликтни региони и посебна група: велике војне силе. Компаративном анализом успешно развијених држава са неразвијеним државама и војним силама доказана је веза између фактора развоја и фактора безбедности. Закључено је да најважнији фактор развоја није економија, већ образовање, а да је темељ безбедности добро управљање државном организацијом. На крају је извршена анализа Републике Србије према издвојеним факторима, што је показало да не испуњава услове за прогресиван и убрзан развој, због чега не може да осигура безбедност на свим нивоима.

Кључне речи: фактори, развој, безбедност, образовање, глобални проблеми, развијене државе, међузависност

Научна област: Друштвено-хуманистичке науке

Ужа научна област: Студије безбедности

FACTORS OF SUCCESSFUL STATE DEVELOPMENT AND THEIR IMPLICATIONS ON SECURITY

Abstract

The accelerated economic and technological development brought by globalization has given rise to numerous negative consequences, primarily polarization and social stratification, as the main cause of conflict around the world, while peace as the aspiration and goal of modern society has not yet been achieved. Developed western countries, whose characteristics are stability and security, have become promoters of peace, imposing democratic and neoliberal systems of state-building. Therefore, in this dissertation, efforts have been made to single out the factors of successfully developed countries that affect not only political, economic, environmental and social development, but also largely build and maintain security. The sectoral approach of the Copenhagen School of Security analyzed the world's most famous reports, which include: military power, economic freedoms, environmental performance, democratic freedoms, political stability and governance. Qualitative research singled out six successfully developed countries, as well as the factors according to which countries are ranked best. Factors intertwine and permeate, making it difficult to make a clear distinction between developmental factors and safety factors. The regional approach mapped countries according to development: successfully developed and secure countries, then underdeveloped countries and conflict regions and a special group: large military forces. A comparative analysis of successfully developed countries with underdeveloped countries and military forces has proven the connection between development factors and security factors. It was concluded that the most important factor of development is not the economy, but education, and that the foundation of security is good management of the state organization. In the end, the analysis of the Republic of Serbia was performed according to selected factors, which showed that it does not meet the conditions for progressive and accelerated development, which is why it cannot ensure security at all levels.

Key words: factors, development, security, education, global problems, developed countries, interdependence

Scientific field: Social and Humanistic Sciences

Scientific subfield: Security studies

САДРЖАЈ

УВОД	1
1. ТЕМАТСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ	4
1.1 Хладни рат и изазови студија безбедности	4
1.2 Копенхагенска школа безбедности	9
1.2.1 Теорија секуритизације	10
1.2.2 Теорија регионалног безбедносног комплекса (ТРБК)	11
1.2.3 Секторски приступ	14
1.3 Операционализација основних појмова	23
2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	30
2.1 Проблем истраживања	30
2.2 Предмет истраживања	32
2.2.1 Истраживачка питања	34
2.3 Методе испитивања	34
2.3.1 Хипотетички оквир истраживања	34
2.3.2 Научни метод и циљ истраживања	35
2.3.3 Варијабле истраживања	38
2.3.4 Просторно и временско одређење предмета истраживања	39
2.3.5 Преглед коришћених метода	40
3. РАЗВИЈЕНЕ И НЕРАЗВИЈЕНЕ ДРЖАВЕ КАО ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗОВАНОГ КОНЦЕПТА БЕЗБЕДНОСТИ	46
4. ГЛОБАЛНИ ПРОБЛЕМИ И ЊИХОВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ	49
4.1 Највеће глобалне претње безбедности	49
4.1.1 Корелација броја становништва, држава и сукоба	52
4.1.2 Корелација демократије и сукоба	55
4.1.3 Корелација природних ресурса (вода и храна), деградације животне средине, енергетике и сукоба	57
4.1.4 Корелација сиромаштва, образовања и сукоба (безбедносних проблема)	60
4.1.5 Корелација болести становништва и безбедносних проблема	62
4.1.6 Корелација безбедности и тероризма	66
4.1.7 Интернет (сајбер) претње и безбедност	68
4.1.8 Дискусија	70
5. ФАКТОРИ УСПЕШНОГ РАЗВОЈА ДРЖАВА	73
5.1 Различите методологије мерења фактора развоја	76
5.1.1 Вредновање фактора развоја (метод приказа података)	77
5.2 ГЛОБАЛНИ ИНДЕКС МОЋИ	81
5.2.1 Радна снага	81

5.2.2 Ваздушне снаге	83
5.2.3 Копнене снаге.....	83
5.2.4 Морнарица.....	84
5.2.5 Финансијски ресурси.....	85
5.2.6 Логистички ресурси.....	87
5.2.7 Природни ресурси.....	88
5.2.8 Географија	89
5.2.9 Дискусија	90
5.3 ЕКОНОМСКЕ СЛОБОДЕ	93
5.3.1 Владавина права.....	95
5.3.2 Величина владе	98
5.3.3 Регулаторна ефикасност.....	103
5.3.4 Отвореност тржишта	107
5.3.5 Дискусија	113
5.4 ИНДЕКС ЕКОЛОШКИХ ПЕРФОРМАНСИ	116
5.4.1 Квалитет ваздуха.....	118
5.4.2 Квалитет воде	119
5.4.3 Тешки метали	120
5.4.4 Управљање отпадом	120
5.4.5 Биодиверзитет и природна станишта.....	121
5.4.6 Услуге екосистема	122
5.4.7 Рибарство	123
5.4.8 Климатске промене.....	124
5.4.9 Емисије загађења	125
5.4.10 Водни ресурси	126
5.4.11 Пољопривреда.....	127
5.4.12 Дискусија	128
5.5 ДЕМОКРАТСКИ ИНДЕКС	129
5.5.1 Изборни процес и плурализам.....	132
5.5.2 Функционисање владе	134
5.5.3 Политичко учешће	135
5.5.4 Демократска политичка култура	136
5.5.5 Грађанске (цивилне) слободе.....	137
5.5.6 Дискусија	139
5.6 ИНДЕКС СЛАБОСТИ ДРЖАВА	140
5.6.1 Кохезиони подфактор.....	142

5.6.2	Политички подфактор	146
5.6.3	Социјални подфактор	151
5.6.4	Економски подфактор	155
5.6.5	Дискусија	159
5.7	ГЛОБАЛНИ ИНДИКАТОРИ УПРАВЉАЊА	162
5.7.1	Процес којим се владе бирају, прате и смењују	164
5.7.2	Капацитет владе да ефикасно формулише и примењује здраве политике.....	165
5.7.3	Поштовање грађана и државе према институцијама које управљају економским и социјалним интеракцијама.....	166
5.7.4	Дискусија	167
6.	ИЗДВОЈЕНЕ ДРЖАВЕ КРОЗ АНАЛИЗУ НАЈВАЖНИЈИХ ФАКТОРА	170
6.1	УСПЕШНО РАЗВИЈЕНЕ ДРЖАВЕ	171
6.1.1	Норвешка	171
6.1.2	Швајцарска	174
6.1.3	Аустралија	175
6.1.4	Канада	177
6.1.5	Шведска	178
6.1.6	Холандија.....	180
6.1.7	Дискусија	181
6.2	НЕРАЗВИЈЕНЕ ДРЖАВЕ КРОЗ АНАЛИЗУ НАЈВАЖНИЈИХ ФАКТОРА	182
6.3	Дискусија	187
7.	НАЈВАЖНИЈИ ФАКТОРИ РАЗВОЈА И ЊИХОВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ	191
7.1	Издавање најважнијих фактора развоја државе и њихове импликације на безбедност	193
7.2	Критички осврт на факторе безбедности.....	198
7.3	РАЗВОЈНИ ФАКТОРИ.....	200
7.3.1	Фактор људског развоја.....	203
7.3.2	Фактор образовања	204
7.3.3	Фактор глобалне здравствене безбедности (ГХС).....	206
7.3.4	Фактор информационо комуникационих технологија	207
7.3.5	Дискусија	208
7.4	ФАКТОРИ УСПЕШНОГ РАЗВОЈА ДРЖАВА.....	210
7.4.1	Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са неразвијеним државама	213
7.4.2	Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са великим војним силама.....	215
8.	РЕПУБЛИКА СРБИЈА, РАЗВОЈ И БЕЗБЕДНОСТ	218

8.1 Ранг Републике Србије према најважнијим факторима.....	219
8.2 Идентификација фактора за потребе истраживања развоја и безбедности.....	221
8.3 Идентификација испитаника	225
8.4 Интерпретација резултата истраживања	225
8.5 Дискусија	226
9. ЗАКЉУЧАК.....	229
ЛИТЕРАТУРА.....	232
ПРИЛОЗИ.....	245
1. УПИТНИК.....	245
2. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА.....	251
3. ДИСКУСИЈА.....	266
БИОГРАФИЈА	269

Попис табела, графикона, слика, дијаграма и прилога

Табела 1. Независне и зависне варијабле	38
Табела 2. Фактори безбедности и развоја	42
Табела 3. Раст становништва у периоду од 50 година у милионима	52
Табела 4. Демократски индекс по регионима	56
Табела 5. Ранг земаља према војним, економским, еколошким, демократским и политичким факторима развоја	74
Табела 6. Ранг земаља према војним, економским, еколошким, демократским и политичким факторима системом елиминације	76
Табела 7. Вредновање фактора	78
Табела 8. Радна снага	82
Табела 9. Ваздушне снаге	83
Табела 10. Копнене снаге	84
Табела 11. Финансијски ресурси	86
Табела 12. Логистчки ресурси	87
Табела 13. Природни ресурси	88
Табела 14. Географија	89
Табела 15. Извоз оружја 25 највећих извозника 2020.	91
Табела 16. Владавина права	96
Табела 17. Величина владе	99
Табела 18. Регулаторна ефикасност	103
Табела 19. Отвореност тржишта	107
Табела 20. Економске слободе	115
Табела 21. Квалитет ваздуха	119
Табела 22. Квалитет воде	119
Табела 23. Тешки метали	120
Табела 24. Управљање отпадом	121
Табела 25. Биодиверзитет и природна станишта	122
Табела 26. Услуге екосистема	123
Табела 27. Рибарство	124
Табела 28. Климатске промене	125
Табела 29. Емисије загађења	126
Табела 30. Водни ресурси	127
Табела 31. Пољопривреда	127
Табела 32. Индекс еколошких перформанси	128
Табела 33. Првих 12 држава према демократском индексу	131
Табела 34. Ранг држава према демократским факторима	140
Табела 35. Кохезиони подфактор	142
Табела 36. Политички подфактор	147
Табела 37. Социјални подфактор	151
Табела 38. Економски подфактор	156
Табела 39. Индекс слабости држава	161
Табела 40. Глобални индикатори управљања	168
Табела 41. Приказ основних карактеристика издвојених држава 2020.	171
Табела 42. Ранг неразвијених земаља према војним, економским, демократским и политичким факторима	183
Табела 43. Ранг неразвијених држава према факторима развоја	184
Табела 44. Глобални индикатори управљања	184

Табела 45. Фактори безбедности 2010, 2015. и 2020.	192
Табела 46. Фактори управљања Светске банке 2010-2020.	192
Табела 47. Војни, економски, еколошки, демократски и политички ранг 2020.	195
Табела 48. Најважнији фактори безбедности	197
Табела 49. Светски ранг држава према људском развоју, образовању, здравственом систему и информационо комуникационих технологија	201
Табела 50. Вредности индекса људског развоја	204
Табела 51. Фактори и подфактори глобалне дигиталне компетенције	208
Табела 52. Успешно развијене државе према факторима развоја	209
Табела 53. Најважнији фактори развоја и безбедности	212
Табела 54. Фактори развоја и глобалне претње	213
Табела 55. Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са неразвијеним државама	214
Табела 56. Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са великим војним силама	215
Табела 57. Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са Републиком Србијом	220
Табела 58. Економски фактори	222
Табела 59. Избори у Републици Србији од 2000-2020.	224
Графикон 1. Деградација животне средине и сукоби	22
Графикон 2. Војни трошкови	86
Слика 1. Узрочно последичне везе безбедности и развоја	35
Слика 2. Алгоритмовани модел истраживања	36
Слика 3. Индекс слабости држава	160
Слика 4. Земље које чине глобални систем	199
Слика 5. Алгоритам кључног фактора развоја који има импликације на безбедност	210
Дијаграм 1. Глобални проблеми кроз секторски приступ	51
Дијаграм 2. Фактори економских слобода	114
Дијаграм 3. Међузависност и усложеност фактора слабости држава	159
Дијаграм 4. Глобални индекс управљања	168

УВОД

Глобализација која је захватила последњи квартал XX века створила је сложен систем међузависности у глобализованом концепту безбедности. Ширење тржишта, порозност граница, слободан проток робе, капитала и људи, најавио је једну епоху свеопштег напретка људске цивилизације, како у сфери економије, пре свега индустрије и технологије, тако и у сфери политике, културе, а посебно информисања и образовања. Република Србија је, као држава некадашњег социјалистичког уређења, већ више од две деценије у транзиционом периоду ка деморатском либералном систему и никако не достиже степен развијености држава Западне Европе. Ово није својство само Републике Србије, већ многих држава света, посебно постсоцијалистичких и постколонијалних држава. Поставља се питање како су одређене земље достигле успешан економски, политички и друштвени развој, самим тим стабилност и безбедност на свим нивоима, а друге заостају за њима. Земље Западне Европе постали су промотери мира и безбедности широм света, учествујући у мировним мисијама и дипломатским преговорима. То значи да развијене државе јачају и граде одређене факторе који им дугорочно осигуравају безбедност, како државних граница, региона, тако и друштвених група и појединаца. Због тога су у овој дисертацији начињени напори да се издвоје фактори развоја који утичу не само на политички, економски и друштвени прогрес, већ у великој мери граде и одржавају безбедност.

Свет се поделио на развијени и стабилни Запад, нестабилне постсоцијалистичке државе и земље тзв. Трећег света.¹ Прве прати мир, стабилност, економски развој и напредак, друге поврени сукоби и трајни транзицијски и реформски процеси, којима се не назире крај, док неразвијене државе карактеришу дуготрајни конфликти, који спречавају сваки развој, не само државе и региона коме припада, већ људске цивилизације и друштва на тим просторима. Небезбедност као свеопшта карактеристика јесте основна полука страха и претњи, с којима становници ових држава живе деценијама. Земље у развоју, којима углавном припадају државе бившег социјалистичког блока, од којих су неке прошле и пролазе кроз турбулентни период сукоба (бивша Социјалистичка Федеративна Република Југославија, Украјина, Грузија), већ три деценије покушавају да реформским процесима достигну развијене земље света. У њима и даље горе конфликтна жаришта, тзв. замрзнути сукоби, а тамо где су привидно отклоњене безбедносне претње држави, безбедност појединца је још увек упитна због неразвијене економије, стагнације и слободно се може рећи пада друштвених вредности, али и политичке нестабилности.

С друге стране, развијене државе такозваног Запада, дале су себи за право да демократију и либерализам, као основне постулате политичког и економског развоја, намећу широм света, без озбиљне анализе друштвених (историја, традиција, култура, вероисповест, образовање), географских и демографских (регионални положај, ресурси, становништво) и правних фактора (политички и судски систем, законодавни оквир). Инсистирање на економском развоју без развоја свих сегмената друштва и државе није дало очекиване ефекте. Управо у анализи фактора развоја и безбедности лежи теоријски оквир дисертације, који ће бити разматран кроз секторски и регионални приступ Копенхагенске школе безбедности. И сам међународни систем и развијене државе суочене су са глобалним проблемима и изазовима, чији узроци леже управо у последицама које је великим делом изазвао технолошки и

---

¹ Назив земље Трећег света први је спомену француски научник Алфред Сиви 1952. године у делу *Три света, једна планета* (Sauvy, 1952). Најпре се овај израз користио да нагласи политичко-идеолошке разлике (земље Првог, Другог и Трећег света). Међутим, неутралне земље као што су Шведска, Финска, Ирска, Швајцарска и Аустрија нису припадале ни једном политичком и војном блоку, па су крајем XX века трансформацијом социјалистичког блока, почеле да се користе као економски термини: Развијене земље, Земље у развоју и Неразвијене земље или земље Трећег света.

привредни развој: климатске промене и деградације животне средине и недостатак природних ресурса и енергената у многим деловима света, који су узрок и великих миграција. Овакве регионе, за разлику од развијених, карактерише сиромаштво, болести, низак ниво образовања и здравствених услуга, велике миграције, недостатак демократије, људских права и слобода, до развоја глобалног тероризма, криминала и сукоба. Поред развоја нуклеарног, биолошког и хемијског наоружања, тероризма и природних катастрофа, развој информационо комуникационих технологија (ИКТ) и Интернета, допринео је расту невојних безбедносних претњи, који невидљивим полугама могу да угрозе систем било које државе на свету. По ко зна који пут у историји, напредна технологија није унапредила само развој друштва, већ и мултипликовала безбедносне ризике, изазове и претње.

Јако је тешко предвидети који од глобалних проблема може да буде узрок угрожавања безбедности. Безбедносне претње као и глобализација бришу границе, постајући транснационална појава, са асиметричним деловањем и без могућности предвиђања. Данас је безбедносна процена највећи изазов са којима се суочавају стручњаци безбедности, али и носиоци власти као доносиоци политичких одлука и стратешких планова развоја безбедности. Војне претње најлакше је идентификовати и проценити, али проблем савременог друштва јесте глобализовани концепт безбедности и његови мултипликовани узроци, који су одавно превазишли традиционално угрожавање безбедности. Јасно је да развијене државе имају ефикасније одговоре на глобалне претње, због чега су као појединци, друштво, нација и држава, а често и као и сами региони безбеднији од других. Недостатак научних дискурса о вези фактора развоја и фактора безбедности, даје посебан изазов овом истраживању и његовом научном доприносу студијама безбедности. Који то фактори развоја утичу и граде безбедност у овим државама и шта је то чему земље у развоју и неразвијене земље треба да теже за достизање свеукупне безбедности. У том смислу, ова дисертација полази управо од глобалних проблема и њихових импликација на безбедност, затим идентификације развијених (стабилних) и неразвијених (слабих) држава и њихове резилентности на глобалне претње. Идентификација фактора развоја и безбедности ових држава један је од главних праваца истраживања. У другом делу дисертација се бави факторима карактеристичним за државе успешног развоја и њихову међузависност и условљеност. У последњем делу дисертација се бави најважнијим издвојеним факторима и могућностима њихове примене у Републици Србији, са циљем унапређења развоја и безбедности.

Са глобализованим променама мењају се и савремени безбедносни изазови, ризици и претње, проширује се и продубљује концепт безбедности и референтни објекти безбедности поред државе постају и међународни систем, региони, нације и појединци. Међудржавних ратова је све мање, док број унутрашњих сукоба и ратова расте (Uppsala, 2020). Успешно развијене земље Запада окренуте су развоју демократије и економије, отпорне и прилагодљиве променама које носи глобализација, развијене у свим аспектима државног система, укључујући безбедносни апарат. Зато постају предводнице у решавању безбедносних проблема широм земљине кугле: угрожавање људских и демократских права, економских слобода, еколошки одрживих система, решавања сиромаштва, миграција, борбе против криминала и тероризма, спречавања хемијских, биолошких и нуклеарних претњи.

Бројни аутори студија безбедности баве се узроцима и решавањима сукоба слабих и нестабилних држава широм света (Levin & Dollar, 2005; Stepputat, Andersen, & Møller, 2007; Haggard & Kaufman, 2008; Kaplan, 2008), док се мањи број, углавном теоретичара економских наука бави развијеним и стабилним државама (Esping-Andersen, 1996; Taylor-Gooby, 2002; Einhorn & Logue, 2003; Armingeon & Beyeler, 2004). С друге стране, ни теоретичари међународних односа и безбедносних студија у својим радовима нису препознали значај економског, еколошког, друштвеног и политичког развоја и њихове импликације на безбедност, већ су се бавили појединачним узроцима, односно факторима

сукоба (Walt, 1987; J. Mearsheimer 1990; Booth, 1991; R. Jervis, 1997; Stein, 2008). Иако нико не спори значај природних ресурса као најстаријег узрока конфликта посебно актуелних енергената, ретки су теоретичари безбедности који су имали ширу визију корелације (друштвених, економских, политичких) фактора развоја и безбедности. Мада су од краја хладног рата, безбедност и развој изнова интерпретирани, границе међу њима постале су све више замагљене. Другим речима, спајање безбедности и развоја остаје спорно и непотпуно (Andersen, Møller & Stepputat, 2007).

Креатори политике врше различите економске, политичке и друштвене процене, чиме изграђују своје националне инструменте и спољнополитичке алате којима делују у савременим међународним односима. Међутим, безбедносна процена, као кључна полуга државног система, не сме да занемари остале факторе који се рефлектују на безбедност и на тај начин чине корпус одбране националних интереса. У опширној и сложеној анализи фактора који доприносе развоју савремених држава, биће издвојени они фактори који директно утичу и граде све нивое безбедности (појединачна, друштвена, национална, државна, међународна (глобална)). Неопходно је указати на то да добро управљање државном организацијом обезбеђује изградњу стабилног и отвореног друштвеног, економског и политичког система, чиме се јачају безбедносни капацитети држава. Неопходно је препознати узрочно последичне везе развоја и безбедности и усмерити их добрим управљањем. Успешно развијене државе карактерише с једне стране политичка стабилност и друштвена кохезија и интеграција, с друге економско и војно оснаживање и треће, политички утицај који стичу и одржавају у међународним односима.

1. ТЕМАТСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ

Различити теоретичари студија безбедности слажу се око тога да је национални интерес сваке државе безбедност, а опстанак циљ. Никлас Луман (*Niklas Luhmann*), тврди да посматрање разлике између ризика и безбедности доводи до закључка да се безбедност као и здравље никада не догађа, да је то само циљ на коме се ради - тежи, али никад не постиже (Jarr & Kusche, 2008). „Термин „безбедност“ је сличан изразу „здравље“: оба су изрази за рефлексију у смислу да одражавају њихову супротност - неизвесност, болест - и ниједна није остварива као материјално стање. Из те перспективе посматрања постаје јасно да сама безбедност никада није сигурна, односно да је увек неизвесна“ (Jarr & Kusche, 2008: 87). Слично можемо да закључимо и за развој. Тежња сваке државе и појединца јесте да достигне успешан развој, али он може бити оптималан и одржив, никако достигнут и остварен као трајна категорија. Може се рећи да креирање и спровођење здраве развојне политике утиче на изградњу основних стубова друштва и државе и утиче на свеукупан развој и квалитет живота, уједно градећи безбедност.

Ова детаљна епистемиолошка студија треба да обухвати развој појединца, друштва и државе, на чијим темељима почива цео међународни систем и на њему изграђен глобализовани систем безбедности. Како би се избегла преширока и нејасна концептуализација безбедности, неопходан је адекватан теоријски оквир којим ће се разјаснити суштина истраживачког феномена. Опширни преглед литературе указао је не само на велике доприносе студијама безбедности, које су пружили различити теоријски правци, већ и на њихове мањкавости и недостатке, који не могу да нам пруже увид у целину истраживачког феномена. Фактори развоја и безбедности обухватају различите војне, економске, политичке, еколошке и друштвене области, због чега је секторски приступ Копенхагенске школе најадекватнији правац за израду теоријског оквира дисертације.

С обзиром на огроман број различитих типова конфликта, не изненађује што постоји велики број теоријских приступа разумевању сукоба и различитих типова угрожавања безбедности (Mišev, G. 2020). Разлике у тематској концептуализацији безбедности нису толико супростављене у теоријском смислу, већ више у одабиру нивоа анализе и референтног објекта безбедности (појединац, друштво, држава, наднационални ниво), као и врстама претњи као потенцијалним узроцима сукоба. Суштина традиционалних теоријских приступа огледа се у наглашавању различитих аспеката концепта безбедности. Реализам је фокусиран на државу као референтног објекта безбедности, либерализам наглашава улогу наднационалне институције и међународне економске сарадње, критичке студије се баве појединцима и друштвеним групама, феминизам је фокусиран на родну равноправност, еколошке студије све већом деградацијом животне средине и миграцијама, док теоретичари социјалног контруктивизма нагласак стављају на национални идентитет и културу. У том смислу Копенхагенска школа безбедности кроз мултисекторски приступ обједињује референтне објекте безбедности, као и факторе који граде свеукупну безбедност од појединца, друштва, државе до међународне (глобалне) заједнице.

1.1 Хладни рат и изазови студија безбедности

Конкретне околности после Другог светског рата у међународним односима биле су условљене непрестаном напетом међу државама, која је произилазила из идеолошког и политичког супростављања Сједињених Америчких Држава (САД) и Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР). Овај период је одликовала биполарна структура међународног система, праћена сталном претњом нуклеарног рата између две велике силе,

коју је Волт назвао равнотежом претње (Walt, 1987). Услед несагледивих последица нуклеарног рата који би довео до међусобног уништења, овакав поларизовани међународни поредак није довео до рата између тзв. великих сила. У том смислу, ако занемаримо неколико кризних ситуација (Суецка криза 1956., Берлинска криза 1961., Кубанска ракетна криза 1962. године), може се констатовати да је биполарна структура међународног система остварена кроз политику одвраћања од међудржавних ратова била успешна. Међутим, трка у наоружању с циљем одвраћања од претњи и очувања безбедности, изазива појаву безбедносне дилеме, стварајући несигурне односе међу државама. Због тога су различити теоретичари безбедности углавном били фокусирани на војне претње и очување територијалне целовитости и суверенитета држава, што прилично губи научни значај у новом глобализованом концепту безбедности, којег карактеристишу нови безбедносни изазови, ризици и претње.

Традиционални концепт безбедности полазио је од државе као референтног објекта безбедности и војне моћи као доминантног фактора у међународним односима. Сигурност граница и територијални интегритет били су примат у поимању значаја безбедности, услед чега се унутрашња и спољна политика држава базирала на јачању војних савеза и оснаживања војске као неопходан и уједно најважнији услов опстанка државе и нације. Напад или претња нападом од спољних чинилаца, пре свега других држава, означен је као највећи безбедносни ризик и изазов с којима се суочава једна држава и њен безбедносни апарат. Бројни теоретичари безбедности (Н. Morgenthau, 1948; К. Waltz, 1979; S. Walt, 1987, 1991; J. Mearsheimer 1990, 1994/95; R. Aron, 1996, 2001) после Другог светског рата, своје научне доприносе фокусирали су на објашњење сукоба и уопште понашање држава у међународним односима кроз државотворни (реалистички) приступ. Државе су у анархичном међународном систему међусобно водиле непрестану борбу за постизање властите безбедности, најчешће на рачун других држава и све до краја хладног рата националну безбедност осигуравале војним савезима и одбрамбеним системом заснованим на оружаним снагама. Настао после Другог светског рата, реалистички концепт био је адекватан теоријски правац за разумевање међународне и безбедносне политике у периоду Хладног рата. Међутим, ослоњена искључиво на државе као референтне објекте безбедности и понашање у складу са људском природом реалистички приступ није дао довољно елемената за даље испитивање и предвиђање промена у сложеном међународном систему, тако да се експанаторни потенцијал реалистичке теорије показао као недовољно свеобухватан. Пад Берлинског зида и завршетак Хладног рада доводи до новог правца у реализму тзв. структурални реализам или неореализам. Неореалисти сматрају да је понашање држава под утицајем спољашњег окружења (анархичне структуре међународног система), а не карактеристика његовог унутрашњег уређења (Мишев, 2020). У поретку у ком је природно стање међу државама - стање рата, државе као рационални актери саме доносе одлуке да ли ће или не применити силу, ослањајући се на начело самопомоћи (Waltz, 1979). Међутим, сама и ослоњена на себе, поједина држава може мало да направи у сложеном глобализованом концепту безбедности. Због тога неореалисти полазе од тога да се слабе државе удружују са великим силама како би преживеле у анархичном међународном систему. Када се узму у обзир унутрашњи сукоби крајем '90-их и почетком XXI века (Социјалистичка федеративна Република Југославија, Грузија, Украјина, Либија) може се закључити да нестанком биполарне поделе света, ни ова теорија није адекватан оквир за постављање истраживачког проблема.

Седамдесетих година XX века потпуно се мења амбијент међународног система, пре свега у економском смислу, експанзија индустријског развоја, све већа прекогранична сарадња и умрежавање, транснационална изградња институција, што доводи до убрзаног развоја целокупног друштвено економског система, назван процесом глобализације. Глобализација је отворила врата развоју либералног приступа безбедности (Krasner, 1982; J. Grieco, 1988;

Hellmann & Wolf, 1993; Keohane & Nye, 1997; R. Jervis, 1997; Stein, 2008), који је полазио од тога да међународна економска сарадња и међузависност, уз контролу наднационалне институције, може допринети јачању мира и безбедности држава. Међутим, ширење глобализације и економске међузависности показало је да етничке и верске поделе нису нестале, већ су напротив подстакле талас грађанских ратова и сецесионистичких тежњи (Социјалистичка Федеративна Република Југославија, Чеченија, Грузија, Украјина, Молдавија), али и ширења тероризма (Ирак, Сирија, Авганистан) (Mišev, 2020). Све већа поларизација друштва унутар држава осликавала се глобално и на државе и регионе. Теоретичари неореализма као што су Миршајмер или Швелер сматрали су да борба за ресурсе и територију друге државе настаје као тежња ка моћи и успостављање хегемоније, једне силе јаче и моћније од свих других, која управља другим државама и самим тим утиче на међународне институције. Неореалисти тврде да су институције у основи одраз дистрибуције моћи у свету и да најмоћније државе у систему креирају и обликују те институције како би могле да одржавају, па чак и повећају своју моћ (Mearsheimer, 1994/95). Раст економских и војних способности држава које претендују да буду велике силе изазивају интензивну конкуренцију међу земљама за ресурсе и тржишта, војну и политичку моћ (Schweller & Pu, 2011). Иако су неореалисти повезали значај природних ресурса и економског развоја са војном безбедношћу и тиме моћи држава, они ипак нису отишли даље од тога да објашњавају сукоба и угрожавање националне безбедности виде у тежњи великих сила да успоставе хегемонију у међународним односима (Mišev, 2020). По њима стицање моћи јесте кључан фактор за осигуравање безбедности. Међутим, појава тероризма типична за земље трећег света, као најупечатљивије асиметрине претње безбедности, заједно са ширењем глобалних еколошких, интернет и биолошких претњи, доводе у питање темеље неореалистичке теорије.

„Нити реализам, нити институционализам не објашњавају променљиве суштинске циљеве и циљеве над којима државе улазе у конфликте или сарађују; оба се фокусирају на формалне узроке, као што су релативна моћ и формалне последице, као што су сукоб и сарадња *per se*“ (Moravcsik, 1997: 22). И поред покушаја да се безбедносне студије прошире, Болдвин сматра да изучавање безбедности није имало озбиљну пажњу која је дата концепту правде, слободе, једнакости, облигационим односима, репрезентовању (заступању) и моћи (Baldwin, 2016). Заговорници критичке теорије (Cox, 1981; Booth, 1991) сматрају да студије безбедности истраживачку пажњу треба да усмере на појединце и друштвене групе, односно могућностима људске еманципације и превазилажење тзв. структуралног насиља. Конструктивисти (Wendt, 1992; Onuf, 1995; Adler & Barnett, 1998) иду корак даље и наглашавају важност идеја и утицаја културе, вредности, норми и идентитета на концепт националне безбедности.

Промене које је донела глобализација захтевају нов приступ безбедности. Бузан је приметио да како се оружана конфронтација између Сједињених Држава и Совјетског Савеза гаси, економска, друштвена и еколошка питања гурају се у највише редове међународне безбедносне агенде (Buzan B., 1991). У периоду који карактерише процес економског развоја, увођење нових технологија и реорганизација привреде, развој информационо комуникационих технологија (ИКТ), створио се широк спектар дубоких социјалних промена: неефикасност друштвених норми, криза легитимитета, велике миграције (од неразвијених ка развијенијим економијама), раст криминала, бројни грађански и политички протести, борба за права на слободу, благостање, итд. Процес глобализације створио је већа економска и политичка очекивања, али и друштвене поделе и екстремне социјалне разлике, као плодно тло за развој друштвених конфликта (Mišev, 2020). Уз све то треба додати неспособност влада неразвијених држава да реше унутрашње проблеме које носи глобализација. Слабе државе и некомпетентне владе су извор многих озбиљних локалних и регионалних проблема, који се, понекад реперкутују и на глобалном нивоу (Stojiljković, 2010). Најизразитија безбедносна појава је велик број унутрашњих сукоба, пораст броја избеглица, велики

цивилни губици, недржавни актери као што су паравојне формације, цихадисти, терористичке организације, плаћеници. Нови рат се дефинише као организовано насиље (Rokvić, 2017). Постало је више него јасно да су глобални проблеми прешли са једноставних на комплексне безбедносне феномене. Другим речима, савремени безбедносни изазови, ризици и претње остварују нелинеаран, асиметричан ефекат на државе и стварају проблеме у области безбедности, јер превазилазе оквире традиционалних начина решавања.

Поред трке у наоружању и страха од нуклеарног рата, настају нови видови угрожавања безбедности у виду економских санкција с циљем дестабилизације држава, уплитања у унутрашње ствари једне државе или региона, јачања екстремног национализма, организованог криминала и међународног тероризма, нови софистицирани начини ратовања (сајбер напади), енергетске кризе, пандемије, еколошке деградације, велике миграције становништва. Нови изазови, ризици и претње безбедности постали су комплексни, транснационални, спорадични и непредвидиви, а сама појава нових референтних објеката безбедности, умањила је значај државе. Глобалне трендове карактерише неизвесност и несигурност, нису јасни циљеви ни разлози за изазивање сукоба, а достизање безбедности постаје комплексно како за појединца, тако и за државе и глобални систем, због чега фокус стручне и научне заједнице треба да буде усмерен ка безбедности на свим нивоима.

Оружани сукоби као најгора безбедносна претња и глобални мир као недостижни безбедносни феномен савременог друштва, јесу неизбежне категорије научних дискурса. Експланаторни потенцијал друштвених наука, пре свега међународних односа и студија безбедности, објашњавају узроке и последице сукоба без улажења у суштинске факторе који доводе до сукоба или мира. Донекле је лакше објаснити и концептуализовати сукобе, ма колико узроци били вишеструки и често замагљени и испреплитани. Међутим, развој мира и стабилности такође има бројне узроке и факторе који их граде. Да ли је у питању култура и образовање једног народа, историјске чињенице, економски развој, демократија, политички систем, ресурси и економија, тешко је дати симплифицирани одговор. Неминовно је да сваки војни сукоб прате политички немири (демонстрације, штрајкови), чији узрок је у економским, еколошким и друштвеним факторима (квалитет живота, демократија), а прате их изострени међународни односи (мешање међународне заједнице у сукобе). Бројне студије баве се узроцима и последицама сукоба. Међутим, ретко се поставља питање шта су фактори мира и стабилности неких држава и шта то осигурава безбедност на свим нивоима. Чињеница је да су развијене земље запада од завршетка Другог светског рата, без већих грађанских немира који би ескалирали оружаним сукобима. Исто се може рећи и за недемократске земље попут Кине или Северне Кореје, али то сигурно нису државе које су пожељна дестинација миграната, у смислу обезбеђивања квалитета живота, нити државе где је власт транспарентна, а безбедност појединаца гарантована и поштована.

Уколико је степен демократског, економског, еколошког, друштвеног и политичког развоја у корелацији са безбедношћу, онда развијене државе прати мир и стабилност, недовољно развијене повремено сукоби и замрзнути конфликти, док неразвијене државе карактеришу вишедеценијски сукоби и нестабилност. Како су земље тзв. развијеног Запада преузеле примат у међународним односима, ширећи политичке, економске и друштвене вредности оличене у демократији и неолиберализму, остатак света још увек има проблем са имплементацијом западних система. Због чега неразвијене државе не могу да достигну развијене, ако су основни постулати развој економије и неолиберални економски систем? Овде се неминовно поставља питање демократије, јер у недемократским друштвима тешко да је могуће слободно и транспарентно привређивање, слобода политичког избора, нити развој цивилног друштва. Свака држава може да добије донацију или кредит за економски развој и масовно то чине, иако им развој, као и безбедност нису тиме осигурне. Који су то економски, политички, социјетални, еколошки и војни фактори које државе треба да развију да би осигурале своју безбедност на свим нивоима. Свако друштвено-економско и политичко

државно уређење има своје системске структуре у којима се граде одређени фактори одрживог развоја и стабилности. Реформе које прате постсоцијалистичке и постколонијалне земље нису довеле до мира, стабилности и економског просперитета. Шта је то од системских реформи неопходно покренути, како би се ојачали одређени фактори који су кључни за развој државног система, од појединца, друштва до власти.

Последице глобализације и рапидног раста становништва и броја држава, изазвале су економски напредак и економску међузависност, развој савремених технологија, ширење средстава комуникације, сталне миграције, унапређење квалитета живота и стварања неких облика тзв. држава благостања. Међутим, то је створило велике друштвене и социјалне разлике унутар држава, које су се пресликале и на глобални ниво. У трци за достизање бољег животног стандарда укључују се земље бившег социјализма и бивше колонијалне државе, на чијим просторима је избило, и још увек избија, низ прикривених и отворених сукоба у последњој деценији XX и прве две деценије XXI века. Глобални мир у XXI веку и поред свеукупног економског и технолошког развоја и повећања квалитета живота, није достигнут, јер су регионалне, пре свега политичке и социо-економске разлике огромне. Сам развој економије не гарантује безбедност, чак ни поседовање одређених ресурса, који су често и сам узрок конфликта. То значи да постоје одређени фактори, чијим се успешним развојем гради пре свега политичка стабилност, обезбеђује друштвени и економски развој и граде комплексни системи безбедности. Суштина овог истраживања јесте издвајање одређених фактора развоја и безбедности оних држава, које карактерише успешан развој, мир и стабилност.

Поучени искуством експанзије економског развоја Социјалистичке Федеративне Републике Југославије после Другог светског рата, чији мир и стабилност је уздрмала најпре економска криза '80-их година XX века, поставља се питање зашто једна европска држава није успела да осигура безбедност и сачува мир. Економски пад је погодио све републике, довео до кризе националног идентитета и јединства, кризе легитимитета власти и бујања етно-национализма у најгорем облику, што је довело до унутрашњих сукоба и грађанског рата. У исто време, на истом регионалном безбедносном комплексу Европе, долази до распада Чехословачке, мирним путем и стварања две државе Чешке и Словачке. На жалост, Чехословачка је једна од ретких примера мирне промене граница, односно сепарације држава и промене политичког и економског уређења, без изазивања грађанског рата. Свакако ове државе спадају у ред развијених држава за разлику од Републике Србије и осталих држава Југоисточне Европе, па чак и чланица Европске уније као што су Бугарска и Пољска. Безбедност у овом региону није на завидном нивоу, нерешено Косовско питање, опстанак ентитета Босне и Херцеговине, повремени немири у Северној Македонији, без обзира на усвојен неолиберални концепт економског развоја и владавине права оличене у демократији. На жалост много гора ситуација је у постколонијалним државама Азије и Африке, пре свега региона Блиског Истока и Северне Африке (енг. *Middle East and North Africa - MENA*), где су оружани сукоби трајна категорија, чије се решавање не назире, посебно развојем тероризма, последње две деценије. Управо је тема ове дисертације идентификовање факторе развоја и безбедности, који су карактеристични за успешно развијене земље дуготрајног мира и стабилности. На примеру Републике Србије анализираће се мањкавости система у примени фактора развоја, чијим унапређењем се осигурава безбедност.

Проблем сваке научне дисциплине настаје из тежње да се усаврши и допуни корпус научног сазнања из своје области, па тако и студије безбедности. Сумирајући теоријске домете студија безбедности, једино Копенхагенска школа безбедности, разградњом појединих сектора безбедности на адекватан начин проширује анализу безбедности, чиме доприноси лакшем разумевању повезаности развоја државе са безбедношћу. Циљ није стварање хијерархијског дискурса безбедности и умањивање значаја сувереног идентитета државе и других референтних објеката безбедности, већ ревизија начина на који је безбедност у

традиционалним концептима схваћена. У складу са тим издвојиле би се оне карактеристике развијених држава, које осигуравају безбедност на свим нивоима од појединца, друштва, нације до међународног система. Досадашња научна сазнања у највећем броју бавила су се безбедношћу парцијално, односно узимајући у обзир само појединачне факторе безбедности, не узимајући у обзир ширину и домет савремених, глобализованих изазова, ризика и претњи безбедности. У овом раду учињени су напори да се секторским приступом, анализирају сви они фактори који су у корелацији са безбедношћу, а тичу се друштва (национални, кохезивни, верски, етнички и културолошки аспекти), економије (микро и макро), политике (спољне и унутрашње) и милитаризације (капацитети, наоружање, савези). Суштина истраживачког проблема јесте да се нађе модел по коме би се ти фактори јачали и развијали, са циљем постизања што веће безбедности, како појединца, друштва, тако и нације, региона и међународног система.

1.2 Копенхагенска школа безбедности

Средином осамдесетих година за потребе истраживања мира и конфликта данска Влада оснива Копенхагенски истраживачки институт (*Copenhagen Conflict and Peace Research Institute – COPRI*), чији су највећи допринос дали Оле Вејвер, Бери Бузан и Јап де Вајлд (Мишев, 2020). Значај Копенхагенске школе безбедности је у томе што је превазишла државотворни приступ безбедности, који је био доминантан теоријски правац током Хладног рата. Незадовољство државотворним приступом је прво стимулисано порастом економских и еколошких агенди у међународним односима током седамдесетих и осамдесетих година, а касније и забринутости око питања идентитета и транснационалног криминала током 1990-их (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Наглашавајући како догађаји у међународној политици утичу на динамику европске безбедности, представници Копенхагенске школе уместо да се концентришу на заштиту одређене државе, баве се могућношћу стварања мирних односа између држава и народа Европе (Huysmans, 2007). Глобализовани међународни систем карактерише сложен и међузависан скуп односа између држава, који су условљени бројним унутрашњим, развојним факторима (економским, друштвеним, дипломатским, војним). Правилним управљањем државном организацијом и усмеравањем њеног развојног потенцијала, могуће је изградити мирне односе, како на унутрашњем пољу, тако и у међународним односима.

Већина литературе која покушава да анализира безбедност заснива се на концептима моћи и мира, пре свега у традиционалној реалистичкој школи међународних односа (Buzan, 1983). По традиционалистима држава као референтни објекат безбедности ослања се на оружане снаге и политичку моћ за очување безбедности и опстанка као циља (Мишев, 2020). Међутим, разрађујући теоријски приступ безбедности представници Копенхагенске школе увидели су да оружане снаге немају само функцију очувања граница, већ узимају активну улогу у војним операцијама широм света. По њима добар пример су развијене демократске земље које теже низу циљева у свом унутрашњем и спољнополитичком деловању (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). У том смислу Копенхагенска школа студија безбедности развила је три теоријска правца:

1. Теорију секуритизације (*securitization*);
2. Теорију регионалних безбедносних комплекса (*regional security complex*);
3. Секторски приступ безбедности (*security sector analysis*).

За потребе истраживања користиће се макро анализа (теорија регионалног безбедносног комплекса) и микро анализа (секторски приступ), док је теорија секуритизације добар основ

за објашњење субјективног осећаја угрожености и креирања јавног мњења у схватању угрожавања безбедности, што је приближава социјеталном секторском приступу.

1.2.1 Теорија секуритизације

Де Вајлд као теоретичар коме је либерални плурализам најприближнији и Вејвер као постмодерни реалиста предложили су радикално редефинисање и проширење концепта безбедности, истичући да је безбедност интерсубјективан и друштвено конструисан концепт (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998).² Другим речима, Копенхагенска школа студија безбедности схвата безбедност као процес социјалног конструисања претњи који укључује секуритизујућег актера (политичку елиту најчешће), који означава одређено питање као ургентно и као претеће по опстанак референтног објекта што, једном када јавност то прихвати, легитимише употребу ванредних мера ради отклањања претње (Buzan, 1991). Управо је субјективни осећај који појединац као референтни објекат безбедности перцепира као угроженост, основа на којој се правдају потези власти с циљем спречавања, решавања и елиминисања потенцијалних или стварних претњи безбедности. Секуритизациони актери могу се наћи на свим нивоима, мада су представници држава и међународних организација, а понекад и фирме генерално најефикаснији актери међународних односа (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). У том смислу безбедност је политичка конструкција, јер свакој ванредној мери предходи политичка одлука. Представници Копенхагенске школе сматрају да постоји и обрнути процес, односно концепт десекуритизације или обезвређивања одређене теме као безбедносне претње. То значи да се одређени догађаји негирају као безбедносне претње, као што је случај појаве вируса Ковид 19, који су многи у почетку сматрали обичним gripом, а данас је на нивоу највеће глобалне претње. У том смислу секуритизација може да се узме као језички акт и политички алат, не као посебан правац у теоријама безбедности. Улога лидера и политичке елите јесте да доносе одлуке од значаја за безбедности и да кроз своје наступе јавности образложе разлоге тих одлука, као и последице које производе. У том смислу политички актери имају способност пренаглашавања или минимализовања одређеног догађаја или појаве као безбедносну претњу. На овај начин се контролишу масе у смислу изазивања или ублажавања социјалних немира и панике, што је легитиман политички алат.

Бузан је полазио од тога да је традиционално позивање на безбедност било кључ за легитимну употребу силе. „Безбедност је резултат потеза који изводи политику изван установљених правила игре и неко питање третира као питање посебне врсте политике или као питање које је изнад уобичајене политике“ (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998: 23). У том смислу и Вејвер сматра да спомињући угрожавања безбедности, представник државе проглашава ванредно стање, користећи на тај начин право да употреби сва средства која су потребна да би се спречила нека претња. Моћ носиоца власти као секуритизујућег актера је способност да се креира друштвена реалност кроз процес и начин представљања одређене теме, који никада није једноставна рефлексија догађаја. Безбедност није објективан осећај, нити субјективан (лични) осећај страха и угрожености, већ значење добија конструисањем неког питања као безбедносне претње од стране носиоца власти. Наметањем одређеног питања као безбедносну претњу, не значи да претња реално постоји. У том смислу, теорија секуритизације, иако је посебан теоријски оквир, пре би могла да се посматра кроз секторски приступ, односно социјетални фактор, него засебан теоријски правац.

---

² Термин социјална конструкција постао је један од темељних појмова у социологији захваљујући књизи Питера Бергера и Томаса Лакмана: Социјална конструкција збиље (*The Social Construction of Reality*), у којој образлажу како знање долази из социјалних интеракција људи. Социјални конструктивизам даје одговор на питања да ли је нешто стварно по себи, односно природно стање или је друштвено условљено (Berger & Luckmann, 1992).

Секуритизација није усмерена само на појединце/грађане, као у случају нафтних (1973, 1979, 1991) и гасних криза (2006, 2009, 2014) или пандемија (САРС 2002, Свињски грип 2009, Корона вирус 2020), при чему се уводе и правдају ванредне мере у угроженим земљама. Одобрење да се нека појава или догађај прихвати као безбедносни изазов, ризик или претња обухвата много шире размере, па су тако војне интервенције без дозволе Савета безбедности Уједињених Нација (СБ УН) правдане хуманитарним активностима услед наводног кршења људских права, одбране демократије, до производње хемијског наоружања и одбране од тероризма (Босна и Херцеговина, Савезна Република Југославија, Либија, Ирак, Авганистан, Сирија). У том смислу представници Копенхагенске школе безбедности скрећу пажњу на једностране одлуке под вођством Сједињених америчких држава и њених савезника. По њима, САД користе секуритизацију углавном за легитимизацију сопствених аката (Buzan, Waever, & de Wilde, 1998). У сваком случају овај фактор није занемарљив за разумевање процеса којим се успоставља или угрожава безбедност, управо због значајне улоге политичких лидера (председника, премијера) у унутрашњој и спољној политици.

1.2.2 Теорија регионалног безбедносног комплекса (ТРБК)

У безбедносној анализи обично доминирају два сувише екстремна нивоа: национални и глобални. Будући да је безбедносна динамика сама по себи релативна, безбедност ни једне нације није самостална (Buzan & Wæver, 2003). Може се зато рећи да регионална безбедност спаја национални ниво, односе између држава и глобални ниво, односно активности међународне заједнице око одређеног питања. Оно што је значајно, јесте да је национална безбедност директно условљена безбедношћу суседних држава и целог региона коме одређена држава припада. Већина држава се више боји својих суседа него удаљених сила; према томе, безбедносна међузависност у целом међународном систему је далеко од јединствене (Buzan, Waever, & de Wilde, 1998). Представници Копенхагенске школе уводе теоријски правац познат као Теорија регионалног безбедносног комплекса, али и поткомплекса, стварајући тако регионалне целине, које карактеришу различите безбедносне динамике. Уско паралелно са спектром јаких/слабих држава прилично је широко коришћена шема за класификацију савремених држава у три типа: постмодерна, модерна и премодерна (Buzan & Wæver, 2003). У складу са тим, према Бузану и Вејверу постоји 8 (осам) регионалних безбедносних комплекса: Субсахарска Африка садржи претежно премодерне државе; Блиски Исток, Јужна и Источна Азија, Јужна Америка и Источна Европа садрже претежно модерне државе; Северном Америком и, још више, западном Европом доминирају постмодерне државе (Buzan & Wæver, 2003: 24). На овај начин представници Копенхагенске школе дали су трипартитативну поделу на премодерне, модерне и постмодерне, што је слично уобичајеној подели на развијене, земље у развоју и неразвијене земље или Галтунгове земље Центра, Периферије и Полупериферије. По њима, безбедносна међузависност је знатно интензивнија међу државама унутар таквих комплекса него у државама изван њих (Buzan, Waever, & de Wilde, 1998: 45).

Као један вид конфликтне формације после распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), Бузан и Вејвер наводе Балкан као један регионални безбедносни поткомплекс у склопу Европског регионалног комплекса. Представници Копенхагенске школе на тај начин уводе и појам Регионалног безбедносног поткомплекса (РБПК) као област аутономне безбедносне међузависности између јединица које га чине и има себи својствену регионалну безбедносну динамику, али је чврсто уграђен у Регионални безбедносни комплекс на који се географски ослања и са којим је повезан у безбедносном смислу (Buzan & Waever, 2003: 51). Оно што је значајно када су региони у питању јесте то што регионални фактор јесте један од кључних индикатора мерења економске

међузависности, политичке стабилности државе (демографски притисци) и војне безбедности (ратови у окружењу).

Ослоњена на неорелизам уз комбиновање секторске анализе и теорије секуритизације, Копенхагенска школа ослања се на Теорију регионалних безбедносних комплекса, услед претпоставке да ће у свету после Хладног рата и нестанка биполарности, међународни односи попримити више регионални карактер (Buzan 1991; Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998; Buzan & Waever, 2003). „Преостале велике силе више нису мотивисане идеолошким ривалствима, и све оне показују упадљиве знакове да желе да избегну шире политичке ангажмане, осим ако њихови сопствени интереси нису одмах и снажно погођени. Оваква ситуација ствара слабо вођство на глобалном нивоу и сходно томе доводи до претпоставке да ће више него раније региони остати препуштени да разреше своје проблеме“ (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998: 9). У својим каснијим радовима, ови теоретичари мењају правац којим су градили теорију регионалног безбедносног комплекса. Без обзира на улогу региона, представници Копенхагенске школе, нису занемарили значај националног интереса великих сила, којима се руководе и правдају поступци у њиховом спољнополитичком деловању, односно мешању у унутрашње проблеме других држава. Бројни примери сукоба после завршетка Хладног рата (земље бивше Југославије: Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, државе бившег Совјетског Савеза: Грузија, Украјина, као и државе Блиског истока: Сирија, Ирак, Авганистан) показују да региони, чак ни ширењем регионалних организација (Организација за европску безбедност и сарадњу – ОЕБС (енгл. *Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE*), Шангајска организација за сарадњу – ШОС (рус. *Шанхайская организация сотрудничества, ШОС*), Организација Уговора о колективној безбедности - ОДКБ (рус. *Организация Договора о коллективной безопасности, ОДКБ*) не умањују улогу које велике силе имају у међународним односима. Управо је одбрана и чување националног интереса ван граница своје земље дала тзв. великим силама право да интервенишу и мешају се у сукобе широм света. Могућност стране интервенције у одређеној држави важан је фактор стабилности, односно индикатор слабости државе и њене могућности да самостално решава унутрашње проблеме или спољне безбедносне претње.

Сукоби у свету у последњих неколико деценија све су више национални и регионални, али њихово решавања и даље укључује глобалне актере. Бузан и Вејвер разликују две врсте спољних утицаја: прекривање и пенетрација. Прекривање обично укључује обимно постављање оружаних снага на подручју које прекривају велике силе (снаге) и сасвим се разликује од уобичајеног процеса интервенције (пенетрације) великих сила у политике локалних безбедносних комплекса (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Мешање у унутрашње ствари једне државе јесте један од фактора нестабилности и доводи у питање не само легитимност једне владе, него и њен интегритет и државни суверенитет. Дугим речима, безбедност државе, као референтног објекта безбедности, може да буде угрожена деловањем снага унутар ње или деловањем споља, од стране других држава или комбинованим деловањем ова два фактора.

У Глобалном извештају о сукобу, управљању и слабости државе 2017. (*Global Report 2017. Conflict, Governance, and State Fragility*) Центра за истраживање системског мира, који у периоду од 200 година прати убрзан раст популације, настанак и раст броја држава, развој сукоба, као и врсте режима, политичке, економске и друштвене факторе, закључено је да су број и величина оружаних сукоба у глобалном систему прилично равномерно распоређени по целом свету, иако концентрисани у шест (6) региона: Централна Америка, Јужна Африка, Блиски Исток, Југ Азије, Југоисточна Азија и Корејско полуострво (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 11). У овом извештају се скреће пажња на то да су стране војне интервенције у грађанским ратовима и даље честе, нарочито на подручју Блиског Истока и Северне

Африке (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017).³ Због тога је регионални приступ од значаја за истраживање феномена безбедности, јер се сукоб у једној држави увек рефлектује на цео регион, а у савременом глобализованом систему безбедности често и на цео свет. Због тога је глобализовани концепт безбедности, наслоњен на темељима Копенхагенске школе безбедности, адекватан правац изучавања савременог угрожавања безбедности.

Објашњење тензија на одређеном географском региону Вејвер наводи као „високи ниво претње или страха који се међусобно осећа између две или више већих држава“ (Waever, 2005:156). Конфликтне формације како наводи Ејдус, налазе се на Блиском истоку, у већем делу Африке, у јужној Азији и делом у постсовјетском комплексу (Ejdus, 2012). Ове регионалне разлике уочио је и Волерштајн, који у у тримодалној економској улози региона у светској економији разликује центар (Севернозападна Европа), периферију (Источну Европу) и полупериферију (Средоземље). Волерштајн такође сматра да класна структура карактерише како националну, тако и светску економију (Wallerstein, 2000). На тај начин јасно је да регионалне поделе имају своје узроке у економском и класном раслојавању на глобалном нивоу. Копенхагенска школа ослањајући се на Галтунга и Волерштајна сматра да се класна подела „центра“ насупрот „периферије“ (елите насупрот масама) унутар држава, репродукује глобално у односима централног и периферије, односно између развијених индустријализованих држава и земаља Трећег света (Buzan, 1983). Галтунг у структуралној теорији империјализма узима за своје полазиште две чињенице о свету: огромну неједнакост, унутар и између нације, у готово свим аспектима људских животних услова, укључујући и моћ одлучивања о тим животним условима; и отпор да се та неједнакост промени. Свет се састоји од нација Центра и Периферија; а сваки народ заузврат има своје центре и периферију (Galtung J., 1971). Поједностављено речено ови теоретичари објашњавају на који начин се национална економска безбедност репродукује истоветно на глобалну безбедност, односно да су социјалне и економске разлике својствене како унутар држава, тако и између држава и региона.

Регионе не карактерише само географска повезаност, већ свеукупност политичких, друштвених и економских односа и на њима изграђене безбедносне констелације. Сталне геополитичке промене, друштвено политички преврати, промене економских система, прекрајања граница, уситњавање држава и физички мењају регионе. Иако су конфликтне формације мапиране на одређеним географским просторима, ширење сукоба, као и ширење културе, економије, идеологије, није могуће ограничити просторно, ни временски. Регионе карактеришу различити интезитети кооперације или конфронтације, дојучерашњи савезници некада заузимају сукобљене стране и обрнуто. У том смислу безбедносни комплекси обухватају регионе схваћене кроз Галтунгову и Волерштајнову пројекцију Центра, Периферије и Полупериферије. То су увидели и представници Копенхагенске школе. Бузан у чланку *Глобално међународно друштво* разликује нешто што се може описати као регионално јединствени државни облици или примарне институције: скандинавске државе благостања, источноазијска развојна држава, слабе постколонијалне државе у већем делу Африке и на Блиском истоку (Buzan & Schouenborg, 2018). Развој држава није ограничен само на Западну и Северну Европу и Америку, већ и на Азију са океанијом, па се развијеним државама сматрају и Аустралија, Јапан, итд. У том смислу регионе не чини само заједничка територијална блискост, већ заједничке карактеристике политичког уређења, економског система, безбедносних структура и јединство националне друштвене кохезије. То су државе које имају стабилне политичке и економске системе, јаке институције и владавину права, а национално јединство достигнуто је јачањем јединствене националне свести.

---

³ Проф. др Ивица Ђорђевић у својој књизи *Безбедносна архитектура у условим глобализације* наводи да је у хладноратовском периоду било тридесет сукоба ниског интезитета 12 (дванаест) на Блиском истоку, 14 (четрнаест) на Далеком истоку, 6 (шест) у Источној Европи и на Медитерану (Ђорђевић, 2007).

1.2.3 Секторски приступ

Секторски приступ јесте доминантан теоријски правац који је коришћен за потребе овог рада. Превазилазећи традиционални приступ теоријама безбедности представници Копенхагенске школе изградили су мултисекторски приступ, сврставајући угрожавање безбедности у 5 (пет) области (Buzan, 1983: 75):

1. Војни;
2. Политички;
3. Економски;
4. Социјетални и
5. Еколошки.

У свом раду *Дигитална катастрофа, сајбер сигурност и Копенхагенска школа* из 2009. године, анализирајући сајбер рат у Естонији, Лене Хансен и Хелен Нисенбаум предлажу да се секторски приступ прошири сектором информатичке безбедности (Hansen & Nissenbaum, 2009). То су делом прихватили представници Копенхагенске школе, узимајући сајбер нападе као један од глобалних извора угрожавања безбедности, наводећи да су Естонија, Грузија, Иран, Сједињене Државе и Кина међу многим државама које су претрпеле такве нападе (Acharya & Buzan, 2019). Ово је значајно зато што је развојем технологија и спровођењем дигитализације унапређен развој, како економског система, тако државне управе, друштвеног, здравственог, образовног, безбедносног (полицијског и војног) система, али и отворило пут за нове ризике, претње и изазове безбедности (сајбер ратови). Такође, брзина ширења информација омогућује да политичка елита (Г8, Европска унија (енг. *European Union, EU*), Организација северноатланског уговора (енг. *North Atlantic Treaty Organisation, NATO*), допре до сваког становника на планети и секуритизовањем одређеног догађаја утиче на перцепцију угрожавања безбедности.

Секторски приступ адекватан је оквир за разумевање свих фактора који утичу на успешан развој држава и њихове импликације на безбедност. Представници Копенхагенске школе су унапредили теоријско поимање безбедности поделом на секторе у складу са корпусом специфичних безбедносних претњи. Сектори немају могућност независног постојања, већ само могу да идентификују различите обрасце анализе, али свакако остају нераздвајни делови комплексне целине (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Сврха њиховог одабира је једноставно смањити сложеност како би се олакшала анализа. У том смислу, социјетална безбедност је организована око концепта друштвене интеграције и културног идентитета, политичка око суверенитета и државног легитимитета, војна око триторијалног интегритета (целовитости), економска око одрживог развоја и слободног приступа ресурсима и тржишту, еколошка око све веће деградације и угрожавања животне средине. Ови сектори се константно преплићу и прожимају, међусобно јачајући или слабећи одређене факторе, чинећи комплексну међузависну целину (Мишев, 2020). У даљој анализи видеће се колико су наведени сектори набројани само ради лакше научне дескрипције, а да се експланаторни потенцијал крије управо у високом степену њихове међузависности.

Секторски приступ не отежава анализу појединих интеракција и њихову сложену међузависност, већ олакшава рашчлањивање и разликовање различитих фактора безбедности и у складу са њима одређене безбедносне изазове, ризике и претње. Другим речима, сарадња сектора безбедности са другим политичким, економским, социјеталним и еколошким секторима је од виталног значаја за проучавање безбедносних изазова, ризика и претњи с циљем изналажења начина за креирање стабилног безбедносног амбијента (Мишев, 2020). Проширивање концепта безбедности у научним студијама препознао је и Галтунг, који је сматрао да је искуство са једнофакторним теоријама мира генерално било негативно. Он

разликује политички, војни, економски и културни приступ мировној политици, сматрајући да сви ови фактори могу да створе позитивни или негативни мир (Galtung, 1996). Не само отворени, већ и бројни замрзнути сукоби широм света, који нису осигурали безбедност на свим нивоима, управо говоре о неопходности системске промене теоријског приступа феномену безбедности. Слично је и са безбедносним студијама, где традиционалне теорије нису могле да предвиде глобалне безбедносне претње, ризике и изазове и у складу са њима створе одговарајући теоријски оквир, који би увезао факторе развоја и безбедност. Војна моћ никако не постоји сама за себе, како би била једини и одлучујући фактор безбедности, а управо нам економски и демократски фактори, који се граде кроз успешно управљање државном организацијом говоре о томе. Неопходно је мапирати оне (политичке, војне, економске, друштвене, еколошке) факторе чији успешан развој осигурава безбедност, а чија је неразвијеност узрок различитих сукоба и ратова.

Глобални безбедносни проблеми постају вишедимензионални и обухватају како оружане ратове, тако и интернет претње, еколошке проблеме, односно климатске промене, раст броја становника, сиромаштво, с њим увезани тероризам, болести, итд. Различити етнички и национални идентитети широм планете, али и различити политички и пре свега економски системи држава изазивају бројне проблеме, настале као последица сукоба великих сила око доминације над одређеном територијом или регионом. Економски напредак намеће се као примат над осталим вредностима. Бројни унутрашњи сукоби и ратови не јењавају, већ почетком XXI века укључују све већи број актера међународног система. На међународном нивоу појављују се сајбер и оружане претње, угрожавање животне средине и миграције, политизација грађанских сукоба, смене власти, економске санкције и промене политичког система. Бројни светски извештаји упозоравају на стално кршење људских права и слобода, контроле медија, раст корупције, чак и у државама стабилне политичке и економске ситуације. То значи да је угрожена не само безбедност граница, па самим тим и читавог региона, већ се угрожавање безбедности спушта и на друштво и појединца. Развојни фактори утичу како на мир, тако и на сукобе широм света. У том смислу Копенхагенска школа безбедности нуди адекватан теоријски оквир кроз секторски приступ проблему истраживања. Рашчлањавањем на секторе, лакше је пратити факторе развоја и факторе безбедности кроз пет области: војни, политички, економски, социјетални и еколошки.

2.1.3.1 Војни сектор

Војна безбедност првенствено се односи на способност владајуће елите да одржи грађански мир, територијални интегритет и механизми власти суочавајући се са изазовима својих грађана (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Држава је референтни објекат безбедности, а политичка елита главни актери, који одлучују о неком догађају или појави и означавају их као безбедносни изазов, ризик или претња. Употреби оружане силе увек предходи политичка одлука. То значи да политички и војни сектор везује легитимна употреба силе. Међутим, у глобализованом концепту безбедности, очување територијалног интегритета није једини циљ, нити је држава једини референтни објект безбедности, а национални интерес има много шире схватање од традиционалног реалистичког приступа. За многе напредне демократије, одбрана државе постаје само једна, а можда чак ни главна *de facto* функција оружаних снага. Њихове војске могу бити све више обучаване и позване да подрже рутинске активности светског поретка, као што су мировне операције или хуманитарне интервенције, које се не могу сматрати егзистенцијалним претњама за њихове државе (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Управо у потезима које предузима међународна заједница у виду пенетрације (економско оснаживање путем субвенција и зајмова, подржавање демократских политичких опција, медијација између сукобљених страна), не даје оне очекиване ефекте како би се постигли мир и безбедност. Ту на сцену ступа војна интервенција, која продубљује не само

економске, већ и хуманитарне катастрофе не само државе, већ и читавог региона. Тако долазимо до ситуације да међународна заједница и тзв. велике силе немају адекватан одговор не само у превенцији и спречавању сукоба, већ ни за решавање и успостављање трајног и одрживог развоја и безбедности.

У пракси се програм војне безбедности углавном врти око способности влада да се одбране од унутрашњих и спољних војних претњи, али може укључивати и употребу војне моћи за одбрану држава или влада од невојних претњи њиховом постојању, попут миграната или ривалске идеологије. Читава интеракција војних способности између држава дубоко је условљена политичким односима (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Тако је одлука Мађарске владе о дизању зида против миграната 2018. године пре свега политичка. Секуритизовањем мигранске кризе, налет избеглица из арапских земаља окарактерисан је као безбедносна претња, а укључује шире међународне актере као што су остале чланице Европске Уније (енг. *European Union - EU*). Способност да се одупре унутрашњим променама и кризама, које обухвата низ фактора као што су грађански протести и незадовољства, организовани криминал, паравојне формације, укључује не само ангажовање безбедносних снага, већ широку лезу, политичких, економских и друштвених потеза, док је примена репресивних мера крајња одлука, када све остале мере нису дале резултата. Поред свих ових фактора, који ће у даљем раду бити предмет истраживања, овом сектору припада и регионални ефекат, који подразумева утицај суседних држава на стабилност, тј. постојање оружаних сукоба и других видова нестабилности, чији се ефекти могу прелити на суседну државу, што може имати негативне последице како економске, социјалне (миграције), тако и војне (Mišev, G. 2020).

2.1.3.2 Политички сектор

Проблем са политичким сектором јесте што је то најшири сектор, а самим тим и резидуална категорија: у неком смислу, сва безбедност је политичка (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Политичке претње су усмерене на институционалну стабилност државе. Њихова сврха може бити од притиска на владу на одређену политику, преко свргавања владе, до подстицања сецесионизма и нарушавања политичког ткива државе како би се она ослабила пред војни напад (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Овај сектор обухвата широку лезу фактора, који су предмет истраживања, као што је способност државе да врши основне функције које подстичу поверење становништва у своју владу, мери ниво корупције и транспарентност обављања јавних функција (Mišev, G. 2020). Ово би били јасни индикатори који указују на политичку стабилност и легитимитет владе. „У политичком сектору, егзистенцијалне претње су традиционално дефинисане у смислу конститутивног принципа - суверенитета, али понекад и идеологије - државе. Тако се стварају политичке претње (1) унутрашњем легитимитету политичке јединице, који се првенствено односи на идеологије и друге конститутивне идеје и питања која одређују државу; и (2) спољно признавање државе, њена спољна легитимност“ (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998: 144).

Међу главним унутрашњим функцијама власти су одржавање цивилног реда и мира, као и администрација и закон (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Стабилна политичка сцена, заједно са владавином права, стабилност институција значајан су услов политичке и економске сигурности и важан фактор безбедности. Политичка стабилност, односно демократија и (нео)либерализам доживели су кризу како у мање развијеним земљама пре свега бившег Источног блока, Африке и Јужне Америке, тако и у развијеним западним земљама Европе као што су Шпанија, Италија и Грчка (2008/09), што је изазвала талас немира у тим државама. Међународна заједница прискочила је у помоћ владајућим елитама

кроз низ економских мера. Ово слабљење централне власти може дуготрајно утицати на способност управљања државом, што отежава опоравак државе од серија политичког насиља (Marshall&Elzinga-Marshall, 2017). Управо је економска криза 2008/09 показала да темељ стабилности није у одређеном политичком или економском систему, јер су поједине државе неразвијене демократије и либерализма, лакше прошле овај турбулентан период од других. У питању је институционални одговор којима државе успостављају и одржавају политичку стабилност.

Поверење грађана у институције и легитимност владе, јесте најважнији политички фактор који омогућава стабилност државног система и његово несметано функционисање, што се рефлектује на безбедност. То се пре свега односи на факторе као што су слобода формирања странака и партија, право гласа и учешћа на изборима, сам изборни процес и демократске изборне процедуре, као и политичку партиципацију. Умреженост политике и безбедности, јесте један од основних постулата стабилне и развијене државе и њене свеукупне безбедности.

Мирна и транспарентна смена власти, без политичких немира и протеста, основ су стабилног демократског система и обезбеђује легитимност власти. Отворени и слободни избори обезбеђују да грађани могу имати поверење у Владу, која има апсолутни легитимитет да креира и спроводи јавне политике. Ово је основни услов за спровођење мера политике у свим доменима од права, економије, културе, војске, здравства, технологије, животне средине. У нестабилним политичким системима, влада се бори за очување власти, уместо да спроводи здраву развојну политику и буде јавни сервис грађана и пружа све потребне услуге, и самим тим доприноси факторима развоја и безбедности. У таквим околностима често долази до злоупотребе власти, политичког угњетавања и прогона, контроле медија, високе стопе корупције, кршење основних грађанских и политичких права и слобода. То је низ индикатора које могу да укажу на дестабилизују кључних фактора развоја и појаве политичке нестабилности и сукоба. Ескалација сукоба увек отвара простор за мешање спољних актера у унутрашње ствари једне земље. Зато је политичка стабилност важан фактор не само појединачне, већ и друштвене и државне безбедности.

2.1.3.3 Економски сектор

Као што је истакнуто, крај Хладног рата умањио је значај војне димензије безбедности, јер је уз глобализацију порастао значај других фактора, укључујући економски. „Идеја о економској безбедности се налази у нерешеним и високо политичким дебатама о међународној политичкој економији у вези природе односа између политичке структуре анархије и економске структуре тржишта“ (Buzan 1991: 230). Економски развој је од кључне важности у међународним односима, јер из економске моћи произилазе сви други фактори моћи од политичких, дипломатских до војних. Бузан, Вејвер и де Вајлд разликују меркантилистички и либерални економски приступ. По њима меркантилисти стављају политику на прво место, гледајући на државу као на отеловљење друштвених и политичких циљева за које се ствара богатство и обезбеђује сигурност неопходна за функционисање фирми и тржишта. Либерали на прво место стављају економију, која је у корену друштвеног ткива, а тржиште треба да буде што слободније без уплитања државе. Либералисти сматрају да је држава неопходна само да обезбеди законе и политичко-војну безбедност (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Дезинтеграцијом Совјетског Савеза (СССР) и падом социјализма, све земље источног блока похрлиле су ка (нео)либерализму, који подразумева да се држава не меша у економију и слободно тржиште, због чега је неолиберализам постао доминантан модел уређења друштвено-политичких система у свету.

Међутим, врста економског система није пресудна да осигура економску безбедност, већ ниво њеног привредног развоја. Економска безбедност је концепт који је почео да улази у употребу почетком седамдесетих година XX века и у најопштијем значењу, економска безбедност односи се на тежњу ка слободи од економских претњи (Bjelajac, 2016). За разлику од политичког и војног, у економском сектору референтне објекте и егзистенцијалне претње је теже одредити. Држава је посебан референтни објекат, јер се појављује у свим секторима, иако су њени корени у политичком и војном сектору, она је једна од главних референтних објеката и у економској сфери. Економски сектор је богат референтним објектима, од појединаца преко класа и држава до апстрактног и комплексног система глобалног тржишта и ови објекти се често преклапају (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Слободан приступ ресурсима (вода, храна, енергенти, минерали) и слобода економског привређивања јесу главни инструмент економског развоја, али и угрожавања безбедности. Без ефикасног управљања ресурсима и без адекватних механизма њиховог очувања они често могу да доведу до сукоба.

Економске санкције, трговинске блокаде, које се уводе појединим државама као референтним објектима безбедности, јесу политичка средства која се активно примењују у међународним односима и често продубљују кризе и доводе до ескалације сукоба, јер директно утичу на безбедност појединца (смањење прихода, губитак посла, расељавање). Економско угрожавање појединаца указује на слабост државе и њених институција, односно целог система да му осигура безбедност. Социјално раслојавање и поларизација друштва узрукују дестабилизацију социјалног мира и угрожавање друштвене кохезије око друштвених, политичких и националних интереса. Човек који мора да прехрани породицу, не може да поштује традиционалне, културне и демократске вредности и врло је склон моралном и етичком паду, који води до криминализације друштва. У савременим међународним односима када су војне претње непримерене, сет економских и политичких мера постали су моћно оружје за изазивање дестабилизације и сукоба, управо под плаштом решавања или спречавања истих.

Један од проблема које носи глобализација јесте губитак економске суверености држава и пребацивање надлежности на наднационалне институције (Европска унија – ЕУ (енг. *European Union - EU*), Светска трговинска организација – СТО (енгл. *World Trade Organization – WTO*)). У процесу глобализације прилагодљивост економским променама јесте од кључног значаја за безбедност на свим нивоима, од појединаца, група, државе до међународног система. Копенхангенска школа безбедности даје агенду специфичних питања везаних за економску безбедност (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998: 98):

1. Способност држава да одржавају независну војну производњу на глобалном тржишту;
2. Могућност да се економске зависности унутар глобалног тржишта (посебно нафте) искористе за политичке циљеве;
3. Страх да ће глобално тржиште произвести више губитника него победника и да ће повећати постојеће неједнакости;
4. Страх од: (а) тамне стране капитализма и отвореног трговинског реда у смислу илегалне трговине - посебно у дрогама, које оснажују криминална братства и лака оружја; (б) трговина одређеним врстама војно значајних технологија (посебно технологија која се баве израдом и испоруком оружја за масовно уништење); и (в) притисак на глобално окружење настао ширењем индустријализације и масовне потрошње;
5. Страх да би сама међународна економија пала у кризу од комбинације слабљења политичког вођства, повећања протекционистичких реакција и структурне нестабилности глобалног финансијског система.

Економски чинилац обликује међународне односе, односно утиче на место државе у светској лествици моћи. Бузан, Вејвер и Де Вајлд издвајају две слабости кад су у питању националне економије. Прво, то значи да су националне економије постале све више изложене конкуренцији других произвођача на глобалном тржишту и све моћнијим транснационалним корпорацијама и финансијским тржиштима. Друго, све националне економије које су се прилагодиле отвореном глобалном трговинском и финансијском систему зависе од њене континуиране стабилности и несметаног функционисања (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Међутим, глобално друштво и економија озбиљно су уздрмане све већим недостатком ресурса и њиховом неравномерном дистрибуцијом, пре свега воде и хране, а додатно су угрожене климатским променама и деградацијом животне средине. Овај фактор ће нам омогућити разумевање значаја ефикасног управљања и правилне редистрибуције ресурса, као полуге неопходне за импликацију економских фактора развоја.

Без обзира на место економије у приступу Копенхагенске школе, фактори развоја и безбедности се преклапају нарочито у сегментима као што су економска стабилност, независност и слободан приступ ресурсима и тржишту, који су од виталног значаја за безбедност. Сиромашне земље подложније су развоју национализма и избијању грађанских сукоба, али и погодна тле за спољне утицаје (Мишев, G. 2020). Најнижи слојеви друштва често се приклањају идеологијама и верским екстремима, које промовишу терористичке организације. С друге стране, развијена економија обезбеђује несметано функционисање тржишта, запослење, мање регионалне разлике, минималну поларизацију друштва и социјално раслојавање, при чему је и државни буџет консолидован и улаже у војне, здравствене, технолошке и друге неопходне секторе, чиме се постиже политичка стабилност и социјална интеграција. На овај начин види се умреженост свих фактора развоја и безбедности и њихова висока међузависност.

2.3.1.4 Социјетални (друштвени) сектор

Држава се заснива на одређеној територији и формалном чланству, а друштвена интеграција је много разноврснији феномен - који надилази просторну димензију (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Кључ за друштво су оне идеје и праксе које идентификују појединце као чланове неке друштвене групе. Концепт би се могао разумети и као „безбедност идентитета“. Било који идентитет можемо конструисати на више различитих начина (напр. језика или локације) (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Сваки народ има низ традиционалних, верских, културних и етничких карактеристика, које граде заједнички (племенски, национални, политички) идентитет, а чије разлике могу бити узрок сукоба. Често је идентитет заједнице погодна тло настанка друштвеног незадовољства, нарочито у земљама Трећег света, где се појединци идентификују са одређеном (племенском, номадском) заједницом. Ова карактеристика може бити предмет злоупотребе у политичке сврхе или чак насилне сукобе. Социјетална небезбедност постоји када заједнице било које врсте дефинишу развој или потенцијал као претњу за њихов опстанак као заједнице (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998).

Социјетална безбедност је често и економска категорија, односно угрожавање друштвене безбедности најчешће произилази из економских разлога. Ту се преплиће и са социјалном безбедношћу, јер без ефикасне социјалне политике нема стабилног друштва у којој је сваки појединац заштићен. У том смислу треба разликовати социјалну безбедност која се односи на појединце и углавном је економска категорија, док социјетална (друштвена) говори о колективима и њиховом идентитету. Дестабилизација привредних активности, немогућност да се породице прехране, обезбеде оптималне услове за живот, јесу узрок социјалног раслојавања и велике поларизације друштва. Ови индикатори нам говоре да је друштвена кохезија битан фактор стабилности и безбедности. Уколико појединац не може да се

идентификује као део друштва, односно одређене друштвене лествице, он није способан да чини део друштвене заједнице и даје допринос њеним вредностима. У том смислу, развој криминала и тероризма, верске и националне нетолеранције, углавном лежи у сиромаштву. Друштво може реаговати на претње на два начина: кроз активности које проводи сама заједница или покушавајући да то питање пребаци у политички (а потенцијално и војни) сектор стављањем претње на државни ниво (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998).

С друге стране, дубоко укореењена традиција и култура могу да утичу на стабилност друштва, али не и на њену једнакост. „Друштвена безбедност односи се на способност друштва да репродукују своје традиционалне обрасце језика, културе, удруживања, религиозног и националног идентитета и обичаја у прихватљивим условима за еволуцију“ (Buzan B., 1991). Једино избалансираним развојем свих ових фактора (економија, култура, традиција), може да се обезбеди развој и на њему изграђен систем безбедности. Развој информационо комуникационе технологије и ширење интернета и медија доприносе већем учешћу грађана у креирању и унапређењу политичке културе, националног идентитета и уопште изградње стабилног друштвеног система. Међутим, образовање као кључни сегмент развоја треба да промовише друштвене вредности засноване на поштовању различитости и заједничког националног интереса као најважније категорије развоја. Такође, изградња демократске политичке културе неопходан је фактор за изградњу високог степена друштвеног консензуса и кохезије по питању владавине права, стабилности институција и интегритета власти, односно свих оних политичких фактора који одражавају легитимност државе. Политичка и друштвена стабилност јесу основ за економски развој и безбедност.

Другим речима, друштвена интеграција значи да (економске, етничке, верске) поделе у друштву нису велике и да постоји консензус око националних интереса, које обезбеђује једино стабилна и ефикасна влада, која има политички интегритет и државни легитимитет. У том смислу, државне институције су сервис грађана, који с једне стране пружају услуге од општег значаја (комунални и саобраћајни ред, изградња инфраструктуре), али и од општег добра, као што је правна и социјална заштита, грађанске слободе, обазовање, итд. Фактори развоја као што су јавни сервис и опште добро зависе од индикатора, чијим се правилним управљањем гради безбедност. Ова стабилност и ефикасност јавних услуга односи се и на ванредне ситуације, као што су природне катастрофе, епидемије и начини на који се држава организује кроз институције, али и степен друштвене кохезије и солидарности, који може бити кључан фактор у оваквим ситуацијама. Друштва чешће показују већи степен друштвене кохезије, солидарности и јединства у ванредним околностима, где одређена непогода погађа све подједнако (напр. земљотрес или поплаве), него у редовним околностима, где је поларизација много израженија.

Колико је социјетални фактор важан, говори нам и то да се друштвена димензија шири и ван граница одређене земље, што се односи на могућност одређене државе да шири свој културни утицај, вредности и уверења, које обухватају и политички утицај, друштвене идеологије и политичке системе, као општеприхваћене обрасце понашања и изградње институција савремене државе и друштва. Домаћа класна структура, посебно обим и интензитет незадовољства између елита и маса, нуди се као очигледан фактор у процени снаге или слабости државе (Buzan, 1983). Јаке економије као што су Јапан и Кина, свакако имају изграђен традиционални религијски и културни идентитет, који чува њихово јединство и друштвено-политички систем и специфичан економски поредак. Земље запада као што су Швајцарска и Норвешка, са дубоко укореењеном традицијом, чувају окоснице стабилне демократије, економских слобода и јединство у перцепцији националних интереса, док земље у развоју без друштвене кохезије и националног јединства лако подпадају под утицај негативних друштвених, политичких и економских фактора.

„Велике земље у развоју као што су Кина и Индија почеле су да преузимају улоге великих сила. Њихово богатство, моћ и културни ауторитет разликују се од старог западног језгра (Центра). То је настало паралелно са сталним падом угледа Сједињених Држава као једине суперсиле и у погледу материјалних капацитета и идејног статуса и ауторитета (Achaarya & Vuzan, 2019). „Кинески мирољубиви партнерски карактер модела међународне сарадње познат је као „конфучијски модел” – односно привлачење партнера инвестицијама и убеђивањем, не претњама и уценама“ (Cvetković N., 2018). Управо је социјетални фактор некада кључна полуга пенетрације у систем неке државе, не приметним наметањем друштвено пожељних модела понашања, па и усвајања економских норми и политичких вредности, као опште прихваћених образаца функционисања (мито и корупција, преваре, лобирање, интерес с једне стране или пословна култура, понашање, друштвена одговорност, са друге). Због тога је од круцијалног значаја умрежавање различитих фактора и њихово повезивање са безбедношћу, односно импликације фактора који нису искључиво војни, а утичу на безбедност.

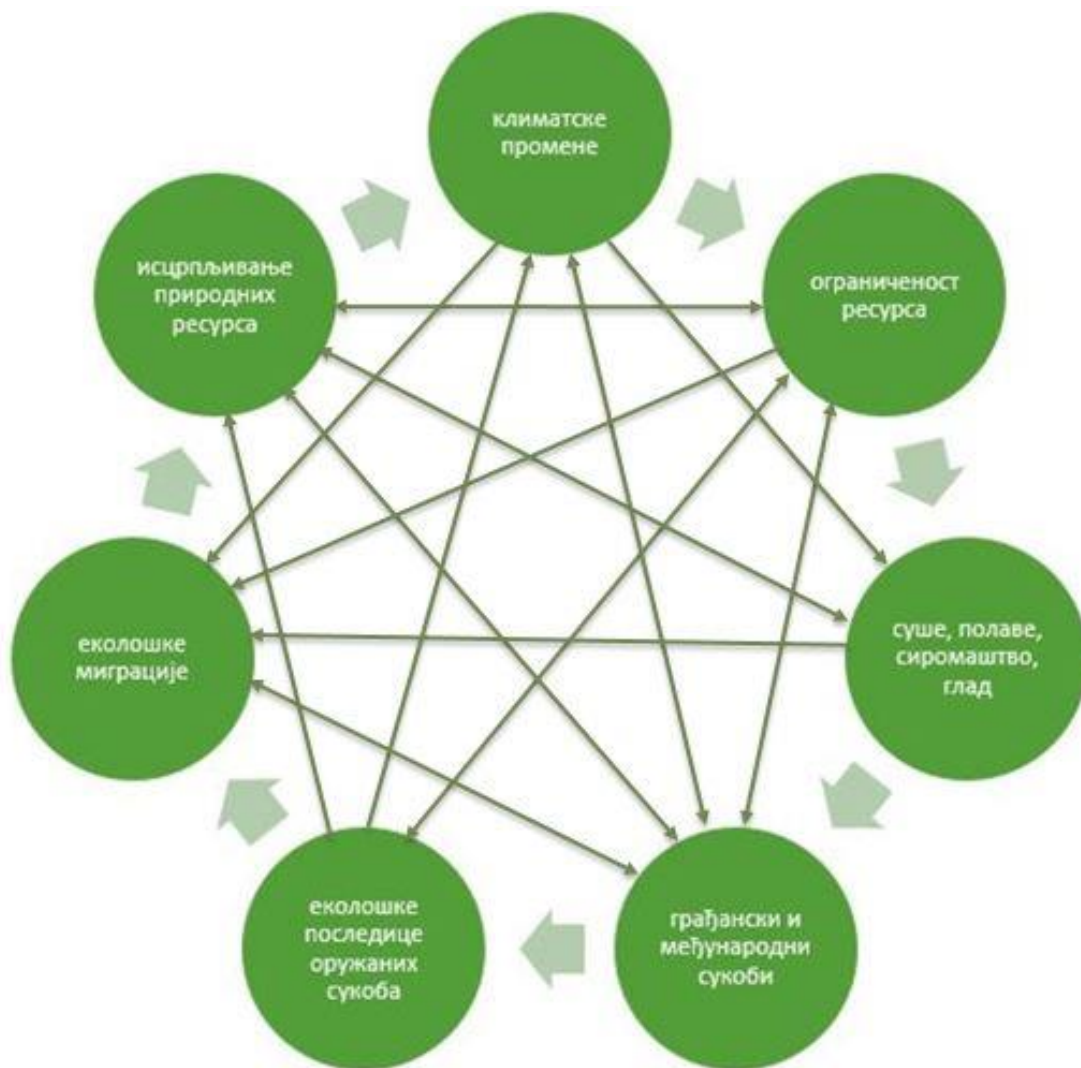
2.1.3.5 Еколошки сектор

Деградација животне средине има озбиљне последице на људско здравље, сиромаштво, економски развој, али и стратешки значај за државе које своју моћ заснивају на природним ресурсима као што су вода, рудна и минерална богатства, нафта и природни гас и самим тим могу бити узрок конфликта (Мишев, 2020). Поседовање, добро управљање и рационално коришћење природних ресурса јесте један од најважнијих фактора успешног развоја држава. Интензивирање климатских промена може повећати ризик од политичких немира и конфликта у државама чији је економски и друштвени развој условљен слободном приступу природним ресурсима (Мишев, 2019). Друга потешкоћа у анализи заштите животне средине је да узроци и ефекти еколошких проблема често укључују различите регионе и различите актере - актери који наносе штету животной средини разликују се од оних који од ње трпе. Бузан, Вејвер и Де Вајлд сматрају да животна средина мора да опстане и стога ово питање треба да има предност над свим осталим, јер ако се околина деградира до тачке без повратка, сва остала безбедносна питања губе смисао (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998).

Трајне деградације животне средине највише погађају земље Африке као што су суше и салинизација земљишта. С друге стране, регион Пацифика је угрожен порастом нивоа мора, а Азијске земље ураганима и земљотресима. Оно што је забрињавајуће јесте да су то подручја која обухватају земље с ниским степеном економског развоја, које немају довољно средстава да се ефикасно боре са деградацијом животне средине, а додатно су дестабилизвана политичким сукобима (Мишев, 2019). Сви ови (еколошки, економски, политички, војни и друштвени) фактори су у међусобној констелацији као што се види на графикону 1. климатске промене утичу на све већи дефицит ресурса, пре свега због суша, поплава, олуја, који узрокују сиромаштво и глад. Последице ових фактора јесу еколошке миграције и/или грађански немири. Поплаве, суше, болести и глад само су окидачи пораста политичких сукоба и конфликта. Сукоби у Етиопији, Сомалији, Јужном Судану, Анголи и у другим државама, очито су пример утицаја екстремних климатских појава на безбедност држава, али и њихових суседа, па и читавог региона (Мишев, 2019).

С друге стране и сами сукоби као што је приказано на графикону 1. врше додатни притисак на ресурсе, јер као последица ратних сукоба (бомбардовање осиромашеним уранијумом, уништавање хемијских и енергетских постројења и изливање хемикалија, уништавање зелених површина и инфраструктуре услед ратних дејстава, итд) долази до загађења и уништавања природних ресурса. Исте ове последице доводе до исцрпљивања ресурса што утиче на климатске промене, а миграције постају још интензивније. У сваком случају, као

што је приказао на графикону 1, и дефицит ресурса и исцрпљивање ресурса и саме климатске промене доводе до грађанских немира и сукоба. Миграције додатно врше притисак на ресурсе домаћина, што такође доводи до немира и сукоба. Ова сложена међузависност, која се интезвира климатским променама, а кулминира сукобима, важан је фактор развоја, без које нема ни безбедности. Међутим, ни један део планете није поштеђен од деградација животне средине, јер се климатске промене дешавају глобално. На Хималајима је проблем крчење шума, у Сахелу је проблем ерозије ветра, а у Сједињеним Државама то је неодржив притисак на тла у житним земљиштима (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Још 2007. године међувладино тело УН: „Међувладин панел о климатским променама“ (енг. *The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*) проценило је да ће 2020. године између 75 и 250 милиона људи бити изложено повећаном стресу због климатских промена и да би се у неким земљама приноси из пољопривреде могли смањити и до 50% (IPCC, 2007). Кључно питање јесте како одржати стабилан развој и на тај начин пружити адекватан одговор на климатске промене. Амортизовање проблема деградација животне средине и отпорност држава на еколошке катастрофе јесу кључни фактори безбедности, који могу да обезбеде развијене државе. Прилагођавање еколошким променама је реципрочно кад постоји развој путем демократских и развојних процеса, док социјални проблеми (сиромаштво, дискриминација, етничке и верске поделе) негативно утичу на друштвено окружење и умањују могућност реципрочног прилагођавања (Мишев, 2019).

Графикон 1. Деградација животне средине и сукоби (Мишев, 2019)

Најважнији фактори развоја заштите животне средине јесу природни ресурси, пре свега недостатак воде и хране, загађење земљишта и ваздуха и са њима везане климатске промене, демографски притисци и миграције, а важан фактор јесте енергетика и употреба фосилних горива. Све ове факторе најбоље је разрадила Копехагенска школа, која је дала ширу формулацију програма заштите животне средине, која укључује питања којима се баве и други сектори (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998: 74):

1. Поремећај екосистема укључује климатске промене; губитак биодиверзитета; крчење шума, деградације земљишта и други облици ерозије; угрожавање озонског омотача; и разни облици загађења.

2. Енергетски проблеми укључују исцрпљивање природних ресурса, као што су огревно дрво; различити облици загађења, укључујући катастрофе у управљању (које се посебно односе на нуклеарну енергију, транспорт нафте и хемијску индустрију); недостаци и неравномерна дистрибуција.

3. Проблеми са становништвом укључују: раст становништва и потрошњу изван одрживих способности земље; епидемије и лоша здравствена стања уопште; опадање стопе писмености; и политички и друштвено неконтролисане миграције, укључујући пораст урбанизације.

4. Проблеми са храном укључују сиромаштво, глад, прекомерну потрошњу и болести везане за те крајности; губитак плодних тла и водних ресурса; епидемије и лоша здравствена стања уопште; и недостаци ресурса и њихова неравномерна дистрибуција.

5. Економски проблеми укључују заштиту неодрживих начина производње, друштвену нестабилност својствену императиву раста и структурне асиметрије и неједнакости.

6. Грађански немири укључују оштећење животне средине с једне стране и насиље везано за деградацију животне средине са друге стране.

Имајући све ово горе у виду, сви ови сектори су део сложене интеракције која прожима друштвени, економски, еколошки, војни и политички систем једне државе, као и правце креирања како унутрашње политике, тако и њеног спољнополитичког деловања, што се пресликава на глобални ниво (Мишев, 2020). У глобализованом концепту безбедности често се прожимају економски интереси са политичким одлукама, што изазива друштвене сукобе, који су већ начети социјеталним и еколошким факторима. С друге стране успешан и равномеран развој ових сектора, обезбеђују одржив мир и стабилност држава и региона. Због тога је неопходно издвојити факторе који снажно утичу на развој и који граде безбедност на свим нивоима, како би указали на пропусте носилаца власти да одрже дуготрајан и одржив мир и стабилност.

1.3 Операционализација основних појмова

Како Ејдус објашњава, Кенет Волц у својој књизи „Човек, држава и рат“ увео је три нивоа анализе: човек, држава и међународни систем, да би се Дејвид Сингер држао два нивоа: државе и међународног система (Ejdus, 2012). И већина теоретичара безбедности држе се ових нивоа анализе у научном промишљању појма безбедности. Међутим, може се констатовати да је теоријски приступ безбедности крајем хладног рата донео нове дилеме око појма безбедности (савремено значење појма безбедности) тј. напушта се уже схватање засновано на војним претњама (Radončić i dr, 2019). У савременом, глобализованом концепту безбедности као референтни објекти безбедности појављују се појединци, друштвене групе, региони, а сам међународни систем процесом глобализације претрпео је велике системске

промене. Због тога је неопходно сагледати све референтне објекте безбедности, а затим и степен њихове угрожености савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. У том смислу, фактори који обликују спољну политику држава могу сврстати у „три основна нивоа“: глобални (структурне карактеристике међународног система), државни (облик државног уређења, ставови грађана) и појединачни (карактеристике вођа – њихова уверења, вредности и тип личности) (Kegli Jr & Vitkof, 2006).

Ова дисертација комбинује пет (5) нивоа безбедности: индивидуална, друштвена, државна, регионална и глобална. Свака од ових безбедности је појединачна, било грађански протести и немири, напад на државне границе, природне катастрофе које се десе на делу територије, било велике пандемије које обухвате цео свет. Угрожавање безбедности може бити спољна или унутрашња. Држава не може да буде угрожена уколико сваки грађанин не осети страх од спољне претње и често се секуритизовањем одређеног питања или догађаја изазове тај страх. Појава паравојних организација, упад у ваздушни простор или претња од тероризма јесу озбиљне претње безбедности државе. Са друге стране држава није угрожена уколико појединац има егзистенцијални страх за сопствени опстанак или опстанак и преживљавање своје породице: као што је страх од криминала, економска криза, губитак посла или појава еколошке катастрофе у неком делу територије. Државне границе су безбедне, али је угрожена друштвена и појединачна безбедност.

Оно што је битно за угрожавање граница нису само спољне претње, јер држава може да буде угрожена уколико велика социјална поларизација друштва изазива унутрашње немире и политичку нестабилност, која често води чак и ка отцепљењу дела територије. Поред тога, немогућност решавања унутрашњих проблема увек је отворен позив актерима међународне заједнице да се умешају, чиме се подрива државни суверенитет и легитимитет.

Људска безбедност. Оно што представља егзистенцијалну претњу зависи од референтног објекта. За појединце, безбедност се може најјасније разумети у смислу основних људских потреба. Појединци живе или умиру у складу са обезбеђивањем основних потреба за одржавање људског живота: адекватна храна, вода, одећа, склониште и образовање (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Позивајући се на Извештај УН о људском развоју (*Human Development Report 1994*), Парис наводи да људска безбедност има два главна аспекта. „То, прво, значи сигурност од хроничних претњи попут глади, болести и репресије. И друго, значи заштиту од наглих и штетних поремећаја у обрасцима свакодневног живота - било у домовима, у пословима или у околини“ (Paris, 2007: 209). Парис даје седам (7) специфичних елемената који чине безбедност људи (Paris, 2007: 210):

1. економска безбедност (нпр. слобода од сиромаштва);
2. безбедност хране (нпр. приступ храни);
3. здравствена безбедност (нпр. приступ здравственој заштити и заштита од болести);
4. заштита животне средине (нпр. заштита од опасности попут загађења и исцрпљивања животне средине);
5. лична безбедност (нпр. физичка сигурност од претњи као што су мучење, рат, злочиначки напади, насиље у породици, употреба дрога, самоубиства, па чак и саобраћајне несреће);
6. безбедност у заједници (нпр. опстанак традиционалних култура и етничких група као и физичка сигурност тих група); и
7. политичка безбедност (нпр. уживање грађанских и политичких права и слобода од политичког угњетавања).

Извештај Комисије за људску безбедност (*Commission on Human Security*) покренут од стране јапанске владе, а уз подршку Уједињених нација 2000. године, даје ширу слику људске безбедности: „Људска безбедност подразумева заштиту фундаменталних слобода - слобода које чине суштину живота. Она значи заштиту људи од критичних (тешких) и продорних (распрострањених) претњи и ситуација. Такође, она значи употребу процеса који се заснивају на људским снагама и жељама. Значи и стварање политичких, друштвених, еколошких, економских, војних и културних система, који људима пружају градивни материјал за опстанак, издржавање и достојанство” (Ogata & Sen, 2003).⁴ Безбедност појединца је најкомплекснији сектор безбедности на коме се граде сви други сектори, а заснована је на субјективном осећају страха и несигурности, од угрожавања достојанства и људских и политичких права и слобода до угрожавања од физичког насиља (криминал, природне катастрофе, друштвени протести, грађански и међународни ратови). Често се сматра да појединачна безбедност постоји само ако је пропорционална слободи од угрожавања. То нам даје три категорије изузетно угрожених особа (Suhrke, 2007):

1. жртве рата и унутрашњих сукоба;
2. они који живе близу нивоа преживљавања и тако су структурно позиционирани да живе на ивици социјално-економске катастрофе;
3. жртве природних катастрофа.

Људска безбедност значи „бавити се тиме како људи живе и дишу у друштву, колико слободно спроводе своје многобројне изборе, колико морају имати тржишне и социјалне могућности - и да ли живе у сукобу или у миру” (UNDP, 1994: 23). Људска безбедност укључује све нивое безбедности, од националних (који могу да укључе унутрашње ризике, претње и изазове безбедности), регионалних (међудржавни сукоби) до глобалних (светски ратови). Без обзира на референтни објект безбедности, данашње претње безбедности увек су усмерене и имају последице на цивиле, односно људску безбедност. Људска небезбедност директно произлази из постојећих структура моћи које одређују ко ужива право на безбедност, а ко не. Такве структуре могу се идентификовати на неколико нивоа, од глобалног до регионалног, државног и на крају локалног нивоа (Thomas, 2007).

Не може се рећи да људи живе у миру ако су кршена њихова људска права, јер је структурно и институционално насиље својствено злоупотреби људских права и антитеза је миру (Ife, 2007). Можда најбољу дефиницију људске безбедности дали су Кинг и Муреј, сматрајући да се људска безбедност може схватити као број година будућег живота проведеног изван стања „уопштеног сиромаштва” (King & Murray, 2001/2: 585).

Национална безбедност. Једну од дефиниција националне безбедности даје нам Џон Вули: „Да би нација била безбедна, територијална целовитост, независност, становништво, култура и економски развој државе, као њене виталне вредности, морају бити безбедне од уништења или већих оштећења“ (Вајагић, 2012: 206). Ова дефиниција обухвата заштиту граница, становништва, привредног система и националног идентитета. Национална безбедност не

---

⁴ Бузан и Шуенборг у својој књизи *Глобално међународно друштво* препознаје појединце као субјекте међународног права у неколико региона и у Уједињеним нацијама, али њихов формални и активни политички положај у још увек је није формално признат и прихваћен. Мали изузетак је Грађанска иницијатива ЕУ, која омогућава директно учешће појединца у креирању политика ЕУ. Са милион потписа, грађани ЕУ могу да усмере Европску комисију да изради законодавни предлог. Конкретан пример тога била је успешна иницијатива „Један од нас“, која је позвала на забрану финансирања активности које претпостављају уништавање људских ембриона. Међутим, Европска комисија је на ову посебну иницијативу касније ставила вето (Buzan & Schouenborg, 2018: 115). Ово показује да се појединци у дубоко укорењеном демократском систему, као друштву народних представника који владају у име народа, у суштини ништа не питају и не одлучује, већ су легално изабрани представници народа у ствари представници политичке елите оличене у страначкој олигархији. Сваки покушај појединца да се идентификују као субјекти међународног система осуђен је на пропаст.

мора да буде унутрашње питање само једне државе, нити једна држава може сама да се избори за своју целовитост. Национална безбедност на међународном нивоу може се остварити и путем система колективне безбедности. Колективна безбедност почива на идеји да је мир недељив и да свака држава треба да учествује у заједничким акцијама против оних држава које нарушавају територијални интегритет и политичку независност других (Ejdus, 2012). Јасно је да ни једна држава у данашњем глобализованом концепту безбедности не може без укључивања и подршке шире међународне заједнице, чак и кад су унутрашњи проблеми у питању.

Копенгагеганска школа безбедности означава квалитет живота, као суштину безбедносног концепта. Бузан сматра да „национална безбедност подразумева очување угодног живота људи подударног са потребама и легалним намерама других. Она укључује слободу од оружаних напада и притисака, слободу од унутрашњих субверзија и слободу од ерозије политичких, економских и социјалних вредности које представљају суштину квалитета живота“ (Vuzan, 1991: 17). Оваква свеобухватна дефиниција даје нам увид управо у оне факторе развијене државе, која гарантује безбедност на свим нивоима. Безбедност од спољних напада и угрожавања граница, унутрашњих немира, нестабилности и криминала, укидања демократских права и слобода, али и угрожавања квалитета живота који подразумева право на безбедан приступ храни, води, запошљавању, уопште егзистенцији. Угрожавања егзистенције једног народа може довести до њеног потпуног нестанка и асимилације у другу нацију. Очување националног идентитета важније је некад од очувања државних граница, јер често је становништво неке државе вишенационално. У том смислу, национална и државна безбедност нису исто.

Регионална безбедност. Међународни систем у целини садржи велики број безбедносних комплекса, од којих се неки пресецају или преклапају, а неки од њих се уклапају један у други (Vuzan, 1983). Бузан полази од тога да је регионални безбедносни комплекс дефинисан као група држава чији се примарни безбедносни интереси тако чврсто повезују да се реално не могу посматрати одвојени једни од других. Безбедносни комплекси су често прилично трајна својства међународног система и управо они дефинишу безбедносну околину већине држава (Vuzan, 1983). Ово схватање уводи и елементе геополитике у научном поимању безбедности, јер су државе једног региона чвршће повезане и имају дугу историју билатералних и мултилатералних односа, од држава које су физички најудаљеније. У глобализованом свету, где даљине нису препрека за сарадњу, региони нису изгубили значај, јер се стање у једној држави увек прелива у околне земље. Било због миграција (мањине у суседним државама), сукоба (избеглице, прекид економске сарадње, упад страних трупа или побуњеника), било због унапређења сарадње (царинске повластице, економске уније, прекогранични пројекти, итд). Одређени региони света доживљавају више конфликта од других. Бројне студије показале су да грађански рат у једној земљи значајно повећава вероватноћу да ће суседне државе доживети сукоб (Salehyan & Gleditsch, 2006).

Из страха да не буду угрожене како од великих сила, тако и од својих суседа, регионално повезивање кроз колективну одбрану и војне савезе нису непознаница у историји: Антанта (Велика Британија, Русија и Француска), Тројни савез Централних сила (Немачка, Аустро-Угарска и Италија), Мала Антанта (Чехословачка, Румунија и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), итд. После распада Варшавског пакта крајем XX века, као против тежа НАТО пакту, који је постојао већ пола века, 2002. године формирана је Организација Уговора о колективној безбедности (рус. *Организация Договора о коллективной безопасности - ОДБК*) у који су ушле државе бившег Совјетског Савеза (СССР), из које су изашле Грузија и Азербејџан са намером да приступе НАТО. Са жељом да евроазијски простор учине јединственим безбедносним комплексом, 2001. године формирана је и Шангајска организација за сарадњу (Кина, Казахстан, Киргистан, Руска Федерација, Таџикистан и Узбекистан). Јасно је да једна држава у глобализованом концепту безбедности, не може да

осигура развој и безбедност на свим нивоима, због чега је регионално повезивање увек било привлачно, поготово за слабе и недовољно развијене државе. Да војни капацитети и војна сарадња нису довољни када је глобализовани концепт безбедности у питању показује Шангајска организација за сарадњу која је основана као политичка, економска и безбедносна организација. То значи да она обухвата безбедносну констелацију много ширу од војне, што је јако значајно за анализу теоријских концепата безбедности, јер су савези углавном укључивали само одређене секторе сарадње и савезништва (Европска унија – слободан проток људи и капитала, политичко-економска организација; Организација земаља извозница нафте (енг. *Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC*) – нафтна организација; Енергетска заједница (енг. *Energy Community*) - енергетска политика и заједничко енергетско тржиште; Светска здравствена организација (енг. *World Health Organization WHO*) – здравствени систем и стандарди, итд).⁵

Осим територијалног умрежавања кроз међународне организације, као скупа различитих држава, у теоријама безбедности и политичким наукама, честе су поделе света на регионе. У том смислу најзначајнија је, већ поменута, подела на развијене, земље у развоју и земље Трећег света или оно што су представници Копенхагенске школе назвали Центар, Периферију и Полупериферију. Због тога регионалне поделе обухватају више целина, као што је подела на Западну и Источну Европу, Азију и Пацифик, Блиски Исток и Северну Африку, Јужну Африку, Северну и Јужну Америку. Свакако ови региони имају своје специфичности због чега је угрожавања безбедности једне од држава у региону претња и другим околним државама.

Глобализација и глобална безбедност. Процес глобализације оставља последице како на државе, тако и на појединце, грађане. „Глобализација је растућа међузависност између народа, региона и земаља, која је резултат ширења светских друштвених и економских односа“ (Gidens, 2001: 707). Ширење тржишта и економска међузависност је само један елемент глобализације, чије последице се преливају преко граница чинећи, како Јергин утопистички сматра, јединствену људску цивилизацију:

„Глобализацију чини сложена мрежа процеса који интегришу културе и тржишта држава на нивоу незабележеном до сада у историји, слабе националне границе и државни суверенитет, и доводе до увећавања економске међузависности међу државама, бржег протока информација и размене идеја и укупних достигнућа људи, што ствара услове за јачање универзалистичке свести и припадности свих једној - људској цивилизацији“ (Yergin, 2002: 112). Јергин овде управо скреће пажњу на порозност граница и слабост суверенитета, размене информација и идеја широм света, чиме се са државе проширује концепт безбедности на појединце. Држава као субјект међународних односа не ишчезава, само долази до дисперзије власти на наднационалне актере. Глобализација је процес у коме је дошло до екстернализације одређених функција власти. „Глобализација подрива историјску констелацију, коју карактерише коекстензивно истезање државе и економије у оквиру истих националних граница, при чему се стварају трансационалне економије, у којима су државе примарно лоциране унутар тржишта, што је супротно од националне економије, која је лоцирана унутар граница“ (Habermas, 2001: 140). Ова дефиниција иако се односи на економију, може се применити на то да концепт безбедности превазилази државотворни приступ, брише границе и успоставља се нови, глобални концепт безбедности.

---

⁵ Славни совјетски дисидент, Владимир Буковски је отишао даље, упоређујући Европску унију са Совјетским Савезом, идентификовао је низ сличности, предвиђајући да ће ЕУ доживети совјетски крај. Комисија има исту величину као и Политбиро, Парламент се може упоредити са Врховним совјетом, а Савет министара са Совјетском владом (Galtung J., 2005: 105).

Глобална безбедност у било којем холистичком смислу односи се у најбољем случају на тежњу, а не стварност и углавном подразумева односе између великих сила (Buzan & Wæver, 2003). Глобална безбедност односи се на безбедносну динамику која се одвија на нивоу читавог света (Ejdus, 2012). Промене које захватају цео свет и стварају међузависност могу се описати и ефектом Лептирових крила (*Butterfly effect*) (Stanojević i dr, 2017). Наиме, један догађај који је регионалног или чак локалног карактера, може да изазове реакцију широм планете, као што је било самоспаљивање Мухамеда Бузизија у Тунису 17. децембра 2010. године у знак протеста против полицијске корупције, што је изазвало тзв. *Аранско пролеће* и талас протеста и побуна у Египту, Јемену, Алжиру, Либији, Ираку, Сирији, Јордану, Мароку. Ови протести су се наставили грађанским ратовима и међународним интервенцијама у Либији, Ираку и Сирији, и чије решавање још нема епилог. Локални проблем постао је најпре регионални, а затим и глобални.

„Глобално друштво је производ глобализације у свим њеним видовима и као такво суочава се са глобалним безбедносним изазовима и претњама: неконтролисаним неравномерним растом становништва, сиромаштвом, тероризмом, ширењем оружја за масовно уништење, организованим криминалом, извесношћу глобалне еколошке загађености, несташицом питке воде и здраве хране, итд. У оквиру глобалне заједнице основна јединица је појединац, чија је безбедност од кључног значаја и из које произилази безбедност било ког вишег нивоа: групног, националног, међународног или глобалног“ (Kostić, 2016: 77). За разлику од реалистичког приступа, где је држава у анархичном систему ослоњена сама на себе и самопомоћ, у глобализованом концепту безбедности држава је немоћна да се сама одупре новим изазовима, претњама и ризицима безбедности. Глобализовани концепт безбедности укључује све нивое безбедности: од појединца, друштвене групе, нације, државе до међународног система.

Развијена држава. Када говоримо о развоју земље, обично се овај појам односи на економски развој и високи животни стандард (богатство). „Стандардни критеријуми за процену нивоа развоја земље су приход по глави становника или бруто друштвени производ по становнику, ниво индустријализације, општи животни стандард и количина технолошке инфраструктуре“ (Мајаски, 2019). Различити државни облици изражавају различите концепције развоја. Скандинавска држава благостања представља посебан развој на домаћем и међународном нивоу - посебан појам доброг живота. Исто се односи на многе друге државне форме о којима се говори како хегемонистичке државе пројектују своје домаће нормативне наредбе у међународно друштво. Поента је да та веровања у добар живот вероватно допиру дубље у свест људи. Слично као национализам, они су у многим случајевима политички пројекти прихваћени од стране елите и људи (Buzan & Schoenborg, 2018).

Бузан сматра да се институције које промовишу добар живот, ослањају на факторе као што су људска једнакост, људска права, управљање заштитом животне средине, развој и можда још сигурније, тржиште. Чини се да Уједињене Нације (УН) и све регионалне међународне организације нарочито прихватају развој и људску равноправност. Појмови развоја размештени у тим контекстима ретко се односе искључиво на домаћи (национални) развој, већ укључује заједнички регионални и глобални развој. Наравно, постоји много различитих идеја о томе шта представља развој, од хладне економске логике раста БДП-а до еклектичког приступа УН-овог индекса људског развоја (Buzan B., 1991). Овде се види да Бузан полако прелази оквиру економског развоја као суштине свеукупног и одрживог развоја друштва и државе. Развој, у том смислу, захтева вишедимензионално објашњење које у оквиру свог делокруга може груписати различите друштвене, економске и политичке системе (Cilliers, 2006)

У раду ће бити показано да је економски развој само последица добре, функционалне државне организације и њеног ефикасног управљања, чији корени леже у демократским друштвеним и политичким нормама, које су део националне кохезије. У комбинацији са демократским факторима као што су политичка и цивилна права и слободе, снажна улога владавине права и независности судства, овакав систем обезбеђује политичку стабилност и одржив економски развој уз правилно управљање и коришћење природних ресурса, као предуслове свеукупне безбедности. Другим речима, развијена држава се не односи само на колективни економски и људски развој, већ такође описује суштинску улогу државе у коришћењу националних ресурса и усмеравању подстицаја кроз својствен процес креирања политике (Ng, 2008). Светска банка је 1992. године дефинисала државно управљање као "начин на који се врши власт у управљању економским и социјалним ресурсима земље неопходним за развој" (WB, 2019). Ова дефиниција указује на важност управљања и развоја, али нам не говори ништа о безбедности, као зависној компоненти и неопходном услову управљања и развоја и узрочно последичним везама развоја и безбедности.

Државна организација и управљање. „Организација је коалиција између друштва и групе људи која има задатак да задовољи са једне стране потребе друштва, а са друге стране потребе појединца, које ови не могу појединачно или другачије да задовоље“ (Ristić, 2009). Државна организација јесте гломазни државни апарат, који суверено врши власт на одређеној територији и становништву, укључујући специфичне задатке које као „јавни сервис“ њени органи извршавају.

Државна организација може се дефинисати као сложен систем државне управе, која има своје специфичности. Од настанка савремене правне државе до данас, државна управа је као динамична појава која се стално мења и развија, прошла неколико фаза. Од концепта „управе као власти“ који је полазио од односа надређености државних органа према грађанима до преображаја концепта јавног права који је довео до схватања да се се управа посматра као „сервис грађана“ и јавна служба, а касније и регулатор друштвених процеса, прошло је више од 200 година (Milenković, 2020). Менаџмент (енг. *menagement*: управљање, руковођење) са својим методама и садржајем представља најкомпетентнију струку за решавање одређених проблема у организацији и обезбеђује њено успешно функционисање ради остварења циљева организације (Ristić, 2009). Структура државне организације представља систем од више делова, који су тако повезани да су у сталној интеракцији. Државна управа је сложен систем организације, која управља политичким, економским, финансијским, социјалним, здравственим, безбедносним, еколошким, културним развојем и општим напретком. Од добре управе зависи функционисање целокупног система, опстанак земље и очување виталних националних интереса, самим тим и безбедност.

2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Када се крене од секторског приступа Копенхагенске школе, поставља се питање да ли су војни, политички, економски, еколошки и социјетални фактори у ствари фактори безбедности или фактори развоја. Иако је несумњиво да ови фактори утичу и на развој и поједини аутори их (Taylor-Gooby, 2002, Stewart, 2004) и као такве користе, у овом раду биће дефинисани и посматрани као фактори безбедности. Везе између развоја и безбедности нису довољно истражене, нити концептуализоване, мада је неоспорна њихова повезаност и међузависност.

Ана Фиццералд, анализирајући пружање донаторске помоћи постконфликтним транзиционим земаљама, сматра да је у тим државама безбедност била потребна за развој, а развој је био потребан за безбедност. Дискурс је скован као такозвани „кружни аргумент” (Fitz-Gerald 2006). И други теоретичари сматрали су да су развој и безбедност у двосмерном односу. Постоје јасни емпиријски докази о постојању зачараног круга, при чему је неразвијеност кључна за избијање сукоба и заузврат сукоб изискује невероватне трошкове за развој. Насупрот томе, висок ниво безбедности води развоју, док с друге стране развој промовише безбедност (Donadoni, 2018). У мери у којој постоје такве вишеструке везе између безбедности и развоја, креирање политике која унапређује безбедност ће допринети развоју. Слично, политике развоја могу побољшати безбедност (Stewart, 2004). У том смислу тешко је направити дистинкцију између фактора развоја и фактора безбедности, због чега се ови појмови у раду често укрштају и преплићу.

2.1 Проблем истраживања

Иако научна и стручна јавност улаже напоре у разумевању друштвених сукоба, нарочито оних екстремних оружаних и добијања одговора на питање њихових узрока и последица сукоба, врло мало је учињено ка стварању модела изградње одрживог развоја држава и друштва, који осигурава безбедност (Mišev, G. 2020). Чак и политиколошке студије мира баве се спречавањем и решавањем конфликта мирним путем, али са нагласком на схватању суштине сукоба. Уместо истраживања узрока ратова и покушаја разумевања непрекидних сукоба и борби за одређена (социјална, економска, национална, верска) права, са циљем њихове превенције и спречавања, много већи фокус научне заједнице требао би да буде на изучавању мира и безбедности оних држава, чији је политички и друштвени идентитет управо дуготрајан успешан развој, стабилност и безбедност. То су земље чији је економски, друштвени, еколошки, војни и политички развој одолео савременим изазовима угрожавања безбедности и осигурао безбедност на свим нивоима.

Основни **проблем** истраживања јесте на који начин успешно развијене земље осигуравају безбедност и да ли је развој повезан са безбедношћу и обрнуто, безбедност са развојем. **Подпроблем** истраживања огледа се у анализи фактора, који су дефинисани кроз секторски приступ: војни, политички, економски, еколошки и социјетални. У том смислу треба повезати факторе развоја и факторе безбедности и њихову узрочно последичну везу. Унапређење одређених фактора развоја и безбедности у неразвијеним и земљама у развоју, могла би на дугорочан начин да оствари циљеве међународне политике, а то су мир, стабилност и економски развој.

У међународним односима присутан је тренд да се на политичке, друштвене и економске системе развијених западних држава гледа као најбоља друштвено политичка и економска уређења заснована на демократији и либерализму, без суштинског улажења у начине

достизања њихове развијености и безбедности. Под притиском међународне заједнице, многе неразвијене и државе у развоју готово принудно врше усклађивање домаћег законодавства са западним, очекујући да ће формална примена пре свега економских закона и правила, отвореност и слобода тржишта, створити услове за несметан економски раст и развој. Постсоцијалистичке и постколонијалне земље исцрпљене економском рецесијом, често праћеном унутрашњим сукобима, немају капацитет за спровођење мера којима се мења политички и економски систем државе, али и комплетна друштвена свест и скала друштвених, културних и традиционалних вредности. Позитивни ефекти промена изостају, транзиције су се одужиле на године и деценије, а људско незадовољство поново кулминира протестима и сукобима. Чак и државе и територије под протекторатом западних сила (Авганистан, Ирак, Босна и Херцеговина, Либија, Косово и Метохија) нису успеле да изграде стабилне демократске институције, покрену привредни развој и осигурају безбедност на свим нивоима.

Основни проблем западног друштва и међународне заједнице, што кроз креирање међународне политике развој нису гледали кроз безбедносну призму, већ искључиво кроз економску и политичку. Наметнута примена свих западних закона, њихово лоше спровођење, честе смене власти ради промена политичког система и политичка нестабилност резултирало је лошим рефорским процесима, рецесијом, а самим тим плодно тле за развој криминала и корупције, који системски подривају темеље владавине права и демократије. Региони дуготрајних конфликта највећи су проблем међународног система. Неуспех решавања узрока сукоба, стварања услова за мир и стабилност држава и региона, највећи су безбедносни изазов за све актере међународне заједнице, па и саме студије безбедности. Безбедност, као и развој прати низ политичких, економских, друштвених и других фактора које треба градити како би се достигао висок степен безбедности и развоја.

Неуспеси реформи у неразвијеним државама створили су потребу за редефинисањем безбедносне и мировне политике и налажење нових начина одржавања мира, односно превенције сукоба. Без схватања и прихватања различитости нација и њихових религија, прихватањем традиције чији корени су дубоко усађени у систем политичке културе и образовања, економске развијености и система друштвених вредности нема ни изградње институција, нема развоја, нити безбедности. Због тога је неопходно дубински улазити у анализу успешно развијених земаља и начина на којима су изградили темеље развоја, а затим се озбиљно позабавити неразвијеним државама, који су то фактори развоја који нису изграђени и на који начин те факторе прилагодити њиховим потребама. Тек системском изградњом развоја кроз мир и стабилност, могуће је створити услове за безбедност и просперитет. Репресивне мере међународних актера, укључујући економске санкције и блокаде и војне интервенције, нису допринели изградњи и успешној транзицији постколонијалних и постсоцијалистичких држава, нити промениле глобалну слику света, а саме глобалне претње безбедности постају све већи изазов за човечанство у XXI веку.

Уколико су успешно развијене државе пример безбедности, поставља се питање који су то фактори развоја који доводе до стабилности и безбедности и обрнуто, који су то фактори безбедности који доводе до развоја, а могли би да се примене на неразвијене и земље у развоју. Јасно је да инсистирање на економским реформама, пуком применом демократије и либералног система не може да се остваре циљеви развоја, а самим тим ни безбедности у неразвијених и земљама у развоју, односно регионима замрзнутог, нерешеног или актуелног сукоба.

2.2 Предмет истраживања

Преглед стручне и научне литературе указује нам на мањкавости теоријског утемељења безбедности, јер су разичити теоретичари били ограничени на одређене референтне објекте, пре свега државу и војне претње. У глобализованом концепту безбедности угрожавање безбедности је много шира категорија и обухвата све нивое, од појединаца и друштва (критичке теорије), нације и националног идентитета (конструктивистичке), државе (нео-реалистичке теорије) до међународног система (либерално-институционалистичке теорије). Савремено глобализовано друштво суочено је са бројним проблемима, који неправилним усмеравањем лако доводе до сукоба, због чега је достизање безбедности постало највећи изазов за недовољно развијене државе. Обезбеђивање социо-економске сигурности и квалитета живота постао је примат друштвеног, економског и политичког развоја.

Јачајући своје спољне одбрамбене механизме (очувања граница), многе земље су се урушиле под унутрашњим проблемима. У историји, нарочито током XIX и XX века, велике борбе, протести и штрајкови, као унутрашњи сукоби за радничка права, нису ништа друго него борбе за унапређење квалитета живота. Превенција незадовољства кључна је за осигуравање безбедности и развоја. Исто је са политичком стабилношћу, односно превенцијом политичких и грађанских протеста, с циљем осигуравања транспарентне промене власти, али и функционалном стабилношћу институција (полицијских, судских, финансијских, образовних, здравствених), које се боре против корупције, криминала, тржишних турбуленција, демографских притисака и економских и друштвених криза. Квалитет живота у том смислу означава сва она људска и политичка права, која треба да буду гарантована рођењем и она се не односе само на економску безбедност. То се односи на области од права на живот и слободу кретања, до права на храну, образовање, лечење, сигурност посла; од права на изражавање мишљења, политичку партиципацију, слободу вероисповести, национални и културни идентитет, до права на безбедност од психичког, физичког и сваког другог насиља, било државе, друштва или појединаца. Једном речју, безбедност осигурава право на опстанак, могућност издржавања и достојанствен живот (Ogata & Sen, 2003).

То показује и Извештај о људском развоју Развојног програм Уједињених нација (енг. *United Nations Development Programme - UNDP*): „За већину људи данас осећај несигурности произлази више из бригаа око свакодневног живота него из страха од катаклизминог светског догађаја. Сигурност посла, сигурност прихода, здравствена сигурност, заштита животне средине, заштита од криминала, ово су растуће бригае о људској безбедности широм света“ (UNDP, 1994: 3). Квалитет живота и људска права уз факторе демократије граде стабилну друштвену кохезију, која је важан фактор политичке стабилности. Због тога различите теорије безбедности не би требало да буду искључиве и фокусиране само на један референтни објект безбедности, било појединца, друштва или државе, макар се он у међународним односима и студијама безбедности чинио најважнијим. У том смислу, развијене земље Западне Европе јесу пример држава благостања, не само у смислу развоја, већ пре свега мира и безбедности.

Узимајући у обзир највеће глобалне безбедносне проблеме, **предмет** истраживања су развијене државе и фактори који доприносе развоју држава у политичком, економском, еколошком, друштвеном и војном аспекту и њихово усмеравање кроз политичко управљање, с циљем осигуравања безбедности на свим нивоима (Mišev, G. 2020). Другим речима, који су то фактори који успешно развијене државе чини отпорнијим на глобалне безбедносне претње. То значи да безбедност осигурава развој и обрнуто да развој осигурава безбедност, због чега се фактори преплићу и условљавају. Комплексна анализа ових фактора не укључује само податке који су пуки статистички обрасци, нити имају строга логичка правила, због чега је квалитативни приступ доминантан методолошки, а секторски приступ Копенхагенске школе, главни теоријски оквир ове дисертације. „Основни проблем савремене цивилизације

је изналажење правог модела управљања развојем и предвиђање његових тенденција“ (Ђорђевић, 2007: 42). Дисертација треба да пружи један холистички приступ разумевању повезаности најважнијих фактора успешног развоја држава и безбедности на свим нивоима. Овај однос није јасно концептуално дефинисан, нити се развој и безбедност сматрају узајамно условљеним и зависним, због чега је заузео маргинално место у светској литератури (Vaughn 1984; Aturupane, Glewwe, & Isenman, 1994; Esping-Andersen, 1996; Taylor-Gooby, 2002; Biekart et al, 2005).

Мултидисциплинарни приступ карактеристичан је за Галтунга, који је у свом делу *Мир и конфликт, развој и цивилизација* користио главне безбедносне студије/међународне односе, конфликтне студије, економију и теорију културе кроз један интердисциплинарни дијалог (Galtung, 1996). Он је полазио од тога да се економија углавном сматра културним насиљем, прикривањем и мистификацијом онога што се дешава када људи производе, дистрибуирају и конзумирају. Галтунг је покушао да покаже како функционише модерна западна економија и како као главна економија декодира дубоке претпоставке неке врсте западне цивилизације (Galtung, 1996). Међутим, и Галтунг је као и Миршајмер, дубоке социјалне разлике и поларизацију друштва, као узрок конфликта, сврставао у економске факторе као последица тренда наметања западног либералног система од стране развијених држава Запада. Нико не спори да је вековима сурова борба за природне ресурсе и благостање, најчешћи узрок сукоба, али прави разлози су системски, вишеструки и утемељени много дубље. Наметање западно-либералних и демократских норми изазвало је проблеме и сукобе широм света, а с процесом глобализације не назире се појава неких нових алтернативних праваца развоја. Чак је социјализам као друштвено-политичко уређење сачуван у неким државама (Народна Република Кина, Северна Кореја), а неки обриси социјалне економије карактеристични су и за развијене државе Запада. Зато ово истраживање покушава да открије потенцијал који не само природни ресурси, већ људски и природни капитал, културолошке норме, национални идентитет, друштвена кохезија, кроз еволутивни економски, политички и друштвени интерактивни процес, могу осигурати безбедност кроз успешан развој државе.

Осим тога, развој и безбедност имају све већу политичку тежину. Важност овог питања види се у закључку Савета Европске Уније о безбедности и развоју (*Council Conclusions on Security and Development*) из новембра 2007. године, у коме се наводи да без мира и безбедности не може бити одрживог развоја, и да са друге стране, без развоја и искорењивања сиромаштва неће бити одрживог мира. Напредак у областима развоја, безбедности и људских права мора ићи руку под руку (EU, 2007). Основни фактори безбедности јесу парадигме политичког, друштвеног и економског развоја, које се међусобно преплићу и јачају и обрнуто. Без стабилног политичког, друштвеног и економског система нема ни безбедности, како за државу, тако и за појединце. У том смислу, поједини теоретичари посебно доводе у питање, у којој мери савремени облици организованог насиља одражавају нове обрасце у погледу актера, циљева, просторног контекста, људског утицаја и политичке економије и социјалне структуре сукоба (Newman, 2004).

Развој економије није осигурао појединачну, па чак ни друштвену безбедност у ауторитарним државама и системима. Зато је јачање економије само један од фактора, којим се гради развој и са њим повезана безбедност. Јасно је да постоје бројни, али недовољно свеобухватни покушаји проширивања концепта безбедности са државотворног схватања на разнолику концептуализацију безбедности, која узима у обзир недржавне актере као референтне објекте безбедности. Међутим, да би се задржала научна објективност и избегло приклањање једном одређеном правцу који би ограничио увид у значај безбедности на свим нивоима, где би држава или појединац или неки други референтни објекат безбедности био у фокусу, неопходно је изградити један холистички мултидисциплинарни приступ истраживачком проблему.

2.2.1 Истраживачка питања

Уколико се полази од предпоставке да је глобална претња као што је нуклеарно наоружање, утицала да се драстично смањи број међудржавних сукоба, шта је то што би утицало на превенцију савремених унутрушњих сукоба. Поједини грађански сукоби трају и деценијама, а државе у којима су сукоби замрзнути или завршени нису кренуле путем привредног развоја, односно немају изграђене стабилне институције, нити јасне правце и моделе развоја, самим тим ни безбедности. С једне стране одређене државе и региони имају дугу традицију мира и политичке стабилности, економског развоја и безбедности. Поставља се питање како успешно развијене државе имају изграђен мир и безбедност и да ли је развој предуслов безбедности и обрнуто? С друге стране, зашто неке државе и регионе карактеришу неразвијеност, нестабилност и на крају оружани сукоби? Кључно питање у овом истраживању јесте:

- Које механизме користи једна држава у глобализованом концепту безбедности, како би осигурала сопствену безбедност на свим нивоима и дугорочан војни, политички, економски, еколошки и друштвени развој?

- Да ли је могуће анализом најразвијенијих држава издвојити факторе развоја и безбедности?

- Који су најважнији фактори који граде развој и које су њихове импликације на безбедност и обрнуто да ли фактори безбедности осигуравају развој?

- Да ли су фактори развоја и фактори безбедности у узрочно последичном односу?

- Који фактори развоја нису у довољној мери изграђени у Републици Србији како би била развијена и безбедна држава?

Међународна заједница постигла је консензус око тога да развијене државе Западне Европе имају изграђене демократске и либерално економске моделе развоја, који осигуравају мир и безбедност и исте покушала да инкорпорира у системе нестабилних и неразвијених држава. То су углавном постсоцијалистичке и постколонијалне државе, са специфичним традиционалним и културолошким нормама и вредностима. И ту настаје проблем. Доводи се у питање ли су опште прихваћени политички и економски процеси као што је демократија и либерална економија добар основ за изградњу стабилних и безбедних система баш сваке државе. Ако су демократија и либерализам, као основ развијених држава, постављени као императив, зашто их државе не примењују ради сопствене безбедности и прогреса. Вишедеценијски транзициони период ових држава и немогућност одрживог развоја и безбедности, показао је да пука примена западних норми и вредности није успешна. Међутим, поставља се суштинско питање да ли унутар демократских, политичких и друштвених вредности западног система постоје фактори који највише утичу на развој и граде безбедност на свим нивоима? Истраживање међузависности фактора развоја и фактора безбедности даће нам одговоре на ова питања.

2.3 Методе испитивања

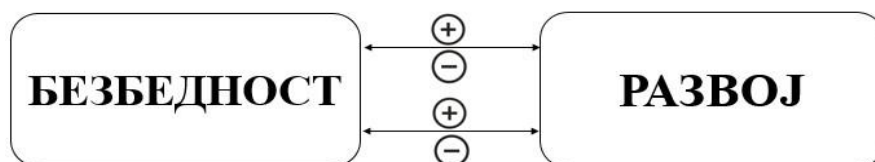
2.3.1 Хипотетички оквир истраживања

За потребе истраживања постављена је једна (1) основна и четири (4) посебне хипотезе.

Основна (општа) хипотеза

Основна или општа хипотеза јесте да су фактори успешног развоја државе и безбедност на свим нивоима уско повезане међузависне појаве, које снажно утичу и граде једна другу. Као што се види на слици 1. везе су двосмерне, а фактори се преклапају. Оснаживање фактора безбедности позитивно утиче на факторе развоја и обрнуто јачање фактора развоја позитивно утиче на безбедност. С друге стране, слаб развој фактора безбедности негативно утиче на факторе развоја, нити има безбедности где нема развоја.

Слика 1. Узрочно последичне везе безбедности и развоја

Посебне хипотезе

Безбедност у новом глобализованом светском поретку има мултидимензионални и мултидисциплинарни карактер. Због тога је неопходно узети у разматрање карактеристике држава који обављају војне, политичке, друштвене, еколошке и економске факторе, чијом анализом је могуће издвојити најважније факторе развоја и безбедности. Најбезбедније државе су оне које имају:

Хипотеза 1.

- легитимну и ефикасну Владу, укључујући демократску изборну процедуру, људска права и слободе, национални идентитет, владавину права и ефикасност судства;

Хипотеза 2.

- добро управљање државном организацијом, која има ефикасне јавне услуге, јавни сервис и службе безбедности;

Хипотеза 3.

- економски развој, који обухвата управљање природним ресурсима, економске слободе и права, легислативну (бијурократску) уређеност и ефикасност, финансијску стабилност и функционално тржиште;

На основу свега наведено постављена је и Хипотеза 4. према којој је:

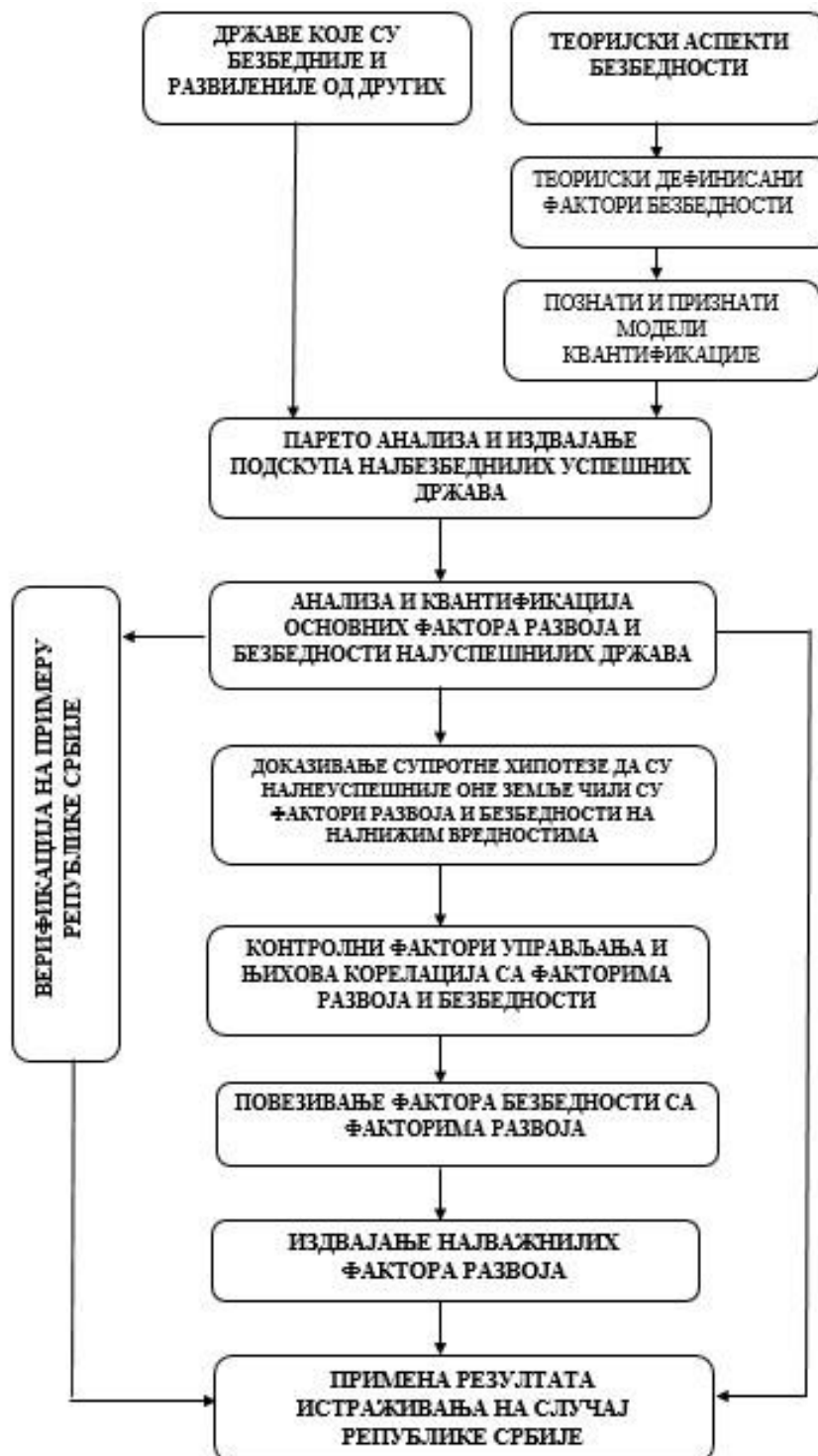
- могуће издвојити најважније факторе развоја и безбедности.

2.3.2 Научни метод и циљ истраживања

Због комплексности предмета истраживање неопходно је направити прецизно описан научни поступак решавања проблема кроз алгоритам (слика 2). Научни метод базиран је на прегледу научне и стручне литературе, на основу којих је одређен теоријски правац истраживања, утемељен на принципима Копенхагенске школе безбедности. Концептуализацијом истраживачког проблема одређени су теоријски аспекти безбедности и дефинисани фактори развоја, неопходни за анализу извора података. Како су предмет истраживања успешно развијене земље, неопходно је дефинисати шта је то развијена и стабилна држава, а шта неразвијена и слаба. Наредни корак јесте издвајање највећих глобалних проблема, који указују да поред војних узрока постоје нови, савремени видови угрожавања безбедности,

који обухватају све нивое од појединачне до глобалне безбедности. На тај начин мапиране су безбедносне претње које превазилазе оквире секторског правца, чиме је допуњен теоријски концепт Копенхагенске школе, што је посебан допринос ове дисертације студијама безбедности.

Слика 2. Алгоритмовани модел истраживања

Истраживање се бави питањем међузависности између политика које спроводе Владе у циљу успешног развоја држава, с једне стране и безбедности с друге, и анализира факторе који утичу и граде њихове међусобне односе. Ко што се види на слици 2. Алгоритмовани модел истраживања: Теоријски аспекти безбедности, ослањајући се на секторски приступ

Копенхагенске школе безбедности из војних, демократских, економских, еколошких и политичких фактора развоја извлаче се они подфактори који указују и на развој и на безбедност и њихову међузависност. Циљ је да се издвоје оне државе које по познатим и признатим моделима квантификације у светским извештајима: Глобални индекс моћи држава (*Global Firepower index, GFP*) (GFP, 2020), Економске слободе (*The Heritage Foundation*) (EFI, 2020), Демократски индекс (*The Economist Intelligence Unit*) (Democracyindex, 2020), Индекс еколошких перформанси (енг. *Environmental Performance Index*) (EPI, 2020) и Индекс слабости држава (*Fund for peace*) (FSI, 2020) имају високе перформансе успешног развоја, односно оне које су се током истраживања издвојиле у аналитичком процесу (слика 2).

Најпре се Парето принципом одваја 20% највећих војних сила, а затим системом елиминације према факторима демократије, економије, екологије и политичке стабилности издвајају најразвијеније државе света. Да би доказали повезаност управљања и развоја и безбедности, уводи се контролни фактор Светске банке Глобални индикатори управљања (*World Bank*) (WGI, 2021). Освртом на глобалне безбедносне проблеме мапирани су сви ризици и претње за све нивое безбедности, од појединачне до глобалне, али и њихов утицај на факторе развоја.

Следећи корак, као што се види на слици 2. је анализа, издвајање и квантификација најважнијих фактора развоја и њихова корелација са глобалним проблемима. Издвајањем и анализом успешно развијених држава добијају се фактори од кључне важности за безбедност. Посебна фаза у истраживачком току јесте доказивање супротне хипотезе да су најнеуспешније државе најгоре рангиране према најважнијим факторима безбедности, што је важно због показивања двосмерног утицаја које фактори имају на успешан, односно неуспешан развој државе. Критичким освртом на анализу војних, политичких, демократских, економских, еколошких, управљачких и других извештаја, као и њихове примене на успешно развијене и неразвијене државе, издвојене факторе треба допунити у складу са истраживачким проблемом. Слабост појединих извештаја указао је на факторе развоја који нису узети у разматрање, чиме се даје посебан допринос истраживању. Ова фаза истраживања показује да фактори безбедности и фактори развоја преклапају, прожимају и међусобно граде једни друге.

Последња фаза истраживања односи се на поређење најважнијих издвојених фактора шест (б) најуспешније развијених држава са шест најнеразвијених држава, чиме се доказује да је однос фактора развоја и фактора безбедности двосмеран, односно да неразвијени фактори безбедности могу и негативно да утичу на развој и обрнуто да неуспешни фактори развоја имају негативне импликације на безбедност. Да војна моћ није пресудна за безбедност, урађено је и поређење успешно развијених држава према издвојеним факторима са шест највећих војних сила, чиме се указује на међузависност фактора развоја са безбедношћу, односно да су политички, економски, еколошки и друштвено најразвијеније државе безбедније од војно најмоћнијих држава.

Када се потврде помоћне и основна хипотеза да одређени фактори развоја утичу и граде безбедност, извршиће се апликација резултата истраживања на примеру Републике Србије. Ова фаза обухвата анкету, којом се утврђује ранг Републике Србије према најважнијим факторима, а затим изводи закључак, која надоградња је неопходна како би неразвијене и земље у развоју достигле безбедност изградњом и унапређењем фактора развоја и безбедности.

Научни циљ је научна дескрипција и докле је то могуће, научна експликација улоге различитих фактора који утичу на развој и безбедност државе у савременом, глобализованом концепту безбедности. Сва досадашња истраживања бавила су се овом проблематиком

појединачно и одвојено, без дубљег повезивања фактора развоја и фактора безбедности и њиховог посматрања као међусобно зависне и условљене целине, које се јачају или слабе једна другу. Нов, холистички приступ глобализованом концепту безбедности допринео би развоју интердисциплинарне дискусије и допуну теоријском правцу у студијама безбедности.

Друштвени циљеви огледају се у томе што се анализом развоја и стабилности, издвајају они фактори, који су најважнији за безбедност на свим нивоима у савременом, глобализованом концепту безбедности. Фокус рада јесте да се издвоје развојни фактори које државе могу да примене, без обзира на економски и политички правац који карактерише државни систем. Безбедносна процена није сама по себи циљ, већ мора да буде у корелацији са другим економским, политичким, еколошким и друштвеним факторима, како би чинила једну функционалну целину. Јачањем фактора развоја унапредила би безбедност појединца, друштва, државе и међународног система. Те факторе могуће је применити на примеру Републике Србије и сходно томе одредити у чему су највеће слабости наше државе и на који их начин унапредити. Циљ је да се допринесе с једне стране научном дискурсу, а с друге друштвеном промишљању безбедности и његовој вези са развојем државе.

Научни допринос био би у томе да се научним промишљањем и сазнањем препознају везе између различитих фактора развоја и њихове јасне импликације на безбедност. Глобализовани концепт безбедности унапређује сазнања о глобалним претњама, њихов утицај на факторе развоја и последице које има на све нивое безбедности од појединачне до глобалне. Посебан допринос јесте издвајање фактора развоја и безбедности и доказивање њихове узрочно последичне везе. Унапређење теоријског оквира Копенхагенске школе безбедности и надоградњом специфичних праваца, односно сектора безбедности, истраживање ће употпунити научни допринос неопходан за даље испитивање.

2.3.3 Варијабле истраживања

Варијабле су појаве чија је вредност променљива и зависе од индикатора. Анализом фактора могу се издвојити оне варијабле које се могу довести у директну везу са безбедношћу. Пошто су предмет истраживања независне, суверене државе и њихов степен развоја и безбедности, неопходно је почети од темеља сваке модерне државе. Степен развоја међу државама, који директно утиче на безбедност могуће је објаснити одређеним научним методама, пре свега постављањем и анализом зависних и независних варијабли (Табела 1).

Табела 1. Независне и зависне варијабле

Независне варијабле	Зависне варијабле/индикатори
ПОЛИТИЧКИ ФАКТОР	Изборни процес и плурализам, транспарентност, политичка стабилност, политичка партиципација, политичка култура, медији, легитимност и ефикасност Владе, ниво корупције, јавне услуге
ВОЈНИ ФАКТОР	Територија, становништво, геополитички положај, војска и полиција, њихова опремљеност и логистика, хијерархија, ефикасност, професионалност, бројност, цивилна контрола, војни савези
ДРУШТВЕНИ ФАКТОР	Владавина права, независно судство, квалитет судског процеса, заштита људских права и слобода, право на имовину, национални и културни идентитет, образовање, јавно здравље, јавни сервис, степен друштвене кохезије и друштвене интеграције
ЕКОНОМСКИ ФАКТОР	Финансијска стабилност, инфлација, јавни дуг, стабилно тржиште, бруто друштвени производ, економске слободе, геополитички положај, социо-економска једнакост
ЕКОЛОШКИ ФАКТОР	Природни ресурси, еколошка политика, застарела технологија, индустрија, електроенергетски систем, отпад, еколошка свест

Да би претворили варијабле у мерљиве елементе, користиће се посебни фактори, добијени укрштањем различитих извора података. Поред независних варијабли неопходно је узети у разматрање оне променљиве које произилазе из њих, а суштински представљају део државне организације. За адекватну квантификацију фактора развоја нарочито је важно познавање и анализа скупова варијабли које се мере. Копенхагенска школа сврстала је претње безбедности у пет (5) категорија које користимо као независне варијабле: војне, политичке, економске, друштвене и еколошке факторе (Табела 1).

Испреплетаност и међусобна зависност ових фактора правилним управљањем доводе, не само до политичког, економског, еколошког и друштвеног развоја, већ и до безбедности на свим нивоима. Када се ослонимо на Копенхагенску школу, али и на Волерштајна и Галтунга, који сматрају да сукоби настају као последица настанка Центра, Периферије и Полупериферије и сложених односа који их карактеришу (неједнакост, класно раслојавање, геополитичке промене, политичко уређење, економски систем) јасно је да постоје применљиве квалификације фактора који утичу на безбедност. Ако се полази од пет независних фактора које граде развој државе, морамо издвојити и променљиве варијабле који утичу и граде независне варијабле, односно факторе. Због тога се, што се види у табели 1, као најважнији подфактори могу узети: 1. политичка стабилност, коју карактеришу плурализам и демократски избори, легитимност и ефикасност владе; 2. војна моћ, која се састоји од људства и опреме, као и геополитичког положаја, броја становника и величине територије; 3. друштвена кохезија, коју чине образовање, национални интерес, култура, затим владавина права која гарантује независно судство и заштиту људских, политичких и имовинских права; 4. еколошки развој и заштита животне средине и природних ресурса и на крају, али не мање важно 5. економски развој, који поред економске политике, привредног раста, финансијске стабилности, јавног дуга, инфлације, укључује и социо-економске разлике (класна структура).

2.3.4 Просторно и временско одређење предмета истраживања

Временски оквир анализе фактора у односу на хипотезе рада, обухвата период од 10 година и то од 2010. до 2020. године, као и посебно издвојене анализе фактора за 2020. и 2021. годину, а узимајући у обзир појаву пандемије вируса Ковид-19 на глобалном нивоу, као потпуно изненада оствареног ризика који је оставио негативан утицај на безбедносне и развојне факторе свих земаља. Државе које се у савременим међународним односима сматрају великим силама, као што су Сједињене Америчке Државе (САД), Руска Федерација (РФ) и Народна Република Кина (НРК), иако највеће војне и економске силе, не осигуравају безбедност на свим нивоима. Од економског монопола Руске федерације у области енергетског развоја, питања цивилних и политичких слобода и права у Кини, до страха од организованог криминала и тероризма у Сједињеним Америчким Државама. Шта више, кад су границе неких држава безбедне од страних претњи, људи унутар тих држава не морају нужно имати заштиту од криминала, довољно хране, одговарајућу здравствену заштиту, образовање или политичке слободе (King & Murray, 2001/2). Због тога се за анализу узимају државе које по светски признатим и јасно дефинисаним факторима представљају групу најразвијенијих и уједно најбезбеднијих земаља. Што се тиче територијалног аспекта, односно просторног одређења, анализа ће обухватити најразвијеније државе, коначно одабране након анализе релевантних и поузданих извора података, применом Парето метода.

2.3.5 Преглед коришћених метода

Утврђивање повезаности фактора развоја и безбедности могуће је са аспекта мултидисциплинарног приступа истраживачком проблему, који обухвата преглед научне и стручне литературе, анализу различитих база података и институционалних извора, статистичку и компаративну методу, вишеструку студију случаја и анкету.

Преглед литературе. Ова фаза обухвата темељни преглед стручне и научне литературе релевантне за тему истраживања. Циљ је критичка процена и синтеза постојеће литературе, чиме се указало на мањкавости постојећег корпуса знања из ове области, односно утврдили конкретни аспекти истраживачког проблема, које захтева проширивање и обогаћивање знања о предмету истраживања. На основу прегледа литературе постављена је основа за концизно и коначно формулисање истраживачких циљева и ефикасно спровођење свих фаза истраживања.

Научни метод подразумева систематизацију досадашњих сазнања, на основу којих ће успешно управљање развојем државе, бити повезано са безбедношћу на свим нивоима. Концептуално одређење предмета истраживања показује теоријске домете изучавања безбедности на свим нивоима. Иако је безбедност предуслов очувања свих других вредности, оне једнако утичу и креирају систем безбедности кроз међусобну корелацију и зависност. Комплексност истраживачког феномена захтева добру тематску концептуализацију и теоријски оквир адекватан за циљ истраживања. Циљ истраживања је да се открије који су то главни фактори развоја и како их изградити, да би осигурали системску безбедност.

Анализа докумената и база података. У циљу што обухватнијег и прецизнијег добијања података, урађена је комплементарна анализа база података, због чега је методологија истраживања ослоњена на укрштање квантитативног и квалитативног приступа. У ову анализу спада претрага података (енг. *Data maning*) и наука о подацима (енг. *Data science*). Претрага података јесте скуп техника и методологија који имају за циљ добијање информација из велике количине података. *Data maning* је посебна техника анализе података која се фокусира на моделирање и откривање знања у описне и предиктивне сврхе. Наука о подацима је анализа података ради стицања нових знања (Palmeri, 2021). Наука о подацима је мултидисциплинарно поље уз помоћ које је обједињено више метода, пре свега статистика и анализа података, у циљу доношења одлука (ITS, 2021). Коришћена је структурна и функционална анализа, којом су најпре одабрани фактори, а затим се откриле везе између различитих фактора, њихова умреженост и међузависност, као и утицај на безбедност.

Када су у питању извори података основни проблем јесте релевантност и поузданост података који су предмет анализе. Због тога се истраживање фокусира на принцип комплементарности применом различитих извора података, датим у званичним извештајима међународних институција и организација. Фактори који мере различите карактеристике држава, а који су коришћени за проверу хипотеза обухваћени су извештајем Истраживање композитних индекса за мерење учинка земље: 2008, у издању Програм Уједињених нација за развој (енг. *A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008 Update. United Nations Development Programme*) (Vandura, 2008). Принцип избора фокусирао се на оне извештаје који су теоретски препознати кроз Копенхагенску школу безбедности и да су у складу са задатом темом и циљевима истраживања. Други критеријум јесте мерљивост, односно могућност да се фактори квантификују. Трећи је дуготрајност, односно постојаност институција које се баве мерењима одређених државних перформанси, које у наведеним изворима података износе од 15 (Глобални индекс моћи држава), 25 (Економске слободе) до чак 60 година (Индекс слабости држава), а раде их организације које редовно, односно периодично ажурирају своје извештаје. Четврти критеријум јесте да су извештаји међународно признати као релевантни по садржају и структури, због чега су узете

организације препознате према извештају Развојног програм Уједињених нација: *A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008.*, који се бави друштвеним развојем земаља чланица УН. Пети критеријум јесу извештаји одређени на основу тога што користе међународно признате методологије и изворе.

Анализом извештаја UNDP мапиране су бројне студије које се баве политичким, друштвеним, војним, економским и еколошким факторима. Међутим, одређени извештаји односили су се строго на један сегмент истраживачког проблема, напр. када је у питању економија јављају се извештаји који се базирају само на стране директне инвестиције (енг. *Foreign Direct Investment Confidence*), када је у питању војни фактор одређени извештаји односе се само на војне трошкове (енг. *Major Military Spenders*), а велики број извештаја није био у складу са циљевима истраживања: Латиноамерички индекс транспарентности буџета (енг. *Latin American Index of Budget Transparency*), Индекс атрактивности офшор локација (енг. *Offshore Location Attractiveness Index*), и слично. Од 167 организација које се баве различитим (економским, политичким, војним, здравственим, медијским, пореским, итд) факторима, за потребе овог рада издвојено је шест (6) званичних извештаја који обухватају укупно 89 фактора датих у табели 2:

1. Глобални индекс моћи држава (енг. *Global Firepower index*) (GFP, 2020),
2. Економске слободе Херитаж фондације (енг. *The Heritage Foundation*) (EFI, 2020),
3. Индекс еколошких перформанси Центра за животну средину, право и политику Универзитета Јејл (енг. *Yale Center for Environmental, Law & Policy*), (EPI, 2020)
4. Демократски индекс Економске обавештајне јединице (енг. *The Economist Intelligence Unit*) (Democracyindex, 2020),
5. Индекс слабости држава Фонда за мир (енг. *Fund for peace*) (FSI, 2020) и
6. Глобални индикатори управљања Светске банке (енг. *World Bank*) (WGI, 2020).

Анализом ових извештаја уочени су недостаци у мереним факторима, па је истраживање допуњено и другим изворима података везаних за предмет истраживања:

7. Извештај о људском развоју Развојног програм Уједињених нација (енг. *The Human Development Report 2020. UNDP*) (UNDP, 2020),
8. Светски ранг држава по образовном систему (енг. *World's Best Countries For Education System, 2020*) (Seoworld, 2020);
9. Глобални извештај о здрављу (енг. *The Global Health Security Index*) (GHS, 2019);
10. IMD ранг дигиталне компетенције (енг. *IMD World Digital Competitiveness Ranking 2020*) (WDC, 2020);
11. Ранг држава према криминалу (енг. *Crime Index By Country 2021*) (Numbeo, 2021) и Глобални индекс организованог криминала (енг. *The Global Organized Crime Index*) (GOCI, 2021).

Како су безбедносне претње постале бројне, мултиплициране и комплексне почетком XXI века, број извештаја који се баве новим видовима претњи је проширен и не налазе се на листи Развојног програм Уједињених нација (UNDP), осим Индекса људског развоја. Образовање, здравље, дигитални развој и криминал биле су унутрашње ствари једне земље и непрепознате као област могућег угрожавања глобалне безбедности, па су се и ови извештаји појавили последњих десет година. С друге стране, поједини извештаји који се налазе у прегледу UNDP-а, као што је Образовање за све (енг. *Education for all Development Index*),

није довољно свеобухватан, нити је у складу са циљевима истраживања, а то је развој и квалитет образовног система, као део свеукупног развоја државе и његове импликације на безбедност, због чега није узет у разматрање. Ова научна методологија нам је потребна управо зато што сваки од ових фактора, односно извештаја има слабости, односно ни један појединачно не може да мери свеукупан развој и безбедност и њихов узрочно последични однос.

У складу са секторским приступом Копенхагенске школе безбедности изабрани су они извештаји који се односе на војне, политичке, друштвене, еколошке и економске факторе. Ови извештаји су међународно препознати, периодични, са научно заснованим методологијама, званичним и познатим изворима података, чиме је установљена њихова релевантност и поузданост. У табели 2. у првој колони дати су најважнији фактори (војни, политички, економски, еколошки и друштвени), у другој колони су подфактори I реда, чија оцена се процењује на основу подфактора II реда датих у трећој колони. У четвртој колони су извори података, односно називи институција које су израдиле извештаје. Осим Демократског индекса, сва истраживања имају подфакторе I реда подељене у целине, чијим се варијаблама, односно подфакторима II реда врши испитивање одређене области, односно сегмента истраживачког феномена. Највише подфактора има војна моћ, због броја и врста наоружања које се оцењује, уз финансијске, територијалне и природне ресурсе и логистику. Када су у питању ови извештаји, осим војног и еколошког фактора, сви извештаји имају друштвене, политичке и економске подфакторе, значи да се неки подфактори поклапају и понављају, што говори о њиховом значају.

Табела 2. Фактори безбедности и развоја

ФАКТОРИ	ПОДФАКТОРИ I РЕДА	ПОДФАКТОРИ II РЕДА	ИЗВОР ПОДАТАКА
ИНДЕКС ГЛОБАЛНЕ (ВОЈНЕ) МОЋИ	Људство	Укупна популација	GLOBAL FIRE POWER
		Расположива радна снага	
		Способни за војну службу	
		Достизање војне доби	
		Активна војна снага	
		Резерве војне снаге	
	Ваздушне снаге	Укупне ваздушне снаге	
		Ловци и пресретачи	
		Летилице за напад	
		Тренерски авиони	
		Транспортни авиони	
		Хеликоптери за напад	
		Хеликоптери укупно	
	Копнене снаге	Укупно тенкови	
		Оклопна борбена возила	
		Самоходна артиљерија	
		Вучна артиљерија	
		Лансери ракета	
	Морнарица	Укупна морнарица	
		Носачи авиона	
		Разарачи	
		Морнаричке корвете	
		Фрегате	
		Подморнице	
		Патролни бродови	
		Бродови за минско ратовање	
	Финансијски ресурси	Буџет (потрошња) одбране	
		Спољни дуг	

		Резерве девиза и злата	
		Паритет куповне моћи	
	Логистички ресурси	Укупна радна снага	
		Трговачка морска флота	
		Главне луке и терминали	
	Природни ресурси	Покривеност саобраћајница	
		Железничка покривеност	
		Производња нафте	
	Природни ресурси	Потрошња нафте	
		Доказане резерве	
		Величина територије	
	Географија	Обухват границе обалом	
		Заједничка покривеност граница	
		Покривеност водотоковима	
ИНДЕКС ЕКОНОМСКИХ СЛОБОДА	Владавина права	Имовинска права	THE HERITAGE
		Судска ефикасност	
		Интегритет владе	
	Величина владе	Пореско оптерећење	
		Државна потрошња	
		Фискално здравље	
	Регулаторна ефикасност	Слобода пословања	
		Слобода рада	
		Монетарна слобода	
	Отвореност тржишта	Слобода трговине	
Слобода улагања			
Финансијска слобода			
ИНДЕКС ЕКОЛОШКИХ ПЕРФОРМАНСИ	Заштита животне средине	Квалитет ваздуха	YALE CENTER FOR ENVIRONMENTAL, LAW & POLICY
		Канализација и вода за пиће	
		Тешки метали	
		Управљање отпадом	
		Биодиверзитет и станишта	
		Услуге екосистема	
		Рибарство	
		Климатске промене	
		Емисије загађења	
		Водни ресурси	
Пољопривреда			
ДЕМОКРАТСКИ ИНДЕКС	Основна обележја демократије	Изборни процес и плурализам	THE ECONOMIST
		Функционисање владе	
		Политичко учешће	
		Демократска политичка култура	
		Грађанске слободе	
ИНДЕКС СЛАБОСТИ ДРЖАВА	Кохезиони	Безбедносни апарат	FUND FOR PEACE
		Фационализоване елите	
		Групне притужбе	
	Економски	Економски пад	
		Економска неједнакост	
		Одлив радне снаге	
	Политички	Легитимности државе	
		Јавне услуге	
		Људска права	

	Социјални	Демографски притисци	WORLD BANK
		Избеглице	
		Спољна интервенција	
ГЛОБАЛНИ ИНДИКАТОРИ УПРАВЉАЊА	Процес којим се влада бирају, прате и замењују	Ефикасност Владе	
		Политичка стабилност и одсуство насиља	
	Капацитет владе да спроводи политику	Владавина права	
		Контрола корупције	
Поштовање институција	Регулаторни квалитет		
	Глас и одговорност		

Статистичка метода је квантитативна математичка операција, којом се оцењују мерљиве карактеристике предмета истраживања, које се исказују бројевима, табелама и графиконима. Различити фактори развоја се оцењују и класификују математичким и статистичким функцијама, при чему се добија ранг држава према одређеним факторима. Средња вредност свих фактора даје коначан нумерички резултат за сваку државу. У оквиру анализе предмета истраживања, издвојени фактори који имају највишу вредност јесу кључни параметри који граде развој, а уједно имају импликације на безбедност. Због различитих математичких модела и методологија истраживања од извештаја до извештаја добијају се различите вредности статистичких резултата, који су у дисертацији квантификовани лингвистичким изразима како би вредности биле изједначена према свим извештајима.

Анализа и синтеза. Како су предмет истраживања фактори који граде развој и безбедност, урађена је анализа и упоређивање свих фактора анализираних држава, како би се одвојили они који су оцењени као најбољи и најзначајнији за развој државе. Извучени су глобални проблеми као полазна основа анализе угрожавања безбедности и њихове везе са факторима развоја. Методом апстракције из анализираних Извештаја издвојени су из целине они фактори по којима анализирани државе имају најбоље оцене. Следећи корак био је утврђивање који су од тих фактора заједнички за све земље. Због комплексности предмета истраживања издвојене су и најнеразвијеније државе по Парето принципу, како би се пружио увид у то да ли исти фактори утичу на ранг држава у негативном контексту. Односно да ли степен неразвијености држава зависи од истих фактора као и развијеност и стабилност, као кључни сегменти безбедности. На крају, критичким освртом на изворе података и анализом постојећих фактора, мапирани су недостаци, односно евидентиран је недовољан број фактора који утичу и граде безбедност на свим нивоима. Због тога су издвојени фактори допуњени новим како би се употпунило истраживање и на тај унапређен је контекст у коме су развој и безбедност повезани у једну целину. Пошто су анализирани различити извештаји, од којих неки имају заједничке (напр. политички фактори) или потпуно неповезане области (напр. демократија и информационо комуникационе технологије), извршена је квалификација фактора према секторском правцу Копенхагенске школе безбедности, а затим и њихова повезаност и међузависност.

Студија случаја. У циљу сагледавања свих важнијих аспеката истраживане појаве коришћена је вишеструка студија случаја, које су репрезентативне за предмет истраживања. За издвајање држава употребљен је Парето модел, односно тзв. Парето принцип 80/20, који полази од тога да постоји употребљива већина и витална мањина. На тај начин од око 200 држава света најпре је издвојено 20% (40 држава) најбоље ранжираних према војној моћи, које су даље селектоване према економским, еколошким, демократским и политичким факторима, затим анализирани кроз управљачки фактор. Носиоци власти креирају војне, политичке, друштвене, економске и еколошке смернице развоја, због чега је Глобални индекс управљања значајан за предмет истраживања. Иако је могуће одређене варијабле квантификовати (број становника, величина територије, висина бруто националног дохотка, незапосленост), студија случаја спада у квалитативна истраживања, која укрштањем

квалитативних и квантитативних варијабли обухвата државе које су по горе споменутим моделима издвојене као најразвијеније и најбезбедније. Студија случаја је само део процеса прикупљања и анализе података, а дизајнирана је тако да објасни одређене друштвене процесе и појаве, неопходне за коначне резултате истраживања, због чега је неопходно допунити истраживање и другим научним методама.

Компаративна метода. Издвајањем фактора развоја извршена је компаративна анализа шест успешно развијених држава са шест најнеразвијених држава (за које постоје валидни и доступни подаци, јер ратовима урушене државе немају изграђене институције које извештавају међународне организације) према најважнијим факторима развоја и безбедности. Тиме је утврђено да од истих фактора зависи развој и безбедност, односно да унапређењем фактора развоја успешно се гради безбедност, односно неразвијеност одређених фактора доводи до нестабилности и сукоба, а сама безбедност остаје недостижна. Да би се доказала веза између развоја и безбедности, односно њихов узрочно последични однос, додатно је извршена компаративна анализа успешно развијених држава са највећим војним силама, што је показало слабост и недостатке због којих велике војне силе не осигуравају безбедност на свим нивоима.

Анкета. На основу издвојених фактора састављен је упитник везан за факторе развоја Републике Србије, формулисан тако да се добије јасан став испитаника о одређеном питању/фактору између више понуђених одговора. Питања су прилагођена испитаној популацији уз опцију слободног дописивања одговора, што омогућава флексибилност и отвореност истраживања. Основна идентификациона питања испитаника су пол, године, образовање и запосленост, а циљна група испитаника су високообразовани грађани средњих година, носиоци законодавне власти (народни посланици) и стручњаци из поља безбедности. Одговори нису интерпретирани индивидуално већ процентуално.

3. РАЗВИЈЕНЕ И НЕРАЗВИЈЕНЕ ДРЖАВЕ КАО ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗОВАНОГ КОНЦЕПТА БЕЗБЕДНОСТИ

Сектор за развојну политику и анализу Уједињених нација користи скуп података Светске економске ситуације и изгледи (*World Economic Situation and Prospects* - WESP), који сврстава све земље света у једну од три широке категорије: развијене економије, економије у транзицији и економије у развоју (UN/DESA, 2013). Ове три категорије у многим студијама којима се баве организације као што су Фонд за мир, Институт за економију и мир, Центар за изучавање системског мира и други, користе се за мерење стабилности, односно снаге или слабости једне државе (FSI, 2020; GPI, 2019; CSP, 2020). Резултати ових студија треба да укажу на способност држава да се одупру и на прави начин реагују на промене које носи процес глобализације, односно да мапира факторе који могу да обезбеде или напротив угрозе безбедност или је већ угрожавају грађанским и међународним сукобима.

Током 1990-их, веза између развоја и безбедности првенствено се развијала у смислу изградње мира. Консензус се развио у заједничком програму промовисања демократије, доброг управљања и људских права у потрази за развојем и безбедношћу. У том контексту, сматра се да се развој и безбедност дугорочно узајамно јачају: стабилна и ефикасна држава је предуслов за људски развој и безбедност људи; а држава која не пружа развој и безбедност својим грађанима није ни јака ни стабилна (Andersen, Møller, & Stepputat, 2007). Економска, политичка, еколошка и друштвена стабилност државе императив је развоја и безбедности и обрнуто економска, политичка, еколошка и друштвена слабост карактеристика је неразвијене и небезбедне државе.

Бузан прави разлику између слабих и јаких држава. Ако је држава јака, главне претње њеној безбедности долазе споља, док ако је држава слаба, већина претњи долази изнутра, што се затим одражава на њен концепт националне безбедности (Buzan, 1991). Бузан је објаснио слабе и јаке државе кроз, већ споменут однос Центра (језгра), Периферије и Полупериферије. Центар подразумева глобално доминантно језгро капиталистичких економија; Периферија представља скуп индустријски, финансијски и политички слабијих држава који делују у оквиру односа у великој мери који је изградио Центар. Чвршћа и развијенија стања на Периферији формирају Полупериферију, чија тежња је чланство у језгру - Центру (Buzan, 1991). Бузанова дефиниција не разликује се много од традиционалне поделе на развијене, земље у развоју и неразвијене, односно да степен слабости државе зависи од степена развијености. Разлика између јаких и слабих држава не указује на различите појаве нити представља систематску варијацију у овом случају; једноставно је већина претњи алармантнија за слабе државе (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Претње или притисци споља, у овом случају не укључују само војне претње, већ свеукупност спољних притисака, од економских уцена, до политичких и друштвених условљавања. Све већа конкуренција на европском унутрашњем (и глобалном) тржишту, политички развој на наднационалном нивоу, технолошки напредак и глобалне промене у култури и идентитету људи су међу главним факторима под концептуалним кишобраном „спољних притисака“ (Kautto, 2001). Из ових дефиниција јасно је да су спољни притисци важан фактор стабилности државе и њене безбедности и развоја. Ово је веома важно јер су глобалне претње постале неминовни део безбедносне процене, које државе морају да доносе и на тај начин воде правце спољне и одбрамбене политике.

На нешто опширнију дефиницију указује Ејдус: „Снажне државе (*strong states*) су оне које имају пуну позитивну, односно емпиријску сувереност и које су у стању да испоруче јавна добра својим грађанима, а они заузврат прихватају власт државе као легитимну. Слабе (*weak states*) су оне државе које због лоше економске ситуације, етничких или верских разлика

нису у стању да испоруче јавна добра свим грађанима, који заузврат у питање доводе власт на делу њене територије или чак на целој територији“ (Ejdus, 2012: 148). Ово подразумева да јака/снажна држава има легитимну владу и изграђену друштвено-политичку кохезију унутар државе као одлучујући фактор у одређивању стабилности држава, чије друштвено раслојавање има узрок у економским и социјеталним факторима. Ејдусове дефиниције велики нагласак стављају на легитимитет и ефикасност власти као кључне полуге државног система.

Према дефиницији Центра за истраживање државних криза (енг. *Crisis States Research Centre*) „слаба“ или „крхка“ држава је држава значајно подложна кризи у једном или више њених подсистема (то је држава која је посебно рањива на унутрашње и спољне шокове и домаће и међународне сукобе) (CSRC, 2020):

- У економском смислу, то би могле бити институције које појачавају стагнацију или ниске стопе раста, или стварају екстремну неједнакост (у богатству, приступу земљишту, у приступу средствима за живот);
- У социјалном смислу институције могу да садрже екстремну неједнакост или уопште недостатак приступа здрављу или образовању;
- У политичком смислу, институције могу увести искључиве коалиције на власти (у етничком, верском или можда регионалном смислу) или екстремни фракционализам или значајно фрагментиране безбедносне организације.

Управо ова дефиниција нам скреће пажњу на различите економске, политичке и друштвене факторе који указују на стабилан или слаб развој на свим нивоима друштва и државе. Као и легитимитет власти, тако и стабилност институција важна су полуга стабилности и развоја држава.

Супротност „слабој држави“ је „стабилна држава“ - она у којој се чини да доминантни или законом прописани институционални аранжмани могу да издрже унутрашње и спољне шокове, а да управљање и решавање криза остане у границама владајућих институционалних аранжмана (CSRC, 2020). Најмање слабе државе, односно стабилне државе одликује политичка стабилност, демократски систем, друштвена кохезија и економски развој. Такве државе карактерише ефикасна прилагодљивост на глобалне промене и спољне и унутрашње поремећаје (Мишев, G. 2020). С друге стране, слабе земље, у које спадају бивше социјалитичке, постколонијалне и протекционистичке државе, још увек имају слабост државних институција, нестабилне и недовољно изграђене политичке и економске системе, мањак транспарентности, слободе и уставом загарантованих права. Још увек су неспремне да пруже адекватне одговоре на глобалне изазове, стално су изложене новим притисцима од стране међународне заједнице.

Извештај за амерички Конгрес (*Congressional Research Service Report for Congress*) који описује слабе и неуспеле државе: Развијање безбедносних претњи и америчка политика (*Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy*) фокусира се на четири главна, често преклапајућа елемента државне функције (Wyler, 2008):

1. мир и стабилност,
2. ефикасно управљање,
3. територијалну контролу и порозне границе и
4. економску одрживост.

У том смислу разликујемо стабилне државе са легитимном Владом, способне да се прилагоде променама и управљају сукобима и слабе државе, које карактерише политичка нестабилност и сукоби. Иако се поставља питање да ли би стабилне и развијене земље, које су добро организоване и функционалне, имале тај степен отпорности реаговања на озбиљне кризе којима су слабе државе деценијама изложене (еколошке катастрофе, стране интервенције као што је бомбардовање Савезне Републике Југославије, Ирака, Сирије, па и пандемијске кризе као што је Корона вирус), сврха ове анализе није ниво адаптивности држава које су захваћене сукобима, већ управо отпорност држава да до сукоба дође, односно прилагођавања држава на спољне и унутрашње промене, које директно угрожавају безбедност. Кључно истраживачко питање у овом раду јесте које механизме користи једна држава у глобализованом концепту безбедности, како би осигурала сопствену безбедност на свим нивоима и дугорочан политички, економски, еколошки и друштвени развој. Свака (друштвена, политичка, економска) промена носи одређени ризик са собом, због чега њене последице могу да буду прогресивне или регресивне у зависности од адаптивних механизма које држава развија.

Различитим методама извршено је оцењивање карактеристика држава, кроз различите факторе, који укључују информације о квалитетном управљању и легитимности држава, односно влада, људским правима и владавини права, стабилности и ефикасности политичких институција и судских и друштвених процеса, јавних услуга, али и информације о економској стабилности, слободном приступу природним ресурсима и слободном развоју тржишта. Потпуно институционализоване демократије, попут Аустралије, Грчке или Шведске, има устаљене процедуре за отворену, конкурентну и намерну политичку партиципацију, бира и замењује главне руководиоце на отвореним, конкурентним изборима и намеће значајне провере и уравнотежења дискреционих овлашћења извршног менаџмента (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 30). Изабране владе у којима институционална демократија није заживела, као што су Боливија, Мозамбик или Индонезија, могу имати слабију контролу извршне власти, одређена ограничења политичког учешћа или недостатке у примени владавине закона или слабу опозицију (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 30). У том смислу Мајкл Е. Браун прави осврт на државе Периферије и Полупериферије, сматрајући да су вештачки створене државе по својој природи слабе и у њих поред бивших колонијалних, убраја и земље бишег Совјетског савеза (СССР) и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Као слабост држава, Браун наводи ендемску корупцију, административну некомпетентност и неспособност да се промовише економски развој (Keković & Dimitrijević, 2017). Управо се Браун бави суштинским питањем слабих држава, које назива вештачким због неспособности изградње стабилног политичког, друштвеног и економског система. Основне карактеристике слабих држава: неповерење у владу, слабе институције, грађанско незадовољство, политичка нестабилност и протести, спољни утицај, погодно су тло за развој сукоба.

У оваквом глобализованом концепту безбедности, јасно је да су развијене земље тзв. Запада далеко стабилније од земаља из осталих региона, па ћемо издвојити оне факторе који указују на то. Сви ови извештаји јасно наглашавају велике регионалне разлике у економским, политичким, еколошким и друштвеним системима, што резултира, не само јасном економском, већ и са њом повезаном безбедносном градацијом. Свет се данас суочава са глобалним проблемима који угрожавају безбедност како појединца, тако државе, региона и доводи у питање и сам глобализовани систем функционисања. Међународна заједница није створила адаптивне механизме, који могу са једнаком ефикасношћу да се боре са глобалним безбедносним претњама, већ су државе те које граде своје системе кроз развојне капацитете, чиме унапређују безбедност.

4. ГЛОБАЛНИ ПРОБЛЕМИ И ЊИХОВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ

Безбедносни изазови, ризици и претње постали су транснационални, асиметрични, комплексни и због огромне међузависности различитих природних и људских фактора - непредвидиви. Од седамдесетих година XX века са процесом глобализације организују се светске конференције и панели на којима стручна, научна и политичка јавност покушава да нађе начин за решавање све бројнијих актуелних проблема савременог света, од климатских промена до енергетских криза, оскудице хране и пијаће воде, болести, економије, демократије, организованог криминала и тероризма. Бројне студије баве се појединачним структуралним променама које захватају све регионе света, као што је Светски економски форум, Конференције Уједињених Нација о климатским променама, Женевске конференције о тероризму, али приметан је недостатак холистичког приступа глобализованим променама и проблемима које са собом носи.

Свест о неконтролисаном коришћењу и расподели ресурса, што већ прави, а нарочито ће у будућности правити озбиљне проблеме у смислу угрожавања безбедности (сиромаштво, миграције, сукоби), најбоље је описана у извештају „Наша заједничка будућност“, који је сачинила Светска комисија за животну средину и развој (тзв. *Брунтланд комисија*) 1987. године: „Одрживи развој јесте развој који задовољава потребе садашњице, а да не доводи у питање способност будућих генерација да задовоље властите потребе“ (UN, 1987). Одржив развој подразумева побољшање животног стандарда појединаца, задовољавање друштвено-економских потреба и интереса грађана уз истовремено уклањање или смањење утицаја који прете или штете животној средини и природним ресурсима с циљем спречавања угрожавања будућих генерација, као предуслов за несметан економски, еколошки, друштвени и политички развој. У том смислу одрживи развој има четири групе циљева: политичку, економску, социјалну и еколошку одрживост, што се опет поклапа са секторским приступом Копенхагенске школе безбедности. Да би разумели факторе развоја у сложеном глобализованом концепту безбедности, неопходно је размотрити који су највећи савремени глобализовани проблеми, који угрожавају безбедности.

4.1 Највеће глобалне претње безбедности

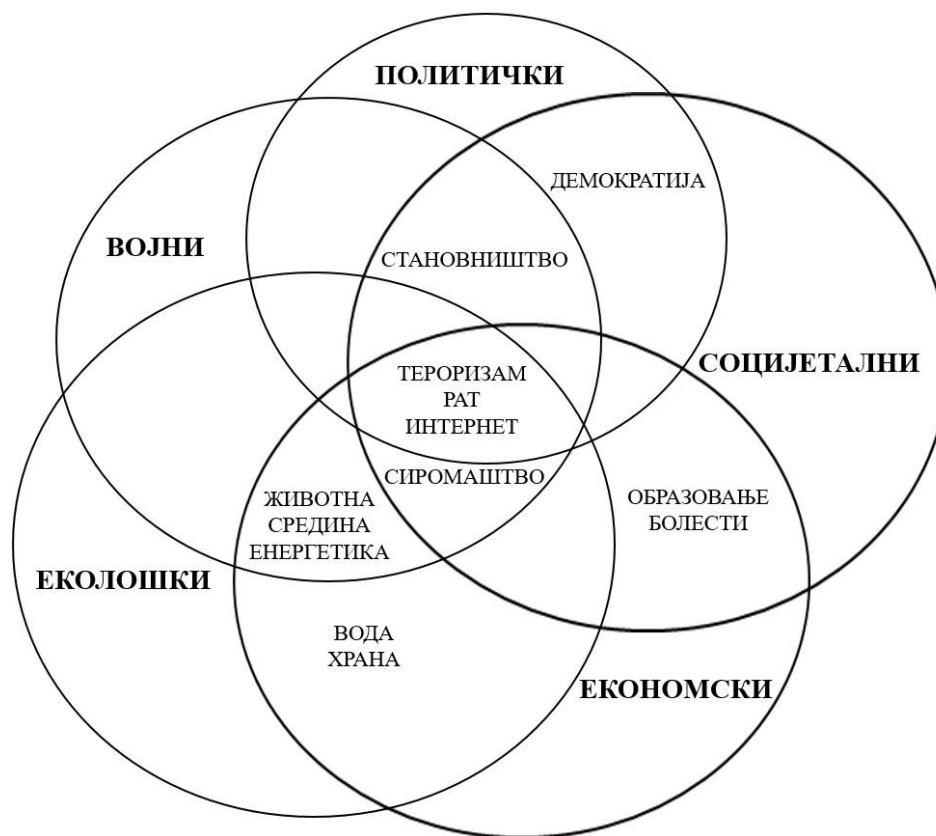
Представници Копенагенске школе сматрају да логику безбедности треба проширити изван територијалне одбране, националних интереса и нуклеарног одвраћања како би се обухватили и „универзални проблеми“ и спречавање сукоба, али и пресудно заједнички глобални напори на искорењивању сиромаштва и неразвијености (Buzan & Hansen, 2009). Последњих пар деценија све је више научних доприноса који мапирају све безбедносне изазове, ризике и претње на глобалном нивоу, а чији ће погубни утицај остављати велике последице по човечанство (UN, 2004; Heijden, 2014; Loudenback & Jackson, 2018; Vuuren, 2020). Велике силе током историје често су делиле свет на биполарни или мултиполарни и били предводници у креирању међународног система. Током историје ниједна велика сила није имала толику моћ да угрози читаву цивилизацију. Трећи рајх, Отоманска империја или Римско царство имали су надмоћ над противницима само током настајања сукоба. Данас, оружје за масовно уништавање (нуклеарно и биолошко пре свега) створило је врло опасну ситуацију да потенцијални агресор нема моћ само да уништи противника, већ и остатак света (Ђорђевић, 2007: 28-29). Угрожавање безбедности данас не можемо интерпретирати само кроз војне претње, већ у виду вишеструких, асиметричних и наднационалних претњи, од биолошког и хемијског оружја, деградације животне средине, информационо технолошких претњи, до нуклеарних катастрофа.

Валт сматра да иако постоје друге опасности не значи да је опасност од рата елиминисана (Walt, 1991). Напротив, поред војних, на глобалној сцени све више доминирају други узроци ратова и сукоба. Узроци сукоба јесу промењени, односно безбедносне претње су се мултиплицирале, постале сложене, неизвесне, непредвидиве, али није промењен исход претњи, јер углавном кулминирају оружним сукобима. Ово упућује на то да се безбедносни изазови, ризици и претње мултипликују и заштравају заједно са ширењем глобализације, одржавајући и осавремењујући појам и појаву безбедносне дилеме.

Управо увођењем и ширењем безбедносне дилеме у креирању смерница за превазилажење глобалних претњи, ова тема добила је неопходну научну тежину и постала незаобилазан сегмент стручних дискурса. У том смислу и представници Копенхагенске школе наводе глобалне проблеме као што је угрожавање животне средине, сајбер ратови, тероризам, нуклеарна опасност, миграције, глобалне економске кризе, итд. (Acharya & Buzan, 2019). Професор Ричард Смоли, добитник Нобелове награде за хемију 1996, идентификовао је 10 највећих проблема са којима се свет суочава (Smalley, 2005):

1. енергија,
2. вода,
3. храна,
4. животна средина,
5. сиромаштво,
6. болести,
7. тероризам и рат,
8. образовање,
9. демократија и
10. становништво.

Када се погледа секторски приступ Копенхагенске школе, свих десет глобалних проблема уклапају се у војни (тероризам и рат), политички (демократија), еколошки (животна средина, вода, храна, енергија), економски (сиромаштво и болести) и социјетални фактор (становништво и образовање). Наравно, ни један од ових проблема не може експлицитно да се веже за одређени фактор, већ је неминовна различита испреплетаност као што је приказано у дијаграму 1: образовање утиче и на економски и на друштвени фактор, демократија на политички, економски и друштвени, сиромаштво на војни, друштвени и економски, итд. Оно што је евидентно на Дијаграму 1 јесте да сиромаштво, тероризам и ратови имају како економске, еколошке и друштвене узроке, тако и политичке и војне. Далеко од тога да животна средина нема политичке и социјеталне узроке, али је највише везана за еколошке и економске факторе, а кулминира војним (оружаним) сукобом. Број становника, као социјетални фактор, више говори о војном потенцијалу, а директно утиче и на политички систем, што не анулира еколошке проблеме, поготово на пример у вишемилонским градовима због броја возила и емисија угљен диоксида (CO₂), или пак дефицита ресурса у афричким земљама, које не задовољавају потребе бројног становништва. Јасно је да се глобални проблеми прожимају и међусобно утичу једне на друге, што је са безбедносног аспекта дато кроз Венов дијаграм и пет фактора развоја са којима су ове безбедносне претње у корелацији (Дијаграм 1). Подела према факторима служи да би се олакшала анализа, а сви они чине једну комплексну међузависну целину.

Дијаграм 1. Глобални проблеми кроз секторски приступ

У ове глобализоване претње треба додати и изазове четврте дигиталне револуције, односно интернет претње (дијаграм 1). С једне стране глобализација и развој савремених технологија, омогућио је доступност информација и праћење догађаја у реалном времену из сваког краја планете, док са друге стране то још није помогло решавању, већ напротив умножавању и расту проблема на глобалном нивоу. Као што је у историји развој машина и техника своју примену нашао у војном сектору, тако је и развој модерних технологија и дигитализације, пре свега интернета изникло и раширило се управо из потреба војне индустрије. Данас је развој информационо комуникационих технологија увелико у служби друштвених, војних, политичких и економских циљева, а огромне негативне последице остављају на животну средину. Примена техника неовлашћеног и незаконитог приступања од стране углавном непознатих извора, у системе држава, Влада, корпорација, јесу нови изазови савремене безбедности. Ове претње познате су као сајбер напади и сајбер ратови и њихове активности често су усмерене против националне безбедности, јер напад на информатичку мрежу може узроковати дестабилизацију читавог система. За разлику од војне опреме, интернет активности невидљиво прелазе границе и територије и постају глобална претња. Због тога ће сајбер напади и ратови такође бити део анализе овог рада као део глобализованог концепта безбедности.

Почевши од раста броја становника, који је утицало на стварање све већег броја држава (тзв. уситњавање држава), неравномерне расподеле природних ресурса и њихово нерационално коришћење, еколошке деградације, енергетске кризе, социјално раслојавање и унутрашњи сукоби, велики број необразованих, сиромашних, гладних и болесних, постали су плодно тло за настанак политичких немира, криминала, тероризма, ратова и различитих сукоба унутар и између држава. Због тога је неопходно све ове факторе глобалних претњи и изазова сагледати кроз један озбиљан аналитички процес, пружити увид у степен њихове међузависности и увезати у једну концептуалну целину која пружа систематизоване информације, као неопходне алате у даљем разумевању проблема истраживања.

4.1.1 Корелација броја становништва, држава и сукоба

Развој технологије, медицине, образовања, животног стандарда током XX века довело је до продужења животног века човека, самим тим и убрзаног раста укупног броја становника на планети. У табели 3. приказан је раст броја становника за период од 50 година где је са мање од 3.5 милијарди становника 1960. године, број становника скоро удвостручен на 6.5 милијарди 2010. (Kovačević & Kovačević, 2016). Према проценама Департмана за економска и социјална питања Уједињених Нација (DESAPD UN) демографске прогнозе истичу да ће са садашњих седам, до 2030. године биће 8,5, а до 2050. године 9,7 милијарди становника, а 2100. године 10,9 милијарди, од чега ће највећи раст забележити неразвијене, сиромашне земље Азије и Африке са 1,3 на 4,3 милијарде становника (DESAPD, 2019). Управо ове регионе карактерише политичка и социјална нестабилност и учестали и дуготрајни сукоби.

Табела 3. Раст становништва у периоду од 50 година у милионима (Kovačević & Kovačević, 2016)

Континент	Број становника 1960.	Броја становника 2010.
Европа	675	710
Азија	1.888	3.900
Северна Америка	292	470
Јужна Америка	165	385
Аустралија са Океанијом	17	33
Африка	306	945
УКУПНО	3.343	6.443

Без обзира на пројекције раста становништва, професор Смоли сматра да широм планете стопа прираштаја опада и да је то последица развоја држава. „Кад год нација почне да се развија, стопа плодности углавном опада. У ствари, у многим деловима развијеног света стопе наталитета су сада тако ниске да их морамо повећати. Током нашег живота, видећемо да се раст популације широм света наставља успоравати, а затим изравнати на око 10 милијарди људи. Вероватно неће ићи више од тога. Наш изазов је онда да омогућимо да 10 милијарди људи живи разумним животним стилем на овој планети“ (Smalley, 2005: 414). С друге стране, Римски клуб у својим најновијим предвиђањима до 2052, сматра да ће пораст становништва ићи до 2040. године када ће достићи број од 8,1 милијарде, а затим ће почети да опада. Ни климатске промене, ни сиромаштво у овом периоду неће се смањивати, а једини раст очекује се од земаља у развоју као што је Индија, Бразил, Јужноафричка република и Русија (Randers, 2012).

Међутим, ако се осврнемо на историју, јасно је да се досадашњи раст популације поклопио са ширењем броја савремених држава, тзв. уситњавање држава. Према подацима из Глобалног извештаја о сукобу, управљању и слабости државе 2017. у издању Центра за истраживање системског мира (енг. *Center for Systemic Peace*) број независних држава које управљају сложеним друштвеним системима у свету 1800. године се са 22 повећао на 54 у 1900. години, да би тај број био утростручен током XX века и порастао на 167 држава у 2017. години (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017).⁶ Како је поред раста становништва и броја држава, угрожавање демократије један од глобалних ризика за човечанство, неопходно је осврнути се на поделу политичких система у овом извештају. Савремене Владе управљају сложеним друштвеним организацијама које користе аутократске (владавину силе) или демократске (владавина закона) ауторитетне структуре, или неку мешавину ова два извора власти, названи у овом Извештају анократски режими (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 5).

⁶ У овај извештај улазе само државе са преко 500.000 становника

У свим независним државама 1800. године владао је аутократски режим, осим у три: Кореја, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе. Нове државе које су се појавиле током тзв. Првог таласа у XIX веку биле су углавном европске кнежевине и бивша европска колонијална подручја Латинске Америке. Евроцентрични (колонијални) светски систем очигледно је био аутократски систем власти. Други талас, настао после Првог светског рата обухвата распад Немачког царства, Отоманске империје и Аустро-Угарске. Трећи талас, обухвата период после Другог светског рата, који је обележио велики број антиколонијалних ратова, када је у периоду од 1946-1975. године број држава са 72 порастао на 143 (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). Пропашћу социјалистичког државног уређења и распадом Совјетског савеза (СССР), Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) и Чехословачке, број држава се попео на 167. Данас постоји око 200 територија који се на неки начин могу сматрати признатим или непризнатим обликом државе.

Кратким освртом на савремену историју, јасно је да су настанак нових држава увек пратили сецесионистички сукоби и ратови: антиколонијални ратови, војни пучеви и грађански немири, рушење социјализма у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и бившим републикама Совјетског Савеза. У том смислу, пораст становништва и са њим последично броја држава има озбиљне импликације на савремену безбедност. Раст становништва у претежно неразвијеним државама Азије и Африке озбиљна су претња безбедности, што се већ огледа у тенденцијама терористичких организација за стварањем исламских држава (Исламска држава Ирака и Сирије – ИСИС).

Ратовима или оружаним сукобима сматрају се сви унутрашњи и међународни конфликти чије последице има смрт преко 1000 људи годишње. Тако је евидентирано да је у периоду од Другог светског рата до 2018. године вођено 162 рата. Од укупно 162 рата у периоду од II светског рата, 93 сукоба избила су у периоду Хладног рата, односно од 1945. до 1990. године и 69 сукоба од 1990. до данас (Jeftić i dr, 2018). Током периода Хладног рата 1946-1991. године, број и величина оружаних сукоба у глобалном систему били су прилично равномерно распоређени по целом свету, иако концентрисани у шест "дуготрајних конфликтних региона" (Централна Америка, Јужна Африка, Блиски Исток, Југ Азије, југоисточна Азија и Корејско полуострво) (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 11). Глобализација и наметање опште прихваћене демократизације политичког система и либерализације економског, изазвали су значајне проблеме и дужничке кризе у појединим земљама, праћене политичком и економском нестабилношћу и подстакле ширење таласа социјалног незадовољства и масовне грађанске немире и оружане сукобе. Карл Дојч истиче четири врсте система (Deutsch, 1963):

1. самоуништавајући који се распада у релативно повољним околностима;
2. систем који је неспособан (неодрживи) да преживи под тешкоћама које долазе из окружења;
3. систем који је способен (одрживи) да преживи у ограниченим спољним условима и
4. самоувећавајући систем који је способен да повећа извесност преживљавања у растућој разноврсности спољних чинилаца.

Дојч је на овај начин приказао способност држава да се одупру и прилагоде променама, односно да ли је држава стабилна или слаба. Повећање броја нових држава показује да су многе државе били нестабилни, институционално лоши системи, због чега су избијали сепаратистички сукоби и стварање нових држава. Како сукоби нејењавају последњих неколико деценија, јасно је да је број слабих држава и даље висок. Тачније, са завршетком Хладног рата, оружани сукоби су се делимично смањили широм света. Међутим, од 2003. године оружани сукоби су се нагло повећали, посебно у земљама муслиманске већине (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017).

Падом Берлинског зида долази до светске доминације западних земаља, што је довело до пораста грађанских ратова, превазилажења конвенционалних облика ратовања (тероризам, сајбер напади) и бројних нерешених сукоба (Jeftić i dr, 2018). Стварањем независних држава од бивших колонијалних територија у Азији, Африци, Средњој и Јужној Америци узрок су вишедеценијских сукоба за разне врсте независности или преузимања власти, што за резултат има скоро 20% нерешених сукоба из периода пре пада Берлинског зида. Слично је и са уситњавањем бивших социјалистичких држава (Савез Совјетских Социјалистичких Република, Социјалистичка Федеративна Република Југославија), који се могу назвати "замрзнути" (а не решени) сукоби. Пре рушења социјализма унутрашњи ратови су чинили 59% сукоба, док је после рушења социјализма и нестанка биполарности, тај број повећан на чак 88% (Jeftić i dr., 2018) и карактерише их ангажовање целе међународне заједнице, односно страно уплитање у унутрашње сукобе. Интеракција унутрашњих тензија и спољних притисака делимично објашњава неспособност многих нових аутократија да ефикасно управљају унутрашњим сукобима (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). Овај Извештај јасно указује да су нове државе углавном анократски режими неспособни да се прилагоде променама без већих турбуленција и сукоба, односно земље Периферије и Полупериферије. Овде видимо да је фактор спољних притисака и страних интервенција, један од показатеља стабилности и безбедности. Слабе државе не могу самостално да реше своје унутрашње проблеме, због чега долази до међународних интервенција.

Током периода хладног рата, међудржавни ратови су остали на релативно ниском нивоу, док су се грађански сукоби повећавали готово константном брзином током целог периода. Међудржавних ратова је мало или их уопште нема, иако су стране војне интервенције у унутрашњим ратовима и даље честе, нарочито на подручју Блиског Истока и Северне Африке (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). Овде се долази до једног парадокса. Према Женевској конвенцији ОУН из 1949. године и Допунским протоколима из 1977. године разликујемо (Fabijanić, 2007):

- међународне оружане сукобе који се воде између две или више држава;
- немеђународне (грађанске) оружане сукобе који настају на подручју једне државе;
- унутрашње немире, побуне, изоловане и спорадичне чинове насиља које спадају под унутрашњу ствар једне државе (војни удари, пучеви, револуције).

Унутрашњим сукобима сматрају се сукоби у бившој Савезној Републици Југославији, укључујући страну војну интервенцију, када је 16 независних држава (чланица НАТО-а) 1999. године извршило агресију, односно бомбардовање тадашње савезне државе или рат у Сирији, где је учествовало око десетак независних и суверених држава. Овај парадокс прати и ратове у Ираку, Авганистану, Либији, Украјини, што захтева нову концептуализацију, односно редефинисање самог појма унутрашњи сукоби и њихову рефлексију на сам концепт глобалне безбедности. Савремени тренд оружаних сукоба своди се на то да се ратови између одређених суверених држава сада воде на туђој територији, под плаштом хуманих интервенција, одбране демократије, људских права, итд. Често се велике силе опредељују за подршку једној од страна у сукобу, вођене сопственим интересима, што додатно ремети стварање услова за прекид сукоба и мир. Недостајући консензус међународне заједнице око главних праваца управљања сукобима и креирање политике мира, једна је од кључних проблема данашњице. Управо због тога је ризик од мешања спољних актера врло дестабилишући фактор за државе.

Представници Копенхагенске школе сматрају да је угрожавање националне безбедности оружаним нападима од стране других држава мање вероватно, а да се све више као озбиљни облици угрожавања националне безбедности јављају изазови и претње који долазе изнутра, са њене територије, тј. од недржавних актера. Пошто се држава и нација не слажу, могуће је

да неки други актер - унутар државе или суседне државе - покрене сецесионистичке или иредентистичке захтеве (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Ово доста указује и на то колико је битно поверење у владу и њен легимитет, као и способност да изгради национално јединство и друштвени консензус око кључних државних приоритета. У том смислу институције постају легитимни носиоци промена и механизми одбране националних интереса. Управо је карактеристика слабо развијених држава њихова немоћ и неспособност да пружи адекватне одговоре, пре свега кроз институционални аранжман, што отвара простор за страном мешање и интервенцију. Резилијентност држава на негативне промене које прате савремена друштва и државе, јесте кључна полуга прилагођавања система свим облицима угрожавања безбедности. Прилагодити се глобалним (политичким, економским) променама без већи турбуленција у функционисању система темељ је стабилности. Друштвена кохезија мора да постоји по свим питањима од значаја за стабилност државе, јер сукоби око темељних вредности изазивају велико незадовољство, обично покренуто економском дестабилизацијом.

4.1.2 Корелација демократије и сукоба

Основна обележја демократије укључују владу засновану на владавини већине; постојање слободних и фер избора; заштиту права мањина; и поштовање основних људских права. Демократија претпоставља равноправност пред законом, отворени поступак и политички плурализам (Democracyindex, 2020). Кључна подела држава је подела на недемократске режиме и мање или више демократске поретке на широкој скали од тек изборних демократија до либерално-демократских поредака са тенденцијски развијеним елементима консензуалне, партиципативне или различитих форми дијалогске демократије (Stojiljković, 2010). Ова градација је од значаја за истраживање управо оних фактора који чине државу развијеном, стабилном и безбедном.

Демократија није услов стабилности, јер превелике слободе, нарочито широка политичка права често друштво воде ка грађанским демонстрацијама у борби за одређена права, као што је борба против климатских промена. С друге стране, аутократски режими, са бруталним кажњавањем имају стабилне системе у којима се и промене тешко прихватају, како од стране политичке елите, тако и од самих грађана. Међутим, аутократије не обезбеђују појединачну безбедност, односно грађани немају права и слободе као у демократским друштвима, што, нарочито у време глобализације, ширења информација, постаје временом погодно тле за незадовољства и грађанске немире.

Као што се види у преходном подглављу, уситњавање држава и стварање нових независних држава, које су се појавиле са другим и трећим таласом деколонизације, биле су готово увек аутократске или су брзо пале у аутократску власт (у року од десет година) (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). Ово доста изненађује, јер се Трећи талас демократских транзиција догодио међу новијим земљама у развоју и земљама „Трећег света“, пошто је идеолошко ривалство Хладног рата требало бити замењено новим, демократским светским поретком, и први пут у историји, демократски режими би по правилу надмашили аутократске режиме (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). Међутим, глобализацију као производ капиталистичког запада, нису пратиле друштвене промене неопходне за изградњу демократије и слободне економије, због чега није дошло до масовног стварања држава пуне демократије.

Може се рећи да последњих неколико деценија паралелно, уз процес глобализације и фрагментације, тече и процес трансформације постколонијалних и постсоцијалистичких држава, праћени бројним сукобима. Настанак новијих држава у овом периоду показао је да нови режими нису довољно интегрисани за одржавање и консолидовање демократских

процедура, због чега су се развиле анократије као инхерентно нестабилни режими. Ово помаже да се објасни скоро удвостручење анократских режима са крајем Хладног рата и њихова привидна истрајност током прве две деценије XXI века (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). На тај начин земље у транзицији постале су пасивни учесници глобализације, са наслеђеним проблемима који су се протегли вишедеценијским транзиционим периодом. Економски проблеми и социјално раслојавање, довело је до све већих миграција, а покушај економског и политичког оснаживања земаља у развоју кулминирало је бројним друштвеним и грађанским сукобима. Створена је објективна бојазан да ће растом становништва и миграција, социјални и економски јаз изазвати све већу поларизацију друштва и незадовољства, која ће кулминирати новим сукобима, чак и у развијеним земљама.

Према подацима Економске обавештајне јединице изнетих у Извештају о демократском индексу 2020: У болести и здрављу (енг. *Democracy Index 2020: In sickness and in health?*), као што се види у табели 4. од 167 држава 2020. године, трећина су ауторитарни режими (57), трећина неуспешне демократије (52), четвртину чине хибридне (35), док је држава пуне демократије најмање (23). Ово је управо оно о чему представници Копенхагенске школе, али и други теоретичари (Галтунг, Волерштајн) заснивају своје теорије Центра, Периферије и Полупериферије, односно да се национална класна поларизација (где мањина управља већином капитала) репродукује на глобални ниво. Ово показује однос развијених држава наспрам држава у развоју и неразвијених земаља. Наравно, демократија није гарант економског развоја, али јесте људских слобода и права, као и економских слобода, које су везане за појединачну и друштвену безбедност.

Табела 4. Демократски индекс по регионима (Democracyindex, 2020)

Година	Број држава	Демократски индекс	Потпуне демократије	Неуспешне демократије	Хибридни режими	Ауторитарни режими
Северна Америка						
2020	2	8.58	1	1	0	0
2019	2	8.59	1	1	0	0
Западна Европа						
2020	21	8.29	13	7	1	0
2019	21	8.35	15	5	1	0
Источна Европа						
2020	28	5.36	0	13	8	7
2019	28	5.42	0	12	9	7
Латинска Америка и Кариби						
2020	24	6.09	3	13	5	3
2019	24	6.13	3	14	4	3
Азија и Аустралија						
2020	28	5.62	5	10	6	7
2019	28	5.67	2	14	5	7
Блиски исток и Северна Африка						
2020	20	3.44	0	2	2	16
2019	20	3.53	0	2	3	15
Субсаарска Африка						
2020	44	4.16	1	6	13	24
2019	44	4.26	1	6	15	22
УКУПНО						
2020	167	5.37	23	52	35	57
2019	167	5.44	22	54	37	54

Када се погледа табела 4. види се да 2020. карактерише 57 држава које имају ауторитарни режим, за 3 више него 2019. године. Значајно је и то да у ауторитативним државама живи око 35% светске популације. Тачније, само око половине (49,4%) светског становништва живи у некој врсти демократији, а далеко мање (8,4%) живи у „пуној демократији“ (Democracyindex, 2020: 3). У 2020. години Азија је добила три нове „пуне демократије“ (Јапан, Јужна Кореја и Тајван), док је западна Европа изгубила две (Француска и Португал), јер је пандемија коронавируса (Ковид-19) убрзала промене у глобалном односу снага са Запада на Исток. У Африци и даље је само Маурицијус држава пуне демократије. Пандемија је истакла све већи јаз између динамичног Истока и Запада који је у паду и вероватно ће додатно убрзати преокрет глобалне равнотеже снага према Азији (Democracyindex, 2020: 3). Регион MENA

пати од концентрације апсолутних монархија, ауторитарних режима и распрострањености војних сукоба, и то је најниже рангиран од свих региона обухваћених Индексом демократије (Democracyindex, 2020: 8).

Оцена за Француску пала је због ограничења слободе кретања, укључујући вишеструка затварања и рани полицијски час. У Португалу је током пандемије смањена учесталост парламентарних расправа (путем којих премијер одговара). То је, заједно са недостатком транспарентности око именовања председника ревизорског суда, довело до погоршања резултата демократских подфактора функционисање владе, односно индикатора ефикасне контроле власти од стране грађана. Ова кретања, заједно са утицајем ограничења на слободу кретања, проузроковала су пад укупне оцене Португалије (Democracyindex, 2020: 52). На почетку пандемије почетком 2020. године, већина лидера и влада уживала је кратак пораст популарности. Међутим, како је криза одмицала, јавно неодобравање мера које предузимају владе непрекидно се повећавало током године. Међутим и поред пада поверења у владе однос између легитимности владе, односно поверења грађана у своје владе и ефикасности владиног одговора на пандемију није строго повезан (многи други фактори могу утицати на степен народне подршке влади). На пример, високе стопе поверења грађана у владу за време пандемије 2020. остале су у Грчкој, без обзира на рестриктивне владине мере, као и у Холандији, где се званични одговор на пандемију генерално сматра мање ефикасним него у многим другим земљама (Democracyindex, 2020: 52). Ови примери нам показују да је степен друштвене кохезије око одређеног питања, јако битан подфактор политичке стабилности и демократије. Разочарање народа функционисањем демократије у развијеним земљама и земљама у развоју може се објаснити погоршањем просечног глобалног скорa према свим факторима демократије, сем политичког учешћа, последњих неколико година (Democracyindex, 2020).

Источна Европа, Блиски исток и Северна Африка немају ни једну државу пуне демократије, која чине већину земаља Западне Европе. Најзабрињавајућа је управо Субсахарска Африка, где од 44 државе више од половине (24) су ауторитарни режими и МЕНА где од 20, чак 16 су ауторитарна државна уређења и ни једна држава потпуне демократије (Democracyindex, 2020). С друге стране, Источна Европа и Латинска Америка са великим бројем неуспешних демократских режима, и даље су у неком транзиционом периоду, у коме никако да достигну пуну демократију развијених западних земаља, нити њихов степен безбедности. Чак и неке државе Источне Европе (Бугарска, Румунија) придружиле су се како НАТО алијанси, тако и Европској унији, иако нису државе „пуне демократије“. Јасно је да то директно утиче на регионални безбедносни комплекс, односно поткомплекс Југоисточне Европе, као регион замрзнутих конфликта и нерешених сукоба. Посебно забрињавајуће јесте пад броја земаља „пуне демократије“ у Европи, колевци демократије, што заиста доводи у питање и даљи економски и друштвени развој тих држава.

4.1.3 Корелација природних ресурса (вода и храна), деградације животне средине, енергетике и сукоба

Како сукоби никад немају једнострану узрок (борба за територију, промену политичког система), већ је у питању испреплетаност и међузависност бројних узрока, од ресурса до ширења моћи и утицаја, јасно је да постоје земље које нису успеле да изграде стабилне институције и легитимне владе. Те државе су под све већим ударом економских и политичких притисака, климатских промена, сиромаштва, нестабилних влада које немају адекватне механизме за решавање проблема, чак и када се укључује шира међународна заједница. Регија Блиског истока и Северне Африке која обухвата преко 355 милиона људи била је предмет бројних студија о ефектима климатских промена (Grossman, 2017). Оно што

је забрињавајуће јесте да су то подручја која обухватају земље с ниским степеном економског развоја, које немају довољно средстава да се ефикасно боре са деградацијом животне средине, а додатно су дестабилизована политичким сукобима (Mišev, 2019). Самим тим грађани ових земаља су подложнији болестима, услед сиромаштва и неухрањености, које су последица климатских промена и све већег дефицита ресурса.

Индустријска, затим технолошка, а данас и дигитална револуција уз глобализацију пружила је подизање квалитета живота индустријским земљама, али и оставила огромне штете по животну средину и природне ресурсе. На жалост, највеће последице еколошких катастрофа трпе земље у развоју и неразвијене земље, које немају капацитет да решавају еколошке проблеме, које уосталом нису ни узроковали. Још од Римског клуба 1972. постоје напори за одређивање математичких модела предвиђања раста броја становника, производње (углавном хране и енергије) и потрошње (природних ресурса) и њиховог дисбаланса у ближој или даљој будућности. Прогнозе које је дао Римски клуб односиле су се на то да ће раст броја становника уз све веће привредне активности довести до смањење ресурса и све већег загађења, што ће за последицу имати нарушено здравље и све већи број гладних у свету. Загађење ваздуха има алармантне последице на урбанизоване и развијене државе, док све већа оскудица природних ресурса и све чешће еколошке катастрофе (полаве, суше, цунами) највише погађају неразвијене земље. Климатске промене су дефинитивно постале један од највећих глобалних проблема. Професор Смоли говорио је о милијардама људи широм наше планете, који живе без поузданог приступа чистој води за пиће и пољопривреду. Он је изразио бојазан да како популација наставља са растом и исцрпљивањем постојећих природних ресурса, највећи проблем биће несташица воде. Према извештају Уједињених нација, у свету има преко 780 милиона људи који немају приступ здравој пијаћој води. До 2030. године 47% светске популације ће живети у подручјима са недовољном количином воде, објављено је у извештају *Организације за економску сарадњу и развој* (Jeftić i dr, 2018). Због тога не изненађује што је управо недостатак воде један од водећих глобалних проблема.

Канадски научник Томас Хомер Диксон сматра да деградација животне средине већ доприноси насилним сукобима у многим деловима света у развоју. Сиромашна друштва су посебно погођена, јер су мање способна да се одбране од деградације животне средине и њених последица у виду социјалних криза (Homer-Dixon, 1994). Бројне студије указују и на то да земље које су захватили сукоби и које су већ угрожене еколошким деградацијама (као што је оскудица воде и плодног земљишта) под највећим ризиком да доживе пораст сукоба и насиља због глобалних климатских промена (Gleditsch, 2002; Raleigh and Urdal, 2007; Van de Vliert, 2013; O'Loughlin, Linke and Witmer, 2014; Mares and Moffett, 2015). Поједини домаћи аутори сматрају да постоје и други фактори који могу негативно утицати на ширење проблема у животној средини и произвести их – популациони раст, сиромаштво, глад и пандемичне болести (Jovanović Popović & Milinčić, 2016). Умреженост различитих фактора који утичу на угрожавање безбедности најбоље се види на примерима неразвијених држава, које су задесиле сиромаштво, глад, недостатак образовања, оскудица природних ресурса, болести. Сви ови узроци изазивају незадовољство које кулминира сукобима и стварају услове за развој криминала и корупције и наравно у најгорем виду тероризма.

Безбедност хране и позиви за искорењивање глади широм света, очигледно су у домену основних људских потреба, као и помоћ у случају катастрофа (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Иако планета има огромне ресурсе воде, већина има соли у себи и често је хиљадама километара удаљена од места где је потребна (Smalley, 2005: 414). У том смислу, претње попримају глобални карактер због разлика између земаља - разлика које подстичу милионе људи да напусте домове у потрази за бољим животом, без обзира да ли их земља пријема жели или не, а у неким случајевима, код неких појединаца или суб-група може, злоупотребом религије, прерасти у верски фундаментализам. Другим речима, стварне претње људској безбедности у наредном веку произићи ће више из деловања милиона људи

него из агресије неколико нација (UNDP, 1994: 34). Према подацима Међународне организације за миграцију тренутна глобална процена је да у свету током 2015. има око 244 милиона међународних миграната, што представља 3,3% глобалне популације. Велика већина људи у свету не мигрирају преко граница, већ унутар земаља (око 740 милиона миграната у 2009). Према пројекцији из 2003. године процењено је да ће до 2050. године међународни мигранти представљати 2,6 процената светске популације или 230 милиона (бројка која је већ премашена). Међутим, већ 2010. године, ревидирана пројекција за 2050. годину процењује 405 милиона међународних миграната широм света (ИОМ, 2019).

Смоли је сматрао да проблем воде може да се реши енергијом: десалинирати воду и пумпати је на велике удаљености. Међутим, без јефтине енергије, нема прихватљивог одговора. Енергија такође игра доминантну улогу у одређивању квалитета нашег окружења, превенцији болести итд (Smalley, 2005). С друге стране, деградација животне средине, на коју у великој мери утиче експлоатација енергената (фосилних горива), има озбиљне последице на људско здравље, сиромаштво, економски развој, али и стратешки значај за државе које своју моћ заснивају на природним ресурсима као што су угљ, нафта и гас и самим тим могу бити узрок конфликта. Промене често прате опасни или штетни (спољни и/или унутрашњи) економски и политички догађаји или околности које својом појавом могу прерасти у кризу, као што су нафтни шокови, гасне кризе, итд (Мишев, 2020). Значај ове теме лежи управо у чињеници да је енергетска безбедност сваке државе изузетно важан саставни део њене економске ситуације, јер је енергија основа за неопходно и непрекидно функционисање свих грана индустрије и услуга у савременом свету (Chernyak et al, 2018). Поседовање, али и транзит енергетских ресурса може бити узрок друштвеног и економског развитака, али и поремећаја равнотеже у системима, због чега долази до тензија у међународним односима (Мишев, G. 2020).

Због великих резерви природног гаса и нафте подручја Средње Азије и Блиског истока, постала су геополитички важне регије, у којима се око контроле енергетских ресурса сударају интереси великих сила. Тако су у сукобе око енергената увучене земље Блиског истока (Ирак, Сирија, Израел), бивше земље Савеза Совјетских Социјалистичких Република - СССР (Украјина, Грузија, Азербејџан...), али и делови Африке (Либија, Нигерија, Ј. Судан) и Ј. Америке (Венецуела). У Евроазији живи 75% светског становништва, она чини 60% светског бруто националног производа, а онде се налази и 75% енергетских ресурса и половина светске нуклеарне силе (Мишев, 2020). Управо ове територије карактерише нестабилност и чести сукоби са циљем контроле, односно пирења утицаја у овом региону. На значај контроле Евроазије указали су многи теоретичари, сматрајући да је тежња Центра да контролише Периферију, односно периферни полумесец (Mackinder, 1943; Spykman, 1944; Brzezinski, 2001).

Смоли подсећа да су Саудијска Арабија и Блиски Исток главни извори нафте. Међутим, чак и њихова производња нафте на крају ће опадати. У неком тренутку достићи ће максимум у количини нафте која се производи широм света. Иако ће бити произведене огромне количине нафте до краја овог века, количина произведена сваке године више никада неће достићи количину која је произведена на врхунцу (Smalley, 2005). Такође, нагли пораст температуре и нивоа CO₂ током XX века одговара порасту коришћења фосилних горива као примарног светског енергента и огромном порасту глобалне популације. У 2004. години, трошило се у просеку 220 милиона еквивалентних барела нафте дневно или ако то претворимо у вате, то је око 14,5 теравата. Огромна већина ове енергије била је од нафте, гаса и угља. Уколико раст становништва досегне 10 милијарди људи на планети, ниво енергетског просперитета који је карактеристичан за развијени свет, требало би да створи еквивалент од 60 теравата широм планете, еквивалентно 900 милиона барела нафте дневно (Smalley, 2005: 414). Да је потрошња енергената у великом порасту, упозорава и Статистички преглед светске енергије Бритиш петролеума (*BP's Statistical Review of World Energy*).

Укупне светске потребе за примарном енергијом би до 2050. године требало да порасту 50% у односу на садашње стање (BP, 2018). Један од највећих проблема глобалне енергетике данас, јесте све већа потраба за новим, одрживим изворима енергије који ће допунити и постепено заменити фосилна горива, јер залихе нафте и гаса ће опадати у наредним деценијама, а и њихово коришћење постаје све више неодрживо за глобални екосистем. Смоли сматра да највећи ресурси у којима тренутно генеришемо једва мало енергије, јесу соларна енергија, енергија ветра и геотермална енергија (Smalley, 2005).

Смоли посебно наглашава проблем енергије и воде, сматрајући да решавањем ова два глобална проблема могуће је решавање осталих међузависних проблема са листе, који обухватају све друге аспекте друштва. Енергија решава проблем воде, вода проблем хране, храна проблем сиромаштва и образовања, а превенција сиромаштва спречава стварање погодног тла за тероризам. По њему демократија пропада без образованог становништва, што уз оскудицу ресурса и повећање сиромаштва често узрокује сукобе и тероризам, као све већег транснационалног и асиметричног извора угрожавања безбедности. Иако решавање ових безбедносних изазова неће одмах донети мир на Земљи, тиме се уклањају неки фактори који доприносе развоју глобалних сукоба и немира (Smalley, 2005). Довољне количине воде и приступ енергији обезбеђује производњу хране, покретање индустрије, што отвара врата за решавање других друштвених изазова, од сиромаштва, образовања, незапослености, спречавања деградације животне средине, до миграција и пренасељености. Ова међузависност различитих фактора указује колико је безбедност комплексан проблем, који у савременом свету захтева озбиљну системску анализу, како би пружио одговоре на све глобалне проблеме.

Неконтролисано и јефтино коришћење природних ресурса првенствено од стране развијених земаља оставило је трајне последице, али обезбедило акумулацију капитала у земљама Центра. Такође, бројни савремени ратови остављају несагледиве последице не само на цивилно друштво, већ и на саму природу (бомбардовање осиромашеним уранијумом, исцрпљивање природних ресурса, итд).

Имајући све наведено у виду јасно је да безбедносне претње које се односе на животну средину обухватају три области:

1. деградацију животне средине услед климатских промена;
2. ратове и сукобе с циљем освајања природних ресурса и
3. ратове (грађански, међудржавни) који остављају негативне последице на животну средину и природне ресурсе.

4.1.4 Корелација сиромаштва, образовања и сукоба (безбедносних проблема)

Сукоби између држава су све ређи, док су конфликти социјалних група унутар државе све учесталији. Разлике у социјалном и образовном статусу постају све веће препрека друштвеној кохезији и интеграцији. У XXI веку, у ери тзв. Четврте дигиталне револуције, бесплатног интернета и доступних онлајн књига и извора података, огроман број деце на планети нема основне услове за живот, камоли образовање, запослење и могућност континуираног развоја и унапређења квалитета живота. Јаз између богатих и сиромашних у константном је порасту, економски статус директно утиче на могућност и квалитет образовања, недостатак образовања одлучујуће утиче на факторе здравља, културе, грађанске и политичке слободе и тако у недоглед. Недостатак образовања озбиљна је препрека развоју због чега се сиромаштво продубљује, а самим тим настаје погодно тле за политичке немире и грађанске сукобе и у најекстремнијем облику развоја тероризма.

Друштвени конфликти су само једна димензија која осликава стање у заједници, док су узроци много дубљи и комплекснији од једностранних, углавном политичких разлога њиховог настанка.

Процене су да је број апсолутно сиромашних 883 милиона у 2015. години, што је пад од 1,4 милијарде у 2005. години и 1,8 милијарди у 1990. години (UNESCO, 2014). То значи да још увек огроман број људи и даље пати од сиромаштва и глади. Светски програм за храну тренутно процењује да је 820 милиона људи хронично гладно, а друга узнемирујућа чињеница је да око 2 милијарде људи у свету има умерену или озбиљну несигурност у храни. Глад се повећава у готово свим афричким субрегионима, због чега је Африка регија са највећом преваленцијом неухрањености, готово 20 процената, док Западна Азија показује континуирани пораст од 2010. године, са више од 12 процената њеног становништва које је данас неухрањено (FAO, 2019). Повезаност образовања и економског раста, дистрибуције прихода и смањење сиромаштва су изузетно зависни и међусобно условљени фактори развоја.

Образовање има кључни допринос у ублажавању сиромаштва, док су истовремено сиромаштво и глад кључне препреке за ефикасно искоришћавање могућности образовања. Свака четврта особа на планети, више од 1,5 милијарди, живи у слабијим (крхким) државама погођеним сукобима или у земљама са веома високим нивоом кривичног насиља (UNESCO, 2014). Око 40% деце која не похађају школе живи у земљама погођеним сукобима, а оружани сукоб је главна препрека за реализацију циљева глобалног покрет који води Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (енг. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO*): Образовање за све (енг. *Education For All - EFA*). Истовремено, образовање има кључну улогу у промоцији знања, вештина, ставова и вредности потребних за постизање промена у понашању које могу омогућити деци, младима и одраслима да избегну и спрече сукоб и насиље (UNESCO, 2014). Образовањем се стичу вредности, знања и вештине које се подстичу поштовање демократије, људских права, социјалне правде, културне различитости, родне равноправности и одрживости животне средине. Образовни системи у многим земљама још нису релевантни за прилике на тржишту рада које се брзо мењају. Половина деце још увек нема приступ образовању у раном детињству, а једна четвртина деце млађих од 5 година има умерене или озбиљне проблема са правилним развојем (UNESCO, 2014).

Из свега наведеног јасно је да је сиромаштво и недоступност здравственог и образовног система кључна препрека за развој друштва у коме се поштују људска и мањинска права, цивилне слободе, политичка партиципација, али и предузетнички дух, економски развој и колективни идентитет. Социјално раслојавање продубљује јаз који кулминира најпре друштвеним, а затим и политичким незадовољством и немирима, из којих се рађају друштвени сукоби. Глобална економија је створила феномен који се може тачно описати као глобализација несигурности, прво стварајући сукоб на тај начин дестабилишући народе и заједнице, а друго ескалирајући осиромашење, болест и ускраћеност (Ahmed, 2004).

Најблажи облик социјалног незадовољства има за последицу миграције становништва у потрази за бољим условима за живот, због чега не изненађује извештај *Међународне организације за миграције*, по коме су Блиски исток и Афрички рог били региони са највећим порастом броја избеглица у свету (ИОМ, 2019). Немајући елементарне услове за живот, а при томе стално изложени политичким немирима и друштвеним сукобима, становници ових региона све се чешће одлучују за миграције у удаљене земље Европе. Највеће миграције крећу се, с једне стране унутар региона у потрази за природним ресурсима, а с друге стране према развијеним градовима других региона, чије економије ипак не могу да апсорбују толики прилив радне снаге, нити функционално збрињавање социјалних случајева. У регионима са присутним емигрантима и имигрантима, постоје различити сложени и тешко раздвојиви

услови који могу довести до сукоба изазваних њиховим присуством (Ђukić, 2020). То значи да сиромаштво не погађа само неразвијене земље, већ и оне државе код којих је изражена велика социо-економска поларизација, па људи напуштају своје државе. Одлазећи у друге државе они угрожавају земљу домаћина пре свега притиском на ресурсе, смањују цену радне снаге угрожавајући квалитет живота домицилног становништва, а у најгорим случајевима исцрпљују социјални систем јер су то често необразовани људи, без радног ангажовања, па су им социјална давања сасвим довољна за преживљавање.

Често се дешава да због верске или културолошке разлике не успевају да се прилагоде друштву западних демократских вредности, па долази до сукоба. У регионима са присутним мигрантима, могуће је избијање и оружаних сукоба због многобројних фактора повезаних са мигрантима (број, дужина боравка, интегритет и понашање миграната) и локалним условима (склоност становништва насиљу, доступност и количина ресурса, идентитет становника, деловање органа власти) (Brzoska & Fröhlich, 2016: 202). Сиромаштво и поларизација друштва доводе до великих социјалних неједнакости, који представљају стварне ризике који утичу на угрожавање безбедности. Са повећањем становништва диспропорција доводи до све већег сиромаштва насељеног региона, што за последицу има развој друштвених конфликта. Сиромаштво је у дугорочном периоду већи узрок миграција од ратова и сукоба. То само значи да економски фактори директно утичу на друштвене и политичке прилике, односно социјално раслојавање и поларизацију друштва, који изазивају грађанске немире и демонстрације, а чија превенција игра кључну улогу у стабилизацији земље и директно условљава економски развој и инвестиције. На жалост, прилив финансијских средстава за земље у развоју и неразвијене земље није смањио јаз и економску неједнакост.

4.1.5 Корелација болести становништва и безбедносних проблема

Према подацима Светске здравствене организације - СЗО (енг. *World Health Organization – WHO*) од 55,4 милиона смртних случајева широм света у 2019. години, више од половине 29,13 милиона, изазвано је од стране 9 узрока (WHO, 2021: 7):

1. Ишемична болест срца 8,88 милиона;
2. Мождани удар - узрок су укупно 6,19 милиона смртних случајева у 2019. Ове болести су и даље водећи узроци смрти на глобалном нивоу у последњих 15 година.
3. Хронична опструктивна болест плућа одузела је 3,22 милиона живота
4. Инфекције доњих дисајних путева остале су најсмртоноснија заразна болест, проузрокујући 2,59 милиона смртних случајева широм света.
5. Неонатални услови 1,96 милиона смртних случајева.
6. Рак плућа (заједно са карциномом трахеје и бронха) проузроковао је 1,76 милиона смрти.
7. Смрти због деменције су се удвостручиле за 20 година, што га чини једним од водећих узрока смртности у свету од 1,59 милиона.
8. Дијабетес је у 2019. убио 1,49 милиона људи.
9. Стопа смрти од дијарејских болести смањила се за скоро милион у периоду између 2000. и 2016., али је и даље изазвала 1,45 милиона смрти у 2019. години.

10. Ковид 19 је током 2020. године проузроковао 1,8 милиона смртних случајева, чиме је овај вирус постао један од водећих узрока смрти на светском нивоу.⁷

Према подацима *Светске здравствене организације* половина свих смртних случајева проузрокован је незаразним болестима, а другу половину заразне болести, типичне за сиромашне земље. Регионалне разлике и степен развијености држава и те како утичу на врсте и бројност смртних случајева на глобалном нивоу. Више од половине смртних случајева у земљама са ниским примањима проузроковано је такозваним условима који укључују заразне болести, стања која настају током трудноће и порођаја и услед нутритивних недостатака. Јасно је да тамо где нема доступне чисте пијаће воде, нема ни хране, а углавном ни квалитетне здравствене заштите. С друге стране, инфекције доњих дисајних путева биле су међу водећим узроцима смрти у свим доходовним групама (WHO, 2021). Ово је карактеристика развијених земаља, где су градови, у којима се одиграва највећи број привредних активности, који поред градских возила емитују велике количине загађујућих материја. Поред тога застарелост термо електрана које користе угаљ додатна су претња животној средини.

Ризик од умирања од заразних болести (ХИВ, туберкулоза, маларија, хепатитис и тропске болести) највећи је у Афричкој регији и региону Југоисточне Азије, те у земљама са ниским и ниже средњим примањима. Лош квалитет ваздуха повезан је са повећањем ризика од шлога, срчаних болести, рака плућа и хроничних и акутних респираторних болести и везан је за развијене, урбане средине. Процењује се да је у глобалу 9 од 10 људи који бораве у урбаним срединама изложено загађењу ваздуха од ПМ 2.5 (тј. честица пречника 2,5 микрометра) који су изнад годишњег просечног нивоа. Загађење ваздуха у домаћинству и амбијенталном ваздуху заједно је одговорно за 7 милиона смртних случајева током 2016. године (WHO, 2021). Према подацима Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу отприлике половина светског становништва живи у урбаним подручјима, у распону од једне трећине у субсахарској Африци и јужној Азији до готово четири петине у Европи и Америци (UNESCO, 2014).

Све већа потрошња енергената и исцрпљивање фосилних горива, развој индустрије, енергетских постројења, све већи број моторних возила на улицама, највећи су антропогени фактор деградације животне средине и негативног утицаја на људско здравље. Због тога наднационалне институције као што је Европска унија улажу додатне напоре за решавања проблема експлоатације фосилних горива и проналажења алтернатива, које би довеле до тога да се смање ризици изазвани њиховим коришћењем. Прелазак на еколошка возила један су од приоритета држава чланица Европске уније, а планови су да се до 2050. године драстично смањи количина штетних емисија гасова који производе ефекат стаклене баште. План за прелазак на ниско-угљеничне економије у 2050. (*Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050 COM/2011/0112 final*) сугерише да би до 2050. године ЕУ требало да смањи емисију ештетних гасова за 80% испод нивоа из 1990. (40% до 2030. године, 60% до 2040. и 80% до 2050) (ЕЕА, 2011).

У 2017. години 71% светске популације (5,3 милијарде) користило је услуге безбедне пијаће воде, а само 45% (3,4 милијарде) безбедне санитарне услуге. Глобално гледано током 2016. године, несигурна пијаћа вода, небезбедни санитарни услови и недостатак хигијене били су

---

⁷ Корона вирус – Ковид 19 (SARS-CoV-2), појавио се крајем 2019. године због чега је СЗО прогласила глобалну пандемију 11. марта 2020. године. Пандемија Ковид-19 изазвала је невиђено угрожавање здравља светске популације, заразивши преко 153 милиона људи до 1. маја 2021. године, од чега је 3,2 милиона имало смртни исход. Готово половина (48%) свих пријављених смртних случајева повезаних са Ковид-19 догодила се у региону Америке, а једна трећина (34%) у европском региону. Упркос великом ширењу вируса, чини се да су до сада случајеви ЦОВИД-19 концентрисани претежно у земљама са високим приходима (ХИЦ). (WHO, 2021: 7).

узрок смрти од скоро 0,9 милиона, укључујући преко 470.000 смрти деце млађе од 5 година од дијареје (WHO, 2021: 43). Ово значи да преко 2 милијарде становника нема слободан приступ здравој, пијаћој води, а 3 милијарде ни основним санитарским и хигијенским условима. Недостатак воде, значи недостатак хране, већи број болести и развој екстремних друштвених група. Алармантан и забрињавајући податак у овом извештају јесте процена да је број људи са потпуним покривањем основних здравствених и санитарних услуга у распону од 2,3 до 3,5 милијарде. То значи да негде око половина од 7,3 милијарде људи на свету не добија основне здравствене услуге које су им потребне. Алармантна чињеница, према подацима Светске здравствене организације јесте да су у 2019. години четвртини здравствених установа недостајале основне услуге воде, што значи да је 1,8 милијарди људи, укључујући здравствене раднике и пацијенте, изложено већем ризику од инфекција (WHO, 2021: 43).

С друге стране, глобализација и слободно кретање људи, добара и услуга, показао је да, за разлику од сиромаштва, болести немају границе и погађају све слојеве друштва. У том смислу су адаптивни механизми као одговор на ванредне ситуације изазване епидемијама, од кључне важности за безбедност не само појединаца, већ и држава. И овде су институције стуб безбедности. Иако је преурањено говорити о последицама Корона вируса који је захватио читав свет, тешко је проценити ниво адаптивности држава без обзира да ли предузимали крајње рестриктивне мере (В. Британија, Немачка, Италија, Бугарска, Румунија) или се базирали на друштвеној одговорности и колективној свести као Шведска. То само показује да одређене мере безбедности не зависе од технолошке опремљености и модернизације, већ од друштвеног развоја, која обухвата не само васпитне и образовне сегменте, већ и културне и традиционалне вредности које се негују као дух једног народа. Од тога једним делом зависе мотиви грађана у ратним сукобима, од тога зависи изборни процес и политички легитимитет, од тога зависи реакција на ванредне мере и стања изазвана несрећама, пандемијама или еколошким катастрофама.

Како нас је XXI век поред пандемије Ковида 19 суочио са неколико глобалних пандемија (Птичији грип, Свињски грип) поставља се питање капацитета држава да осигурају безбедност за своје грађане, али и светску популацију од биолошких претњи. Професор Ђорђевић 2007. године у својој књизи *Безбедносна архитектура у условима глобализације* упозорава да генетски створени вируси, бактерије и гљивице могу да изазови пандемије катастрофалних размера, уништавајући живи свет на планети (биљке, животиње и људе) (Ђорђевић, 2007: 68). Дванаест година касније свет се суочио са глобалном пандемијом вируса Ковид 19, чије последице ће уздрмати темеље традиционалних и савремених безбедносних концепата. Многи политичари ове пандемије називају биолошким ратом, односно вештачко створеним вирусима, које су продукт односа великих сила. Јасно је да је на међународној сцени створен нови вид невојних претњи, који доводи у питање досадашњи систем изградње мира мешањем у унутрашње ствари једне земље. Немогућношћу земаља у развоју да се класичним наоружањем одупру великим војним силама, отвара се простор за нове врсте угрожавања безбедности, које не долазе од војног оружја. На жалост, када је у питању Ковид 19 ни једна држава нема адекватан одговор, односно управо су вредности утемељене на демократији (слобода кретања, привређивања, итд) доведени у питање и кршење свих правних норми и гарантованих слобода једини је начин борбе против пандемије. Ковид 19 управо апострофира да су болести озбиљна глобална безбедносна претња, независно од региона и развијености земље. Да ли ће не само привреде држава, него и глобално тржиште доживети крах и узроковати далекосежне последице по међународни систем? Порозност граница и асиметричност и транснационалност безбедносних изазова, ризика и претњи, показало је сву слабост глобализованог концепта безбедности. Ове пандемије обухватиле су на милионе светске популације и на хиљаде мртвих за годину дана што је једнако оружаном сукобу било у грађанском или чак међудржавном рату. Светска

здравствена организација у том смислу предвиђа да све земље морају имати снажне капацитете за рано упозоравање, смањење ризика и управљање националним и глобалним здравственим ризицима, укључујући епидемије болести, природне катастрофе и намерне или случајне догађаје (WHO, 2021). У том смислу развијене државе са добрим здравственим системом имају веће капацитете за брзо и адекватно реаговање у случајевима пандемије.

Према Међународним здравственим прописима (*International Health Regulations - IHR*), све државе потписнице морају имати или развити минималне основне јавне здравствене капацитете за надзор, реаговање и извештавање о догађају који може представљати ванредно стање од међународног значаја. Међународни здравствени прописи обухватају 4 области кроз 13 основних капацитета (IHR, 2021):

Превенција:

- 1) законодавство и финансирање;
- 2) координација мађународних и националних представника ИХР-а;
- 3) зоонотски догађаји и људско-животињски здравствени интерфејс;
- 4) безбедност хране.

Откривање:

- 5) лабораторија;
- 6) надзор;
- 7) људски ресурси.

Одговор:

- 8) хитни здравствени национални оквир;
- 9) пружање здравствених услуга;
- 10) комуникација о ризику.

Опасност:

- 11) тачке уласка;⁸
- 12) хемијски догађаји;
- 13) радионуклеарне ванредне ситуације.

Прелиминарна анализа извештаја за 2018. годину од 181 државе потписнице показује да државе генерално извештавају о бољим перформансама у капацитетима откривања (нпр. надзор и лабораторија, са просечним резултатима од око 70% у свету), него у капацитетима одговора (као што су спремност за ванредне ситуације и одговор, са глобалном просечном оценом од 59%) (WHO, 2021). Од 2019. примењена је и електронска платформа (е-СПАР) и државе чланице су сада у могућности да извештавају путем интернета. Подаци из 2019. показују да је глобално забележен напредак у свих 13 основних капацитета Међународних здравствених прописа (ИХР), посебно у погледу надзора, лабораторијског капацитета и координације ИХР-а и националног ИХР-а (WHO, 2021b). Ако се узму у обзир прости статистички подаци, а то је да половину смртних случајева на свету изазивају срчане и плућне болести - 23 милиона или готово половина и да скоро половина држава нема адекватне одговоре на ванредна стања, уопште не изненађују околности у коме се свет нашао

---

⁸ Правовремено откривање и ефикасан одговор на све потенцијалне опасности које се појаве на улазним местима, као што су аеродроми и луке (IHR, 2021).

услед пандемије вируса Ковид 19, који највише погађа респираторне органе и срце и крвоток. Светска здравствена организација у 135 земаља и територија (април 2021) наглашава трајне поремећаје у здравственим услугама у значајном обиму током једне године пандемије Ковид-19, са око 90% земаља које пријављују једну или више поремећаји у основним здравственим услугама (WHO, 2021).

Важно је и то да се азијски регион до сада са пандемијом носио много боље него практично било који други регион, са нижом стопом ширења инфекције и морталитета и са бржим степеном економског опоравка. Учећи из искуства САРС-а, азијске владе су одлучно реаговале (иако су у неким случајевима распоређивале снаге безбедности) и имале користи од добро организованих здравствених система, захваљујући којима су задржали поверење грађана. Супротно томе, европске владе су деловале споро, неки здравствени системи су се приближили колапсу и поверење јавности у владе је опало (Democracyindex, 2020: 6). Ове чињенице додатно скрећу пажњу на то да економија и демократија саме по себи нису гарант безбедности. Друштвене вредности оличене у правима и слободама грађана озбиљно су уздрмане мерама превенције и заштите од Ковида 19, а укључују репресивне мере затварања привредних активности и услуга и ограничавање слободе кретања. Развијене земље Запада можда имају најсавременију здравствену опрему и услуге (мада су и оне ограничене средствима штедње и дугорочним смањивањем трошкова здравствених услуга), али културолошки и социолошки немају изграђене системе ауторитарних вредности као азијске земље у којима је хијерархија и поштовање ауторитета власти део традиције и културе.

Без обзира на јачину одговора које су државе, али и светска заједница показале у овим пандемијама, више је него јасно да државе немају изграђене капацитете за превенцију и спречавање оваквих догађаја. Овај вирус уздрмао је темеље демократије и либерализма, јер су државе биле принуђене да забране кретање и радно време како појединцима, тако и привредним субјектима. Поставило се питање функционисања система у свим сегментима од образовања и васпитања (затварања школа и вртића, учење од куће), здравства (неадекватно пружање здравствених услуга „нековидним“ пацијентима, посебно хроничним), трговине (краће радно време, застој прекограничне размене) и услуга (затварање или скраћивање радног времена за ресторане, салоне, забрана спортских и културних манифестација). Један вирус може да покори свет успешније од војног оружја, јер су овакве мере типичне, па самим тим и прихваћене као пожељне, једино у ратном стању.

4.1.6 Корелација безбедности и тероризма

Према подацима Института за економију и мир у извештају Глобални индекс мира 2019. (GPI, 2019), дошло је до пада мира у протеклој деценији, узрокован широким спектром фактора, укључујући повећане терористичке активности, интензивирање сукоба на Блиском Истоку, пораст регионалних тензија у источној Европи и североисточној Азији, те све већи број избеглица и повећане политичке тензије у Европи и Сједињеним Америчким Државама. Блиски Исток и Северна Африка (MENA) оцењени су као најмање мирне регије, док је Европа најмирољубивија регија на свету (GPI, 2019). Као последица процеса глобализације настају дубоке друштвене промене, које се често огледају у ерозији ауторитета државне власти. Слабе државе, којима руководи углавном ауторитарна политичка елита показала се неспособном да реши текуће проблеме и створи услове за нормално функционисање државног система, а самим тим и економског и политички уређеног друштва. Када су државе слабе, односно неразвијене, поједине групе у оквиру тих држава осећају да су присиљене да обезбеде своју одбрану. „Уколико је држава о којој је реч веома слаба или се очекује да временом ослаби, расту стимулације групама да изврше независне војне припреме“ (Keković & Dimitrijević, 2017: 319).

Губљење ауторитета и легитимитета власти у очима грађана аутоматски намеће нужду за приклањање једној одређеној, често екстремној идеологији, друштвеној групи и лидеру и на тај начин ствара се погодно тло за настанак и ширење тероризма. Немогућност Владе да реши проблеме развоја како економије, друштва и политике, тако и екологије, односно очувања природних ресурса, подрива поверење грађана у владу и институције. Ослабљене унутрашњим супростављеним странама, племенским ратовима, грађанским сукобима, ове државе су погодно тле за страну интервенцију. Национална свест, традиција, културолошке норме, уз свеprisутно сиромаштво, рађа отпор не само страним снагама, већ и самој влади, која углавном и нема легитимитет, нити поверење грађана. Нови екстремни облици национализма упориште налазе у терористичким организацијама, као јединој опцији за промену власти. Стварањем колективног идентитета тероризам се приказује као општи интерес и циљ сам по себи. Представници Копенхагенске школе истичу да је за државу од кључне важности опстанак, односно очување граница и суверенитета, док је за друштвене групе од кључне важности очување идентитета (Ivanović, 2017). Припадност групи чији је верски екстремизам кључна полуга за контролисање и управљање масама, јесте најопаснији вид глобалних претњи. Такве групе се идентификују по идентиту, који прелази границе, а не по припадности одређеној нацији или држави.

„Тероризам је сложени облик организованог групног и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља, обележен не само застрашујућим физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити велики циљеви на морбидно спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају“ (Simeunović, 2010: 80). Типично за терористичке активности јесте то да су њихови напади често усмерени на развијене западне земље (САД, Француска, В. Британија) у којима нема сукоба и које су често територијално далеко од конфликтних страна, а циљ им је претња или опомена због мешања у унутрашње ствари држава које су у сукобима. Ово показује да су безбедносне претње транснационалне и не познају границе, тако да не постоји држава која не може бити погођена терористичким активностима. Медијска пажња коју они производе екстремним активностима од бомбашких напада и експлозија до директног преноса погубљења имају за циљ стварање страха и панике. Последњих година облик ратних дејстава више није усмерен на директно и искључиво уништавање непријатеља, где се првенствено нападају оружане формације непријатеља, већ су мета напада у највећој мери цивили, као и цивилна, а не више примарно војна инфраструктура (Jeftić i dr, 2018). Неки од највећих претњи долази од терористичких група као што су Тамилски тигрови у Шри Ланки, Боко Харам у Нигерији, Ал Каида у Ираку и Сирији, Талибани у Авганистану.

Терористичке организације немају снажну централну команду, већ су више конфедерација разних милитантних група различите величине и места деловања. Њихове акције нису увек координисане, а како су супротстављене, групације се често боре и једне против других. Њихове активности нису усмерене само на одређену територију, државу или регион, већ су постали озбиљна глобална претња (11. септембар 2001. године у Њујорку, мадридска железница 2004. године, школа у Беслану (Русија) 2004, лондонски метро 2005, пијаца у Стразбуру (Француска) 2018, Хришћанска црква на Новом Зеланду 2019. године), с циљем изазивања страха и несигурности. Тероризам је неопходно посматрати као глобални феномен и претњу која, услед свог континуираног деловања има сва обележја герилског начина ратовања. Иако су узроци рата углавном идеолошке, односно верске природе, тешко је јасно одредити стварне циљеве и сврху ратова ових организација (Jeftić i dr, 2018).

Из свега наведеног јасно је да терористичке организације настају у земљама лошег економског стања, слабе друштвене кохезије и нестабилних политичких система.

Сиромаштво је плодно тло за стварање верских фанатика и екстремних група, које се не либе да користе сва средства застрашивања и уливања страха. Сиромаштво у том смислу већа је претња безбедности од било које друге категорије безбедносних изазова, ризика и претњи. Уједињене нације полазе од тога да „мере за спречавање међународног тероризма изискују проучавање узрока оних облика тероризма и насилних акција које леже у беди, разочарању, незадовољству и очајању” (Honderich, 2003: 168). Нижи социјални слојеви немају могућност образовања, еманципације, друштвеног напретка, углавном су им недоступне здравствене услуге или су на ниском нивоу, као и образовне институције, при чему се одржава друштвена свест на ниском нивоу и примитивизам као културолошка енигма. Због свега тога, често им остаје једино екстремни национализам, верска нетолеранција, борба за тзв. свету државу и величање накарадног облика исламистичке вере. Недостатак друштвене и политичке кохезије омогућава да терористичке групе преузимају улогу не само државе, већ и наднационалне организације, чија легитимност лежи у правичној борби за одређене, најчешће верске или идеолошке циљеве. Идентитет групе јачи је од идентитета државе или нације. Настанак нових држава увек су пратили бројни сукоби, што оправдава тзв. државни тероризам. Најбољи пример јесте ИСИЛ, који се ширио од Блиског Истока до Централне Африке.⁹ Поред њих, после двадесетогодишњег учешћа мировних снага у Авганистану и њиховог повлачења, земљом владају Талибани, терористичка организација која проповеда шеријат у најекстремнијем облику. Пропагирањем стварања велике исламске државе, терористичке организације дају легитимитет својим борбама, као правичним и неопходним за очување верских, етничких и националних интереса и борбе против „зла” које доноси западни свет.

4.1.7 Интернет (сајбер) претње и безбедност

Интернет је инфраструктура која повезује рачунаре путем телекомуникација, а настао је 1969. године када је америчка Агенција за напредне истраживачке пројекте (*Advanced Research Projects Agency – ARPA*) при Министарству одбране САД израдила мрежу која је требало да обезбеди комуникацију војних институција, Владе и Универзитета, на којима се реализују бројни пројекти од интереса за државну одбрану и безбедност. Стални раст потреба за већом брзином и капацитетом телекомуникационих мрежа утицао је на интензивирање научно-технолошких истраживања и динамичан развој ове области. Појава Интернета условила је потребу за системом преноса на велика растојања и великим брзинама (Mišev & Kaloserović, 2017). Информације су постале доступне свима у реалном времену и као такве постале опасно оруђе којима се шаљу поруке и секуритизују догађаји и појаве.

Коришћење медија (инстант комуникација) за доминацију Центра над Периферијом указао је и Галтунг, сматрајући да је битан фактор безбедности комбинација културне и комуникацијске размене: комуникација са вестима. Он наглашава да су главне медијске агенције у рукама земаља Центра, које доминирају ослањајући се на основне мреже комуникације. Ову појаву Галтунг назива кутурним империјализмом, чија је подврста научни империјализам. Контрола је мање конкретна: није физичка присутност, већ веза; а ова веза поприма облик међународних организација (Galtung J., 1971). Утицај који, у данашњем времену, имају власници медија путем интернета и телевизије, најопасније је оруђе за ширење политичке, економске и културне парадигме и креирања друштвене стварности, која може бити опасна како за друштво, тако и за државу у целини. Овде посебно долази до изражаја секуритизовање одређене појаве или догађаја као безбедносни проблем, зарад повлачења потеза, који нису део свакодневне политике.

---

⁹ Скраћеницом ИСИС или ИСИЛ обележава се Исламска Држава у Ираку и Сирији (Левијантану). То је непризната терористичка држава која под својом контролом држала велике регионе у Ираку и Сирији.

Америчке војне операције у Ираку и Авганистану јасно су показале истину да неки војни циљеви у великој мери зависе од понашања и ставова популације у области сукоба и не могу се остварити искључиво применом традиционалне војне силе (Christopher, 2011). Интернет садржаји попут популарних програма Фејсбук и Гугловог програма за детаљно претраживање Земље (Google Earth) се такође злоупотребљавају у ове сврхе. Израелска служба Шин Бет (*Shin Bet*) објавила је упозорење да терористичке организације регрутују путем интернет страна Фејсбука. Државни суд у Индији тражио је укидање Гугловог програма за детаљно претраживање Земље који омогућава виртуални 3Д приказ Земљине површине. Индијски правосудни органи сматрају да су терористи који су криви за крвави напад у главном граду Мумбаију користили наведени програм приликом планирања напада у којем је погинуло више од 170 људи (Zirojević Fatić, 2011). Интернет је отворен систем због чега су све државе, међународне организације, транснационалне компаније, али и појединци, суочени са новим безбедносним изазовима у виду неовлашћених интернет (сајбер) активности.

Cyber Attack или Сајбер напади су напади на дигиталне системе корисника који потичу од непознатог извора. Можемо разликовати економске, политичке и терористичке сајбер нападе. Сајбер (*cyber*) криминал је озбиљан посао и догађа се широм света. Мето хакера су фирме, банке и банкарски системи, интернет плаћање, кредитне и друге врсте картица, али и крађе идентита појединца или виртелне својине. Неки хакери то раде због забаве, док други имају материјалну корист од украдених података, а нису ретке ни политички мотивисане хакерске организације. На пример, Лулзсек (енг. *LulzSec*) је хакерска организација оријентисана на хаковање забавних садржаја (*Sony PS, Nitendo*), док су политички мотивисани Анонимуси, Викиликса и Вебстресер (енг. *Anonymouisi, Wikileaks, Webstresser*). Сајбер тероризам се односи на смишљене, политички мотивисане нападе на компјутерске системе и програме, као и на податке којима треба да се изазову насиље и страх код цивилних мета (Gaćinović, 2012). Џејмс Луис (*James Lewis*) и Маркус Хендершот (*Marcus Hendershot*) дефинишу сајбер тероризам као „коришћење рачунарских мрежа и алата ради прекида рада критичних националних инфраструктура или да примора или застраши владу или њене грађане (Lewis, 2002).

Сајбер тероризам (*Cyberterrorism*) и Сајбер ратовање (*Cyberwarfare*) постају све присутнија активност. Сајбер ратовање подразумева акције националне државе или међународне организације да нападну и покушавају да оштете компјутере друге државе или њене информативне мреже путем, на пример, компјутерских вируса или напада ускраћивања услуге (RAND, 2019). Рат великих сила се из дана у дан све више премешта са економског поља у невидљиви сајбер-простор у односу на који се за сада само нагађа шта им је следећи циљ (електрична мрежа, нафтне компаније, финансијски систем, владин систем). Ефикасно коришћење и контрола сајбер-простора отвара велики простор за нападе без икаквих трошкова сем коришћења компјутерских и интернет технологија. Трошкови сајбер напада су минимални у поређењу са трошковима конвенционалног војног напада.

Сајбер напади су постали моћна, нискобуџетна опција ратовања која материјално оштећује нападану страну једноставним кликом на дугме. Сајбер напад служи као асиметрично оружје, чије нападе је тешко предвидети, а које омогућава инфериорним групама и државама да наносе штету технолошки и војно супериорним непријатељима. У комбинацији са герилско-терористичким начином ратовања вероватно ће бити основни вид „асиметричног“ супротстављања мањих и слабијих, војнички јачима у класичном смислу (Jeftić i dr, 2018). Управо на примеру Украјине и Грузије видели смо војни потенцијал сајбер напада, а на примеру Ирана колико то може да буде опасно, поготово у области развоја, управљања и коришћења нуклеарних капацитета. У Грузији је 2008. уочи рата у Јужној Осетији, према писању Рондели фондације, Русија прва покушала да комбинује кинетичке и сајбер нападе на системе командовања и контроле оружаних система, парламент, паралишући банкарски

сектор, саобраћајне компаније, телекомуникационе провајдере и владине веб странице (Rondeli Foundation, 2019). Сајбер напади (*Операција Армагедон*) у Украјини 2013. године, су коришћени за прекид комуникације, добијање владиних докумената и планова и обарање или уклањање јавних и приватних веб страница и рачунарских система. Крајем децембра 2015, хакери су кренули у први сајбер напад на електричну мрежу друге земље. У нападу који је у великој мери приписан Русији, координисани и синхронизовани сајбер-напада били су усмерени на три одвојена дистрибутивна центра украјинске енергетске компаније у западној Украјини. Коришћењем даљинског приступа за контролу и управљање прекидачима, нападачи су преузели центре за дистрибуцију који су изазивали прекид електричне енергије чиме је погођено више од 220.000 украјинских становника (Connell & Vogler, 2017).

Фокус сајбер безбедности је заштита критичне националне инфраструктуре од сајбер напада путем информационих мрежа. Сви делови кључних инфраструктура - транспорт, производња и дистрибуција енергије, дистрибуција воде, спровођење закона, војска, државна управа итд., који су основа функционисања државе и друштва, могу бити угрожени, због чега се јавља потреба за озбиљним приступом пољу сајбер безбедности. Технолошка способност да се повеже све већи број мрежа, мрежа људи и мрежа ствари на интернету, који је (као мрежа) већ оптерећен многим питањима безбедности, намеће питање обезбеђивања личне и материјалне безбедности појединаца, предузећа и државе (Stevanović & Đurđević, 2016). Развијене земље запада имају и развијену информационо комуникациону структуру и самим тим су подложније сајбер нападима од неразвијених земаља у којима су софтверске услуге на ниском нивоу. Јасно је да интернет представља претњу на свим нивоима безбедности, од појединачне до националне, а у случајевима тероризма и глобалне претње безбедности. Због тога је јако важно проширити концепт безбедности на асиметричне и транснационалне изазове, претње и ризике безбедности, које обухватају сајбер (интернет) безбедност.

4.1.8 Дискусија

Идеја свеобухватне безбедности која укључује развој, представљала је покушај не само да се редифинише национална безбедност, већ и да се она преточи у скуп идеолошких, политичких, економских, социо-културних и безбедносних аспеката одбране (Alagappa, 1988; Vaugunep, 1990; Acharya, 2018). Глобалне претње попут оскудице ресурса, деградације животне средине, пренасељености и неразвијености могле би бити много присније повезане са безбедносним проблемима Трећег света него са развијеним земљама (Acharya, 2018: 134). Управо је чињеница да су неразвијене државе мање безбедне један од покретача и мотива ове дисертације. Због тога је тема овог истраживања на који начин развијене земље успешно одолевају савременим глобалним проблемима и угрожавању безбедности и како да неразвијене и земље у развоју постигну потребни ниво безбедност и стабилност у глобализованом концепту безбедности. У том смислу јако је важан однос фактора развоја и фактора безбедности. Неопходно је дефинисати најважније факторе које је потребно развијати како би државе достигле што већи степен безбедности. Услед транзиције, односно промене политичких и економских система који је донела са собом глобализација, појавио се већи број унутрашњих сукоба, чиме је дошло до дестабилизације уместо развоја и безбедности држава и самих региона.

Иако одбрана граница од спољних напада остаје централни проблем безбедности, сукоби настали последње деценије XX и прве две деценије XXI века, показују да држава може бити значајно угрожена и унутрашњим сукобима, нарочито у постсоцијалистичким и постколонијалним, односно слабо развијеним друштвима која нису успела да у довољној мери изграде осећај јединственог националног идентитета. Затворени социјалистички системи нису створили адаптивне механизме на глобалне промене, због чега је дошло до

урушавања социјалистичког поретка и ширења неолибералног политичког и економског система. Исту ситуацију доживеле су и постколонијалне и постпротекционистичке земље Азије и Африке, које нису успеле да изграде стабилне друштвено политичке системе, којима би осигурале развој и безбедност. Такав глобализовани свет крајем XX века створио је поделу на развијени и стабилни Запад, нестабилне постсоцијалистичке државе и земље тзв. Трећег света. На жалост земље Трећег света су постале центар организације терористичких активности, које је као део глобалних проблема скоро немогуће решити. И поред стране економске, а затим и војне интервенције и протектората, многе државе нису успеле да изграде стабилне политичке системе и развојне економије оличених у демократији и либерализму. Најекстремнији примери за то су Либија, Ирак, Сирија, Авганистан. У овоме лежи одговор на који начин се тероризам уклопио у свест земаља Трећег света и које су то традиционалне и културолошке карактеристике народа међу којима се рађа погодније тле за тероризам и сукобе, него за развој, мир и просперитет. Међудржавни сукоби опадају, а расте број унутрашњих сукоба и прекрајање граница држава, а политички протести, смене власти, постају симбол нестабилности појединих држава и региона, чији непромењени статус у глобализованом свету траје деценијама. Због тога се поставља питање шта је безбедност и зашто неке државе имају дугу историју нестабилности и сукоба, а поједине дугу историју стабилности, безбедности и континуираног одрживог развоја.

Први део дисертације обухватио је преглед постојеће литературе и њихов допринос студијама безбедности. Други део, односио се на мапирање највећих глобалних проблема и њихову међусобну условљеност, док се трећи део фокусира на анализу и синтезу главних извора података који указују на факторе развоја државе и њихове импликације на безбедност. Преглед стручне и научне литературе указао је на недостатке теоријских знања из области која обухвата развој и безбедност, као зависне и међусобно условљене факторе. Лене Хансен и Бери Бузан продубили су и проширили концепт безбедности доводећи до ширег дневног реда око економске, еколошке, друштвене и регионалне безбедности и продубљивања референтног објекта изван државе (Buzan & Hansen, 2009). У том смислу, истраживање корелације развоја и безбедности треба да употпуни корпус научног сазнања из ове области, како би пружио адекватне одговоре на питања шта је то што једну државу чини стабилном и безбедном, а у директном је односу са управљањем и усмеравањем политичког, економског, војног и друштвеног развоја. Циљ није умањити значај традиционалних теоријских концепата већ допунити постојеће научно знање и редефинисати концепт безбедности у складу са савременим глобализованим безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

Синтетизовањем и анализом глобалних проблема и његових узрока, јасно је да постоје фактори развоја држава, чије слабости узрокују неадекватне одговоре на глобалне безбедносне изазове, ризике и претње. У том смислу, неопходна је корелација између функционисања и управљања државом, њеним свеукупним развојем и напретком, чиме се омогућава спровођење адекватних мера за осигуравање безбедности. Наредни корак јесте издвајање јасних фактора који одржавају и унапређују систем безбедности, а део су свеукупног развоја државе. Да би разумели промене које доводе до различитих оцена у оквиру мерења, неопходно је посматране факторе увезати са горе споменутим глобалним безбедносним проблемима. Глобални безбедносни импулси изазвали су другачији друштвени и политички дискурс и променили концептуални правац развоја науке о безбедности.

Свет су задњих шест (6) година потресли озбиљни глобални проблеми: мигранска криза 2015. године, велика суша у Источној Африци (Судан, Јужни Судан, Етиопија, Еритреја, Сомалија и Кенија) 2016. године, терористички напади у Француској 2015, 2016. и 2018. године, Великој Британији 2017. и Новом Зеланду 2019. године, земљотрес и цунами у Индонезији 2018. године, поплаве у Немачкој 2021. године и оно што је обухватило цео свет:

пандемија Корона вируса 2020/21. године. Све ове претње безбедности захтевале су редефинисање концепта безбедности и спољних политика држава. Глобални безбедносни проблеми нису карактеристични и не утичу само на једну државу или регион, већ су узрочно-последична веза између различитих региона света. Другим речима иако одређени безбедносни проблем територијално не обухвата друге државе и регионе, *Ефекат лептира* изазива последице често и по цео свет. Тако суша у Африци изазива нов талас миграната, који врше притисак углавном на земље Западне Европе. Терористички напади су непредвидиви и асиметрични и немогуће је проценити шта и ко је следећа мета. Еколошке катастрофе у XXI веку погађале су како Африку, Азију, тако Европу и Северну Америку. Зато је неопходно све глобалне претње дефинисати кроз секторски приступ Копенхагенске школе, као што је дато на Дијаграму 1. на почетку овог поглавља. Анализом највећих глобалних претњи и њиховим рашчлањивањем на посебне секторе неопходно је издвојити политичке, економске, војне, друштвене и еколошке факторе који осигуравају безбедност од глобалних претњи на свим нивоима. Њиховим развојем и надоградњом могуће је јачати и осигуравати безбедност, али и обрнуто безбедност гарантује развој и сигурност како појединца, тако и државе.

5. ФАКТОРИ УСПЕШНОГ РАЗВОЈА ДРЖАВА

Многи стручњаци уложили су напоре да процене одређене карактеристике државе (економски раст, демократија, војна моћ) путем креирања метода и модела са једном или више варијабли и на тај начин рангирани земље. Међутим сви ови покушаји имали су ограничен домет, јер су се односили на делове сложеног система једне државе, што никада није одражавало потпуни преглед развијености свих сектора који чине једну земљу развијеном, безбедном и стабилном. У савременом свету глобализација и развој информационо комуникационих технологија, омогућавају доступност свих врста информација, из свих крајева света. Сагледавајући различите аспекте безбедности, могуће је запазити да нивои и структура глобалних безбедносних претњи обухватају сваку земљу на планети.

Сједињене Америчке Државе (САД) као економски гигант и земља са највећим војним буџетом на свету и највећим војним капацитетима, полако заостају за азијским економским лидерима као што су Хонгконг, Сингапур и Тајван, чије су економије на врху свих светских извештаја (EFI, 2020; WB, 2019). Такође, Сједињене Америчке Државе, заједно са Француском, Шпанијом и Руском федерацијом биле су, последњих 20 година, мете једне од највећих претњи савремене безбедности, успешних терористичких напада. Очување граница и суверенитета ових држава, економска развијеност и слободе, у овом случају не осигурава безбедност појединца од терористички напада. Земље као што су Украјина, Грузија, Саудијска Арабија и Иран биле су озбиљне мете сајбер напада на енергетске системе и владине институције, док су земље као што су Велика Британија, Сједињене Америчке Државе и Италија најтеже прошле у пандемији вируса Ковид-19 током 2020. године. Зато је важно кроз један холистички приступ системски анализирати све оне факторе који чине сложен систем државне и друштвене организације, које утичу и граде све аспекте безбедности.

Одржив развој свих области од политике, културе, традиције, економије, религије, владавине права до војних капацитета, јесте сплет међузависних и међусобно јачајућих или слабећих фактора развоја државе. Ефикасна војна машинерија не одражава стање у војсци укључујући морал, етничке поделе или културолошку традицију која делује на борбену готовост. Са друге стране, јака и ефикасна војска, не значе политичку стабилност и социо-економску једнакост грађана, те изостанак ових фактора и незадовољство грађана и немири који могу из тога проистећи, нису и не морају бити у вези са војном моћи земље. У том смислу однос између демократије и различитих економских, војних и социјалних варијабли јесу важна тема емпиријских истраживања. Сви елементи државног и друштвеног система комуницирају међусобно, градећи сложен систем међузависности, што утиче на свеукупну развијеност и стабилност државе, на чијим темељима се надограђују све димензије безбедности.

У складу са секторском анализом, издвојени су они извештаји, који обухватају све сегменте државе од војске, политике, демократије, економије до социјеталних фактора. Фактори који ће бити коришћени у овом раду дати су у званичним документима међународних организација које мере различите карактеристике држава обухваћене извештајем UNDP Истраживање сложених индекса који мере перформансе земаља: 2008 (енг. *A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008 Update*) у издању Развојног програма Уједињених нација (Bandura, 2008). Од 167 организација које се баве различитим (економским, еколошким, политичким, војним, здравственим, итд) факторима, за потребе овог рада издвојено је 6 званичних извештаја који обухватају укупно 21 подфактора, 89 подфактора другог реда и велики број подфактора трећег реда, као што је раније наведено у

табели 2. (Поглавље 2. Методолошки оквир истраживања, 2.4.4 Преглед коришћених метода):

- Глобални индекс моћи држава (енг. *Global Firepower index*) (GFP, 2020),
- Економске слободе Херитаж фондације (енг. *The Heritage Foundation*) (EFI, 2020),
- Индекс еколошких перформанси Центра за животну средину, право и политику Универзитета Јејл (енг. *Yale Center for Environmental, Law & Policy*), (EPI, 2020)
- Демократски индекс Економске интелигентне јединице (енг. *The Economist Intelligence Unit*) (Democracyindex, 2020),
- Индекс слабости држава Фонда за мир (енг. *Fund for peace*) (FSI, 2020) и
- Глобални индикатори управљања Светске банке (енг. *World Bank*) (WGI, 2020).

Табела 5. Ранг земаља према војним, економским, еколошким, демократским и политичким факторима развоја

	ВОЈНА МОЋ 2020	ЕКОНОМСКЕ СЛОБОДЕ 2020	ЕКОЛОГИЈА 2020	ДЕМОКРАТСКИ ИНДЕКС 2020	ПОЛИТИЧКА САБИЛНОСТ 2020
1	САД	СИНГАПУР	ДАНСКА	НОРВЕШКА	ФИНСКА
2	РУСИЈА	ХОНГ КОНГ	ЛУКСЕМБУРГ	ИСЛАНД	НОРВЕШКА
3	КИНА	НОВИ ЗЕЛАНД	ШВАЈЦАРСКА	ШВЕДСКА	ШВАЈЦАРСКА
4	ИНДИЈА	АУСТРАЛИЈА	В. БРИТАНИЈА	НОВИ ЗЕЛАНД	ДАНСКА
5	ЈАПАН	ШВАЈЦАРСКА	ФРАНЦУСКА	КАНАДА	ИСЛАНД
6	Ј.КОРЕЈА	ИРСКА	АУСТРИЈА	ФИНСКА	НОВИ ЗЕЛАНД
7	ФРАНЦУСКА	В.БРИТАНИЈА	ФИНСКА	ДАНСКА	ШВЕДСКА
8	В.БРИТАНИЈА	ДАНСКА	ШВЕДСКА	ИРСКА	КАНАДА
9	ЕГИПАТ	КАНАДА	НОРВЕШКА	АУСТРАЛИЈА	ЛУКСЕМБУРГ
10	БРАЗИЛ	ЕСТОНИЈА	ХОЛАНДИЈА	ХОЛАНДИЈА	АУСТРАЛИЈА
11	ТУРСКА	ТАЈВАН	ЈАПАН	ТАЈВАН	ИРСКА
12	ИТАЛИЈА	ГРУЗИЈА	АУСТРАЛИЈА	ШВАЈЦАРСКА	ХОЛАНДИЈА
13	НЕМАЧКА	ИСЛАНД	ШПАНИЈА	ЛУКСЕМБУРГ	НЕМАЧКА
14	ИРАН	ХОЛАНДИЈА	БЕЛГИЈА	НЕМАЧКА	ПОРТУГАЛ
15	ПАКИСТАН	ЧИЛЕ	ИРСКА	УРУГВАЈ	АУСТРИЈА
16	ИНДОНЕЗИЈА	ЛИТВАНИЈА	ИСЛАНД	В.БРИТАНИЈА	СЛОВЕНИЈА
17	С.АРАБИЈА	САД	СЛОВЕНИЈА	ЧИЛЕ	СИНГАПУР
18	ИЗРАЕЛ	УАЕ	НОВИ ЗЕЛАНД	АУСТРИЈА	БЕЛГИЈА
19	АУСТРАЛИЈА	ЛУКСЕМБУРГ	КАНАДА	КОСТА РИКА	ФРАНЦУСКА
20	ШПАНИЈА	ФИНСКА	ЧЕШКА	МАУРИЦИЈУС	Ј.КОРЕЈА
21	ПОЉСКА	МАУРИЦИЈУС	ИТАЛИЈА	ЈАПАН ЧИЛЕ	ЈАПАН
22	ВИЈЕТНАМ	ШВЕДСКА	МАЛТА	ШПАНИЈА	УРУГВАЈ
23	ТАЈЛАНД	ЧЕШКА	САД	Ј.КОРЕЈА	МАЛТА
24	КАНАДА	МАЛАЗИЈА	ГРЧКА	ФРАНЦУСКА	ЧЕШКА
25	С. КОРЕЈА	Ј.КОРЕЈА	СЛОВАЧКА	САД	ЛИТВАНИЈА
26	ТАЈВАН	ИЗРАЕЛ	ПОРТУГАЛ	ПОРТУГАЛ	МАУРИЦИЈУС
27	УКРАИНА	НЕМАЧКА	Ј. КОРЕЈА	ЕСТОНИЈА	УАЕ
28	АЛЖИР	НОРВЕШКА	ИЗРАЕЛ	ИЗРАЕЛ	СЛОВАЧКА
29	ЈАФРИКА	АУСТРИЈА	ЕСТОНИЈА	ИТАЛИЈА	В.БРИТАНИЈА
30	ШВАЈЦАРСКА	ЈАПАН	КИПАР	МАЛТА	САД
31	НОРВЕШКА	КАТАР	РУМУНИЈА	ЧЕШКА	ЕСТОНИЈА
32	ШВЕДСКА	ЛЕТОНИЈА	МАЂАРСКА	КАБО ВЕРДЕ	КОСТА РИКА
33	ГРЧКА	РУАНДА	ХРВАТСКА	БОЦВАНА	ШПАНИЈА
34	ЧЕШКА	ЈЕРМЕНИЈА	ЛИТВАНИЈА	КИПАР	ПОЉСКА
35	МИЈАНМАР	МАКАО	ЛЕТОНИЈА	СЛОВЕНИЈА	ЛЕТОНИЈА
36	ХОЛАНДИЈА	БУГАРСКА	ПОЉСКА	БЕЛГИЈА	ИТАЛИЈА
37	КОЛУМБИЈА	КИПАР	СЕЛШЕЛИ	ГРЧКА	ЧИЛЕ
38	МЕКСИКО	РУМУНИЈА	СИНГАПУР	ЛЕТОНИЈА	КАТАР
39	РУМУНИЈА	КАЗАХСТАН	ТАЈВАН	МАЛЕЗИЈА	ПАНАМА
40	ПЕРУ	БОЦВАНА	БУГАРСКА	ПАНАМА	АРГЕНТИНА

Прво је Парето принципом издвојено 40 држава према основним факторима, а то су војни, економски, еколошки, демократски и политички (Табела 5). Уочено је да су неке државе већ елиминисане према економским факторима, а неких нема према демократским и политичким факторима. Одређени број земаља се константно понавља у првих 40 у сваком извештају, односно према свим анализираним факторима, док државе као што је Нови Зеланд, Ирска, Исланд и Луксембург, који су високо ранжирани према свим извештајима, не спада у државе са великом војном моћи, због чега их нема у првој колони (Табела 5). Такође, Сингапур, Хонг Конг и Нови Зеланд најбоље су ранжирани када је економски фактор, који се највише везује за војни (развијене економије имају велике војне буџете), али их према војном фактору нема међу првих четрдесет (40). Скуп фактора изабраних према Копенхагенској школи безбедности, служи нам да направимо пресек према којим издвајамо најбоље државе света према развоју и безбедности. Када се погледа табела 5. види се да су одређене државе високо ранжиране према свим факторима и да је све једно који од фактора се први разматра, добија се увек исти резултат.

Према евиденцији Уједињених нација на свету има 193 држава које су чланице УН (UN, 2020). Како је војна моћ први фактор мерења безбедности, за полазну основу узет је војни фактор - Глобални индекс моћи, где је на основу Парето модела изабрано 20% (40) најмоћнијих држава (Табела 6). Исте те државе, системом елиминације су оцењене и ранжиране најпре кроз факторе који мере економске слободе (20), екологију (15), демократију (10) и политичку стабилност, када је коначно одабрано шест (6) држава (табела 6). Начињен је пресек правила, односно пресек пет (5) скупова да би издвојили најбоље по сложености скупу фактора. На тај начин добиле су се државе које имају високе перформансе војног, економског, еколошког, демократског и политичког развоја. Изабране државе служе нам да:

1. докажемо да смо користили научну методологију, а не интуитивно или одокативно одређивање;
2. да њихове резултате упоредимо са контролном групом фактора успешног развоја;
3. докажемо супротну хипотезу;
4. креирамо модел примењивости на случај Републике Србије.

Као што се види у табели 6. издвојене су три (3) северноевропске државе (Норвешка, Холандија и Шведска), једна централноевропска (Швајцарска), једна северноамеричка (Канада) и Аустралија, која је и сама континент и припада Пацифичко-азијском региону. На примеру управо ових држава анализирају се фактори и подфактори које граде развој и са њом повезану безбедност. На тај начин добиће се најважнији фактори које треба развијати како би се достигла безбедност на свим нивоима. Важно је показати да само војна моћ (НАТО државе или велике војне силе: Русија, Кина, САД) или само економски развоја (земље Г 7, БРИКС) нису гарант безбедности, већ само оне државе које имају развијене војне, економске, еколошке, политичке и друштвене факторе. Због тога су анализирани различити извештаји који указују на различит степен развоја одређених сектора. То што је одређена држава политички стабилна, не значи да је еколошки развијена. Или уколико је војно снажна, не значи да друштвене противуречности нису велике.

Табела 6. Ранг земаља према војним, економским, еколошким, демократским и политичким факторима системом елиминације

1.Војни фактор	<i>Global Fire Power 2020</i>	2.Економски фактор	<i>The Heritage Foundation 2020</i>	3.Еколошки фактор	<i>Environmental Performance Index 2020</i>	4.Демократски фактор	<i>The Economist Intelligence Unit 2020</i>	5.Политички фактор	<i>Fund for peace 2020</i>
1	САД	17	АУСТРАЛИЈА	13	ШВАЈЦАРСКА	10	НОРВЕШКА	2	НОРВЕШКА
2	РФ	94	ШВАЈЦАРСКА	3	В.БРИТАНИЈА	14	ШВЕДСКА	7	ШВАЈЦАРСКА
3	КИНА	103	В.БРИТАНИЈА	4	ШВЕДСКА	3	КАНАДА	8	ШВЕДСКА
4	ИНДИЈА	120	КАНАДА	20	НОРВЕШКА	1	АУСТРАЛИЈА	10	КАНАДА
5	ЈАПАН	30	ТАЈВАН	40	НЕМАЧКА	13	ШВАЈЦАРСКА	3	АУСТРАЛИЈА
6	Ј.КОРЕЈА	25	ХОЛАНДИЈА	11	ХОЛАНДИЈА	11	ХОЛАНДИЈА	12	ХОЛАНДИЈА
7	ФРАНЦУСКА	64	САД	24	ЈАПАН	24	НЕМАЧКА	13	
8	В.БРИТАНИЈА	7	ШВЕДСКА	8	АУСТРАЛИЈА	9	В.БРИТАНИЈА	29	
9	ЕГИПАТ	142	ЧЕШКА	20	КАНАДА	7	Ј.КОРЕЈА	20	
10	БРАЗИЛ	144	Ј.КОРЕЈА	28	ЧЕШКА	32	ЈАПАН	21	
11	ТУРСКА	71	ИЗРАЕЛ	29	САД	25			
12	ИТАЛИЈА	74	НЕМАЧКА	10	Ј.КОРЕЈА	23			
13	НЕМАЧКА	27	НОРВЕШКА	9	ИЗРАЕЛ	28			
14	ИРАН	164	ЈАПАН	12	РУМУНИЈА	62			
15	ПАКИСТАН	135	РУМУНИЈА	32	ПОЉСКА	50			
16	ИНДОНЕЗИЈА	54	ТАЈЛАНД	78					
17	С.АРАБИЈА	83	КОЛУМБИЈА	50					
18	ИЗРАЕЛ	26	ПОЉСКА	37					
19	АУСТРАЛИЈА	4	ПЕРУ	90					
20	ШПАНИЈА	58	ИНДОНЕЗИЈА	116					
21	ПОЉСКА	46							
22	ВИЈЕТНАМ	105							
23	ТАЈЛАНД	43							
24	КАНАДА	9							
25	С.КОРЕЈА	180							
26	ТАЈВАН	11							
27	УКРАЈИНА	134							
28	АЛЖИР	169							
29	Ј.АФРИКА	106							
30	ШВАЈЦАРСКА	5							
31	НОРВЕШКА	28							
32	ШВЕДСКА	22							
33	ГРЧКА	100							
34	ЧЕШКА	23							
35	МИЈАНМАР	141							
36	ХОЛАНДИЈА	14							
37	КОЛУМБИЈА	45							
38	МЕКСИКО	67							
39	РУМУНИЈА	38							
40	ПЕРУ	51							
65	СРБИЈА	65		45		66		63	

Специфичност изабраних држава у табели 6. јесте што су оне по свим факторима развоја високо рангиране, што значи да су у складу са глобалним безбедносним претњама, ове земље безбедније од других. Интересантно је да су све земље сем Швајцарске, прилично изоловане од остатка континенталног света и већим делом своје територије окружена су отвореним морима, односно океанима. Такође, прегледом ранијих извештаја, уочено да су изабране земље увек биле међу високо оцењеним, са мањим осцилацијама у рангу, у просеку за 1 до 3 места, што је значи да су промене у рангу занемарљиве, а да су управо издвојени репрезентативни представници дугорочног развоја и безбедности. На основу анализе најуспешнијих држава, треба издвојити оне факторе, односно подфакторе који су најбоље оцењени и довели о укупног скору и ранга сваке од ових држава. Који су то показатељи политичког, економског, еколошког, војног и социјеталног фактора према којима су ове државе најразвијеније и најбезбедније. Постоје фактори који имају утицај на безбедност и циљ је одвојити их и анализирати, а затим применити на примеру Републике Србије.

5.1 Различите методологије мерења фактора развоја

Наведени извештаји имају различите изворе података, методологије истраживања, али сваки од фактора има подфакторе и индикаторе на основу којих се мере одређене вредности. Сви извештаји су комбинација квантитативног и квалитативног истраживања. Од мерљивих индикатора углавном добијених из докумената званичних владиних и међународних институција (Светска банка, Уједињене нације, Светска трговинска организација, Међународни монетарни фонд, итд) као што су становништво, територија, број оружане опреме, бруто друштвени производ, спољни дуг, незапосленост, анализе медија и других формалних и неформалних извора, па до анкета и квалитативне процене перцепције

становништва о одређеним питањима. Када су у питању истраживачке методе, а то је перцепција ставова грађана, невладиних организација и стручних лица, поставља се питање колико анкете пружају релеванту слику стварности. Када се мери поверење у институције не мора да буде исти одговор од стране грађана и од стране заступника међународних, привредних институција или невладиних организација које се баве одређеним питањем. Због тога институције које се баве истраживањем одређених фактора имају посебне методологије и софтверске програме уз помоћ којих добијају одређене податке, како би квантификовали различите врсте података.

Ове врсте истраживања наилазе и на одређене проблеме приликом мерења и оцењивања, јер рецимо постоји разлика између легислативне регулативе, чијом проценом се првенствено баве неке организације (као напр. Херитаж фондација) и стварног стања, односно спровођења законских регулатива и њихова примена. Дobar пример јесу земље кандидати за чланство у Европској Унији, које имају обавезу не само транспозиције, већ и имплементације европског законодавства (усклађивање националног законодавства са *Acquis-om*). Другим речима, иако је нека држава високо оцењена по питању доношења одређених закона, иста може бити ниже оцењена за примену закона од стране институција или ефикасност судства у примени закона. У том смислу, неке организације могу дати неочекивано високу оцену о одређеном фактору, док би грађани сасвим другачије оценили исти фактор, као напр. пружање јавних услуга, добијање грађевинских дозвола, итд. Инвеститори своје одлуке доносе на основу процедура и регулатива, а грађани на основу поверења у ефикасност институција, односно ефикасности решавања њихових захтева и проблема. Због тога укрштање података пружа објективност, која је од кључног значаја за анализу испитиваних фактора.

5.1.1 Вредновање фактора развоја (метод приказа података)

Када говоримо о факторима и подфакторима датим у табели 2. неопходно је описати њихове методологије и начини оцењивања и рангирања држава. Све државе у Извештајима рангиране су од првог до последњег места према различитим факторима, који су оцењени према одређеној нумеричкој скали. Вредност сваког индикатора одређен је бројчано и заједно са већ постојећим квантитавним подацима претворени у одређен нумерички број, чије сабирање резултира рангом сваке од анализираних држава. Међутим, презентовање резултата мерења јесте специфичност сваког извештаја, па тако Фонд за мир мери слабост држава, што значи да су са највишом оценом рангиране најслабије државе, односно најнестабилније државе. Значи на првом месту је држава најлошија по стабилности. С друге стране, демократски индекс мери позитивне вредности демократије, због чега највишу оцену имају државе такозване слободне демократије, односно оне које су најбоље оцењене. Такође, нумеричке вредности су различите од извештаја до извештаја, па су тако негде оцене од 0.00-10.00, у другима 0-120, итд. Неопходно је нормализовати (изједначити) одређене вредности сваког од фактора, како би олакшали разумевање и преглед рангова. Скуп сазнања који се систематизује и кодификује овим процесом јесте оптималан научни поступак од великог значаја у почетној фази истраживања. Циљ овог процеса је да различите критеријуме вредности добију одговарајуће лингвистичке изразе, који их јасно одређују и класификују.

Анализом извештаја, који користе квантитативни и квалитативни метод обрачунавања одређених вредности које се процењују и мере, извршена је претварање оцена у лингвистичке променљиве, чиме су изједначене нумеричке вредности којима се државе сврставају у одређени ранг. Да би се добио прецизнији преглед рангова и позиције држава, извршено је дефинисање рангова кроз 5 категорија: веома високо (рангиране), високо, средње, ниско и веома ниско. Распон категорије у просеку износи 20-30 земаља (првих 20 по

одређеном рангу спадају у категорију „веома високо“, других 20 у категорију „високо“, слично као и „ниско“ и „веома ниско“, док „средње“ рангиране обухватају углавном 30 и више држава). Међутим и овде има одређених одступања, пре свега због броја држава које су обухваћене извештајем. Без обзира што у свету има око 200 држава и територија, постоје субјекти међународних односа који не достављају податке (углавном државе у којима су дуготрајни сукоби ослабили или онеспособили државне институције) или због величине територије и броја становника не улазе у извештај. Економска обавештајна јединица не узима државе са мање од 500.000 становника, због чега анализира 165 државе и 2 територије, Глобални индекс моћи анализира стање у 140 држава и територија, Херитаж 180, Фонд за мир 178 и Светска банка 214.

Табела 7. Вредновање фактора

РАНГ	Војни фактор		Економски фактор		Еколошки фактор		Демократски фактор		Политички фактор		Фактор управљања	
ВЕОМА ВИСОКО	0.0000-0.5000	Одличне 1-30	80-100	Слободне 1-6	80.0-100	Најбоље 1-20	8.00 – 10.00	Пуне демократије 1-23	0.0-29.9	Веома одрживе 161-178	90.00-100.00	Веома добро 1-21
ВИСОКО	0.5100-0.9900	Добре 31-60	70-79.9	Углавном слободне 7-37	46.5-70.9	Добре 21-72	6.00 – 7.99	Неуспешне 24-75	30.0-59.9	Одрживе 117-160	70.00-90.00	Врло добро 22-63
СРЕДЊЕ	1.0000-2.1500	Просечне 61-90	60-69.9	Умерено слободне 38-99	39.1-46.4	Средње 73-108	4.00 – 5.99	Хибридне 76-110	60.0-79.9	Стабилне 54-116	50.00-70.00	Добро 64-105
НИСКО	2.1600-3.9900	Лоше 91-120	50-59.9	Углавном неслободне 100-161	32.8-39.0	Ниске 109-144	2.00 – 3.99	Ауторитарне 111-156	80.0-99.9	Забрињавајуће 10-53	20.00-50.00	Лоше 106-167
ВЕОМА НИСКО	4.0000-23.5000	Јако лоше 121-140	0-49.9	Репресивне 162-180	00.0-32.7	Веома ниске 145-180	0.00 – 1.99	Тоталитарне 157-167	100.0-120.0	Упозоравајуће 1-9	00.00-20.00	Веома лоше 168-209

Када се погледа табела 7. прва колона представља скалу од најбоље до најгоре рангиране државе, док остале колоне према најважнијим факторима, сврставају се сразмерно висини скор и броја држава које улазе у анализу. На сваком нивоу скале налази се у просеку између 20 и 30 земаља, сем нешто ригорознијег критеријума економског фактора, где у скалу веома високо улази само шест (6) држава. У екстремно високе и ниске вредности улази најмањи број држава по свим мереним факторима, односно извештајима, што потврђује Парето принцип 80/20. Тачније само 20% држава (око тридесетак) спада у ниско и високо вредноване, док 80% држава спада у различите категорије од ниског, средњег до високог ранга. У даљем раду користиће се скала веома ниско до веома високо, као што је наведено у табели 7, за одређивање држава по висини ранга.

Квантификација фактора помаже да се лакше мере и оцене фактори, поготово што су оцене некада врло приближне, па је разлика занемарљива. Другим речима ако нека држава има скор од 89,3, а друга 88,6, па због тога буде један ранг ниже, то не говори да је одређени фактор лошији, већ да су примесе у питању. Обе ове државе са оваквим скором спадају у високо рангиране и не доводи се у питање успешан развој тог фактора. Такође много је лакше пратити квантификоване изразе (високо, веома високо итд) него бројеве у табелама, јер 20-та позиција према *Глобалним факторима управљања и Економским слободама* никако није једнака, јер се према првом сврстава као веома високи, а у другом случају као високи ранг. Такође, због различитих нумеричких вредности никако није упоредиво скор од 30 и скор од 6.0, а односе се на исти ранг (високо рангирана држава).

Квантификација војног фактора

Глобални индекс моћи врши рангирање држава од одличног до јако лошег. Најбоље су рангиране Сједињене Америчке Државе са скором од 0,0718. Првих 30 држава не прелази скор од 0.5000, што показује да није велика разлика у војној моћи међу високо ранжираним државама, али ни следећих 30 не прелази скор од 1.0000. Државе рангиране од 61 до 90 места имају скор од 1.000 до 2.1500, а од 91 до 120 места имају скор до 3.9900. Међутим у задњих 20 држава скор се креће од 4.0000 до 9.9154, са изузетком последње земље која има алармантно високи скор: Бутан 23.2577. Што је мања војна моћ државе, то су драстично веће

разлике у скоровима, иначе би се кретали од 0.0000-10.000. Због тога је последњи ранг „веома ниско“ са толиком разликом у скору (од 4.0000 до 23.5000) (GFP, 2020). Оптимално квантификовање оцена/скора зависи пре свега од методологије које стручни тимови организације која се бави истраживањем, одреде и углавном се поклапају у горе датих 5 категорија (веома ниско, ниско, средње, високо, веома високо). Фактори и подфактори који улазе у разматрање унети су у табелу 2. за сваки од анализираних извештаја.

Квантификација економског фактора

Економски фактор мери 12 специфичних компоненти економских слобода, од којих се свака оцењује на скали од 0 до 100. Рангирање се креће од слободне економије, углавном слободне, умерено слободне, углавном неслободне до репресивне економије. Што је скор већи држава има веће економске слободе и обрнуто. Веома мали број држава испуњава највише критеријуме према задатим подфакторима, због чега се у рангу држава „апсолутно слободне економије“ налази само 6 земаља, док се углавном и „умерено слободним“ државама сматра 60 земаља, исто као и „углавном неслободним“, док само 18 држава показује изузетно „репресивни модел економије“ (EFI, 2020). Јасно је да највећи број држава спада у средње развијене, а да су само изузетно успешне економије веома високо рангиране.

Квантификација еколошког фактора

Индекс еколошких перформанси за 2020. годину (ЕПИ) пружа сажетак стања одрживости широм света на основу одабраних података, користећи 32 показатеља учинка у 11 категорија. Показатељи на којима се заснивају ранг-листе за 2020. долазе из различитих извора и представљају најновије објављени подаци, којима се добијају и конструишу индикатори на скали од најгорег до најбољег учинка. За сваку земљу се агрегирају оцене индикатора у категорије питања, циљеве политике, а затим, коначно, у ЕПИ резултат. Индекс еколошких перформанси саставља податке о многим индикаторима одрживости у један број (ЕПИ, 2020). Скала оцењивања за 180 држава света креће се од 0 до 100. Најбоље, односно најгоре су оцењене првих 20, односно последњих 20 држава. Разноврсност показује и да по 5-6 земаља имају минималне разлике о оцењивању крећу се у таспону од 0,1 до 0,9 поена. Свакако је значајна градијација којом су се државе рангирале према еколошком фактору у смислу веома високо и веома ниско рангиране.

Квантификација демократског фактора

Свака категорија има оцену на скали од 0 до 10, а укупни фактор је једноставни просек пет индекса категорија. Индекси категорија заснивају се на збиру оцена приказаним на скали од 0 до 10 (Democracyindex, 2020).

Вредности фактора користе се за сврставање земаља у једну од четири врсте режима (Democracyindex, 2020):

1. Потпуне демократије: резултати већи од 8;
2. Неуспешне демократије: резултати већи од 6, а мањи или једнаки 8;
3. Хибридни режими: резултати већи од 4, а мањи или једнаки 6;
4. Ауторитарни режими: оцена мања или једнака 4.

Да би се рангирање уклопило у вредновање категорија ауторитарни режими подељени су на ауторитарне (резултат већи од 2, а мањи од 4) и тоталитарне (већи од 0, а мањи од 2), где је сврстано последњих 10 држава. Битан аспект мерења одређеног демократског подфактора јесте тај што, осим процена стручњака, ради се и истраживање јавног мњења (Democracyindex, 2020: 58).

Квантификација политичког фактора

Фонд за мир користи Алат за процену сукоба (енг. *Conflict Assessment System Tool (CAST)*), који је развијен 1990-их као оквир за креаторе политике и стручњаке како би могли боље да разумеју и мере покретаче и динамику сукоба у сложеним међународним односима. На основу овог свеобухватног приступа друштвеним наукама, подаци из три главна извора - постојећих квантитативних скупова података, анализе садржаја и квалитативне експертске анализе - триангулишу се и подвргавају критичком прегледу ради добијања коначних резултата (FSI, 2020: 40). Оцене за сваки од 12 подфактора су од 0 до 10, а коначан ранг зависи од збира свих 12 оцена, па се скорови се крећу од 0 до 120 за 178 државе. Иако мери слабост/стабилност држава, овај фактор рангира државе од веома одрживих/стабилних (енг. *Very Sustainable*) до високо упозоравајућих/слабих (енг. *Very High Alert*) (FSI, 2020).

Квантификација фактора управљања

Светска банка даје шест (6) фактора које кроз 31 индикатор мере успешност Владе да управља државом. Оно што је специфичност овог извештаја јесте да не постоји укупни ранг по свим факторима, већ само за сваки од тих фактора посебно. Међутим бодовање је прилично идентично, тако да ранг зависи од укупног скорa који се креће од 00.00 до 100.00 (WGI, 2020). Око половине земаља улазе у категорије од доброг до веома доброг управљања, док друга половина држава припада категорији лошег и веома лошег управљања. У високо рангиране улази 21 земља, док преко 30 држава спада у најнижу категорију, односно веома лоше. Један број (4-5) држава по одређеним факторима није оцењен, па се сматрају крајње репресивним, односно веома лоше ранжираним према успешности управљања. Овај извештај је једна врста контролног фактора, пре свега јер је једини који мери учинак фактора у односу на прошлу годину, односно сакупља податке за предходни период. За разлику од других фактора који дају једну врсту пројекције за наредну годину, Светска банка анализира учинак од предходне године. Оно што је значајно, јесте да Влада креира унутрашњу и спољну политику своје државе, усмерава војни, привредни, политички, еколошки и друштвени развој, којима поред развоја осигурава и безбедност на свим нивоима. Зато је неопходно фактор управљања ставити као контролни механизам, којима се проверавају остали фактори развоја.

Значајан број цитата наведених у раду последица су превођења извештаја са енглеског на српски језик, посебно у извештају *Глобални индекс моћи*, где називи војног оружја и средстава немају други назив, типа „самоходна артиљерија“, „лансери ракета“ и слично. У неким случајевима као што је извештај *Светске банке* за назив фактора „глас и одговорност“ или извештај *Фонда за мир* „фационализоване елите“ не постоји адекватна српска реч, али је у опису самог фактора у том поглављу објашњено његово значење.

5.2 ГЛОБАЛНИ ИНДЕКС МОЋИ

Глобални индекс моћи држава (*Global Firepower index - GFP*) већ 15 година процењује моћ 140 држава света. Иако претежно војни, овај индекс користи 8 фактора кроз 43 подфактора (видети табелу 2) за одређивање резултата индекса моћи одређене државе са категоријама у распону од војне силе и финансија до логистичких способности и географије. Глобални индекс моћи (GFP) оцењује разноликост и бројност војног наоружања сваке земље и посвећује посебну пажњу расположивој радној снази, географији и логистичким капацитетима. Подфактори који посебно дижу ранг земаља, а којима не располажу све државе, јесу: расположиви природни ресурси, али не узима се у обзир ни један ресурс сем нафте; затим поседовање нуклеарне силе, али не узимају у обзир нуклеарне залихе које појединачне државе имају, као ни њихову старост; као и чланство у НАТО-у, значајан због војних ресурса које заједно имају њене чланице, али се не узимају у обзир друге организације као што је напр. Шангајска организација за сарадњу (ШОС). С друге стране земље које немају излаз на море не умањују им се значај због недостатка морнарице, док се приморским земљама које поседују морнарицу додатно умањује оцена ако немају разноврсност флоте, пре свега носаче авиона (GFP, 2020). Такође, узима се само бројчана величина (број тенкова, подморница, број војника, итд) не и квалитет, као што је застарелост, опремљеност, пропорционалност. Ова врста истраживања, за потребе мерења војног фактора више говори о ономе што се може мерити, тачније квалитативном потенцијалу који се може употребити у војне сврхе.

Специфичност примене метода којима се оцењују карактеристике држава који указују на војну моћ, свакако не упућују у ширу слику безбедности неке државе, већ је усмерена на војне ресурсе и капацитете, односно потенцијале у случају оружаних сукоба. Улагање у војску може да говори о економској снази државе, али не и економској или било којој безбедности, од појединачне, друштвене, економске, итд. Када узимамо у обзир војну моћ, борбени капацитети и борбена готовост такође нису исте, мотивација, обука, традиционалне вредности, култура, историјске околности, регионална припадност, јесу фактори који нису обухваћени овим извештајем, а који би могли рецимо да објасне победу Вијетнамске војске над далеко моћнијом војском Сједињених Америчких Држава.

Војна безбедност односи се на међусобно деловање наоружаних офанзивних и одбрамбених способности држава, као и перцепције држава о њиховим намерама (Buzan B., 1991). Војни капацитети – ту спадају трошкови одбране, активна војска, резервна војска, свеукупност војне снаге: логистика, оружје и платформе, нуклеарни капацитети и дometи. Учешће у војним организацијама и савезима. Војни буџет се узима као важан параметар у мерењу моћи, пре свега улагање у развој и истраживање, али и производњу и/или куповину високософистицираног оружја и неопходне војне логистике. Наравно, ово зависи од величине земље и њеног геополитичког положаја, буџета, БДП-а, чланства у међународним и регионалним организацијама, итд.

5.2.1 Радна снага

Овај подфактор обухвата шест подфактора II реда (GFP, 2020):

1. укупну популацију државе,
2. расположиву радну снагу,
3. радну снагу способну за војну службу,

4. активну војску,
5. резервну војску (укупно војно особље) и
6. достизање војне доби на годишњем нивоу (војно способно људство).

Што је већа популација, то су веће војне снаге. Нације са инхерентно великом укупном популацијом, на одговарајући начин, биће способне да понуде више људства које је способно за војну службу (GFP, 2020). Овај фактор везан је и за величину територије, па је очекивано да најраспрострањеније државе имају и највише становника. Међутим, када се упореде Русија као највећа земља на свету која се простире на 17.098.242 km² и има 142,3 милиона становника (мање од Бангладеша, Пакистана, Нигерије), док Кина са скоро 2 пута мањом територијом 9.596.960 km², има 1.4 милијарде становника (CIA, 2021). Самим тим Кина располаже са већим војним особљем, док рецимо Русија и Јапан имају приближно једнаку расположиву радну снагу способну за војну службу (46, односно 43 милиона). Што се тиче активне војске она је сразмернија броју становника, него величини територије, па Кина има преко 2 милиона војника (0,2%), Индија (0,1%) и САД (0,4%) односно располажу са скоро 1,5 милиона, док Русија (0,7%) и С. Кореја (5%) имају нешто више од милион. Велике земље као што је Канада (71.500 – 0,2%) или Аустралија (60.000 – 0,3%) имају знатно мање војске наспрам величине територије, али у корелацији са бројем становника, не разликују се од горе поменутих држава. Интересантан податак јесте да Северна Кореја у активној војсци има чак 5% популације. Управо на овом примеру видимо колико је значајно разумети све факторе који обухватају политику (врста власти, улога лидера), друштво (традиција, религија, историја), економију (приходи и расходи), геополитику (регионални фактор), како би се разумеле све карактеристике и перформансе које чине једну државу способном да ефикасно управља и одлучује о војним капацитетима.

Табела 8. Радна снага

I Радна снага							
		Укупна популација	Расположива радна снага	Способни за војну службу	Достизање војне доби на годишњем нивоу	Активна војна снага	Резерве војне снаге
1	НОРВЕШКА	ниско	ниско	ниско	ниско	ниско	високо
2	ШВАЈЦАРСКА	ниско	ниско	средње	ниско	ниско	веома високо
3	ШВЕДСКА	средње	средње	средње	ниско	средње	веома ниско
4	КАНАДА	високо	високо	високо	високо	високо	високо
5	АУСТРАЛИЈА	високо	високо	високо	средње	високо	средње
6	ХОЛАНДИЈА	средње	средње	високо	средње	средње	високо
	СРБИЈА	ниско	ниско	ниско	ниско	средње	високо

Као што се види из табеле 8. према подфактору радне снаге најбољи ранг по питању људских ресурса имају Канада и Аустралија, што је сразмерно величини територије и броју становника. Када се погледа подфактор Достизање војне доби, говори нам у ствари о стопи наталитета. Стопа наталитета такође је важан фактор, али сем Канаде све државе бележе ниже оцене. Ово не изненађује када су развијене земље у питању, за разлику од земаља Трећег света, које имају позитивну стопу наталитета. Становништво, територија и геополитички положај су јако битни војни фактори, од којих зависе остале војне потребе, као што је развој морнаричких снага, противваздушне опреме или копнених капацитета. Такође, учешће расположивих војних снага у међународним мисијама и организацијама, овде није узет као критеријум.

Међутим, све ово говори да и поред ниског прираштаја и стопе наталитета, издвојене државе имају бројну војску, која се када се сабере активна и резервна компонента, односи на то да су ова друштва релативно милитаризована. Без обзира на различите безбедносне претње, војна моћ увек има велику улогу у осигуравања безбедности једне државе.

5.2.2 Ваздушне снаге

Основни подфактор II реда јесу (GFP, 2020):

1. укупни капацитети ваздушних снага, при чему се квантитативно набрајају ресурси којима располаже одређена држава,
2. ловци и пресретачи (*Fighter and Interceptor*),
3. летилице за напад (*Attack aircraft*),
4. транспортни авиони (*Transport aircraft*),
5. школски авиони (*Trainer aircraft*),
6. хеликоптери укупно (*helicopter*) и
7. хеликоптери за напад (*Attack helicopter*).

Авиони за напад су дефинисани као они који су способни да нападају копнене циљеве на земљи, односно површинске циљеве путем шире подршке ваздух-земља. Хеликоптери за напад су дефинисани као вишемоторски, ротационо-крилни системи развијени специјално за напад на копнене циљеве, као подршка из ваздуха. Ловци и пресретачи укључују модерне типове - посебно су конструисани за борбу против непријатељских летелица коришћењем напредних радарских и ракетних технологија (GFP, 2020). У глобализованом концепту безбедности, јасно је да су ваздушни војни капацитети важан део укупне војне моћи. Већина савремених ратова углавном се води из ваздуха (бомбардовање СР Југославије, Либије, Сирије...).

Табела 9. Ваздушне снаге

		II Ваздушне снаге							
		Укупне ваздушне снаге	Ловци и пресретачи	Летилице за напад	Транспортни авиони	Школски авиони	Специјалне мисије	Хеликоптери укупно	Хеликоптери за напад
1	НОРВЕШКА	високо	високо	високо	ниско	високо	високо	средње	веома ниско
2	ШВАЈЦАРСКА	високо	високо	ниско	високо	високо	средње	средње	средње
3	ШВЕДСКА	високо	високо	веома ниско	средње	високо	високо	средње	веома ниско
4	КАНАДА	високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	високо	високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	високо	високо	високо	високо	високо	веома ниско	високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	средње	високо	веома ниско	високо	ниско	средње	ниско

По свим овим подфакторима као што се види у табели 9. најбоље перформансе имају Аустралија и Канада, док су Шведска и Норвешка ниже рангиране када су у питању хеликоптери. Међутим, према тврдњама *FlightGlobal-a* флота борбених авиона канадских Краљевских ваздухопловних снага (енг. *Royal Canadian Air Force – RCAF*) је застарела и без довољно припадника ваздушне флоте, због чега је планирала замену своје флоте млазних ловаца (FlightGlobal, 2020). Слична ситуација је и са Аустралијским ваздушним снагама, што говори о већ споменутих недостацима мерења војне моћи базиране на опреми и наоружању.

Све анализирани државе према табели 9. рангиране су високо или веома високо што говори о томе да све имају бројну, модерну ваздушну компоненту оружаних снага. Учесталост ваздушних напада и интервенција у бројним државама у сукобу (Сирија, Ирак, Авганистан) говори о све већем значају ваздушних снага у модерним сукобима.

5.2.3 Копнене снаге

Копнене снаге укључују (GFP, 2020):

1. тенкове (*Tank Strength*),

2. друга оклопна борбена возила (*Armored Fighting Vehicle*),
3. самоходну артиљерију (*Self-Propelled Artillery*),
4. вучну артиљерију (*Towed Artillery*) и
5. лансере ракета (*Rocket projectors*).

Овде спадају основни борбени тенкови (МБТ), лаки тенкови и противтенковска борбена возила, разне МРАП (возила отпорна на мине, заштита од заседе). Број оклопних борбених возила (АФВ) укључује оклопне транспортере (АПЦ), као и пешадијска оклопна борбена возила (ИФВс). Ракетни лансери укључују и самоходне (GFP, 2020). Овај фактор не укључује податке као што су врста рељефа, односно територије, па би логично било да број тенкова зависи од врсте рељефа, односно поднебља, јер нису исто густе шуме држава Јужне Азије и пустиње Северне Африке, због чега свака земља има специфичне потребе и различите војне капацитете, који овде нису узете у разматрање.

Табела 10. Копнене снаге

III Копнене снаге						
		Тенкови	Оклопна борбена возила	Самоходна артиљерија	Вучна артиљерија	Ракетни лансери
1	НОРВЕШКА	ниско	средње	високо	веома ниско	средње
2	ШВАЈЦАРСКА	високо	високо	веома високо	веома ниско	ниско
3	ШВЕДСКА	средње	високо	високо	веома ниско	ниско
4	КАНАДА	веома високо	високо	ниско	средње	веома ниско
5	АУСТРАЛИЈА	ниско	веома високо	ниско	ниско	ниско
6	ХОЛАНДИЈА	ниско	високо	високо	веома ниско	веома ниско
	СРБИЈА	високо	високо	високо	високо	високо

Када су у питању издвојене развијене државе види се из табеле 10. да ни једна држава није високо рангирана по броју тенкова, али и другим параметрима, посебно према подфакторима као што су Вучна артиљерија и Лансери ракета. Швајцарска располаже завидним копненим капацитетима, обзиром да спада у ред мањих држава. С друге стране развој швајцарских копнених снага је логичан, јер је континентална земља, без излаза на море. Ово не изненађује јер су ваздушни напади, као што је већ наведено, постали најчесталији вид борбених дејстава, због чега је улагање у копнене снаге на нешто нижем нивоу, него у ваздушне снаге, али и морнарицу, узимајући у обзир геополитичке положаје ових држава.

Може се закључити да су капацитети копнене војске свих изабраних држава на нижем нивоу, сем Швајцарске. Ово је вероватно зато што више нема претње од бившег Совјетског савеза (СССР) и зато што су одвојене океанима и морима, због чега је примаран развој морнарице. Такође војни интервенционализам као вид модерних ратова доводи до смањивања капацитета копнених снага.

5.2.4 Морнарица

Следећи подфактор јесте Морнарица, у чему све сем Швајцарске свакако предњаче, ако се узме у обзир њихова територија, географија, односно да четири од 6 држава имају завидан излаз на отворена мора и океане. Као важне ресурсе у овај подфактор се убрајају (GFP, 2020):

1. укупна снага морнарице (*Total Naval Strength*),
2. носачи авиона (*Aircraft Carrier*),
3. фрегате (*Frigate*),
4. разарачи (*Destroyers*),

5. корвете (*Naval Corvettes*),
6. подморнице (*Submarine*),
7. патролни бродови (*Patrol Craft*) и
8. бродови за минско ратовање (*Mine warfare*).

Када је у питању подфактор носачи авиона, то подразумева традиционалне носаче, као и носаче хеликоптера. Подморнице укључују типове дизел-електричних и нуклеарних погона, без прављења разлика између нуклеарних и дизел-електричних врста, нити узима у обзир класификација подморница (конвенционални напад, нуклеарни напад), старост и квалитет изградње (GFP, 2020). Укупна вредност поморске активе обухвата све доступне бродове укључујући и помоћна средства, која нису приказана појединачно (GFP, 2020).

Тавела 11. Морнарица

IV Морнарица									
		Укупна морнарица	Носачи авиона	Фрегате	Разарачи	Корвете	Подморнице	Патролни бродови	Минско ратовање
1	НОРВЕШКА	високо	Веома високо	високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	високо	Веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	/	/	/	/	/	/	/	/
3	ШВЕДСКА	високо	средње	ниско	ниско	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо
4	КАНАДА	високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	ниско	Веома високо	високо	/
5	АУСТРАЛИЈА	високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	високо	Веома високо	средње	високо
6	ХОЛАНДИЈА	високо	Веома ниско	Веома високо	Веома ниско	Веома ниско	Веома високо	високо	Веома високо
	СРБИЈА	средње	ниско	ниско	ниско	ниско	ниско	средње	високо

Као што се види из табеле 11. све земље су добро рангиране по питању морнарице, Шведска мало заостаје по питању носача авиона, фрегата и разарача, али је добра по питању минског ратовања и подморница, у чему су скоро све државе међу првих 30 у свету.

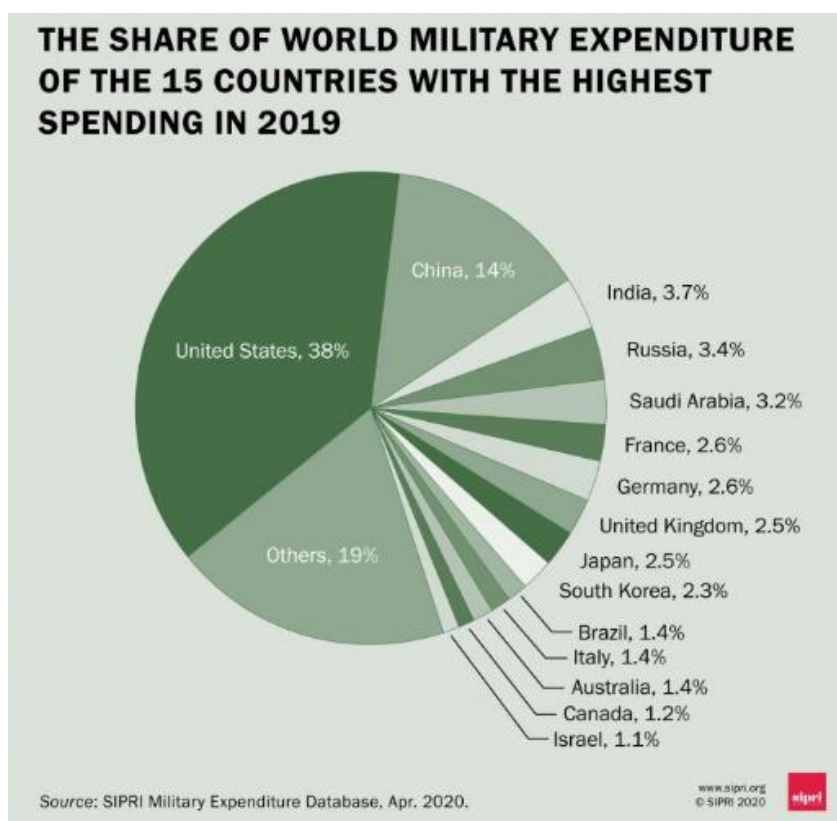
5.2.5 Финансијски ресурси

Издавање за војни сектор зависи од укупног буџета државе, величине њене територије, геополитичког положаја, улоге у војним савезима, распрстрашености војних база, итд. Свакако је буџет најважнији параметар финансијске снаге државе, али не треба занемарити ни остале показатеље финансијске слике држава (GFP, 2020):

1. буџет (потрошња) за одбрану (*Defense Spending Budget*),
2. спољни дуг (*External Debt*),
3. резерве девиза и злата (*Reserves of Foreign Exchange and Gold*) и
4. паритет куповне моћи (*Purchasing Power Parity*).

Војни расходи, величина оружаних снага и бруто национални производ често се користе као показатељи националне моћи у емпиријским истраживањима (Zarghani, 2017). Јака економија свакако је погодна за развој војне индустрије, али и куповину, набавку и модернизацију војних ресурса. На графикону *Стокхолмског међународног института за истраживање мира* (енг. *Stockholm International Peace Research Institute SIPRI*) види се укупно издавање за војне расходе на глобалном нивоу, што се уједно и поклапа са рангом Глобалног индекса моћи држава, односно да су највеће економије уједно и највећи војни потрошачи (Mišev, G. 2020).¹⁰

¹⁰ SIPRI је независни међународни институт посвећен истраживању сукоба, наоружања, контроле наоружања и разоружања. Основан 1966. године са седиштем у Стокхолму, SIPRI обезбеђује податке, анализе и препоруке, засноване на отвореним изворима, креаторима политике, истраживачима, медијима и заинтересованој јавности (SIPRI, 2020).

Графикон 2. Војни трошкови (SIPRI, 2020)

Веома висока одвајања за војску имају Норвешка, Холандија, Канада и Аустралија, док све анализиране земље имају висок јавни дуг. Ово је управо проблем, јер висок дуг би требао да покаже негативну страну финансијске стабилности, међутим, често у корелацији са укупним приходима, способношћу држава да сервисира своје дугове и овај подфактор не мора да подразумева негативан скор. Резерве девиза и злата су показатељ финансијске стабилности, а висок ранг Швајцарске и Канаде чине ове државе посебно отпорним на финансијске поремећаје које могу да настану на глобалном тржишту. То показује да војни капацитети морају да узимају у обзир и друге факторе од важности за укупан развој и управљање државом.

Табела 11. Финансијски ресурси

V Финансијски ресурси					
		Буџет одбране	Спољни дуг	Резерве девиза и злата	Паритет куповне моћи
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	високо	високо
2	ШВАЈЦАРСКА	високо	веома високо	веома високо	високо
3	ШВЕДСКА	високо	веома високо	високо	високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	средње	средње	средње

Када се погледа табела 11, види се да све ове државе значајна средства издвајају за одбрану, што значи да без војног фактора нема ни безбедности, што је опет уско везано за економски развој. Такође, значајан је и веома висок ранг по питању спољног дуга свих издвојених држава, јер је редовно сервисирање јавног дуга показатељ финансијске стабилности и финансијског здравља.

5.2.6 Логистички ресурси

Свеукупност људских, природних и материјалних ресурса игра велику улогу у логистичком систему једне државе. Ту спадају подфактори II реда (GFP, 2020):

1. укупна радна снага (*Labor Force Strength*),
2. трговачка поморска флота (*Merchant Marine Fleet*),
3. главне луке и терминали (*Major Ports and Terminals*),
4. путна покривеност (*Roadway Coverage*) и
5. железничка покривеност (*Railway Coverage*) и
6. број аеродрома (*Serviceable airports*).

Најчешће се под логистиком подразумева снабдевање, кретање и дистрибуција робе, одржавање опреме и инфраструктуре, збрињавање повређених и болесних, обезбеђење енергената, исхране и свих потребштина (одећа, обућа, итд) (Stanojević i dr, 2017). Постоје различите дефиниције логистике. Логистика је наука о планирању и имплементацији стицања и коришћења неопходних ресурса за одржавање функционисања система (Cooke, 1993), због чега је јако значајан фактор мерења војне моћи. Министарство одбране Сједињених Држава (*United States Department of Defense - DOD*) сматра да су функције логистике: (класично) планирање, набавка, транспорт, снабдевање и одржавање (DOD, 2020). Логистика је приступ обликовању, пројектовању система подршке основној делатности система, где се и основна делатност пројектује тако да омогући и олакша да буде подржавана (Stanojević i dr, 2017: 22).

Зато не изненађује што овај подфактор узима саобраћајну и сваку другу инфраструктуру као важан сегмент логистичке способности једне државе. Међутим, поставља се питање квалитета путне инфраструктуре, капацитета лука, брзина и квалитета железничке инфраструктуре, што није јасно објашњено приликом оцењивања ових подфактора. Такође, не укључује државне резерве, развој комуналне и енергетске инфраструктуре, покривености оптичким кабловима и квалитет информационо комуникационих технологија, односно електронског управљања.

Табела 12. Логистички ресурси

VI. Логистички ресурси							
		Укупна радна снага	Трговачка морска флота	Главне луке и терминали	Путна покривеност	Железничка покривеност	Аеродроми
1	НОРВЕШКА	ниско	веома високо	веома високо	високо	високо	високо
2	ШВАЈЦАРСКА	средње	средње	ниско	средње	високо	средње
3	ШВЕДСКА	средње	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	средње	високо	веома високо	високо	високо	средње
	СРБИЈА	ниско	веома ниско	веома ниско	средње	високо	ниско

Три државе Шведска, Канада и Аустралија располажу са разгранатом мрежом путне и железничке инфраструктуре, аеродромима, лукама и терминалима, док су Холандија, Швајцарска и Норвешка нешто слабије рангиране (табела 12). Логистика је важна не само у систему одбране, већ пружа подршку свим сегментима развоја, како економије, друштва, тако и државне управе. Све издвојене земље су бар у некој категорији високо рангиране, а ни у једној мање од средње, сем Швајцарске која нема морнарицу, па се због тога котира „ниско“ или „средње“.

5.2.7 Природни ресурси

Када су у питању природни ресурси, може се констатовати да се у том смислу овај подфактор GFP ограничио на (GFP, 2020):

1. поседовање (доказане резерве) (*Proven Oil Reserves*),
2. производњу (*Oil Production*) и
3. потрошњу нафте (*Oil Consumption*).

Нафта је и данас животна снага сваке ратне машине и покреће многе компоненте модерног војног комплекса, укључујући авионе, возила, ратне бродове, оружје и генерално индустрију. Потрошња нафте може се надокнадити вредностима производње нафте и то се узима у обзир заједно са доказаним резервама нафте одређене земље (GFP, 2020). Без обзира што је нафта главни извор енергије неопходан за војне потребе, требало је узети, у складу са савременим безбедносним (војним и невојним) изазовима, ризицима и претњама, различите енергенте као факторе војне моћи, али и поседовање других природних богатстава. Ресурсна база и логистичке могућности једне земље су поред циља агресора и значајна брана истој, јер су извор подршке и материјала њеним одбрамбеним снагама и становништву (Stanojević i dr, 2017). Природни ресурси често су узрок агресије и оружаних ратова, тако да је овај фактор свакако недовољан за процену капацитета државе. Неоспоран је значај нафте за војску, али и грађане, али не и једини извор војне моћи, поготово са развојем савремене технологије.

Што су земље богатије природним ресурсима, као што је вода (због развоја пољопривреде и индустрије), нафта и гас (од којих зависи индустрија, војска, саобраћај), метали и руде, већа је могућност да развија своју националну привреду и чак има потенцијал за монопол у међународним односима, као што је случај са енергентима, пре свега природним гасом (тзв. Гасне кризе 2006, 2009. и 2014). Такође, овај фактор не укључује заштиту животне средине, већ напротив, ови подфактори (производња и потрошња нафте) управо изазивају највећу деградацију животне средине, а њихове импликације на безбедност третирају се као један од највећих глобалних изазова.

Табела 13. Природни ресурси

VII Природни ресурси				
		Производња нафте	Потрошња нафте	Доказане резерве
1	НОРВЕШКА	веома високо	средње	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	високо	средње	ниско
3	ШВЕДСКА	ниско	средње	веома ниско
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	средње	веома високо	средње
6	ХОЛАНДИЈА	средње	веома високо	средње
	СРБИЈА	високо	средње	средње

Као што се види у табели 13. Норвешка и Канада веома високо су рангиране кад је у питању производња нафте, али и према доказаним резервама, што је значајан не само војни, већ и економски фактор, јер је тржиште нафте једно од највећих на свету. Чак се извори и транзит пре свега нафте, али и природног гаса сматрају узроцима бројних сукоба у свету. Регион Блиског Истока и Северне Африке такође је јако богат енергентима, па се многи конфликти тамо воде управо око територија богатих нафтом. Издвајање само нафте као ресурса, не даје довољно елемената за оцену, што се види из података у табели 13.

5.2.8 Географија

Један од главних показатеља географије јесу (GFP, 2020):

1. величина територије, односно површина земље у квадратним километрима (*Square Land Area*),
2. обухват обале (*Coastline Coverage*),
3. заједничке границе (покривеност заједничких граница) (*Border Coverage Shared*) и
4. покривеност водотоковима (*Waterway Coverage*).

Глобани индекс моћи (ГФП) полази од тога да вредност површине сваке земље генерално одражава њену укупну војну снагу, јер веће површине територије производе више роба, имају више људи, истовремено омогућавајући приступ већим резервама природних ресурса и трговачким путевима (GFP, 2020). Као што је наведено на примеру Сједињених Америчких Држава, Руске федерације, Народне Републике Кине и других мањих земаља, величину територије не прати једнако број становника, нити економска развијеност. Такође, огромне пустињске области нису богате природним ресурсима, што значај величине територије доводи у питање, поготово, јер велике територије захтевају велике људске и материјалне ресурсе за одбрану. Уколико је држава потпуно окружена морем и океанима, као Аустралија, Јапан и Нови Зеланд, или великим делом има излаз на море као Норвешка, Шведска, Канада, Италија, Велика Британија, од изузетне важности је морнарица. Уколико је земља као Швајцарска, Аустрија, изузетно је важан регионални фактор и заједничке границе, односно државе са којима се има заједничка граница. Трећа група су мешовите континентално поморске државе као Руска федерација, НР Кина, Турска, Грчка.

Дуге обале захтевају веће финансијске и материјалне обавезе у вези са самоодбраном, и као резултат тога, многе су нације развиле амфибијске (копно-вода) снаге и специјализоване обалне патролне јединице, како би умањиле концентрисани напад с мора. Покривеност граница сматра се важним фактором, јер може утицати на савезништво и одражава промет између држава, односно могућности трговине. У мирно време водени путеви су од пресудне важности за трговину, док у време рата водени путеви пружају ратним планерима руте за кретање људи, машина и снабдевања до критичних подручја (GFP, 2020).

Табела 14. Географија

VIII Географија					
		Величина територије	Обухват границе обалом	Покривеност заједничких граница	Покривеност водотоковима
1	НОРВЕШКА	средње	веома високо	средње	високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома ниско	/	средње	високо
3	ШВЕДСКА	високо	веома високо	високо	високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	средње
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	/	високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома ниско	средње	ниско	веома високо
	СРБИЈА	ниско	/	средње	средње

Као што се види у табели 14. Канада и Аустралија спадају у једне од највећих земаља света, које карактерише окруженост отвореним морима и океанима. Три од шест држава имају велики обухват границе обалом, док Швајцарска нема излаз на море, а с друге стране Аустралија нема заједничке копнене границе са другим државама. Оно што је заједничко половини ових држава (осим Швајцарске) јесте што су приближно једнаке величине територија, што се, као што је на почетку овог поглавља предочено, не поклапа са бројем становника, односно бројем активне радне снаге. Величина територије и густина насељености различита је од државе до државе.

5.2.9 Дискусија

Како се ради о статистичким подацима и квантитативној анализи, извори података који Глобални индекс моћи наводи су Америчка обавештајна агенција - ЦИА фактбук (*CIA World Factbook*) и Светски именик савремених војних летелица (*World Directory Of Modern Military Aircraft*), при чему су резултати исказивани нумерички (број активне радне снаге, број тенкова, количина (резерве) нафте, висина спољног дуга, итд). Свакако да су подфактори величина територије, становништво и нуклерни потенцијал доста утицали на ранг земаља *Глобалног индекса моћи*. Поред тога што овај Извештај не узима старост, врсту коришћеног горива и квалитет опреме и наоружања, не бави се ни квалитативним факторима, као што је регионални утицај, односно геополитички положај, традиција, политичка стабилност, историја сукоба, међународни односи, улога лидера, итд. То рецимо може да објасни зашто, већ споменута Северна Кореја процентуално у односу на становништво има највећу активну војску. Сукоб Јужне и Северне Кореје, који повремено ескалира у кризу, лако може да доведе до оружаних сукоба, због чега обе земље доста улажу у војну инфраструктуру. Исто се може поставити питање повлачења највеће војне силе Сједињених Америчких Држава и његових НАТО партнера из Авганистана или изгубљен рат у Вијетнаму. Шта је недостатак највеће војне силе да буде неприкосновена када су у питању оружани сукоби.

Оно што Бузан скреће пажњу када је војна моћ у питању, јесте војна индустрија развијених земаља и трговина оружјем, чији раст је предвидео после окончања Хладног рата. Већа контрола трговине конвенционалним оружјем између Центра и Периферије се може очекивати од краја хладног рата, као и вероватноћа је да ће два снажна механизма и даље подржавати значајан проток војне способности ка Периферији (Buzan B., 1991). Оно што је Бузан напоменуо још пре 30 година јесте да развијене земље Центра опскрбљују оружјем слабе и неразвијене државе и тиме директно утичу на ескалацију сукоба. Војна индустрија је озбиљна машинерија, заједно са авио и бродском индустријом, а не улази у анализу *Глобалног индекса моћи*, што је много важније од на пример поседовања и потрошње нафте, као фактора моћи у овом извештају. Такође, фактор истраживања и развоја (енг. *Research and Development, R&D*) и развој информационо комуникационих технологија (ИКТ) има изузетан значај за војску и војну безбедност.

У жестокој комерцијалној конкуренцији после Хладног рата извоз оружја, а који није обухваћен овим извештајем, остаће једно од ретких индустријских подручја упоредне предности, посебно за Руску федерацију, НР Кину, Сједињене Америчке Државе, Француску, Велику Британију, Немачку и Јапан с једне и с друге стране и неке мање развијене државе као што је Чехословачка. Бузан наглашава и нераскидиве везе између индустријализације и способности израде оружја, при чему индустрија наоружања није одвојена од цивилне економије (Buzan B., 1991). Како војна индустрија битно утиче на економски развој, али и војну независност, ово је један од фактора који би требао да се узме у истраживању *Глобалног индекса моћи*. Према извештају *Глобална војна индустрија* Стокхолмског међународног института за истраживање мира (енг. *Global arms industry, Stockholm International Peace Research Institute SIPRI*) од 50 земаља у којима се налазе страни субјекти 15 највећих компанија за производњу оружја, 17 се налази у земљама са ниским и средњим приходима. „Продаја оружја“ се дефинише као продаја војне робе и услуга војним купцима у земљи и иностранству. Продаја оружја и војних услуга од стране 25 највећих компанија у сектору износила је 361 милијарду долара у 2019. години, 8,5 одсто више него 2018. (SIPRI, 2021). У табели 15. дат је преглед 25 највећих светских извозника оружја, међу којима су свих 6 анализираних држава, укључујући и Републику Србију.

Табела 15. Извоз оружја 25 највећих извозника 2020.

Ранг 2020	ДРЖАВА ИЗВОЗНИК	TIV
1	САД	9372
2	РУСИЈА	3203
3	ФРАНЦУСКА	1995
4	НЕМАЧКА	1232
5	ШПАНИЈА	1201
6	Ј. КОРЕЈА	827
7	ИТАЛИЈА	806
8	КИНА	760
9	ХОЛАНДИЈА	488
10	В.БРИТАНИЈА	429
11	АУСТРАЛИЈА	396
12	ИЗРАЕЛ	345
13	ШВЕДСКА	286
14	КАНАДА	200
15	УАЕ	191
16	ШВАЈЦАРСКА	179
17	БРАЗИЛ	170
18	ИНДИЈА	151
19	ТУРСКА	141
20	УКРАЈИНА	115
21	НОРВЕШКА	72
22	БЕЛГИЈА	53
23	ПОРТУГАЛ	46
24	Ј.АФРИКА	37
25	СРБИЈА	33

Како су цене оружја тржишна категорија и углавном су то подаци који се не објављују јавно, SIPRI је донео посебну методологију за мерење извоза оружја на светском нивоу (Табела 15). SIPRI статистички подаци о промету наоружања односе се на стварне испоруке главног конвенционалног наоружања. Да би омогућио поређење између података о таквим испорукама различитог оружја и идентификовао опште трендове, SIPRI је развио јединствен систем за мерење обима међународног трансфера главног конвенционалног наоружања користећи заједничку јединицу, вредност индикатора тренда (TIV). Вредност индикатора тренда (TIV) има за циљ да представља трансфер војних ресурса, а не финансијску вредност трансфера (SIPRI, 2021).

Пошто јавно доступне информације нису адекватне за праћење трансфера наоружања и друге војне опреме, SIPRI покрива само оно што назива главним оружјем (SIPRI, 2021):

- Ваздухопловство: сви авиони и хеликоптери са фиксним крилима, укључујући беспилотне летелице.
- Системи противваздушне одбране: (а) сви копнени ракетни системи земља-ваздух и (б) сви противавионски топови већег калибра.
- Противподморничко ратно оружје: ракетни бацачи, вишецевни ракетни бацачи и минобацачи за употребу против подморница.

- Оклопна возила: сва возила са интегралном оклопном заштитом, укључујући све типове тенкова, оклопних возила, транспортера и борбених возила пешадије.
- Артиљерија: поморска, фиксна, самоходна и вучна топова, хаубице, вишецевни ракетни бацачи и минобацачи
- Мотори: (а) мотори за војне авионе; (б) моторе за борбене бродове; (ц) мотори за већину оклопних возила.
- Ракете: (а) све моторне, вођене ракете и торпеда, и (б) све бомбе и гранате без погона, али навођене.
- Сензори: (а) сви активни (радарски) и пасивни (нпр. електрооптички) системи за надзор на копну, авиону и броду, (б) сви радари за контролу ватре и (ц) противподморнички ратни и противбродски сонарни системи за бродове и хеликоптере.
- Сателити: Извиђачки сателити.
- Бродови: (а) сви бродови стандардне тонаже од 100 тона или више (б) сви бродови наоружани артиљеријом, торпедима или вођеним пројектилима и (ц) сви бродови испод 100 тона.
- Остало: (а) све куполе за оклопна возила опремљена топом, (б) све куполе за бродове опремљене топом, (ц) све куполе за бродове опремљене са више топова комбинованог калибра и (д) системе за пуњење горивом у ваздуху који се користе на авионима танкерима.

Опрема мора имати војну намену, односно мора бити намењена оружаним снагама, паравојним снагама (укључујући полицијске снаге) или обавештајним агенцијама друге земље, побуњеничким снагама или међународним организацијама (SIPRI, 2021). Када се погледа табела 15. јасно је да војна индустрија и извоз војне опреме чине важан део економије анализираних држава. Према подацима SIPRI института, чак је за време пандемије Ковид 19 војна индустрија бележила раст. То само показује да било која врста угрожавања безбедности (биолошко, политичко, еколошко) увек може да кулминира сукобима толике размере да је неопходна војна, односно оружана интервенција. Као што се види у табели 15. све анализиране државе, осим Норвешке имају јако високу вредност индикатора тренда (TIV) и рангиране су у првих 15 држава, а сама Норвешка је на 21 месту. У свом извештају Глобална војна индустрија *Стокхолмски међународни институт за истраживање мира* даје првих 100 глобалних војних компанија, међу којима се налазе и компаније анализираних држава: Шведски Сааб (енг. *Saab*), Норвешки Конгсберг (енг. *Kongsberg Gruppen*) и Канадски ЦАЕ (енг. *CAE*), док највећи број војних компанија имају Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Кина и Русија (SIPRI, 2021). Значај војне индустрије и војног наоружања говори нам да војне, односно оружане безбедносне претње нису превазиђене.

Покушаји изградње научне теорије која описује међународне односе требало би да укључује задатак мерења моћи као мерљиве величине. Међутим, на том путу постоји низ потешкоћа. Односи између држава су толико различити да је тешко очекивати да их је увек могуће описати у смислу моћи чак и када је то војна и дипломатска моћ (односно трка за примат у међународним односима). Друга потешкоћа је исправност мерења. Поједини елементи моћи попут морала, националног карактера, друштвене кохезије, не могу се мерити директно, што отежава саму методологију истраживања. Доминантност војних и економских ресурса као главних фактора говори нам о томе да историјско схватање моћи није превазиђено у савременим истраживачким студијама. Основни разлог може да буде што су то опишљиви, мерљиви параметри, који могу да се изразе математички (број, количина, снага). Неопходно је истраживачко поље допунити јасним индикаторима свих посматраних фактора,

прецизношћу и релевантношћу извора података, симплифицираним математичким формулама, као и транспарентношћу коришћених методологија.

Свакако је приметно да свих шест држава мање улажу у копнене снаге, не само зато што су већина држава приморске земље, односно окружене отвореним морима и океанима, већ и зато што је војни интервенционализам, форсирањем ваздушних напада, постао вид модерних ратова, нарочито последњих 20 година. Самим тим нема у тој мери традиционалних ратних дејстава на копну, као што је било раније поготово у међудржавним ратовима. То објашњава зашто су морнарица и ваздушне снаге развијеније и опремљеније у савременим развијеним државама.

5.3 ЕКОНОМСКЕ СЛОБОДЕ

Емпиријска истраживања су показала да велика економска слобода и политичка стабилност подржавају економски раст. Дакле, пут либерализације политике може имати значајан утицај на учинак напретка нације (Pitlik, 2002). Због тога је за сврху овог истраживања узет Индекс економских слобода 2020. (*Index Of Economic Freedom 2020*), који ради Херитаж фондација (*The Heritage Foundation*). Овај извештај се периодично издаје већ 25 година и обухвата информације о 186 економија из свих крајева света (EFI, 2020).

Од посебног значаја јесте и то што ова фондација у свом извештају дели свет на 5 региона: Европа, Блиског Истока и Северне Африке, Азија и Пацифик, Америка и Субсахарска Африка, о чему ће посебно бити речи у овој дисертацији, што је много мање од подела које нам даје Копенхагенска школа безбедности. Повећана поузданост и доступност светских података из различитих извора омогућило је Херитажу да 2017. године, поред регуларних десет фактора, угради нове факторе и то „судска ефикасност“ и „фискално здравље“ (EFI, 2017).

Дванаест (12) подфактора II реда економских слобода груписане су у четири подфактора I реда које обухватају широке категорије (EFI, 2020):

- Владавина права (имовинска права, судска ефикасност и интегритет владе);
- Величина владе (пореско оптерећење, државна потрошња и фискално здравље);
- Регулаторна ефикасност (слобода пословања, слобода рада и монетарна слобода);
- Отвореност тржишта (слобода трговине, слобода улагања и финансијска слобода).

Овај извештај се бави како регулаторним активностима (легислативом), владавином права, тако и успешности владиних политика да обезбеде широку слободу економским циклусима. Скале којима се оцењују економске слободе крећу се у распону од 0 до 100: 80-100 слободне економије, 70-79,9 углавном слободне, 60-69,9 умерено слободне, 50-59,9 углавном неслободне, 0-49,9 неслободне (репресивне) и без градијације (Сомалија, Лихтештајн, Ирак, Либија, Сирија). Свеукупни закључак за 2019. годину јесте да је слобода судства један од најнижих показатеља оцене и посебно је низак у Африци, а одражава дубоке проблеме везане за независност и корупцију у великом броју земаља (EFI, 2020). Слабост судства значи да се не могу остварити права и слободе гарантоване уставом и законима. Уз свеprisутно сиромаштво и мањак образовања то урушава основне функције државног система. Слабљењем државних механизма и ускраћивањем прихода, те смањењем плата и сигурности запослених створени су идеални услови за бујање корупције (Ђорђевић, 2007: 55). У том смислу, извештај указује на озбиљан неуспех руководства и недостатак политичке

воље за спровођење потребних реформи у великом броју земаља (EFI, 2020). Овај општи закључак значајан је за даље истраживање зато што све мања слобода судства јесте карактеристика неразвијених држава, пре свега Африке, односно региона дуготрајних конфликта. Успешно развијене државе имају далеко стабилније институције, пре свега независно и слободно судство. Из овог дела се види колико је управо стабилност институција и владавина права неопходан основ квалитетног управљања државном организацијом и темељ стабилног политичког уређења и самим тим економских слобода. Уколико не постоји независно судство не постоји могућност за остваривање основних и свих других права, од заштите живота и имовине, радничких права и слобода, до заштите од криминала. Такође, без заштите инвеститора, у смислу смањене и олакшане бирократије, владавине права и ефикасности судства и испред свега спречавања корупције, нема ни озбиљних улагања у сектор економије. Поготово ако фирме и предузећа, као и запослени, своја права не могу да реализују судским путем.

Дифузија различитих детерминистичких подфактора којим се граде економске слободе јесу фундаментални принципи развоја. Њихова функционална међузависност и условљеност захтева координацију и транспарентност политичких, судских и друштвених варијабли, које се мере и оцењују. Институционална и бирократска ригидност отежава развој економских слобода и права. Системска корупција, административна тромост и легислативна слабост су подфактори који урушавају комплетан систем једне државе, стварајући несигурност у свим доменима развоја, од појединца, друштва, економије до политичког система. Све ово утиче на стварање сиве економије и угрожавања економске безбедности (коришћење људског капитала без регулисања доприноса и пореза, зараде испод минималца, необезбеђивање здравствене заштите, итд). Корупција посебно ствара услове за велике економске и социјалне неједнакости. На жалост, ово је карактеристика великог броја неразвијених земаља, где је друштвена поларизација достигла забрињавајуће размере, које кулминирају незадовољством и дуготрајним сукобима.

Овај извештај наглашава велике регионалне разлике. Регион Европе има просечан резултат 69,8, што је много више од осталих региона. Региони Блиског Истока и Северне Африке (MENA) 61,8; Азије и Пацифика 61,1 и Америке 60, имају резултате економских слобода близу светског просека, док регион Субсахарске Африке има знатно нижи резултат 55,1 (EFReg, 2020: 63). Када су у питању регионалне поделе неоподно је имати критички осврт на овај део Извештаја. Наиме, јасно је да би регион Европе имао другачије оцене да нема велике разлике између Западне и Источне Европе по питању економског (али и демократског, политичког, друштвеног) развоја.

Исти случај је и са Јужном, Централном и Северном Америком. У том погледу испада да је регион Блиског Истока и Северне Африке, кога карактеришу дуготрајни конфликти, економски слободнији и развијенији од америчких континената. Регионалне поделе не могу бити базиране само на географском положају, јер управо су Блиски Исток и Север Африке приваћени не само од стручне и научне, већ и шире јавности као регион са посебним карактеристикама. Тако не треба узимати ни цео континент Европе као један регион, а поготово не два континента Јужну и Северну Америку као један регионални комплекс. Значи, регионална подела морала би да разликовањем ових региона добије још најмање два регионална комплекса, која не да немају исте развојне капацитете, него ни исту безбедносну динамику.

Основни индикатори коришћени за процену подфактора у оквиру економских слобода јесу следећи (EFI, 2020):

Бруто друштвени производ (БДП): је најважнији показатељ здраве привреде. Бруто домаћи производ (укупна производња роба и услуга) прилагођен је да одражава паритет куповне моћи.

Стопа раста БДП-а: годишња процентна стопа раста реалног БДП-а изведена из константних валутних јединица. Процентне промене се прате из године у годину.

Просечни годишњи раст БДП-а: Просечна стопа раста измерена у одређеном временском периоду. Петогодишња стопа раста мери се коришћењем података од 2013. до 2017. на основу стопа раста реалног БДП-а.

БДП по глави становника: Бруто домаћи производ (мереним паритетом куповне моћи ППП) подељен са укупним становништвом.

Стопа незапослености: Мери се део радне снаге који није запослен, али активно тражи посао.

Инфлација: Годишња процентна промена потрошачких цена измерена за последњу доступну годину.

Директне стране инвестиције (СДИ): Укупни годишњи унутрашњи ток директних страних инвестиција у текућој вредности америчких долара, пријављен у милионима. Токови директних страних инвестиција се дефинишу као улагања које инвеститор који послује у другој земљи стекне кроз трајни удео у управљању (10 процената или више гласачких акција) у локалном предузећу. Таква инвестиција је збир основног капитала, реинвестирања некретнина, другог дугорочног капитала и краткорочног капитала, што се приказује у платном билансу и краткорочним и дугорочним међународним зајмовима.

Јавни дуг: Бруто државни дуг у проценту од БДП-а, што показује кумулативни укупни износ свих државних задужења умањено за отплате изражене у валути неке земље. Јавни дуг се разликује од спољног дуга, који одражава девизне обавезе приватног и јавног сектора и мора се финансирати из девизних прихода.

Економски развој је потребан за идеје и промишљања о томе како обезбедити достојанствен живот за све људе. У бројним расправама о одрживом развоју, економија је главна тачка напретка и квалитета живота. Економија (у најширем смислу) је она која обезбеђује улагања у здравствени систем, заштиту животне средине, запошљавање итд. С друге стране, поједини аутори друштво-заједницу стављају у центар одрживог развоја (Bošković, Putnik, & Dragišić, 2017). У том смислу Херитаж фондација узима у обзир пре свега политичке и друштвене подфакторе, као што су величина владе, регулаторна ефикасност, владавина права и тек на крају отвореност тржишта и најважније економске параметре.

5.3.1 Владавина права

Фактор економског развоја који се односи на владавину права обавата три подфактора II реда: имовинска права, ефикасност судства и интегритет владе. Иако се подфактор владавина права односи пре свега на безбедност грађана, а то је законодавна и судска заштита права и слобода, јасно је да без поверења грађана у владу и изборни процес, који омогућава мирне и транспарентне промене власти нема ни стабилности.

Табела 16. Владавина права

Владавина права	Имовинска права	Ефикасност судства	Интегритет Владе
НОРВЕШКА	Високо	веома високо	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо	високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	високо	веома високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	високо	веома високо
СРБИЈА	Ниско	веома ниско	веома ниско

Све издвојене државе имају одличне оцене по питању имовинских права, ефикасности судства и интегритета владе, са блажим осцилацијама углавном код ефикасности судства. Изборни циклус и поверење у владу је на изузетно високом нивоу код свих посматраних држава (табела 16). Ово показује колико је владавина права као подфактор важан део развоја ових држава. Сигурност и право на имовину, као и ефикасност судства како би се остварила права важан је део како људске, тако и друштвене и економске безбедности. Интегритет Владе, односно поверење у владу јесте с једне стране резултат слободних избора, али и владавине права, односно да и влада ради и одговара по сили закона, а не само политички (губитак избора, односно власти).

1. Имовинска права

Подфактор II реда имовинских права процењује у којој мери правни оквир неке земље омогућава појединцима да стекну, држе и користе приватну својину, обезбеђену јасним законима које влада ефикасно спроводи. Овај подфактор пружа процену у којој мери закони једне државе штите права приватне својине и у којој мери се ти закони поштују (EFI, 2020). Резултат за овај подфактор се израчунава просечним резултатима за следеће индикатори, који су пондерисани подједнако (EFI, 2020):

- Права физичке својине,
- Права интелектуалне својине,
- Снага заштите инвеститора,
- Ризик од експропријације и
- Квалитетна земљишна управа (катастар).

Као извори за овај подфактор су коришћени: Светски економски форум (*World Economic Forum*), Светски извештај о конкурентности (*World Competitiveness Report*); Светска банка, започињање посла (*World Bank, Doing Business*); Кредендо група, Процена ризика земље (*Credendo Group, Country Risk Assessment*) (EFI, 2020).

Кључни аспект заштите имовинских права јесте извршење уговора. У том смислу овај подфактор показује степен заштите како инвеститора, тако и појединаца који желе слободно и без ограничења да поседују и располажу својом имовином. Такође, заштита од експропријације је битан фактор, који некада може да утиче на свеопшти развој државе (реализација инвестиција од националног значаја као што су међународни гасоводи, транснационални саобраћајни коридори и слично), али управо он пружа смернице које указују на одговорно и дугорочно просторно планирање, са озбиљним својствима децентрализације. Ово је, с једне стране, једна од важних карактеристика добро уређене и

развијене земље, док је, с друге стране, ово један од основа нестабилности постсоцијалистичких држава, које имају наслеђену државну, односно друштвену имовину и нерегулисане имовинско правне односе. Квалитетна земљишна управа, тзв. катастар непокретности, има кључну улогу у реализацији права у области имовинских односа, који се осигуравају законом и ефикасним судством.

2. Ефикасност судства

Судска ефикасност захтева ефикасне и правичне правосудне системе да би се у потпуности осигурало поштовање закона, али и да се против кршења закона предузму одговарајуће правне радње (EFI, 2020). Резултат за подфактор II реда правосудне ефикасности израчунава се просечним резултатима за следећа три индикатора (EFI, 2020):

- Независност судства,
- Квалитет судског процеса и
- „Фаворизам“ у одлукама владиних службеника.

Као извори су коришћени: Светски економски форум (*World Economic Forum*), Извештај о светској конкурентности (*World Competitiveness Report*) и Светска банка, започињање посла (*World Bank, Doing Business*) (EFI, 2020).

Ефикасност правосуђа, посебно за земље у развоју, може бити подручје економске слободе које је најважније у постављању темеља за економски раст, а у напредним економијама одступања од правосудне ефикасности могу бити први знакови озбиљних проблема који ће довести до економског пада (EFI, 2020:13). Да би се успоставила владавина права, судска ефикасност има кључну улогу. Независно, непристрасно судство, које доноси брза, јасна и правична правосудна решења и одлуке, омогућава да се закони у потпуности поштују и примењују. Овде велику улогу има и тужилаштво које покреће судске радње, а пропратне активности, односно одговарајуће правне радње предузете против кршења закона, морају се спроводити заједно са полицијом и казним органима и институцијама. Право на правично суђење има сваки грађанин и правно лице, а само ефикасно судство омогућава поверење у институције, које осигуравају безбедност и остваривање свих права појединаца, друштва и државе. За независно, транспарентно и ефикасно судство јако је важна заштита од политичких утицаја, као и борба против системске корупције.

3. Интегритет владе

Највећи проблем савременог друштва јесте системска корупција владиних институција и доношење одлука таквим праксама као што су примање мита, изнуђивање, непотизам, кронизам, покровитељство и проневера. Недостатак интегритета владе узрокован таквим праксама смањује поверење јавности и економску виталност повећањем трошкова економске активности (EFI, 2020). Бузан, Вејвер и Де Вајлд указују на то да политички фактори који се односе на улогу државе као социоекономског даваоца, укључују и његов легитимитет везан за економски и социјални успех (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Резултат за овај подфактор II реда се израчунава просечним резултатима за следећих шест индикатора, који су пондерисани подједнако (EFI, 2020):

- Поверење јавности у политичаре,
- Нередовне исплате и мито,
- Транспарентност владиног креирања политика,

- Непостојање корупције,
- Перцепција корупције и
- Транспарентност владе и државне службе.

Као извори су коришћени: Светски економски форум (*World Economic Forum*), Извештај о светској конкурентности (*World Competitiveness Report*); Пројекат светске правде, индекс владавине права (*World Justice Project, Rule of Law Index*); Међународна транспарентност, индекс перцепције корупције (*Transparency International, Corruption Perceptions Index*); и Трејс интернационал Матрица трагова (*The Trace Matrix*) (EFI, 2020).

„Када се омогући неким појединцима или интересним групама да стекну личну користи на штету других, што је потпуно неспојиво са принципима правичног и једнаког третмана, самим тим угрожава се економска слобода. Постоји директна веза између размера државне интервенције у економској активности и распрострањености корупције“ (EFI, 2020: 14). Због тога је важно да државна контрола у област економије буде минимална. Корупција јесте један од круцијалних проблема савременог друштва, који уноси неизвесност, не само у економским сегментима, већ утиче на све сфере живота и друштва, од правосуђа, здравства, образовања, инвестиција. Корупција, често под покровитељством лобирања, није страна ни на нивоу међународних односа, па су многе државе потресле последице насилне промене режима и власти под утицајем страног капитала и спољашњег мешања. Једна од најважнијих полуга власти, јесте управо ефикасна борба против корупције, која је на далеко вишем нивоу код развијених, демократских држава, које поред озбиљне законске регулативе, имају изграђену друштвену културу и идентитет, минималну поларизацију друштва и раширену и стабилну социјалну кохезију. Корупција "изједа" економски и политички идентитет државе и разлог је бројних афера и политичке нестабилности у тзв. слабиим државама.

Наравно, без добре легислативе, снажних институција и владавине права са ефикасним судством није могуће ни решавање, односно спречавање корупције. Овде се најбоље види умреженост и зависност различити фактора развоја, који директно граде одређене сегменте државе. Уколико нема стабилности и ефикасности институција и интегритета владе, нема ни безбедности, како грађана, тако и заједнице, тако и безбедности на економском пољу, али и политици. Иако је у политици и правосуђу корупција најопаснија, није непозната ни у службама безбедности, пре свега полицији, али и здравству, образовању, грађевинарству, итд. Власт која није у стању да реши овај проблем, нема ни поверење грађана, а самим тим се и њен интегритет доводи у питање.

Један од недостатака квантификације овог фактора јесте истраживање врсте изборног процеса, плурализама и транспарентне смене власти, које узрокују политичку нестабилност и честе социјалне немире. Политичка нестабилност угрожава друштвени и посебно економски развој, ускраћује директне стране инвестиције, добијање кредита, али и функционисање саме државне организације и управе, оптерећене унутрашњим сукобима. Институционална стабилност јако је важна за легитимитет власти и поверење грађана или инвеститора да ће влада заступати, а државне институције бранити њихове интересе.

5.3.2 Величина владе

Величина владе указује на буџетску потрошњу, пореско оптерећење и фискално здравље, а не на физички обим, број министара и службеника које чине владу. Како не постоје оптималне вредности кад је у питању буџетска потрошња, висина пореза и одређене фискалне политике, који зависи од величине територије, броја становника, привредне

развијености, чланства у међународним организацијама и друго, овај фактор нам указује на ефикасно финансијско управљање.

Табела 17. Величина владе

Величина владе	Пореско оптерећење	Буџетска потрошња	Фискално здравље
НОРВЕШКА	веома ниско	веома ниско	високо
ШВАЈЦАРСКА	Средње	средње	веома високо
ШВЕДСКА	веома ниско	веома ниско	веома високо
КАНАДА	Средње	ниско	веома високо
АУСТРАЛИЈА	Средње	средње	веома високо
ХОЛАНДИЈА	Ниско	веома ниско	веома високо
СРБИЈА	веома високо	веома ниско	веома високо

Табела 17. указује нам да су анализирани државе стабилне по питању фискалног здравља, али да им је пореско оптерећење високо, као и висока буџетска потрошња. Због тога су ниже рангиране, али управо им приходи од пореза омогућавају приливе у буџет што резултира високим расходима. Међутим, захваљујући текућој ликвидности, редовном сервисирању обавеза и политике макроекономске стабилности, подфактор фискалног здравља свих анализираних држава је на завидном нивоу. Високи порези у демократским државама, заснованим на економским и законским вредностима, требало би да омогуће снажну социјалну политику.

1. Пореско оптерећење

Пореско оптерећење је сложена мера која одражава маргиналне пореске стопе на лични и корпоративни доходак и на укупни ниво опорезивања (укључујући директне и индиректне порезе које намећу сви нивои власти) у проценту од бруто домаћег производа (БДП). Саставни резултат се добија из три квантитативна индикатора (EFI, 2020):

- највиша гранична стопа пореза на доходак појединаца,
- највиша гранична стопа пореза на добит предузећа и
- укупно пореско оптерећење у проценту од БДП-а.

Као извори су коришћени: Делоит (*Deloitte*), Међународни сајтови за порез и пословање (*International Tax and Business Guide Highlights*); Међународни монетарни фонд, Државни извештаји о запослености „Изабрана питања и додатак статистикама“ и Државни извештаји о запослености „Члан IV консултације“¹¹ (*International Monetary Fund, Staff Country Report “Selected Issues and Statistical Appendix,” and Staff Country Report, “Article IV Consultation”*); *Pricewaterhouse Coopers* (глобална мрежа фирми које пружају услуге гаранција, пореза и консултација), Светски порески сажети (*Worldwide Tax Summaries*); агенције за инвестирање у земљама; други државни органи (амбасаде и/или државни трезор или пореска управа); и Економска обавештајна јединица, државна трговина и државне финансије (*Economist Intelligence Unit, Country Commerce and Country Finance*). За информације о пореском оптерећењу у проценту од БДП-а, основни извори су подаци Организације за економску сарадњу и развој (*Organisation for Economic Co-operation and Development data*); Еуростат, подаци статистике државних финансија (*Eurostat, Government Finance Statistics data*);

¹¹ Према Члану IV Споразума, ММФ одржава билатералне разговоре са члановима, обично сваке године. Током тих консултација, мисија ММФ-а преиспитује свеукупни економски развој у земљи, као и мере политике које имају за циљ одржавање економске стабилности, обезбеђивање одрживе спољне равнотеже и даљу либерализацију спољне трговине (EFI, 2020).

Афричка развојна банка и Организација за економску сарадњу и развој (*African Development Bank and Organisation for Economic Co-operation and Development*), Афрички економски преглед (*African Economic Outlook*); Међународни монетарни фонд, Државни извештај о запослености, „Изабрана питања“, и Државни извештај о запослености, „Члан IV консултације“ (*International Monetary Fund, Staff Country Report, “Selected Issues,” and Staff Country Report, “Article IV Consultation*); Азијска развојна банка, кључни показатељи за Азију и Пацифик (*Asian Development Bank, Key Indicators for Asia and the Pacific*); Економска комисија Уједињених нација за Латинску Америку, Економски преглед Латинске Америке и Кариба (*United Nations Economic Commission for Latin America, Economic Survey of Latin America and the Caribbean*); и појединачни контакти владиних агенција и мултинационалних организација као што су Међународни Монетарни Фонд (*International Monetary Fund*) и Светска банка (*World Bank*) (EFI, 2020).

Веће пореске стопе смањују способност појединаца и фирми да следе своје циљеве на тржишту и на тај начин снижавају ниво укупне активности приватног сектора. Стопе пореза на доходак појединаца и пореза на добит представљају важно и директно ограничење економске слободе појединца и одражавају се као такве у Индексу, али нису свеобухватна мера пореског оптерећења. Владе намећу многе друге индиректне порезе, укључујући порезе на зараде, продају и акцизе, као и тарифе и порези на додатну вредност (ПДВ). У Индексу економске слободе терет ових пореза преузима се мерењем укупног пореског оптерећења из свих облика опорезивања у проценту од укупног бруто домаћег производа (БДП) (EFI, 2020:14).

Пореско оптерећење јесте важно не само кад је економија у питању, већ сам буџет у који се сливају приходи од разних такси, акциза и пореза. Међутим, оно што је битно код овог подфактора није само висина, односно ниво пореског оптерећења, већ и ефикасност наплате. Уређена друштва, имају строге нормативне и бирократске процедуре и правила, на основу којих није могуће прескочити или заобићи порески систем, који је увезан са другим деловима државног система. У Италији се издаје посебан образац привредним субјектима да је порез исплаћен за претходну годину и без тог обрасца не могу да се преузимају нови послови, нити врши наплата за урађен посао, уколико је раније уговорен. То значи да је пореска политика важан део унутрашње политике државе и као таква битан фактор државне организације и уређености.

Високе стопе често оптерећују тржиште, али су неминован део тржишних и финансијских токова. Не постоји оптималан ниво пореза на системском нивоу, већ је он део економске политике владе, која управља и усмерава економске активности. Високи лични приходци и приходи у анализираним земљама, свакако су последица добре економске политике и државног управљања, због чега се ни креирање пореске политике, као мање популарне мере, не доводи у питање. Нижи порези на плате стимулативно делују на послодавце, док висина пореза на додатну вредност оптерећује целу популацију. Свакако су порези и намети средства којима се између осталог, пуни државни буџет, па сходно томе и сама потрошња и располагање буџетским средствима од стране носиоца власти.

2. Државна (буџетска) потрошња

Када је у питању овај подфактор II реда, основни проблем је у томе што није учињен покушај идентификације оптималног нивоа владине потрошње. У одређеном тренутку државна потрошња може да постане незаобилазно оптерећење, јер раст величине и обима јавног сектора неминовно доводи до погрешног распоређивања ресурса и губитка економске ефикасности. Прекомерна државна потрошња узрокује хронични буџетски дефицит и нагомилавање јавног дуга, што представља један од најозбиљнијих потешкоћа економског

динамизма. Неразвијене земље, чије владе немају капацитет за планско трошење средстава, немају велике буџетске трошкове, па самим тим могу добити високе оцене. Такве владе, углавном немају ефикасан јавни сервис, ни развијене факторе економских слобода због чега вероватно добијају ниске оцене за неке друге подфакторе (као што су имовинска права, финансијска слобода и слобода улагања), које мере и оцењују све аспекте владине ефикасности (EFI, 2020).

Скала за оцењивање владине потрошње је нелинеарна, што значи да је државна потрошња која је близу нуле благо „кажњена“, док владина потрошња која прелази 30 посто БДП-а доводи до експоненцијално лоших резултата (на пример, удвостручење приноса потрошње значи четири пута мање слободе). Само изузетно високи нивои државне потрошње (на пример, преко 58 одсто БДП-а) добијају оцену нула (EFI, 2020). Другим речима, како не постоји оптималан ниво буџетске потрошње, а да не би основном статистиком биле неправедно ниско оцењене пре свега развијене земље, учињено је пондерисано оцењивање. Наиме свака влада која има низак степен буџетске потрошње оцењена је негативно, као и оне које имају превисоку потрошњу (преко 58% БДП). Како не постоји оптималан учинак, односно сразмера величине територије, броја становништва, броја служби, врста уређења, биланс прихода и расхода, одабран је пондерисан начин мерења учинка, кроз широку анализу извора података.

Извори коришћени за овај подфактор: подаци Организације за економску сарадњу и развој (*Organisation for Economic Co-operation and Development data*); Еуростат подаци (*Eurostat data*); Афричка развојна банка и Организација за економску сарадњу и развој, Афрички економски преглед (*African Development Bank and Organisation for Economic Co-operation and Development, African Economic Outlook*); Међународни монетарни фонд, Државни извештаји о запослености „Изабрана питања и додатак статистичким подацима“, Државни извештаји о запослености „Члан IV консултације“ и База података о светским економским изгледима (*International Monetary Fund, Staff Country Report, "Selected Issues and Statistical Appendix," Staff Country Report, "Article IV Consultation," and World Economic Outlook Database*); Азијска развојна банка, кључни показатељи за Азију и Пацифик (*Asian Development Bank, Key Indicators for Asia and the Pacific*); Афричка развојна банка, Приручник АДБ статистике (*African Development Bank, The ADB Statistics Pocketbook*); званичне владине публикације сваке земље; и Економска комисија Уједињених нација за Латинску Америку, Економски преглед Латинске Америке и Кариба (*United Nations Economic Commission for Latin America, Economic Survey of Latin America and the Caribbean*) (EFI, 2020).

Прекомерна државна потрошња представља велики ризик од истискивања приватних економских активности. Иако економија постиже бржи раст кроз већу државну потрошњу, таква економска експанзија има тенденцију да буде само привремена. Изолација владе од тржишне дисциплине често доводи до бирократије, ниже продуктивности, неефикасности и све већег јавног дуга који намеће још већи терет будућим генерацијама (EFI 2020: 15). Велика потрошња често изискује нова задуживања и велики буџетски дефицит. Међутим, без улагања у велике инфраструктурне пројекте и директне инвестиције у привредну активност, стимулисање предузетништва, нема ни обрта средстава, подизања привреде и враћања средстава у буџет кроз таксе и порезе. Због тога је овај фактор доста непрецизан, не говори нам јасно о циљевима владине политике, нити располагањима државних прихода. Такође, гломазан државни апарат може да буде оптерећење посебно у мање развијеним земљама, где је велики број запослених у државним службама. Подизање плата у јавном сектору може да буде продуктивно у смислу веће потрошње, обрта средстава, али и негативно, јер грађани преферирају државне послове, а не приватан сектор, који је носилац привредне активности једне земље.

Јасније коришћење и располагање буџетом захтевао би нов начин анализе података, односно приступ државним расходима и начинима њиховог усмеравања. На тај начин би било боље увести факторе као што су стране директне инвестиције и стварање подстицајног амбијента за њихова улагања (повољности, стимулативне мере, бирократија, политичка ситуација), као и реализација и висина инвестиција у изградњу инфраструктуре, пројеката од националног значаја, итд. На тај начин би и јавни дуг могао да има другачији степен оцењивања, јер се не ретко дешавало да се земље задужују само ради одржавања текуће ликвидности, што је најлошији вид задуживања и велико оптерећења буџета. С друге стране улагање у сектор привреде (стимулације, олакшице) које се финансирају из државног буџета могу релативно да буду исплативе, јер ширење економских активности поспешује економски раст, приходе, запошљавање, па и само опорезивање. Ово је сложен, дугорочни процес, који је тешко исправно мерити, али би дао бољи увид у начине државне потрошње, односно планирање и реализацију начина трошења буџетских средстава.

3. Фискално здравље

Растући терет дуга узрокован лошим управљањем државним буџетом, доводи до ерозије укупног „здравственог стања“ државе. Погоршање фискалног „здравственог стања“ повезано је с макроекономском нестабилношћу и економском несигурношћу. Проблем је нагомилавање буџетских дефицита током времена. Теоретски, задуживање у сврху јавне потрошње може позитивно допринети продуктивним улагањима и, на крају, економском расту. Међутим, пораст јавног дуга вођен постојаним буџетским дефицитима, посебно потрошња која само повећава потрошњу државе или трансфер плаћања, често поткопава укупни раст продуктивности и доводи до економске стагнације, а не раста (EFI, 2020). Јасно је да државе морају да воде рачуна о ликвидности што текуће потрошње, што сервисирања јавног дуга, јер без тога нема фискалне стабилности. Резултат за подфактор II реда фискалног здравља заснован је на два индикатора (EFI, 2020):

- Просечни депозити у проценту БДП-а за последње три године (80 процената) и
- Дуг у проценту БДП-а (20 процената).

Као извори су коришћени: Међународни монетарни фонд, База података о светским економским изгледима, Државни извештај о запослености, „Изабрана питања и Прилог о статистичким подацима“, и Државни извештај о запослености, „Члан IV Консултације“ (*International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, Staff Country Report, “Selected Issues and Statistical Appendix” and Staff Country Report, “Article IV Consultation”*); Азијска развојна банка, кључни показатељи за Азију и Пацифик (*Asian Development Bank, Key Indicators for Asia and the Pacific*); Афричка развојна банка, Приручник АДБ статистике (*African Development Bank, The ADB Statistics Pocketbook*); Економска обавештајна јединица, База података (*Economist Intelligence Unit, Data Tool*); и званичне владине публикације сваке земље (EFI, 2020).

Висок ниво јавног дуга може имати бројне негативне утицаје као што су повећање каматних стопа, истискивање приватних инвестиција и ограничавање флексибилности владе у реаговању на економске кризе (EFI, 2020: 15). Овај фактор исто као и буџетска потрошња управо треба да узима остале индикаторе који се односе на потрошњу и задуживање. Односно у ком правцу, на који начин, од кога и у које намене се држава задужује. Наравно, ни за ово не могу да се добију увек прецизни подаци, јер рецимо узимање кредита за улагање у јавни путни саобраћај, увек може временом да се преусмери на плате у јавном сектору или генерално одржавање ликвидности, што отежава кредитни рејтинг државе и додатно отежава текуће одржавање финансијске стабилности. Свакако је јавни дуг, у законодавним оквирима,

као што је прихватљиви ниво дуга у Европској Унији (60% БДП-а) показатељ фискалног здравља једне земље, без обзира на мањкавости овог фактора. Криза која је захватила Грчку, Италију и Шпанију 2009. управо је последица превеликог задуживања и немогућности отплате спољног дуга, а резултирала је затварањем предузећа, високом незапослености, што је кулминирало грађанским протестима у градовима широм ових држава. Економска безбедност важан је фактор политичке и друштвене стабилности, а самим тим и безбедности на свим нивоима.

Постојање економских санкција, које су увек политичке природе, додатно дестабилизује државу и онемогућава задуживање и улагање у привредне активности. Велике економске кризе, као што је била криза 2009. године, такође доводе до погоршане слике државе која задуживањем покушава да сачува свој привредни и финансијски систем. Свакако су ниске стопе задуживања, које су карактеристика развијених земаља позитиван утицај рада владе.

5.3.3 Регулаторна ефикасност

У подфактор регулаторне ефикасности спадају подфактори: пословне слободе, слобода рада и монетарна слобода. Као што се види из табеле 17, најразвијеније државе високо су котиране према свим параметрима, сем слободе рада где балтичке земље Норвешка, Шведска и Холандија имају лошији ранг.

Табела 18. Регулаторна ефикасност

Регулаторна ефикасност	Пословне слободе	Слобода рада	Монетарна слобода
НОРВЕШКА	високо	ниско	ниско
ШВАЈЦАРСКА	високо	високо	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо	ниско	веома високо
КАНАДА	веома високо	високо	високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	средње	веома високо
СРБИЈА	високо	средње	веома високо

Као што се види из табеле 18. једино су Норвешка и Шведска ниско рангиране по питању слободе рада. Државна интервенција ствара исте проблеме на тржишту рада које производи на било ком другом тржишту. Државни прописи о раду имају различите облике, укључујући минималне плате или друге контроле плата, ограничења радних сати или друге услове на радном месту, ограничења запошљавања и отпуштања и друга ограничења (EFI, 2020: 16). Извештај Херитаж фондације не даје ближа објашњења за низак ранг ових земаља, али је јасно да постоји умерени државни интервенционизам у овој области. Јасно је да слобода рада у ове две државе има рестриктивних мера, због чега су у овој области лошије оцењене. Свакако су према подфактору пословних слобода све државе високо рангиране, што указује на слободу покретања посла и слободу привређивања, без великих бирократских препрека.

1. Пословна слобода

Подфактор II реда пословне слободе мери степен у којем регулаторно и инфраструктурно окружење ограничавају ефикасно пословање предузећа. Квантитативни резултат је добијен из низа индикатора који утичу на једноставност покретања, пословања и затварања предузећа и добијања електричне енергије. Резултат пословне слободе за сваку земљу износи између 0 и 100, а 100 означава најслободније пословно окружење. Резултат се заснива на 13

индикатора, који су сви пондерисани подједнако, углавном користећи податке из извештаја Светске банке о пословању (EFI, 2020):

- Покретање бизниса - процедуре (број);
- Покретање посла - време (дани);
- Оснивање предузећа - трошак (% од прихода по глави становника);
- Оснивање предузећа - минимални капитал (% од прихода по глави становника);
- Добијање лиценце - процедуре (број);
- Добијање лиценце - време (дани);
- Добијање лиценце - трошак (% од прихода по глави становника);
- Затварање предузећа - време (године);
- Затварање предузећа - цена (% од имовине);
- Затварање предузећа - стопа опоравка (центи за долар);
- Добијање електричне енергије - процедуре (број);
- Добијање електричне енергије - време (дани) и
- Добијање електричне енергије - трошак (% од прихода по глави становника).

Као извори за овај подфактор су коришћени: Светска банка, започињање посла (*World Bank, Doing Business*); Економска обавештајна јединица, државна трговина (*Economist Intelligence Unit, Country Commerce*); Америчко Министарство трговине, Водич за комерцијалне сврхе у земљи (*U.S. Department of Commerce, Country Commercial Guide*); и званичне владине публикације сваке земље (EFI, 2020).

Способност појединца да оснива и води предузеће без непотребног уплитања државе један је од најважнијих показатеља економске слободе. Компликовани бирократски прописи и отежане законске регулативе умногоме отежавају слободно предузетништво. Носиоци промена настанком глобализације управо су мала и средња предузећа, нарочито породичне фирме. Да би улагања у малу привреду имала ефеката неоподно је олакшати процедуре и прописе за оснивање предузећа. То је са глобализованим променама захватило бивше социјалистичке земље које су биле неспремне на отворено тржиште и сурову конкурентску борбу коју су земље запада увелико себи прилагодиле. Планско социјалистичко организовање привреде покривало је све сегменте привреде и водило рачуна да не буде превелике конкуренције. Неспремност домаћих фирми на притисак спољне конкуренције, која је своју снагу црпела из подстицајних мера за које урушене земље социјализма нису имале капацитет, довело је до суноврата планску економију.

Један од значајних индикатора јесте добијање лиценци. Добијање лиценци за рад је начин да се одржи и унапреди квалитет пружених услуга и производа, а осигурава и безбедност за потрошаче који те производе и услуге користе. Усавршавање знања и стручности, обезбеђених додатном едукацијом и праксом, које се врши континуирано из године у годину, као гарант добијања и продужавања лиценци, важан су услов квалитета. Наравно начини добијања лиценци, време које је потребно, као и коштање јесу мере које олакшавају или отежавају пословне слободе. Дуго добијање лиценце или скупе процедуре, успоравају и привредне активности. Добијање електричне енергије јесте јасан индикатор пословних слобода, пре свега оснивања фирми, али поред тога можда би требало уврстити саобраћајну и комуналну инфраструктуру, јер свако жели да има приступ квалитетним саобраћајницама и комуналном реду, како би што ефикасније вршио дистрибуцију производа или у крајњем

случају пружања услуга као правно лице. Инвеститор, поред бирократских услова, отворености тржишта и конкуренције, увек бира места која су у близини ауто или магистралних оутева, железнице или водног саобраћаја. Циљ ових мера јесте унапређење квалитета живота као једног од главних услова, коју омогућава економска безбедност кроз остаривање широке лепезе економских права и слобода.

2. Слобода рада

Компонента слободе рада је квантитативна мера која узима у обзир различите аспекте правног и регулаторног оквира тржишта рада земље, укључујући прописе који се тичу минималних плата, законе који спречавају отпуштања, захтеве за отпремнину и мерљива регулаторна ограничења запошљавања и радног времена, плус стопа партиципације радне снаге као индикативна мера могућности запошљавања на тржишту рада. Седам квантитативних индикатора подједнако је пондерисано, при чему се сваки индикатор рачуна као једна седмина компоненте слободе рада (EFI, 2020):

- Однос минималне зараде и просечне додате вредности по раднику;
- Ометање запошљавања додатних радника;
- Нефлексибилност радног времена;
- Потешкоће са отпуштањем вишка запослених;
- Законом прописани отказни рок;
- Обавезна отпремнина и
- Стопа учешћа радне снаге.

Као извори су коришћени: Светска банка, започињање посла (*World Bank, Doing Business*); Међународна организација рада, статистика и базе података (*International Labour Organization, Statistics and Databases*); Светска банка, Светски показатељи развоја (*World Bank, World Development Indicators*); Економска обацештајна јединица, државна трговина (*Economist Intelligence Unit, Country Commerce*); Америчко Министарство трговине, Водич за комерцијалне делатности у земљи (*U.S. Department of Commerce, Country Commercial Guide*); и званичне владине публикације сваке земље (EFI, 2020).

Способност појединаца да пронађу запослење и посао је кључна компонента економске слободе. Исто тако, способност предузећа да слободно бирају радну снагу и отпуштају вишкове радника када им више нису потребни од суштинског је значаја за повећање продуктивности и одржавање укупног економског раста (EFI, 2020: 16). Свакако је слобода рада, која обухвата низ различитих индикатора важан фактор у осигуравању основних права човека, од права на рад до права на избор свог посла, до обезбеђивања услова за квалитетнији живот. Управо ови наведени подфактори говоре о томе колико се поштују права радника, односно колико су послодавци заштићенији од самих радника. Међутим право запошљавања данас не сме да буде упитна категорија, услови рада су регулисани законом, као што су радно време, право на слободне дане и одмор и као такви улазе у просек оцењивања. Осим тога, загарантована минимална зарада, законски отказни рок и отпремнине јесу позитиван знак који карактерише развијену привреду. Свакако су ови мерљиви индикатори јасан показатељ стабилног економског система, који је постао кључни аспект економског развоја у глобализованом светском поретку.

Не треба заборавити ни да су прешироко схваћена слобода и права радника и нефлексибилност самоуправљања као што су право на боловање, једнаке гарантоване плате,

злоупотреба положаја, неефикасност мерења учинка рада, итд, у социјалистичким државама довели до непродуктивности и неефикасности производног сектора, због чега су почели да заостају за демократким либералним економијама. Овај фактор не узима у обзир тзв. сиву зону, која је посебно карактеристична за земље у транзицији и која слаби факторе економских права и слобода и утиче на пад укупне легалне привредне активности државе. Такође, улога синдиката и право на синдикално организовање би могли бити узети у разматрање, а добар су показатељ економских слобода, пре свега због капацитета синдиката да организују штрајкове, што је показатељ како стања у одређеном сегменту привреде, тако и економске и грађанске безбедности.

Управо на овом подфактору видимо колико је сигурност посла и права који запослени има део политике која осигурава безбедност појединца. Страх од губитка посла, немогућност да законски заштити своја права и права своје породице на квалитетан живот, најважнији су показатељи небезбедности као последица економског привређивања у једној земљи. Овај подфактор једнако узима права радника као и права послодаваца у обзир и на тај начин оцењује компромис између права послодаваца и права радника што је знак здраве политике државе. У том смислу је регулативна ефикасност којом се регулишу права и обавезе радника и послодаваца важан подфактор економске безбедности.

3. Монетарна слобода

Монетарна слобода комбинује меру стабилности цена са проценом контроле цена. Земља у којој је стабилност цена постигнута без микроекономске интервенције идеална је за слободно тржиште. Резултат за показатеље монетарне слободе заснован је на два индикатора (EFI, 2020):

- Пондерисана просечна стопа активације у последње три године и
- Контрола цена.

Извори коришћени за овај подфактор: Међународни монетарни фонд, Међународна финансијска онлајн статистика (*International Monetary Fund, International Financial Statistics Online*); Међународни монетарни фонд, Светски економски изгледи и Државни извештаји о запослености, „Члан IV консултације“ (*International Monetary Fund, World Economic Outlook and Staff Country Report, “Article IV Consultation”*); Економска обавештајна јединица, ВјевВајр и База података (*Economist Intelligence Unit, ViewsVire and Data Tool*); разни извештаји о земљама Светске банке (*World Bank country reports*); разне вести и чланци из часописа; и званичне владине публикације сваке земље (EFI, 2020).

Монетарна политика јесте ефикасан алат успешне владе која настоји да се бори против инфлације, одржи стабилност цена и очува богатство нације. Не постоји јединствена прихваћена теорија исправне монетарне политике за слободно друштво. Својевремено је златни стандард уживао широку подршку. Међутим, оно што карактерише готово све монетарне теорије, јесте подршка ниској инфлацији и независној централној банци. Такође је распрострањена чињеница да контрола цена слаби ефикасност тржишта и доводи до несташица или суфицита (EFI, 2020:16). Јасно је да одржавање ниске инфлације погодује развоју привреде и друштва. Сигурност платног промета, стабилне тржишне цене, стабилност девизног курса погодују и грађанима, финансијским институцијама (банкама) и инвеститорима. С друге стране, висока инфлација рађа сиромаштво и велику поларизацију друштва, што изазива незадовољство и унутрашње сукобе. Контролисање цена је економска категорија, која се не односи само на заштиту ниских цена основних производа, која је пожељна компонента економске политике државе. Основна улога економске политике је да

спречи неоправдано и енормно дизање цена и тиме дестабилизује тржиште производа и услуга.

Иако ове мере могу да погодују националним економијама или билатералним односима (продаје јефтине електричне енергије или природног гаса суседима), на глобалном нивоу нису пожељна категорија. Цене су и озбиљна социјална категорија, па и део социјалне политике, које осим основних животних намирница (хлеб, млеко), могу да обухвате одржавање ниске цене горива у земљама богатим нафтом, ради куповине социјалног мира. Губици који се оваквом политиком праве некад узрокују више проблема (донације и трансфери из буџета да се покрију трошкови производње и ликвидности, притисак међународне заједнице), него што су потенцијални социјални немири.

Наравно и на глобалном нивоу постоје организације које регулишу цене, као што је Организација земаља извозница нафте (енг. *Organization of the Petroleum Exporting Countries OPEC*) који регулисањем количине производње, додељивањем тзв. квоте за нафту, директно утичу на цену нафте на глобалном нивоу и њене промене на националном нивоу. Оно што је важно, јесте да је гориво неопходно за дистрибуцију производа и услуга и самим тим цена нафте утиче на трошкове производње и цене свих производа и услуга у земљи. Због тога државе морају да имају стабилну финансијску политику, коју тржишне промене не ремете у великој мери.

5.3.4 Отвореност тржишта

Глобализација је донела низ промена за националне економије од којих је отворено тржиште императив савременог економског развоја и гарант економских слобода. Економска безбедност све више добија на значају и она се управо мери економским индикаторима карактеристичним за отворена тржишта, а у које спадају слободна трговина, инвестициона и финансијска слобода (табела 19).

Табела 19. Отвореност тржишта

Отвореност тржишта	Слободна трговина	Инвестициона слобода	Финансијска слобода
НОРВЕШКА	веома високо	Високо	средње
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
СРБИЈА	високо	Високо	ниско

Као што се види на табели 19. све анализирани државе су веома високо рангиране по питању отворености тржишта, које укључује слободну трговину и инвестициону слободу. Једино је Норвешка по питању финансијских слобода средње рангирана, јер Влада врши власништво и контролу финансијских институција са значајним уделом у укупној секторској имовини. У јуну 2018. године у Норвешкој је усвојен нови закон којим је уведена контрола аквизиција, коју су правдали разлозима националне безбедности.¹² И поред тога, норвешки финансијски сектор је конкурентан, иако држава задржава контролу власништва над тим сектором (EFI, 2020). Ово указује на модел социјалдемократије, односно на умерен интервенционализам државе у економске токове, која је код Норвешке израженија него код осталих држава.

¹² Аквизицији је стицање власништва или удела у власништву над одређеном компанијом куповином акција (Paragraf, 2021)

1. Слободна трговина

Слобода трговине је сложена мера опсега тарифних (царинских) и нецаринских баријера које утичу на увоз и извоз робе и услуга. Оцена слободе трговине заснива се на два основна индикатора (EFI, 2020):

- Трговински пондерисана просечна тарифна стопа и
- Нетарифне баријере (НТБ).

Категорије нетарифне баријере укључују (EFI, 2020):

- Количинска ограничења – увозне квоте; ограничења извоза; добровољна ограничења извоза; ембарго и забране увоза и извоза; итд.
- Ограничења цена – антидампиншке дажбине; прилагођавање пореза на граници; променљиви намети/тарифне квоте.
- Регулаторна ограничења – лиценцирање; санитарни и фитосанитарни стандарди; прописи о безбедности и индустријским стандардима; прописи о паковању, означавању и заштитним знаковима; прописи о оглашавању и медијима.
- Царинска ограничења – захтеви за аконтацију депозита; царинске процене; поступци царинске класификације; поступци царинења.
- Директна интервенција владе – субвенције и друга помоћ; владине индустријске политике; истраживачке и друге технолошке политике које су финансиране од стране владе; политике конкуренције; политике јавних набавки; државно трговање, владини монополи и ексклузивне франшизе.

Прикупљање статистика о тарифама ради упоређивања између држава представља изазован задатак. Неке земље не извештавају о својој пондерисаној просечној тарифи или једноставној просечној тарифи сваке године. Како би сачувао доследност у оцењивању компоненте трговинске слободе, индекс користи последњу пријављену пондерисану просечну тарифну стопу за земљу из примарног извора (EFI, 2020). Најопсежније и најконкретније информације о пондерисаним просечним примењеним тарифним стопама објављује Светска банка. У врло малом броју случајева када подаци о царинама и царинским приходима нису доступни, уместо тога се користе међународни трговински порези или процењена ефективна тарифа. У свим случајевима се покушава разјаснити врста података која се користи у одговарајућем запису за компоненту слободе трговине (EFI, 2020). Јасно је да не дају све државе прецизне податке по питању економске политике, посебно тафирних и пореских стопа, као врло осетљиве категорије. Зато је неопходно ослонити се на друге изворе података, не само националних институција.

Као извори су коришћени: Светска банка, Светски показатељи развоја (*World Bank, World Development Indicators*); Светска трговинска организација, Ревизија трговинске политике (*World Trade Organization, Trade Policy Review*); Уред америчког трговинског представника, Извештај о процени националне трговине о спољнотрговинским баријерама (*Office of the U.S. Trade Representative, National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers*); Светска банка, започињање посла (*World Bank, Doing Business*); Америчко Министарство трговине, Водич за комерцијалне сврхе у земљи (*U.S. Department of Commerce, Country Commercial Guide*); Економска обавештајна јединица, државна трговина (*Economist Intelligence Unit, Country Commerce*); Светски економски форум, Извештај о глобалној могућности трговине (*World*

Economic Forum, The Global Enabling Trade Report); и званичне владине публикације сваке земље (EFI, 2020).

Тарифе, на пример, директно повећавају цене које локални потрошачи плаћају за увоз из иностранства, али исто тако нарушавају подстицаје за домаће произвођаче, чинећи им да производе или добро које нема упоредну предност буду заштићено добро (EFI 2020: 16). Када су у питању нетарифне баријере оне се углавном односе на поступке царинења, увозне квоте, ограничења извоза, прописе о паковању и заштитним знаковима, индустријским стандардима и безбедности производа. Јако битни индикатори јесу и интервенције државе као што је антимонополска политика или политика конкуренције, затим помоћ државе у виду субвенционисања или суфинансирања. Сви ови индикатори утичу на слободу трговине, пре свега спречавањем монопола. Врло значајан фактор јесте и постојање посебних споразума о царинским олакшицама између две или више држава, као својеврсни подстицај прекограничне сарадње.

Колики је значај слободне трговине говори и то да је Република Србија имала споразум о царинским олакшицама са Румунијом, па су 2006. године, пре уласка Румуније у Европску унију, многи грађани Србије искористили прилику за повољнију куповину аута румунско-француске производње марке Дачија. Република Србија је као кандидат за чланство у Европској Унији, потписница споразума којим се ствара зона слободне трговине између Србије и Европске Уније. Србија је потписница ЦЕФТА споразума (Албанија, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Молдавија), али и Споразума о слободној трговини Руске федерације и Републике Србије (тада Савезне Републике Југославије) потписан је 28. августа 2000. године, Белорусијом и Турском 2009. године, исте године и ЕФТА споразум (Европска асоцијација слободне трговине која обухвата Исланд, Лихтенштајн, Норвешку и Швајцарску), Казахстаном 2010, као и Општи систем преференцијала са САД 2015. године.¹³ Не треба заборавити да Европска унија, чије су пуноправне чланице Холандија и Шведска, има јединствену царинску политику, односно непостојање царинских намета између чланица, као и заједничку царинску политику, тзв. Интегрисана царинска тарифа ка земљама ван Европске Уније.

Да би се сви индикатори узели у обзир Херитаж фондација користи велики број извора података и не ослања се само на националне институције, што овом извештају даје посебну тежину и релевантност. Управо ови индикатори показују да отвореност тржишта није препуштена анархичној стихији, већ захтева одређен степен регулисања и заштите националних економија. У том смислу постоји заједничка трговинска политика, коју осигурава Светска трговинска организација (СТО) са 123 чланице (укључујући свих шест издвојених држава), која постоји више од 70 година, најпре као Општи споразум о тарифама и трговини (енгл. *General Agreement on Tariffs and Trade, GATT*), који је потписан 1947. године, да би 1995. године била формирана Светска трговинска организација. Наравно, постоје земље које нису њене чланице и самим тим не подлежу мерама ове организације. Како су царине ефикасно средство подстицања сарадње и обрнуто, државе могу да имају високе царинске баријере за поједине државе које сматрају несигурним за сарадњу или пак посебне олакшице осигуране билатералним уговорима са државама с којима се успоставља блиска сарадња (EFI 2020).

---

¹³ Данска, Ирска, Велика Британија, Португал, Аустрија, Финска и Шведска су такође биле чланице ЕФТА док нису постале чланице Европске Уније.

2. Инвестициона слобода (слобода) улагања

У економски слободној земљи не би требало да постоје ограничења у погледу улагања инвестиционог капитала. У пракси, међутим, већина земаља има различита ограничења улагања. Неки имају посебна правила за страна и домаћа улагања. Неки ограничавају приступ девизама. Неки намећу ограничења на плаћања, трансфере и капиталне трансакције. Неке су индустрије затворене за страна улагања. Индекс процењује разна регулаторна ограничења која се обично намећу на инвестиције. Слобода улагања мери се уз помоћ следећих индикатора (EFI, 2020):

- Нема националног третмана;
- Низак национални третман;
- Без транспарентности, велика бирократија;
- Неефикасно спровођење политике и бирократије;
- Неки закони и праксе инвестирања су нетранспарентно или неефикасно примењени;
- Све (домаће и стране) куповине некретнина;
- Није забрањена страна куповина некретнина и
- Одређена су ограничења за куповину некретнина.

Секторска ограничења улагања (EFI, 2020):

- Вишеструки сектори;
- Одузета експропријација инвестиција без фер надокнаде;
- Девизне контроле;
- Није одбијен приступ странцима или становницима;
- Приступ доступан, али строго ограничен;
- Приступ доступан са неколико ограничења;
- За све трансакције је потребно одобрење владе;
- За кретање капитала ка улазу и према ван потребно је одобрење и суоченО је са одређеним ограничењима и
- Већина одобрених трансфера имају ограничења.

Додатно се оцењује и недостатак основне инвестиционе инфраструктуре или других владиних политика које посредно оптерећују инвестициони процес и ограничавају слободу улагања (EFI, 2020).

Као извори су коришћени: званичне владине публикације сваке земље; Амерички државни департман, изјава о инвестиционој клими (*U.S. Department of State, Investment Climate Statements*); Економска обавештајна јединица, државна трговина (*Economist Intelligence Unit, Country Commerce*); Уред америчког трговинског представника, Извештај о процени националне трговине о спољнотрговинским баријерама (*Office of the U.S. Trade Representative, National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers*); Светска банка, Улагање преко граница (*World Bank, Investing Across Borders*); Организација за економску сарадњу и развој, Индекс рестриктивности у трговини услугама (*Organisation for Economic Co-operation and Development, Services Trade Restrictiveness Index*); и амерички Департман за трговину (*U.S. Department of Commerce, Country Commercial Guide*) (EFI, 2020).

У окружењу у којем су појединци и компаније слободни да бирају где и како да улажу, капитал се најбоље улаже у секторе и активности где је најпотребнији, а приноси су највећи. Државна акција за преусмеравање протока капитала и ограничавање избора представља наметање одређених ограничења инвеститору. Што држава више ограничава улагања, то је нижи ниво предузетничке активности (ЕФИ, 2020: 17). Оно што је јако битно у овом сектору јесу јасна и транспарентна правила улагања која штите инвеститора, заједно са другим факторима, који укључују ефикасну бирократију, владавину права, независност судства, али и погодности које се нуде (добивање дозволе, инфраструктурна опремљеност, подстицаји). Ни један инвеститор не жели да улаже тамо где нема јасних правила и транспарентних процедура. Што су мања ограничења, то су повољнији услови за инвеститоре.

Овде се поставља питање које могућности имају мање развијене земље, да без протекционистичке политике, заштите своја национална добра и ресурсе, односно своје компаније. У глобализованом свету, где либерализам има своја анархична правила, која су наметнута од стране развијених земаља запада, економија често није погодна за развој земаља у транзицији, односно бившим постсоцијалистичким и постколонијалним државама. Основни темељи либерализма, који укључују слободан проток робе, људи и капитала, са развојем азијске економије и глобализације која брише границе, доводи се у питање. Чланице Европске уније помно посматрају продор руског и кинеског капитала на европско тржиште, пре свега у области саобраћајне и енергетске инфраструктуре, због чега се повела озбиљна дебата о начинима да се редефинише спољна политика ЕУ и чак ограниче инвестиције, које нису са европског тла. Руска федерација увелико улаже у изградњу гасовода према Немачкој и Турској, уз наметање пакета антимонополских мера од стране Европске Уније, који није обухватио неке раније пројекте као што је Северни ток 1 (гасовод Русија – Немачка). С друге стране, Кина је успоставила блиску сарадњу у оквиру споразума са 16 држава Централне и Источне Европе: Кооперација између Кине и земаља Централне и Источне Европе 16+1 (енг. *Cooperation between China and Central and Eastern European Countries (CEEC)*) са циљем развијања стратешких партнерстава у оквиру пројекта Новог пута свиле. Иако поштује регулативне мере Европске Уније (од 16 држава ЦЕЕЦ, 11 су чланице ЕУ), то очигледно није довољно да Европска Унија мирно гледа улазак кинеског капитала на ове просторе. Очигледно да у глобализованом концепту безбедности, где економски фактор игра веома важну улогу, слобода улагања погодује националним економија и подстиче раст, али не погодује наднационалним институцијама као што је Европска Унија. Овај подфактор високо је оцењен тамо где услови за улагање погодују и страном и домаћем капиталу у једнакој мери. Слобода улагања са минималном бирократијом и стимулативним мерама доприноси покретању и одржавању економских активности и као таква позитивна је мера економске политике једне земље.

3. Финансијска слобода

Финансијска слобода је показатељ банкарске ефикасности, као и мера независности од владине контроле и мешања у финансијски сектор. Државно власништво над банкама и другим финансијским институцијама попут осигуравајућих кућа и тржишта капитала смањује конкуренцију и углавном смањује ниво приступа кредитирању. У идеалном банкарском и финансијском окружењу које карактерише минималан ниво мешања владе, независни надзор централне банке и регулација финансијских институција ограничени су на спровођење уговорних обавеза и спречавање преваре. Кредит се додељује према тржишним условима, а влада није власник финансијских институција. Индикатори који оцењују финансијску слободу посматра следеће области (ЕФИ, 2020):

- обим државне регулативе финансијских услуга;

- степен државне интервенције у банкама и другим финансијским институцијама кроз директно и индиректно власништво;
- утицај владе на расподелу кредита;
- обим развоја финансијског и капиталног тржишта и
- отвореност према иностраној конкуренцији.

Сматра се да ове области представљају укупни ниво финансијске слободе у привреди који обезбеђује лак и ефикасан приступ финансијским могућностима за људе и предузећа у привреди. Укупни резултат на скали од 0 до 100 даје се финансијској слободи економије кроз одбитак од идеалног броја 100 (EFI, 2020). Значења квантитативних показатеља су следећа (EFI, 2020):

- 90 - Минимално уплитање владе. Регулација финансијских институција је минимална и односи се на заштиту примене уговорних обавеза и спречавања превара.
- 80 - Номинално уплитање владе. Власништво државе над финансијским институцијама, мали је удео у укупној секторској имовини. Финансијске институције суочавају се са готово никаквим ограничењима у могућности пружања финансијских услуга.
- 70 - Ограничено уплитање владе. На расподелу кредита утиче влада, а приватна алокација кредита готово да није ограничена. Власништво државе над финансијским институцијама је значајно. Стране финансијске институције подлежу малим ограничењима.
- 60 - Умерено владино уплитање. Банкарске и финансијске регулативе помало су ограничене. Влада врши власништво и контролу финансијских институција са значајним уделом у укупној секторској имовини. Могућност финансијских институција да нуде финансијске услуге подложна је одређеним ограничењима.
- 50 - Знатно уплитање владе. На расподелу кредита значајно утиче влада, а приватна алокација кредита суочава се са значајним баријерама. Могућност финансијских институција да нуде финансијске услуге подложна је значајним ограничењима. Стране финансијске институције подлежу одређеним ограничењима.
- 40 - Снажно уплитање владе. Централна банка је подређена утицају владе, њен надзор над финансијским институцијама је значајан, а њена способност да примењује уговоре и спречава преваре је слаба. Влада врши активно власништво и контролу финансијских институција са великим мањинским уделом у укупној секторској имовини.
- 30 - Опсежно владино уплитање. Влада значајно утиче на алокацију кредита. Влада је власник или контролише већину финансијских институција или је у доминантном положају. Финансијске институције су јако ограничене, а банке се суочавају са значајним препрекама. Стране финансијске институције подлежу значајним ограничењима.
- 20 - Велико уплитање владе. Централна банка није независна, а њен надзор над финансијским институцијама је репресиван. Стране финансијске институције су обесхрабрене или веома ограничене.
- 10 - Готово репресивни систем. Доделу кредита контролише влада. Формирање банака је ограничено. Стране финансијске институције су забрањене.
- 0 – Репресивни систем. Надзор и регулација осмишљени су тако да спрече функционисање приватних финансијских институција. Приватне финансијске институције не постоје.

Извори који су коришћени: Економска обавештајна јединица, државна трговина и државне финансије (*Economist Intelligence Unit, Country Commerce and Country Finance*); Међународни монетарни фонд, Државни извештаји о запослености, Изабрана издања и Државни извештаји о запослености „Члан IV консултације“ (*International Monetary Fund, Staff Country Report, “Selected Issues,” and Staff Country Report, “Article IV Consultation”*); Организација за економску сарадњу и развој, економска анкета (*Organisation for Economic Co-operation and Development, Economic Survey*); званичне владине публикације сваке земље; Амерички департман за трговину, Водич државне трговине (*U.S. Department of Commerce, Country Commercial Guide*); Уред америчког трговинског представника, Извештај о процени националне трговине о спољнотрговинским баријерама (*Office of the U.S. Trade Representative, National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers*); Амерички државни департман, Изјава о инвестиционој клими (*U.S. Department of State, Investment Climate Statements*); Светска банка, Светски развојни индикатори (*World Bank, World Development Indicators*); и разне вести и чланци из часописа о банкарству и финансирању (EFI, 2020).

Јасно је да отвореност тржишта јесте битан подфактор економски слобода, а финансијске слободе сигуран показатељ здраве економије једне државе. Владино уплитање у све сегменте економије не сме да буде велико, нити сувише рестриктивно, како би тржиште неометано функционисало, а економска клима погодовала развоју инвестиција. Поред Централне банке, која је у већини земаља државна институција, банке и финансијске институције које пружају подршку привреди и грађанима основ су подстицаја улагања, али неопходно је да буду део приватног капитала. Бројни су примери политичке злоупотребе банкарског сектора, посебно у земљама бившег социјализма, где је прелазак са државног на приватан сектор такође праћен аферама и сукобима. У овом сектору најбитније је слободно регулисање банкарског сектора, где сем основне улоге централне банке, не треба да постоје ограничења према финансијским институцијама у располагању капиталом.

Отворен и слободан приступ финансијским инструментима, спречава корупцију и заобилажење законских регулатива, чији је задатак да заштите свако физичко и правно лице и њихове пословне активности. Многе државе имају своје развојне агенције које у сарадњи са комерцијалним банкама или самостално додељују подстицајне и повољне кредите, како за отварање предузећа, тако и за трајна обртна средства, односно повећање обима производње. Овде постоји велика могућност политичког утицаја и честе злоупотребе приликом доделе средстава, која у финансијским институцијама приватне својине није могућа. Због тога се као позитиван корак оцењује минимално мешање државе у финансијске токове. Држава треба да води здраву финансијску политику, укључујући све предходно наведене подфакторе, како би обезбедила могућности за лакше задуживање привредних субјеката у циљу покретања и одржавања економске активности.

5.3.5 Дискусија

Економска безбедност односи се на приступ ресурсима, финансијама и тржиштима потребним за одржавање прихватљивих нивоа благостања и државне моћи (Buzan B., 1991). Као што се види по индикаторима датим кроз различите факторе, постављање јасних регулаторних правила, олакшавање процедура и заштита имовине, права на одабир посла, оснивање предузећа, умерено мешање државе у финансијске и инвестиционе секторе јесу подфактори којима се осигурава економска безбедност. Референтни објекти безбедности овде су појединци, како запослени, тако и друштво у целини, затим привредници, али и сама држава и њена економија, као део глобализованог система. Оно што је значајно јесте велика међузависност ових подфактора. Пажљивом анализом, уочава се да све издвојене државе имају високе перформансе у области владавине права, из које произилазе судска ефикасност

и имовинска права, као важни услови за слободу пословања, улагања и трговине, али и заштите и слободе радника и њихових права на слободу бирања посла и запошљавања. С друге стране, велике пореске стопе им омогућавају стабилан буџет и финансијско здравље.

Очигледно је да ови фактори стимулишу либерални модел економске изградње државе и на њој широк спектар економских слобода и права. Економске слободе, посебно подфактори слободе рада, јесу неодвојиви део безбедности како појединца, тако и целокупног друштва. Право на запошљавање, избор посла, издржавање породице, лични развој и напредак у циљу обезбеђивања што већег квалитета живота, један је од основних потреба човека и ускраћивањем ових права директно се угрожава људска, али и колективна безбедност. Анализиране државе спадају у првих 26 по економским слободама, иако су по многим подфакторима водеће земље света (интегритет владе, ефикасност судства, имовинска права, слобода рада). Интересантно је да су политички подфактори база на којима се изграђују економске слободе и права. Управо ови фактори директно утичу на економску безбедност, па зато не изненађује што је Руска Федерација на 98, а Народна Република Кина на 100 месту на овој ранг листи. Водеће земље по *Индексу економских слобода* су Хонг Конг, Сингапур, Нови Зеланд, Швајцарска, Аустралија. Политика умереног мешања државе превазилази оквире неолиберализма и препуштању економије слободи тржишта. Може се закључити да су ове државе ближе меркантилистичком приступу регулације привредних активности у земљи, што је карактеристика социјалне демократије.

ВЕНОВ ДИЈАГРАМ: ИНДЕКС ЕКОНОМСКИХ СЛОБОДА (ЕФИ)

Дијаграм 2. Фактори економских слобода

Умреженост ових подфактора види се на Дијаграму 2, где без интегритета владе нема регулаторне ефикасности у обезбеђивању слободног и отвореног тржишта, који су повезани и са потрошњом владе и њеним фискалним здрављем, обезбеђеним пореским наметима, али и лако доступним дозволама за оснивање предузећа и започињање посла. Већа запосленост враћа се кроз порезе поново у буџет, а спречавање угрожавања економске безбедности гарантује независно и ефикасно судство. Владавина права обезбеђује добру регулаторну ефикасност, пре свега кроз регулацију имовинских права и судске ефикасности и слободе

пословања, рада и улагања. Владавина права је у спрези и са величином владе и њеним интегритетом као гарантом економских слобода и фискалног здравља (Дијаграм 2). Влада креира економску политику кроз законску регулативу, што осигурава слободно тржиште, слободу привређивања и улагања. Овај извештај нам не даје увид у факторе економске једнакости.

Компликована формула политичког плурализма, плус тржишна економија има много критичара, али нема озбиљних ривала (Buzan B., 1991). Бузан, Вејвер и Де Вајлд сматрају озбиљним економским или политичким питањима: колико добро или колико лоше државе раде у трци за индустријализацију и развој, колико добро се сналазе у конкуренцији за удео на тржишту, да ли су правични или непоштени услови трговине и приступ кредитима и улагањима, да ли је присуство директних и индиректних страних инвестиција економски корисно, да ли је глобална конкуренција добра за развој, да ли су апсолутни економски добици важнији од релативних и слично (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Представници Копенхагенске школе управо су указали на мањкавости наметнутих правила либерално економског развоја, као и то да ове факторе треба добро преиспитати, јер пука статистика не говори много о реалном стању. Поготово кад је нагласак на формалним и регулаторним правилима. Ту посебно долази улагање средстава у неразвијене земље, где учинак није задовољно стандарде прописане либералним принципима развоја.

Копенхагенска школа дала је меркантилистички и либерални приступ економским секторима разматрајући проблем економских слобода и економске безбедности. Према анализираним факторима јасно је да превелико мешање владе у финансијске и тржишне токове негативно утиче на економске слободе, што значи да либерални приступ треба да буде темељ државне економске политике. Међутим, као што се види из табеле 20. подфактори економских слобода Норвешке, Швајцарске, Аустралије, Канаде, Шведске и Холандије, јасно указују да на висок ранг утиче пре свега владавина права, ефикасност судства, али и интегритет владе. Такође, ове државе имају висока пореска оптерећења и буџетску потрошњу, али стабилан финансијски систем и финансијске слободе, као и финансијско здравље. Високе пореске стопе, као у случају Шведске и Норвешке јесу велико оптерећење привреди, али с друге стране доприносе високим приходима буџета, из који иду и подстицаји, социјална давања, инвестициони пројекти, итд. Умерен интервенционализам у економском сектору говори нам о једној врсти социјал демократије која је карактеристика свих издвојених држава. Зато је неопходно сагледати испреплетеност сви сектора који утичу на успешан развој државе.

Табела 20. Економске слободе

Економске слободе 2020	Ранг 180	ВЛАДАВИНА ПРАВА			ВЕЛИЧИНА ВЛАДЕ			РЕГУЛАТОРНА ЕФИКАСНОСТ			ОТВОРЕНОСТ ТРЖИШТА		
		Имовинска права	Ефикасност судства	Интегритет Владе	Пореско оптерећење	Буџетска потрошња	Фискално здравље	Пословне слободе	Слобода рада	Монетарна слобода	Слободна трговина	Инвестиц. слобода	Финансиј. слобода
1	НОРВЕШКА	високо	високо	високо	високо	високо	високо	високо	ниско	ниско	високо	средње	средње
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	средње	средње	веома високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
3	ШВЕДСКА	високо	веома високо	веома високо	веома ниско	веома ниско	веома високо	високо	ниско	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	високо	веома високо	веома високо	средње	ниско	веома високо	веома високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	средње	средње	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	високо	веома високо	веома високо	ниско	веома ниско	веома високо	веома високо	средње	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	ниско	веома ниско	веома ниско	веома ниско	веома високо	високо	средње	веома високо	високо	високо	ниско

Интересантно је да кроз бројне индикаторе нема оцене у смислу управљања и заштите природних ресурса, било да је то вода, енергенти, шуме, итд. Заштита природних ресурса све више добија на значају на глобалном нивоу, а у овом извештају све веће деградације животне средине нису препознате као препрека развоју држава. Такође, није препознат ни сектор информационо комуникационих технологија ни истраживања и развоја, сем у подфактору *Слободна трговина*, која обухвата подфакторе другог реда *Директне државне интервенције*, односно укључује истраживачке и друге технолошке политике које су финансиране од

стране владе. Овде недостаје и индикатор једнаког регионалног развоја и праведне расподеле капитала, као показатељ узрока социјалних подела и класног раслојавања, које је супротно равномерном економском развоју.

Изоостаје подфактор који би обухватио и чланство у међународним организацијама као што је Светска трговинска организација (СТО), Организација земаља извозница нафте (ОПЕС), Организација за економску сарадњу и развој (ОЕСД), итд. Такође, чланице Европске Уније које су у заједничкој монетарној унији подређене су Европској централној банци и њеној монетарној политици, што се такође не узима као један од подфактора. Фокус овог извештаја су националне регулативе и њихов допринос економским слободама, као јасним смерницама потенцијалним инвеститорима, који разматрају покретање или ширење пословања у другим земљама. У том смислу јако је битна владавина права и ефикасност судства као подлога здравог система и економских права.

Остаје утисак да се Херитаж фондација фокусира на регулативне (формалне) аспекте који се баве искључиво економским и политичким факторима, који, ма колико обухватни били, ипак имају своја ограничења, што отежава генерални закључак по питању економске безбедности. Глобализација и ширење неолиберализма довели су до тога да држава мора да снизи регулативне механизме (контрола цена, монопол, бирократију, дозволе) како би задржала конкуренцију на тржишту и привукла инвеститоре. Овај извештај не даје увид у ширу слику економских капацитета, чија улога није само у постизању што веће продуктивности и осигуравању профита, већ је озбиљан аспект безбедности, који утиче на све друге факторе, од социјалних давања, јавних услуга, до издвајања за војну потрошњу. У том смислу анализа капацитета коришћења ресурса, геополитички потенцијал, активно радно становништво јесу економски фактори који доприносе како свеукупном економском развоју, тако и економској и свакој другој безбедности појединца, друштва до државе. С друге стране, ови фактори налазе се у извештају Глобалног индекса моћи, што говори о спрези економије и војске, односно да економски јаке државе више улажу у војну одбрану. Као што војна моћ није једини показатељ безбедности, тако ни развијена економија није показатељ свеукупног развоја државе, већ само економске безбедности. Због тога се кроз секторски приступ Копенхагенске школе разматрају сви фактори развоја који имају импликације на безбедност.

5.4 ИНДЕКС ЕКОЛОШКИХ ПЕРФОРМАНСИ

Индекс еколошких перформанси за 2020. годину: Глобалне мере за животну средину: Рангирање учинка земаља по питањима одрживости (енг. *The 2020 Environmental Performance Index (EPI) Global metrics for the environment: Ranking country performance on sustainability issues*) који од 2002. године издаје Центар за животну средину, право и политику Универзитета Јејл (енг. *Yale Center for Environmental, Law & Policy*), пружа квантитативну основу за поређење, анализу и разумевање еколошких перформанси за 180 земаља. Овај извештај оцењује и рангира земље по њиховом учинку на животну средину користећи најновије доступне податке и израчунава како су се ти резултати променили у претходној деценији (EPI, 2020).

Почетком осамдесетих година XX века Ричард Алман (Richard Ullman) један је од првих научника који је захтевао да еколошки фактори буду интегрисани у концепт безбедности (Јовановић-Роровић, 2013). У том смислу даљи правци развоја држава захтевају озбиљну анализу са дугорочним проценама одрживог развоја и очувања природних ресурса. Без

обзира што различита истраживања препознају фактор екологије у својим анализама, неопходно је у складу са секторским приступом Копенхагенске школе безбедности, дати већу улогу овом фактору. Индекс еколошких перформанси рангира 180 земаља према здрављу животне средине и виталности екосистема. Ови показатељи на националном нивоу дају оцену колико су земље блиске утврђеним циљевима политике заштите животне средине. Подаци потичу из поузданих независних **извора** попут међународних управљачких тела, невладиних организација и академских истраживачких центара, али и владиних агенција. Да би метрички подаци имали значење за широку публику, конструишу се индикатори на скали 0–100, од најгорих до најбољих перформанси. За сваку земљу дају се оцене за индикаторе у категорији питања, затим у категорији циљеви политике и на крају у категорији еколошке оцене (EPI, 2020: 13).

Индекс еколошких перформанси, слично као и Копенхагенска школа безбедности, дели свет на осам (8) региона: Азија-Пацифик, Источна Европа, Бивше совјетске државе, Глобални Запад, Велики Блиски исток, Латинска Америка и Кариби, Јужна Азија и Подсахарска Африка (EPI, 2020). Занимљиво је да Источна Европа и бивше совјетске републике нису у истом региону, а да Сједињене Америчке државе, Нови Зеланд, Канада, Аустралија и Западне европске државе спадају у један регион. Ова подела се најприближније може охарактерисати као однос Центра, Периферије и Полупериферије, односно развијене, земље у развоју и земље Трећег света. Ово показује колико је еколошка развијеност везана за економску. Државе које су се развиле током индустријске и технолошке револуције, уједно су оставиле несагледиво лоше последице по природне ресурсе и заштиту животне средине.

Свеукупна ранг листа показује које се земље најбоље баве еколошким изазовима са којима се свака нација суочава. Свет је формално признао улогу података усвајањем циљева одрживог развоја СДГ (енг. *Sustainable Development Goal*) и Париског споразума о климатским променама 2015. године, које је потписало 190 држава света (споразум нису потписали Иран, Ирак и Турска). Циљ политике виталности екосистема мери колико земље чувају, штите и побољшавају екосистеме и услуге које пружају (EPI, 2020).

За сваку земљу дају се оцене за 11 подфактора (EPI, 2020: 16):

1. Квалитет ваздуха;
2. Канализација и вода за пиће;
3. Тешки метали;
4. Управљање отпадом;
5. Биодиверзитет и станишта;
6. Услуге екосистема;
7. Рибарство;
8. Климатске промене;
9. Емисије загађења;
10. Водни ресурси и
11. Пољопривреда.

Упркос високим перформансама неких земаља, велики део Земљине популације живи у земљама у којима ризици по животну средину настављају значајно да штете здрављу људи (EPI, 2020: 28). Свеукупна ранг листа *Индекса еколошких перформанси* указује на то које се земље најбоље баве еколошким изазовима са којима се свака нација суочава (EPI, 2020).

Деградација животне средине и еколошке катастрофе у највећем броју случајева имају антрополошки узрок. Појава и ширење вируса Ковид 19, као биолошка, односно здравствена претња по безбедност људи, резултирао је затварањем и ограничавањем привредних активности и људског кретања што је изазвало позитивну последицу по животну средину. Свет сада јасно види везе између људских активности и животне средине, међузависност свих нација и људи на Земљи и важност улагања у сарадњу. Економска искључења, ограничења путовања и друге препреке у свакодневном животу резултирале су многим ненамерним побољшањима квалитета ваздуха и воде, емисије стаклених гасова, биодиверзитета и пољопривредних система. Ови ефекти имају велику цену када је у питању јавно здравље и економске последице (EPI, 2020).

Један од најактуелнијих проблема данашњице јесу деградација животне средине и климатске промене, али како је недостатак ресурса и деградација животне средине један од глобалних претњи, ризика и изазова безбедности, овај фактор заслужује већу пажњу у истраживачким студијама безбедности. У развијеним државама долази до деградације животне средине и загађења воде, ваздуха и земљишта, што директно угрожава здравље, док у сиромашним државама оскудица природних ресурса, заједно са еколошким катастрофама (као што су суше) продубљују сиромаштво и рађају социјална незадовољства и немире. Улагање у одржив развој и очување животне средине овде игра велику улогу. Примера ради, Мозамбик је био на удар природних катастрофа, што је изазвала ескалацију сукоба и његов пад на свестким листама по стабилности (FSI, 2020: 10).

Да би разумели методе мерења различитих еколошких индикатора који утичу на безбедност, неопходно је објаснити одређене појмове стандардизације. Индекс еколошких перформанси користи ДАЛИ стопу (енг. *disability-adjusted life year* - DALY). Старосно стандардизована стопа ДАЛИ-а је пондерисани просек старосно-специфичних стопа на 100.000 особа, при чему су пондеришу пропорције особа у одговарајућој старосној групи стандардне популације према критеријумима Светске Здравствене Организације. ДАЛИ за одређени узрок израчунава се као збир година живота изгубљених због преране смртности од одређеног узрока и година здравог живота изгубљених због инвалидитета за људе који су нарушеног здравља услед одређеног узрока (DALY, 2021).

5.4.1 Квалитет ваздуха

Подфактор квалитета ваздуха мери директне утицаје загађења ваздуха на здравље људи у свакој земљи. Састоји се од три индикатора: изложености РМ 2,5, чврстих горива за домаћинства и изложености озону. Квалитет ваздуха највећа је еколошка претња по здравље људи, која чини више од половине свих животних година изгубљених услед смрти и инвалидитета широм света (EPI, 2020: 15). Квалитет ваздуха оцењује се на следећи начин (EPI, 2020: 48):

- Изложеност РМ 2.5 се мери користећи број старосно прилагођених инвалидности прилагођених животних година изгубљених на 100.000 особа (ДАЛИ стопа) због изложености финим честицама ваздуха мањим од 2,5 микрометара (РМ 2.5).

- Чврста горива за домаћинства мере се коришћењем броја старосно прилагођених инвалидитета прилагођених животних година изгубљених на 100.000 особа (ДАЛИ стопа) због изложености загађењу ваздуха у домаћинству услед употребе чврстих горива за домаћинство.

- Изложеност озону мери се бројем изгубљених животних година прилагођених инвалидности прилагођених узрасту на 100.000 особа (ДАЛИ стопа) због изложености загађењу озона на земљиној атмосфери – при тлу (20-50 км изнад површине земље).

Табела 21. Квалитет ваздуха

Квалитет ваздуха	Изложеност PM2.5	Чврста горива за домаћинства	Изложеност озону
НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	веома високо	високо
ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	високо
СРБИЈА	ниско	Средње	високо

Када се погледа табела 21, све издвојене државе високо су рангиране када је квалитет ваздуха у питању. Нешто слабије када је у питању изложеност озону на нижој земљиној атмосфери, који у високим концентрацијама негативно утиче на здравље људи. Подаци за овај индикатор потичу од Института за здравствене метрике и евалуацију (EPI, 2020). Свакако је овај подфактор значајан и издвојене државе доста улажу у еколошку културу и еколошку свест, како би анулирали последице загађења ваздуха. Болести дисајних органа, као део глобалних претњи, годишње носе преко 3 милиона живота. Сада се појављују докази да је квалитет ваздуха, као већ превелика претња људском здрављу, главни фактор објашњења у исходима пандемије Ковида 19. Истраживачи су открили значајне корелације између локалних концентрација загађења ваздуха и морбидитета и морталитета од вируса Ковид 19 (EPI, 2020: 4). Болести срца и плућа јесу једна од највећих глобалних претњи безбедности, а уско су везана за деградацију животне средине и природних ресурса.

5.4.2 Квалитет воде

Подфактор санитарне и пијаће воде мери колико ефикасно државе штите људско здравље од еколошких ризика према два подфактора: неисправна вода за пиће и неисправне санитарније (EPI, 2020). Индекс еколошких перформанси оцењује овај подфактор на следећи начин (EPI, 2020: 56):

- Небезбедни санитарни услови мере се користећи број старосно прилагођених инвалидитета прилагођених животних година изгубљених на 100.000 особа (ДАЛИ стопа) због изложености неадекватним санитарним чворовима.

- Небезбедна вода за пиће мери се бројем изгубљених животних година прилагођених инвалидности на 100.000 особа (ДАЛИ стопа) због изложености небезбедној води за пиће.

Табела 22. Квалитет воде

Квалитет воде	Санитарни услови	Вода за пиће
НОРВЕШКА	веома високо	високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо
СРБИЈА	веома високо	високо

На табели 22. видимо да су све издвојене државе веома високо рангиране по питању квалитета воде, како за пиће, тако и санитарне услове. Значај чисте воде није новина и у XXI веку апсолутно је неприхватљиво да се квалитет воде, као и ваздуха не контролише. У афричким земљама последица честих стомачних болести јесте изазвана нездравом или недовољно приступачном водом за пиће и хигијену. Проблем земаља у развоју јесте застарела комунална инфраструктура, што изискује посебне трошкове за обнову и реконструкцију, што опет зависи од финансијске стабилности, али и саме политике коју државе воде. Како се нације индустријализују, владе имају тенденцију да дају приоритет улагањима у комуналну инфраструктуру и јачање прописа о квалитету воде за пиће, омогућавајући умерено побољшање просечних глобалних перформанси. Међутим, ширење чисте воде и санитарних услуга не успева да прати раст становништва у многим земљама, поготово неразвијеним и земљама у развоју. Животне године изгубљене смрћу и инвалидитетом због небезбедних санитарних услова и небезбедне воде за пиће остају посебно високе у подсахарској Африци и јужној Азији. И даље милиони људи и даље немају приступ овим услугама (ЕРІ, 2020: 15).

5.4.3 Тешки метали

Категорија тешких метала мери директне утицаје изложености загађењу тешким металима на здравље људи у свакој земљи. Заснован је на једном индикатору, изложености олову. Изложеност олову мери се помоћу броја старосно прилагођених инвалидности прилагођених животних година изгубљених на 100.000 особа (стопа ДАЛИ) због овог еколошког ризика (ЕРІ, 2020: 64).

Табела 23. Тешки метали

Тешки метали	Изложености олову
НОРВЕШКА	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо
АУСТРАЛИЈА	Високо
КАНАДА	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо
СРБИЈА	Високо

Како се види у табели 23, све издвојене државе високо су рангиране, јер је одавно познат штетан утицај олова на здравље људи. Он настаје у производњи боја, горива, али и оружја, муниције, метала, керамике, итд. Иако остаје глобални проблем, загађење оловом наставља полако да опада, што су показале промене државних политика, које могу направити значајну разлику уколико се примењују еколошки стандарди. Прописи који забрањују или ограничавају олово у бензину, бојама и водоводним инсталацијама успешно су смањена и очекивано је да се настави тај тренд. Оловни бензин, некад примарни узрок глобалног загађења оловом, постепено је укинут у свим земљама осим у две: Ираку и Алжиру (ЕРІ, 2020: 15).

5.4.4 Управљање отпадом

Подфактор управљања отпадом препознаје претње чврстог отпада по здравље људи. Заснован је на једном индикатору, контролисаном чврстом отпаду. Неконтролисано одлагање отпада доводи до загађења ваздуха и воде, контаминације земљишта и повећаног

ризика од изложености патогенима и отровним супстанцама. Такође доприноси климатским променама путем отпуштања метана и може, у неким околностима, угрозити биодиверзитет. Контролисани чврсти отпад односи се на проценат кућног и комерцијалног отпада (нетоксични материјали) насталог у земљи који се сакупља и третира на начин који контролише еколошке ризике. Ова метрика броји отпад као "контролисан" ако се обрађује рециклирањем, компостирањем, анаеробном дигестијом, спаљивањем или одлаже на санитарну депонију (EPI, 2020: 72).

Категорија управљање отпадом показује да стварање и одлагање отпада представљају значајну претњу по здравље људи и околину, стварајући токсично загађење ваздуха и воде, омогућавајући ширење патогена, наносећи штету водама и морском животу и доприносећи климатским променама. Глобално, мање од половине чврстог отпада из домаћинства и комерцијалних предузећа се сакупља и третира на начин који штити од ризика по животну средину. Индустијске земље, посебно у Европи, показују највеће перформансе у погледу контролисаног чврстог отпада (EPI, 2020: 15).

Табела 24. Управљање отпадом

Управљање отпадом	Контролисан чврст отпад
НОРВЕШКА	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо
АУСТРАЛИЈА	Високо
КАНАДА	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо
СРБИЈА	Средње

Веома висок ранг свих издвојених држава, као што је приказано у табели 24. није изненађујући, јер управљање отпадом уз рециклажу јесте једна од главних еколошких политика пре свега земаља Европске уније. Највећу опасност када је у питању отпад чине неадекватне санитарне депоније, у друштвима које немају развијен систем примарне сепарације отпада, па се исти само генерише на одређеном простору без адекватног третмана. Друга опасност су бројне дивље депоније на којима се сакупља не само комунални и чврст отпад, већ често и индустријски, хемијски и опасан отпад.

5.4.5 Биодиверзитет и природна станишта

Фактор биодиверзитета и станишта оцењује поступке земаља у циљу очувања природних екосистема и заштите целог низа биодиверзитета унутар њихових граница. Састоји се од седам индикатора: заштита копненог биома (пондерисана за националну и глобалну реткост биома), заштићена морска подручја, индекс репрезентативности заштићених подручја, индекс станишта врста, индекс заштите врста и индекс станишта биодиверзитета (EPI, 2020):

- Заштита земљиног биома мери пропорцију 14 важних биома покривених заштићеним подручјима у једној земљи, пондерисаних према распрострањености сваког биома у тој земљи и на глобалном нивоу.
- Морско заштићено подручје мери проценат ексклузивне економске зоне земље која је покривена морским заштићеним подручјима (МПА).
- Индекс репрезентативности заштићених подручја мери степен у којем су копнена заштићена подручја једне земље еколошки репрезентативна за врсте унутар те земље.

- Индекс врста станишта мери просечан удео погодних врста станишта које остаје унутар земље у односу на базну 2001.
- Индекс заштите врста мери просечан удео погодног станишта за све врсте земље које се налазе унутар заштићених подручја.
- Индекс станишта биодиверзитета процењује да је промена биолошке разноврсности у једној земљи у функцији губитка станишта, деградације и фрагментације у тој земљи.

Табела 25. Биодиверзитет и природна станишта

Биодиверзитет	Заштита земљиног биома	Морско заштићено подручје	Репрезентативност заштићених подручја	Врста станишта	Заштита врста	Станишта биодиверзитета
НОРВЕШКА	високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	средње	/	веома високо	високо	веома високо	високо
АУСТРАЛИЈА	високо	веома високо	средње	веома високо	веома високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	ниско	ниско	веома високо	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	високо	веома високо	ниско	високо	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	средње	високо	веома високо	средње
СРБИЈА	високо	/	ниско	веома високо	веома високо	средње

Када се погледа табела 25, јасно је да су издвојене државе високо рангиране према свим подфакторима, сем репрезентативности заштићених подручја. Обзиром на висок степен урбанизације и развоја грађевине, многе државе избегавају да прогласе заштићена подручја, јер је у њима забрањена или ограничена изградња (у зависности од степена заштите), што негативно утиче на развој туризма. Међутим, притисак еколошких покрета утиче да се у овој области начине нешто озбиљнији помаци.

Према извештају Индекса еколошких перформанси за 2020. годину, свет је ипак учинио значајан напредак у заштити биодиверзитета, далеко премашивши међународни циљ од 10% за проглашење заштићених морских подручја за 2020. годину. Неке државе као што су Боцвана и Замбија имају висок ранг у области биодиверзитета и станишта због високих перформанси у заштити копнених биома и ниске учесталости деградације станишта. Земље у источној и западној Европи показују значајан напредак у заштити биодиверзитета кроз иницијативе попут мреже заштићених подручја Натура 2000. Нижи просечни глобални резултати о мерама еколошке репрезентативности заштићених подручја, међутим, указују на то да се мора више радити на томе да се осигура континуирано постојање висококвалитетног станишта, без људских притисака, ради заштите пуне разноликости живота на Земљи (EPI, 2020: 16).

5.4.6 Услуге екосистема

Подфактор услуга екосистема препознаје важне услуге које екосистеми пружају добробити људи и животне средине, укључујући секвестрацију и складиштење угљеника, станиште биодиверзитета, кретање хранљивих материја и заштиту приобаља. Састоји се од три показатеља за процену стања ових екосистема: губитак дрвећа, заједно са два нова пилот индикатора за 2020. - губитак травњака и губитак мочвара (EPI, 2020:99):

- Губитак шумског покривача (дрвећа) који се односи на 90% вредности скорана односи се на проценат смањења покривености дрвећа једне земље у шумовитим подручјима, дефинисаним као подручја са више од 30% покривености крошњама дрвећа, од референтне 2000. године користећи петогодишњи просек.

- Губитак травњака подразумева проценат смањења травњака једне земље у односу на референтну 1992. годину користећи петогодишњи просек.

- Губитак мочвара подразумева проценат смањења мочварног подручја једне земље од референтне 1992. године користећи петогодишњи просек.

Табела 26. Услуге екосистема

Услуге екосистема	Губитак шумског покривача	Губитак травњака	Губитак мочвара
НОРВЕШКА	средње	Средње	ниско
ШВАЈЦАРСКА	високо	Високо	ниско
АУСТРАЛИЈА	средње	Ниско	високо
КАНАДА	ниско	Високо	високо
ШВЕДСКА	веома ниско	Средње	средње
ХОЛАНДИЈА	средње	веома високо	средње
СРБИЈА	средње	Високо	високо

Као што се види у табели 26, ранг издвојених држава прилично је разноврстан. Наручито по питању губитка мочвара, које су природно станиште многих врста биљака и животиња, али и регулацији хидролошког циклуса. Скандинавске земље као што је Норвешка познате су и по томе да су део мора посипале земљиштем, како би повећали копнени део. Исушивање мочвара није новина, нарочито ради изградње објеката, а сеча шума је једна од највећих опасности по екосистем.

Распрострањени губитак шумског покривача доводи до ниских глобалних перформанси у услугама екосистема. Пожари и крчење шума настављају угрожавати шумска станишта у већем делу света, посебно у земљама Латинске Америке и Кариба. Губитак травњака и мочвара такође остају високи, иако се заштита ових екосистема побољшала како све више земаља препознаје њихову вредност за станиште биодиверзитета и ублажавање и прилагођавање климатским променама (EPI, 2020: 16). Некада су се мочваре исушивале ради настањивања одређених предела, нарушавајући тако екосистем и баланс у природи. Проблем крчења шума раширен је у руралним крајевима и слабије развијеним државама, које немају капацитете за регулисање одрживог коришћења ресурса.

5.4.7 Рибарство

Категорија издања Рибарство мери здравље и одрживост светског рибарства. Састоји се од три показатеља: стања рибљег фонда, индекса трофичности мора и рибе уловљене мрежом (EPI, 2020).¹⁴

- Статус рибљег фонда мери проценат укупног улова земље који потиче од прекомерно експлоатисаних или урушених рибљих фондова, на основу процене свих рибљих фондова уловљених у искључивој економској зони земље.

- Морски трофички индекс описује здравље риболовног фонда земље на основу очекиваног улова и промена током времена.

- Риба уловљена мрежом мери проценат рибе у земљи уловљене са дна или пелагичном мрежом, где се рибарска мрежа повлачи кроз воду иза чамца.

¹⁴ Трофичност означава присуство нутријента: азота и фосфора

Табела 27. Рибарство

Рибарство	Статус рибљег фонда	Морски трофички индекс	Риба уловљена мрежом
НОРВЕШКА	средње	/	средње
ШВАЈЦАРСКА	/	/	/
АУСТРАЛИЈА	веома ниско	/	веома ниско
КАНАДА	веома ниско	веома високо	веома ниско
ШВЕДСКА	веома ниско	ниско	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома ниско	ниско	веома ниско
СРБИЈА	/	/	/

За разлику од других издвојених држава, Швајцарска као и Република Србија нема излаз на море, због чега није оцењена по питању рибарства, као што се види у табели 27. Овај подфактор мери стање морског рибљег фонда, а како су све државе окружене отвореним морима, за очекивати је да је риба једна од главних индустријских производа, али и коришћења рибљег фонда од стране домаћинстава, нарочито риболов мрежама. Норвешка и Аустралија чак немају оцене по питању здравља риболовног фонда.

Статус глобалног рибарства наставља да се погоршава. Прекомерни риболов, смањење разноликости врста риба, закисељавање океана и смањење екосистема прете светским залихама морске рибе (EPI, 2020: 111). Скоро једна трећина глобалног лова рибе долази од прекомерно искоришћених или урушених залиха рибе, а штетне праксе попут улова мрежом чине 30-40% глобалног улова. Иако ниједна земља није високо рангирана у заштити рибљег фонда, државе као што је Бахреин, Аргентина, Аустралија и Русија су се показале као најлошије (EPI, 2020: 16).

5.4.8 Климатске промене

Категорија питања климатских промена мери напредак у борби против глобалних климатских промена, што погоршава све остале претње по животну средину и угрожава здравље и безбедност људи. Састоји се од осам индикатора: прилагођене стопе раста емисије за четири гаса стаклене баште (CO₂, CH₄, Ф-гасови и N₂O) и један загађивач климе (црни угљеник); стопа раста емисије CO₂ из покривача земљишта; стопа раста интензитета гасова стаклене баште; и емисије гасова стаклене баште по глави становника (EPI, 2020).

- Прилагођене стопе раста емисије. Овај индикатор мери пет прилагођених показатеља стопе раста емисије који су повезани са климатским променама:

- угљен –диоксид (CO₂);
- метан (CH₄);
- флуорисани угљоводоници (Ф-гасови);
- азот –оксид (N₂O) и
- црни угљеник настао сагоревањем фосилних горива.

Скор се израчунава тако што се мери просечна годишња стопа повећања или смањења емисија на основу десетогодишњих података: 2008–2017, а затим се прилагођавају ове стопе економским кретањима у покушају да се изолују промене.

- Стопа раста емисије угљен-диоксида (CO₂). Овај индикатор мери просечне годишње стопе повећања или смањења емисије CO₂ услед промене земљишног покривача током година 2001–2015.

- Стопа раста интензитета гасова стаклене баште. Интензитет емисије гасова са ефектом стаклене баште представља однос тона емитованог гаса (еквивалент CO₂) по јединици БДП-а. Мере се просечне годишње стопе раста интензитета гасова са ефектом стаклене баште током десетогодишњег периода 2008–2017.

- Емисије гасова стаклене баште по глави становника. Овај индикатор мери просечне емисије гасова са ефектом стаклене баште по особи у свакој земљи у 2017. години.

Табела 28. Климатске промене

Климатске промене	Прилагођене стопе раста емисије	Стопа раста емисије угљен-диоксида	Стопа раста интензитета гасова стаклене баште	Емисије гасова стаклене баште по глави становника
НОРВЕШКА	веома високо	високо	високо	веома ниско
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	средње	средње
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	високо	веома ниско
КАНАДА	високо	високо	високо	веома ниско
ШВЕДСКА	високо	високо	високо	средње
ХОЛАНДИЈА	високо	високо	средње	ниско
СРБИЈА	високо	средње	средње	ниско

Када су у питању климатске промене (табела 28), као једна од највећих глобалних иницијатива, све издвојене државе, које су уједно најурбанизоване и индустријски најразвијеније веома лоше су рангиране по питању емисија гасова стаклене баште. Иако стопе раста нису тако алармантне и даље је висок удео емисија по глави становника. Јасно је да су стопе раста прилагођене расту емисија штетних гасова, као што се види у првој колони, али то није довољно да се спречи ефекат стаклене баште, који на глобалном нивоу изазива највеће еколошке катастрофе и угрожавање здравља и живота људи. Постоје индиције да је пандемија Корона вируса услед затварања производње, спречавање кретања, уродило побољшањем еколошких перформанси, али то није решење, то су тренутне околности, које нису трајно промењене. То само указује да је људски фактор најзаслужнији за лоше стање екосистема и климатске промене.

Свет полако одваја емисије гасова од економске активности, при чему се интензитет емисије гасова са ефектом стаклене баште смањено за 30% у последње две деценије, али укупне глобалне емисије угљен-диоксида и других гасова стаклене баште настављају да расту по стопама које нису у складу са циљевима Париског споразума о климатским променама из 2015. године (EPI, 2020: 16). Климатске промене и последице које оставља на животну средину могу бити узрок природних катастрофа (урагани, земљотреси, поплаве), али и све већег осиромашења услед исцрпљивања природних ресурса. Поред тога што све ове промене угрожавају животе људи, додатна опасност настаје због могућности избијања социјалних немира и конфликта.

5.4.9 Емисије загађења

Контрола емисија загађења кључна је за заштиту здравља људи, очување квалитета земљишта и воде и очување функције екосистема. Категорија емисије загађења мери напредак у управљању емисијама два примарна загађивача ваздуха. Састоји се од два индикатора, прилагођене стопе раста емисије за SO₂ и NO_x. Просечна годишња стопа повећања или смањења емисије израчунава се на основу десетогодишњих података, а затим се прилагођавају те стопе економским кретањима (EPI, 2020: 141).

Као што се види у табели 29, све издвојене државе веома високо су рангиране по питању стопа раста сумпор-диоксида и азотних оксида. Ови загађивачи настају највише у електроиндустрији и аутоиндустрији, односно сагоревањем угља и нафте. Јасно је да развијене земље запада теже производњи енергије из обновљивих извора енергије, а постоји тренд смањивања броја возила на нафту и бензин и прелазак на хибридна возила.

Табела 29. Емисије загађења

Емисије загађења	Прилагођене стопе раста емисије за SO ₂	Прилагођене стопе раста емисије за NO _x
НОРВЕШКА	веома високо	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо
АУСТРАЛИЈА	високо	високо
КАНАДА	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо
СРБИЈА	високо	веома високо

Анализа емисија загађења показује неуједначене глобалне резултате. Емисије сумпор - диоксида (SO₂) опадају у већем делу света, што је делом последица снажних прописа о загађењу ваздуха у индустријски развијеним земљама. Глобалне емисије азотних оксида (NO_x) расту, како се употреба возила и потрошња фосилних горива повећавају у насељеним земљама у развоју. Индонезија, Индија и Кина чине велики део тога (EPI, 2020: 16). Сумпор-диоксид и азотни оксиди, два примарна загађивача ваздуха, погоршавају квалитет земљишта и воде и покрећу каскаду еколошких ефеката који смањују биодиверзитет, на крају доводећи људске заједнице у опасност (EPI, 2020: 141). Уништавање природних ресурса дејством ова два загађивача, опасна су претња здрављу људи, поготово у урбаним, индустријским регионима.

5.4.10 Водни ресурси

Подфактор водних ресурса мери степен у којем се умањују претње воденим екосистемима. Заснован је на једном показатељу: пречишћавање отпадних вода (EPI, 2020). Пречишћавање отпадних вода мери се као проценат отпадних вода који пролазе барем примарни третман, нормализован процентом становништва прикљученог на општински систем за прикупљање отпадних вода (EPI, 2020: 160). Овај подфактор велики је проблем посебно у земљама у развоју, мањак еколошке свести, велики градови и огромни канализационо водоводни системи стари и преко 50 година, захтевају велико улагања потребних за третман отпадних вода. Заједно са комуналним и чврстим отпадом, ово је једано од најозбиљнијих проблема који угрожавају животну средину. Други проблем јесу земље Африке у којима се због оскудице природних ресурса, пре свега доступност пијаће и санитарне воде, људи сусрећу са бројним здравственим проблемима.

У већини земаља вода из домаћинстава и привреде директно се излива у реке и земљишта без икаквог пречишћавања, због чега долази до контаминације различитим загађивачима (органске материје, хемијска средства, синтетика). Технологије пречишћавања уклањају ове загађиваче и чине воду сигурном за испуштање у водене екосистеме - или за рециклирање за даљу употребу (EPI, 2020: 160).

Табела 30. Водни ресурси

Водни ресурси	Пречишћавање отпадних вода
НОРВЕШКА	високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо
АУСТРАЛИЈА	високо
КАНАДА	високо
ШВЕДСКА	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо
СРБИЈА	веома ниско

Ранг издвојених држава према подфактору водних ресурса је изузетно висок, као што се види у табели 30. Као и отпад, загађење водних ресурса велике проблем данашњице, због чега ове државе озбиљно улажу у пречишћиваче отпадних вода, што резултира и високим рангом. Свест о значају воде и земљишта на врло високом је нивоу у смислу заштите животне средине и очувања природних ресурса. Отпадне воде, као и загађеност земљишта озбиљно могу да баруше здравље људи, подједнако као и загађен ваздух.

Глобални учинак у водним ресурсима и даље је низак, а многе земље у развоју немају приступ основном пречишћавању отпадних вода. Европске земље и неке нације попут Израела, Бахреина и Сингапура показују високе стопе пречишћавања отпадних вода и рециклирања воде, док подсахарска Африка и јужна Азија добијају просечне регионалне оцене нула. Велике количине података који недостају у глобалним инвентарима искључују свеобухватну карактеризацију водних ресурса, због чега је неопходно да земаље повећају прикупљање података и праћење стања, како би испунили циљеве одрживог развоја: чиста вода и санитарни услови (ЕРІ, 2020: 16). Свакако недостатак пијаће воде и квалитетни санитарни услови угрожавају здравље људи, а због оскудице посебно у сушним пределима борба за водне ресурсе може да доведе до дуготрајних сукоба.

5.4.11 Пољопривреда

Подфактор пољопривреде мери напоре да се подржи здравље становништва уз смањење претњи пољопривреде, који нарушавају животну средину. Заснован је на једном показатељу, индексу одрживог управљања азотом (СНМИ) (ЕРІ, 2020). Индекс одрживог управљања азотом настоји да уравнотежи ефикасну примену азотних ђубрива са максимизирањем приноса усева као меру еколошких перформанси пољопривредне производње (ЕРІ, 2020: 150).

Табела 31. Пољопривреда

Пољопривреда	Одрживо управљања азотом
НОРВЕШКА	средње
ШВАЈЦАРСКА	високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо
КАНАДА	веома високо
ШВЕДСКА	високо
ХОЛАНДИЈА	средње
СРБИЈА	веома високо

Као што се види из табеле 31, одрживо управљање азотом није високо оцењено у Холандији и Норвешкој. Јасно је да ове државе морају да стимулишу приносе због недовољно обрадивог земљишта, због чега долази до прекомерног коришћења азота. Међутим, исти

случај је са Канадом и Аустралијом, али су те земље високо рангиране према овом подфактору.

Посебно треба напоменути да ђубриво богато азотом подржава раст биљака и од виталног је значаја за пољопривредни сектор, али када се њиме лоше рукује, ђубрива могу изазвати широку штету загађењем азотом (EPI, 2020: 150). Мала побољшања у управљању азотом током десетогодишњег периода углавном су резултат повећаних приноса, а не побољшане ефикасности. Лоше управљање азотом у пољопривредном сектору наставља да угрожава здравље и одрживост пољопривредних система и природног окружења (EPI, 2020: 16). Загађење земљишта утиче на квалитет приноса и производњу хране, што опет нарушава здравље људи, али и економску безбедност јер је пољопривреда једна од главних покретача привреде.

5.4.12 Дискусија

Не треба изгубити из вида да су највећи узроци сукоба у свету последица борбе за природне ресурсе. Било да се ради о поседовању, транзиту или производњи, природни ресурси су често имали кључну улогу у настанку сукоба. Поседовање и транзит ресурса може имати двоструку улогу. Могу бити покретач привредног и друштвеног развоја, уколико се правилним управљањем и коришћењем ефикасно стављају у функцију развоја, а могу бити узрок нестабилности и сукоба због нерационалне жеље за поседовањем, без стабилних институционалних механизма управљања. Према подацима Међуресорног тима Уједињених нација за превентивну акцију 2012. (енг. *The United Nations Interagency Framework Team for Preventive Action*) ефикасно управљање ресурсима најближе је везано за превенцију сукоба.

Фактори животне средине су некада један од главних узрока насилних сукоба. Међутим, експлоатација природних ресурса и еколошке катастрофе могу бити укључени у све фазе сукоба, од доприноса избијању и продужавању насиља до подривања изгледа за мир. У складу с тим, не треба занемарити улогу природних ресурса у покретању, ескалацији или одржавању насилних сукоба (Team, 2012). Еколошке катастрофе и исцрпљивање природних ресурса препознате су као један од највећих глобалних проблема.

Табела 32. Индекс еколошких перформанси

	Ранг 180	Квалитет ваздуха	Канализација и вода за пиће	Тешки метали	Управљање отпадом	Биодиверзитет и станишта	Услуге екосистема	Рибарство	Климатске промене	Емисије загађења	Водни ресурси	Пољопривреда
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	ниско	средње	веома високо	веома високо	веома високо	средње
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	високо	/	веома високо	веома високо	веома високо	високо
3	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома ниско	ниско	веома високо	веома високо	веома високо	високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	ниско	средње	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома ниско	средње	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	средње	високо	веома високо	веома високо	веома високо	средње
	СРБИЈА	високо	средње	високо	средње	средње	високо	средње	веома високо	високо	ниско	веома високо

Када се погледа табела 32. индекс еколошких перформанси анализираних држава, види се да су све земље веома високо рангиране према свим подфакторима сем кад је у питању рибарство, а када је у питању пољопривреда лошији ранг имају само Норвешка и Холандија. Норвешка има само 2,9% њива и трајних насада, пољопривреда се субвенционире и домаћа производња има предност у односу на увозну, али већи део пољопривреде се базира на сточарству, шумарству и риболову (Norway, 2021). Развој пољопривреде не прати основне еколошке стандарде. С друге стране велико изненађење је Холандија, која нема велику територију, али је пољопривредна производња једна од највећих у свету, због чега је коришћење азота у пољопривредне сврхе доста раширено. С друге стране, у Холандији је

један од највећих светских истраживачких универзитета Вагенинген, који је фокусиран на здраву храну и здраво животно окружење, што погодује развоју еколошке политике (Wageningen, 2021).

Све анализирани државе веома високо су рангиране када су у питању еколошке перформансе. Норвешка, Швајцарска и Холандија су водеће у свету по питању здраве и чисте пијаће воде и санитарних услова. Холандија је водећа земља када је у питању управљање отпадом, Аустралија и Шведска кад је у питању чист ваздух, а Шведска и по питању решавања проблема отпадних вода (EPI, 2020: 19). Јако је важно да привредне активности укључују еколошке стандарде у производњи, како би се спречила једна од највећих глобалних претњи, а то је деградација животне средине и исцрпљивање природних ресурса.

У том смислу један од индикатора мерења била би законска регулатива, јачање еколошке свести у смислу заштите и начина коришћења природних ресурса, мере енергетске ефикасности (ЕЕ) и замена коришћења фосилних горива обновљивим изворима енергије (ОИЕ). Недостатак хране и воде, као и приступ енергентима, јесу озбиљни проблеми који захватају читаве регионе пре свега Африке и Блиског истока. Међутим, загађење животне средине захвата читав свет, јер утиче на здравље људи и квалитет живота. У том смислу развијене земље имају веће способности да се прилагоде климатским променама и улажу велике напоре за њихово анулирање. Урагани, земљотреси, обилне падавине, отопљавање, киселе кише, негативно утичу на флору и фауну и угрожава опстанак биљне и животињске врсте, самим тим и човека. Правац којим се индустријализоване развијене државе крећу постала је важна тема стручних и научних дискурса у XXI веку.

5.5 ДЕМОКРАТСКИ ИНДЕКС

Извештај Демократски индекс 2020: у болести и у здрављу, Економске обавештајне јединице (енг. *Democracy Index 2020: In sickness and in health?*, *The Economist Intelligence Unit*) од 2006. године пружа преглед стања демократије широм света за 165 независних држава и две територије. Ово покрива скоро целокупну популацију света и огромну већину светских држава. Економска обавештајна јединица (ЕИУ) је одељење за истраживање и анализу Групе економиста (*The Economist Group*), сестринске компаније британског недељника Економист (*The Economist*) из Лондона који излази од 1843. године. Економска обавештајна јединица од 1946. године анализира политичка и економска кретања, прогнозира економске правце и процењује прописе и пословну праксу у земљама (Democracyindex, 2020). Демократски индекс кроз 60 подфактора II реда, обухвата пет подфактора I реда: изборни процес и плурализам, цивилне слободе, функционисање Владе, политичку партиципацију и политичку културу. Пет категорија је међусобно повезано и чине кохерентну концептуалну целину (Democracyindex, 2020).

Као и Херитаж фондација, и Економска обавештајна јединица дели свет на регионе, али на 7 региона: Азија и Аустралија, Источна Европа, Латинска Америка, Северна Америка, Субсахарска Африка, Западна Европа и Блиског Истока и Северне Африке. Пошто су фактори развоја везани и за економију и за демократију, регионални приступ је јако значајан, а ова подела региона има најадекватнију расподелу од до сада анализираних истраживачких организација и института, као и теоријских и научних извора података. Посебно је значајно што Економска обавештајна јединица дели Европу на Западну и Источну, као и Америку на Северну и Јужну (Латинску) што најбоље осликава не само степен њиховог (друштвеног,

економског, политичког) развоја, већ и безбедносну динамику, која их интегрише у различите регионалне безбедносне комплексе.

Просечна глобална оцена у Индексу демократије пала је са 5,44 у 2019. на 5,37 у 2020. години. Ово је далеко најлошији глобални резултат од када је индекс први пут објављен 2006. године, што је делом и последица глобалне епидемије вирусом Ковид 19, због чега је дошло до ограничавања слобода и права у свим захваћеним државама. Погоршање глобалног резултата 2020. године било је узроковано смањењем просечног регионалног резултата свуда у свету, али посебно у регијама подсахарске Африке и Блиског истока и северне Африке у којима доминирају „ауторитарни режим“. Више од једне трећине светске популације живи под ауторитарном влашћу, а велики део је у Кини (Democracyindex, 2020: 3). Азија у демократском смислу заостаје за Западом, има само пет „пуних демократија“, у поређењу са Европских 13, а регион такође има седам „ауторитарних режима“, док западна Европа нема ниједан. Ипак, поучени искуством са САРС-ом, азијски регион се до сада борио са пандемијом много боље него практично било који други, са нижим стопама инфекције и морталитета и брзим економским опоравком (Democracyindex, 2020: 6).

Земље западне Европе заузимају седам од првих десет места на глобалној ранг листи демократије, укључујући три водећа места, које заузимају Норвешка, Исланд и Шведска. Већ другу годину за редом Канада бележи побољшање резултата, али Сједињене Америчке Државе пад, због чега и ова регија има забележен нижи резултат у односу на 2019. годину. Резултат за 2020. годину представља значајно погоршање и догодио се у великој мери због ограничења индивидуалних слобода и грађанских слобода које су наметнуле владе широм света као одговор на пандемију коронавируса. Регресивни демократски трендови и политички неуспеси били су главни фактори. Вољно уступање основних слобода од стране милиона људи било је можда један од најупечатљивијих догађаја у 2020. години. Већина људи закључила је, на основу доказа о новој, смртоносној болести, да спречавање катастрофалног губитка живота оправдава привремену губитак слободе (Democracyindex, 2020).

Источна Европа и Латинска Америка имају сличних недостатака. Слаба политичка култура, потешкоће у стварању институција чији је циљ очување владавине права и стална питања корупције стварају лош амбијент за демократију (Democracyindex, 2020: 8). Управо нам овај извештај скреће пажњу на умреженост и условљеност различитих фактора који воде ка нестабилности и угрожавању безбедности. Корупција је системска болести и подрива основне темеље економије, политике и друштва. Без економског развоја, демократске политичке културе, друштвене кохезије и владавине права, нема ни стабилног друштвено-економског и политичког система. Сви ови фактори, не само у овом извештају, већ и у осталим, указују на важност ефикасног управљања легитимности и интегритета владе, који се мере слободним, демократским изборним процесом, утемељеним цивилним слободама и политичким правима.

Као што се види у табели 33. седам (7) од десет (10) глобално најбоље оцењених земаља у Индексу демократије налазе се у западној Европи, а Нордијци држе пет од тих позиција. Швајцарска је задржала своју позицију на дванаестом месту. Нордијци и даље имају највише бодова у свим категоријама, посебно у функционисању владе и грађанским слободама. Шведска је имала специфичан прилично либералан приступ, али је поверење у владу опало, јер се земља за време пандемије Ковид-19 није определила за рестриктивне мере и национално затварање (за разлику од Данске, Норвешке и Финске). Међутим, поверење јавности у владу и здравствене системе постепено је опадало у Шведској усред другог таласа пандемије, када су стопе смрти и стопе инфекције по глави становника остале високе (Democracyindex, 2020: 52).

Табела 33. Првих 12 држава према демократском индексу (Democracyindex, 2020)

Држава	Скор	Ранг	Изборни процес и плурализам	Функционисање владе	Политичко учешће	Демократска политичка култура	Грађанске слободе
НОРВЕШКА	9.81	1	10.00	9.64	10.00	10.00	9.41
ИСЛАНД	9.37	2	10.00	8.57	8.89	10.00	9.41
ШВЕДСКА	9.26	3	9.58	9.29	8.33	10.00	9.12
Н. ЗЕЛАНД	9.25	4	10.00	8.93	8.89	8.75	9.71
КАНАДА	9.24	5	9.58	8.93	8.89	9.38	9.41
ФИНСКА	9.20	6	10.00	8.93	8.89	8.75	9.41
ДАНСКА	9.15	7	10.00	8.93	8.33	9.38	9.12
ИРСКА	9.05	8	10.00	7.86	8.33	9.38	9.71
АУСТРАЛИЈА	8.96	9=	10.00	8.57	7.78	8.75	9.71
ХОЛАНДИЈА	8.96	9=	9.58	9.29	8.33	8.75	8.82
ТАЈВАН	8.94	11	10.00	9.64	7.22	8.13	9.71
ШВАЈЦАРСКА	8.83	12	9.58	8.57	7.78	9.38	8.82

Када је у питању методологија истраживања ЕИУ користи анкете/интервјуе подељене на области са укупно 60 питања/индикатора. То значи да је у питању перцепција јавног мњења о одређеној теми. Поред светске анкете вредности, други **извори** који су искоришћени укључују анкете Еуробарометра, анкете Галупа, Азијски барометар, Латиноамерички барометар, Афробарометар (*Eurobarometer surveys, Gallup polls, Asian Barometer, Latin American Barometer, Afrobarometer*) и национална истраживања (Democracyindex, 2020).

Демократски индекс у свакој категорији садржи оцену на скали од 0 до 10, а укупни индекс је једноставан просек пет индекса категорија. За 60 индикатора користи се комбинација дихотомног и система бодовања у три тачке од 1-0 (1 за одговор „да“ и 0 за „не“). За многе индикаторе уводи се могућност 0,5 поена за снимање „сивих подручја“, где је једноставно да (1) или не (0) проблематично, па се уводе критеријуми као низак, средњи, висок (напр. утицај), умерено или значајно, делимично и сл. Прилагођавање резултата за одређене факторе се врши ако државе не добију оцену 1 у следећим критичним областима за демократију:

1. Да ли су национални избори слободни и фер;
2. Безбедност бирача;
3. Утицај страних сила на владу и
4. Способност државне службе да спроводи политику Владе.

Ако су оцене за прва три питања 0 (или 0,5), један индекс (0,5 поена) се одузима од индекса у релевантном подфактору (било изборног процеса и плурализма или функционисања владе). Ако је оцена за сва 4 једнака 0, један бод се одузима од подфактора функционисања владе (Democracyindex, 2020). Специфичност овог извештаја у односу на друге, јесте управо начин оцењивања где једноставан математички модел за резултат има исте оцене за одређене подфакторе и индикаторе, па се долази у ситуацију да неке земље имају исти ранг, односно оцену за одређене индикаторе. У том смислу, Демократски индекс, има најједноставнији модел рангирања успешности земаља, услед мањег броја подфактора и индикатора и њихово поједностављено квантитативно мерење.

Вредности демократског индекса користе се за постављање земаља у једну од четири врсте режима (Democracyindex, 2020: 53):

1. Потпуне демократије - резултати су већи од 8: Земље у којима се не поштују само основне политичке слободе и грађанске слободе, већ и оне које подупиру политичку културу која доприноси развоју демократије. Функционисање владе је задовољавајуће. Медији су

независни и разнолики. Постоји ефикасан систем контроле. Правосуђе је независно и спроводе се судске одлуке, појављују се само ограничени проблеми у функционисању демократија.

2. Неуспешне демократије - оцене су веће од 6, а мање или једнаке 8: Ове земље такође имају слободне и поштене изборе и, чак и ако постоје проблеми (попут кршења слободе медија), поштују се основне грађанске слободе. Међутим, постоје значајне слабости у другим аспектима демократије, укључујући проблеме у управљању, неразвијену политичку културу и низак ниво политичког учешћа.

3. Хибридни режими - оцене су веће од 4 и мање или једнаке 6: Избори имају знатне неправилности које често спречавају да буду и слободни и фер. Притисак владе на опозиционе странке и кандидате може бити уобичајен. Озбиљне слабости су распрострањеније него у неуспешним демократијама - у политичкој култури, функционисању владе и политичком учешћу. Корупција је обично распрострањена, а владавина закона слаба. Цивилно друштво је слабо. Обично постоји узнемиравање и притисак на новинаре, а судство није независно.

4. Ауторитарни режими - имају мање од 4: У овим је државама политички плурализам државе одсутан или је увелико ограничен. Многе земље у овој категорији су директна диктатура. Неке формалне институције демократије могу постојати, али оне имају мало значења. Избори, ако се догоде, нису слободни и фер. Постоји непоштовање, злоупотреба и кршења грађанских слобода. Медији су обично у државном власништву или их контролишу групе повезане са владајућим режимом. Постоји репресија због критика владе и раширена цензура. Не постоји независно правосуђе.

Бузан, позивајући се на Мајала, Стивактика и Кларка (*Maiall, Stivachtis, Clark*) сматра да је промоција демократије постигла одређени легитимитет у међународном друштву. Мајал тврди да су, иако је демократија далеко од универзалног, демократске вредности попут људских права, представничке владе и владавине закона постале утицајне, можда чак и стандард легитимитета у међународном друштву. Промоција демократије је и даље у основи западни, а посебно амерички пројекат. Део подстицаја за промоцију демократије долази из чињенице да се на њу гледа као на неопходан услов и за људска права и за мир. Бузан указује на проблем да друштвени услови неопходни за одржавање демократије и људских права као 'цивилизацијског стандарда' једноставно не постоје у многим деловима света (Buzan, 2014). Копенхагенска школа сматра да универзалне вредности нису свуда прихватљиве, јер „може постојати и страх од структурних претњи од глобалног политичког поретка или међународног друштва, ако се тај ред развија у правцу опште промоције неког принципа попут демократије или људских права који није компатибилан са постојећим политичким поретком државе (нпр. муслиманске и азијске реакције на људска права)“ (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998: 153). Копенхагенска школа само указује да промоција демократије и неолиберализма од стране западних, развијених држава, не може и није прихватљива за све земље света. Због тога треба пажљиво анализирати све оне факторе развоја и одвојити само оне које су општеприхваћене за све народе независно од њиховој политичког (демократија, аутократија) и економског система (капитализам, социјализам).

5.5.1 Изборни процес и плурализам

Демократски изборни процес представља важан фактор политичке климе једне државе. Квалитет изборног процеса обавата низ подфактора и индикатора (транспарентност, право учешћа, цивилна контрола, независни посматрачи, слобода медија), који показују свеукупне односе у друштву и даје легитимитет изабраној власти. Мирне промене власти, без грађанских протеста и страних притисака, чине основу стабилног друштвено-политичког

система. Како би се оптималније измерио овај фактор, урађена је анкета која се састоји из три области (подфактора): прва је слобода учешћа у политичком изборном процесу и право гласа, као и отвореност функција за све грађане, друго је законодавни и уставни основ за одржавање и спровођење избора и треће је слобода формирања и финансирања странака и грађанских организација. Овај фактор узима у питање безбедност гласања, односно могућност гласања без притисака и угрожавања безбедности, као и фер и слободне изборе на локалном и државном нивоу. Кад су избори у питању овом анкетом се покушава прецизирати и да ли су избори делом или суштински ограничени и да ли има већих или мањих неправилности.

Када је у питању правна легислатива неопходно је да постоје транспарентни и структурисани закони који регулишу демократски изборни процес. То значи да закони морају да регулишу саму основу изборног система, којим се обезбеђују слободе и једнака права за све, а да су механизми промене власти јасни, транспарентни и утемељени Уставом. Развијене демократије Северне Америке и западне Европе настављају да дају висок резултат у овој категорији (Democracyindex, 2020). И овде постоји парадокс између усвојених закона и њихове примене, односно иако постоји широка демократска легислатива, пракса показује сасвим супротно. Избори могу да буду слободни и фер, али да се контролом медија ограничава представљање политички странака, односно опозиције, а бројне злоупотребе приликом гласања такође могу да поништавају демократски изборни процес. У том смислу фактори независности и ефикасности судства, који се у овом извештају не анализирају довољно, јесу суштински фактор који омогућава развој демократског система. Мада индикатори који су саставни део упитника упућују на владавину права као неопходног услова демократског политичког уређења.

Питања из анкете Изборни процес и плурализам (Democracyindex, 2020):

1. Да ли су избори за национално законодавство и шефа владе слободни?
2. Да ли су избори за национално законодавство и шефа владе фер?
3. Да ли су општински избори слободни и фер?
4. Постоји ли опште бирачко право за све одрасле?
5. Да ли грађани могу гласати без већих претњи њиховој безбедности од стране државних или недржавних тела?
6. Да ли закони пружају широко једнаке могућности кампање?
7. Да ли је процес финансирања политичких странака транспарентан и опште прихваћен?
8. Да ли су уставни механизми за уредан пренос власти с једне владе на другу јасни, успостављени и прихваћени након избора?
9. Да ли грађани могу да формирају политичке странке које су независне од власти?
10. Да ли опозиционе странке имају реалне изгледе за формирање владе?
11. Да ли је потенцијални приступ јавним функцијама отворен свим грађанима?
12. Да ли је дозвољено грађанима да оснивају политичке и грађанске организације, без мешања државе и надзора?

5.5.2 Функционисање владе

Када је у питању фактор који мери функционисање владе, он се пре свега мисли на самостално и независно функционисање извршне власти без уплитања страних сила, организација, али и унутрашњих безбедносних служби, односно да ли је влада под утицајем репресивних механизма принуде. Важан индикатор независности и транспарентности владе јесте и ниво корупције, као и утицај лобистичких група (економских, верских и других). Уколико Влада има власт на целој територији државе, врховни је орган власти без паралелних институција и обавља транспарентно свој посао, онда је функционисање Владе стабилно. Овим фактором се проверава и поверење грађана у Владу и политичке партије (високо оцењено ако је преко 40%), али и могућност контроле рада владе и њене одговорности према бирачима.

Без развијених институција државе и транспарентности рада Владе нема ни најважнији фактор: борбе против корупције, као једне од основних окосница демократског друштва. Корупција је углавном подфактор или индикатор мерења, односно оцене неког од фактора као што је у овом случају демократски фактор. Рад државних органа и њихова способност спровођења јавних политика такође је један од показатеља стања у држави и самог интегритета и ефикасности владе, која је подложна контроли јавности. У снажној држави, посебно либерално-демократској, постоји много јача претпоставка да влада делује само као легитимни агент националне државе и да су њене тврдње подложне контроли јавности и отворене су за испитивање (Vuzan, 1991: 100). Оцену рада владе грађани најбоље дају на изборима, због тога су фер, слободни и транспарентни избори основни услов грађанских права и слобода и гарант политичке безбедности. Управо у овоме лежи и социјетални фактор, односно утемељене друштвене норме и политичка култура којима грађани поштују легитимитет изабраних представника власти.

Демократски индекс формулише следећа питања којима се оцењује функционисање владе (Democracyindex, 2020):

13. Да ли слободно изабрани представници одређују политику владе?
14. Да ли је законодавна власт врховно политичко тело, с јасном приматом над осталим гранама власти?
15. Да ли постоји ефикасан систем провера и равнотеже у вршењу владине власти?
16. Влада није слободна од утицаја војске или безбедносних служби?
17. Стране силе и организације не одређују важне владине функције или политике.
18. Да ли посебне економске, верске или друге моћне домаће групе имају значајну политичку моћ, паралелну са демократским институцијама?
19. Да ли су успостављени довољни механизми и институције за осигурање одговорности власти према бирачким телима између избора?
20. Да ли се власт владе спроводи на целој територији земље?
21. Да ли је функционисање владе отворено и транспарентно, уз довољан приступ јавности информацијама?
22. Колико је раширена корупција?
23. Да ли је државна служба вољна и способна да спроводи владину политику?
24. Популарна перцепција у којој мери грађани имају слободан избор и контролу над својим животима.
25. Поверење јавности у владу.

26. Поверење јавности у политичке партије.

5.5.3 Политичко учешће

Фактор политичког учешћа разматра бројне подфакторе као што су писменост популације, интересовање грађана да прате политику, спремност власти да промовише политичку партиципацију, затим саму излазност бирача на изборе, чланство у странкама и политичким организацијама, грађански ангажман у политици, аутономију мањина и спремност грађана на демонстрације. Слобода изражавања мишљења у светлу безбедносног дискурса важан је показатељ демократске политичке климе и са њом припадајућих карактеристика (оснивање партија, идеологије, програми, јавно промовисање, митинзи, скупови). Право да се бира и буде биран на политичким изборима треба да буде легитимно право сваког грађанина. У том смислу треба разликовати слободу политичког учешћа и присилно политичко учешће као симбол квазидемократија, од комунистичких режима, па до данас неуспелих демократија, где је политичка опредељеност често услов неких других фактора (као што је запошљавање, бенефиције, итд). Превелико политичко учешће указује управо на ове наведене мањкавости, чије карактеристике имају ауторитарни режими.¹⁵

С друге стране у појединим земљама гласање на изборима је обавезно. Неке од земаља које су се одлучиле да своје грађане обавезу изласком на изборе су Аргентина, Аустралија, Белгија, Боливија, Бразил, Конго, Костарика, Доминиканска Република, Еквадор, Египат, Грчка, Хондурас, Луксенбург, Мексико, Науру, Парагвај, Перу, Сингапур, Тајланд и Уругвај. Аустралија, на пример, своје грађане, који се не одазову на позив да изврше своју грађанску дужност, кажњава новчаном казном у износу од неколико десетина долара (CESID, 2020). Тешко је проценити квалитет политичког учешћа у тим земљама, али ангажовање и учествовање у чланству партије, активностима као што су митинзи и страначки догађаји, мобилност на грађанским протестима јесу озбиљни показатељи политичке партиципације грађана.

Један од важнијих подфактора поред политичке партиципације јесте и заступљености жена у Парламенту. Наравно, најбоље се оцењује што већи процентуални одговори на постављене индикаторе: од учешћа жена у политичкој арени (више од 20%), излазност на изборе (преко 70%), већег броја чланова странака (више од 7%), као и праћење/заинтересованост грађана за политичка дешавања у земљи (преко 50%), итд (Democracyindex, 2020). Ово је значајан фактор јер је јачање свести о родној равноправности овај сегмент избацила на виши ниво безбедносне агенде. Као и верска, етничка и национална права, тако и родна равноправност може да буде фактор угрожавања стабилност и безбедности.

Питања из анкете која мере фактор политичког учешћа (Democracyindex, 2020):

27. Учешће/излазност гласача на националне изборе. (Просечна излазност на парламентарним изборима. Одзив као удео становништва са правом гласа).

28. Да ли етничке, верске и друге мањине имају разуман степен аутономије и гласа у политичком процесу?

29. Жене у парламенту: % чланова парламента који су жене.

30. Опсег политичког учешћа. Чланство у политичким странкама и политичким невладиним организацијама.

---

¹⁵ Члан Савеза комуниста Југославије 1972. био је сваки четрнаести, а 1981. године сваки седми пунолетни Југословен, крајем 1981. КПЈ имала је 2.117.083 члана, од чега само СК Србије 907.672 или скоро 10% популације (Komunist, 2003).

31. Грађански ангажман у политици.
32. Спремност становништва да учествује у законитим демонстрацијама.
33. Писменост одраслих.
34. Опсег за који одрасла популација показује интересовање и прати политику у вестима.
35. Власти се озбиљно труде да промовишу политичку партиципацију.

5.5.4 Демократска политичка култура

Веома је важно стално имати у виду да политички идентитет итекако може имати важну улогу у формирању и одржању демократских система владавине. Политичка култура представља значајан оквир унутар кога се формира грађански идентитет и коме стога треба посветити посебну пажњу .

Демократска политичка култура такође је пресудна за подфакторе као што су легитимитет владе, његово несметано функционисање и на крају, за одрживост демократије. Успешна демократска политичка култура подразумева да странке које изгубе и њихове присталице прихвате „пресуду“ бирача и омогуће миран пренос власти. Здрава демократија захтева активно, слободно изабрано учешће грађана у јавном животу (Democracyindex, 2020: 52). Неки аутори тврде да су пресудне компоненте демократије висок ниво економског и друштвеног благостања. Међутим, Демократски индекс је утврдио да различити нивои социјалног и економског стања могу бити у складу са политичком демократијом (Democracyindex, 2020). Другим речима, демократија није резервисана искључиво за развијене земље. Овај фактор разматра перцепцију, тачније склоност становништва ка одређеној врсти политичког система од демократије, технократије до војног режима, спреге власти и цркве, као и улоге лидера. Кроз одређене индикаторе посебно се бави питањима економије и демократије, као и социјалне кохезије у пружању подршке влади. У том смислу може се узети Кина, чија брзо растућа економија није у корелацији са развојем демократије и цивилних слобода.

Демократски индекс нагласак ставља на демократске вредности, због чега је демократска политичка култура важан фактор, који значи да друштво прихвата демократске вредности као што су слободни и фер избори, легитимна демократска власт и друштво засновано на општеприваћеним демократским темељима, пре свега владавини права. Као што Бузан наглашава међународно друштво је тако уско повезано са идејом међународног поретка, при чему поредак значи уређење друштвеног живота тако да промовише одређене циљеве или вредности (Buzan B., 1991). На жалост, углавном запад промовише своје вредности оличене у демократији и либерализму, што често нема одговарајуће темеље, пре свега у ауторитарним друштвима. Нешто прихватљивији је Кинески конфучијски модел, који је више базиран на економским принципима и економском прогресу, него ширење културолошких и традиционалних кинеских вредности. У неуспелим демократијама, где није постигнуто јединство по питању националних интереса и традиционалних културних вредности, нешто лакше се прихватају западне норме и вредности.

Демократски индекс формулише следећа питања којима се мери фактор демократске политичке културе (Democracyindex, 2020):

36. Да ли постоји довољан степен друштвеног консензуса и кохезије да подржи стабилну и функционалну демократију?

37. Перцепција вођства; удео становништва који жели јаког лидера који заобилази парламент и изборе.
38. Перцепција војне владавине; удео становништва који би више волео војну власт.
39. Перцепција владавине од стране стручњака или технократске владе; проценат становништва који би радије владао од стране стручњака или технократа.
40. Перцепција демократије и јавног реда; удео становништва који верује да демократије нису добре у одржавању јавног реда.
41. Перцепција демократије и економског система; удео становништва који верује да демократија користи економске перформансе.
42. Степен популарности демократије.
43. Постоји снажна традиција раздвајања Цркве и државе.

5.5.5 Грађанске (цивилне) слободе

Основна људска права и слободе укључују низ индикатора: слободу говора, изражавања и штампе; слобода вероисповести; слобода окупљања и удруживања; и право на прописан и фер судски поступак (Democracyindex, 2020). Овај фактор разматра три подфактора: 1. људска права; 2. независно судство и рад државних органа; и 3. верске толеранције и степен дискриминације. Људска права јачају државни систем чинећи државе гарантима људских права одговорним за механизме Уједињених Нација (Galtung, 1996). Ту спадају пре свега подфактори као што су личне слободе, слобода изражавања, окупљања (протеста) и удруживања (синдикати, професионалне организације), слободан приступ бесплатним онлајн и штампаним медијима, (не)постојање репресије државних органа и једнакост свих грађана пред законом, као и верске слободе, степен дискриминације, способност државе да осигура безбедност и основна људска права. Сви ови индикатори граде управо сегмент грађански слобода и чине стуб савременог друштва. У том смислу је и степен безбедности висок, где су високе перформансе/оцене ових показатеља. Уколико су грађанима ускраћени било који видови слободе, односно постоје различите претње људској безбедности као што су дискриминација или репресија државних органа према грађанима или ускраћивање јавног окупљања, изражавања мишљења, право на правично суђење итд, развија се плодно тле за незадовољство и немире.

Представници Копенхагенске школе сматрају да појединци или мале групе ретко могу успоставити шири легитимитет безбедности. У том смислу, ово питање припада социјеталном сектору, јер се обично поставља питање успостављања принципа, на пример, људских права, а не конкретних појединаца. Главни критеријум ове врсте референтног субјекта јесте да се формира интерпретативна заједница - то је контекст у којем круже принципи легитимности и вредновања и унутар којег појединац конструише интерпретацију догађаја. Такви друштвени конструкти делују у интеракцији међу људима. Тако појединац кроз друштвену интеракцију изражава своје ставове. Друштво може реаговати на претње на два начина: кроз активности које спроводи сама заједница или покушавајући да то питање пребаци у политички (а потенцијално и војни) сектор стављањем претње на државни ниво (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998).

Развијеност интернета, свеprisутност и дужина контакта са масовним медијима утицали су на формирање нове културне парадигме, нове друштвене стварности и сензибилитета друштвене заједнице. Услед тога долази до ерозије националне културе и националних идентитета. „Угрожавајући национални идентитет културна доминација подрива социјалну и политичку интеграцију друштва без које није могуће постићи високе стандарде безбедносног

и одбрамбеног организовања“ (Kilibarda, 2009: 83). У овом контексту види се да фактор спољне интервенције није само војни или економски, већ обухвата креирање друштвене стварности кроз промовисање одређених туђих система вредности и културе. Друштвени конструкт више не иде са колена на колена, васпитањем и образовањем, већ се намеће путем медија и интернета, посебно кроз филмове, серије и забавне емисије. Ово се може назвати неприметним наметањем које се промовише из дана у дан док не постане опште прихваћено (напр. риалити програми). Такође, секуритизовањем неког проблема или догађаја у вестима може додатно да дестабилизује друштво. У том смислу озбиљно може да се преиспита оцењивање доступности медија и интернета, као и анализа власничке структуре и програмских шема. Информационо комуникационе технологије такође су постали озбиљна претња безбедности. Када је интернет у питању постоје индиције да рецимо терористи комуницирају и организују се управо путем интернета и собама за чат (енг. *Chat Rooms*), а сајбер напади постали су део међународне стварности последње две деценије.

Слобода медија јесте кључни фактор демократије и слободе. Свако треба да има право да се информише и буде информисан путем средстава масовних медија. Зато је јако битно да постоје бесплатни и лако доступни медији и интернет. Објективно извештавање током изборног циклуса, политичких догађаја, чине медије опасном полугом моћи. Такође, медији су врло значајни јер они дају на тежини одређеном догађају као безбедоносном проблему. Ванредна стања у току пандемије Ковид 19 карактерише дневно извештавање о броју оболелих и преминулих, што је начин упозоравања, али и изазивања страха грађана, јер су им не само здравље, већ и живот угрожени. Слично је и са гасним кризама, страх да се не смрзавају током зимских периода или страх да не избије међународно конфликт услед кризе озбиљне су импликације на безбедност. Најновији догађају у Авганистану у септембру 2021. године говоре о проблемима које за собом носи нов талас миграција, итд. Такође, мере и акције које влада повлачи услед угрожавања безбедности (општа мобилизација, ванредне мере, итд) такође се преносе путем медија, како би допрли до сваког грађана.

Перцепција грађана када је упитању фактор грађанских слобода испитује се кроз следећа питања у анкети (Democracyindex, 2020):

44. Постоје ли бесплатни електронски медији?

45. Постоје ли бесплатни штампани медији?

46. Постоји ли слобода изражавања и протеста (да ли постоје забране само општеприхваћена ограничења, попут забране заступања насиља)?

47. Да ли је извештавање о медијима површно и уопштено? Постоји ли отворена и бесплатна расправа о јавним питањима, уз разумну разноликост мишљења?

48. Постоје ли политичка ограничења приступа Интернету?

49. Да ли грађани могу да оснивају професионалне организације и синдикате?

50. Да ли институције пружају грађанима могућност да уложе жалбе петицијом влади?

51. Употреба тортуре од стране државе.

52. Степен независности правосуђа од утицаја владе. Размотрите ставове међународних правних и судских стражара. Да ли су судови икада донели важну пресуду против владе или високог владиног службеника?

53. Степен верске толеранције и слободе верског изражавања. Да ли је свим религијама дозвољено слободно деловати или су неке ограничене? Да ли је право на изражавање верске припадности дозвољено и јавно и приватно? Да ли се неке верске групе осећају застрашиване од других, чак и ако закон захтева равноправност и заштиту?

54. Једнакост грађана пред законом? Размислите да ли су фаворизоване групе или појединци поштеђени кривичног гоњења.

55. Да ли грађани уживају основну безбедност?

56: Степен заштите права приватне својине и приватно пословање је ослобођено утицаја владе.

57. Степен до кога грађани уживају личне слободе. Узмите у обзир родну равноправност, право на путовање, избор посла и студија.

58. Популарна перцепција о заштити људских права; проценат становништва који мисле да су основна људска права добро заштићена.

59. Не постоји значајна дискриминација на основу расе, боје људи или верских веровања.

60. Опсег у којем влада позива на нове ризике и претње као изговор за сузбијање грађанских слобода.

5.5.6 Дискусија

Демократија функционише као ненасилни арбитар између делова становништва који се међусобно надмећу за моћ и привилегије. Нема гаранције да ће се тај унутар државни мировни суфицит претворити у мирну активност у међудржавном систему. Демократија мора бити глобална, у међудржавном систему, у светском систему (Galtung, 1996). Успешно развијене државе свакако имају демократске политичке системе, који омогућавају развој свих друштвених, еколошких, политичких и економских фактора, који утичу и граде безбедност. Иако је демократија као облик власти од античких времена до данас честа тема стручних, политичких и научних дискурса, циљ ове дисетације није најбољи политички модел управљања, већ какве импликације на безбедност имају демократски, а какве неки други облици друштвено-политичких уређења, односно они фактори који га чине. Већ је указано да Кина која има социјалистичко друштвено-економско уређење и једна је од највећих економских и војних сила, није земља у којој се поштују људска права, тако да се тешко може говорити о економским и демократским слободама, а посебно људској безбедности у оквиру њих. Према томе, демократија није једини услов развоја, али може да буде важан показатељ економских слобода и економске безбедности. Уопштено речено, успешан развој државе је много шири појам од демократије и економије, јер обухвата све сегменте система и има велике импликације на безбедност на свим нивоима.¹⁶

Управо се дешава да наметање демократије у друштвима која почивају на другим вредностима, доводи до неуспеха у реформама и на крају ескалације сукоба (Либија, Ирак, Грузија). Демократија се не намеће, демократија мора да се прихвати, као друштвена парадигма и услов свеукупног развоја. У сиромашном и углавном необразованом становништву неразвијених земаља, где је пуко преживљавање и борба за храну примат, тешко је причати о демократији. Уколико се посматра кроз државотворни приступ, овај став Копенхагенске школе јесте приватљив и ауторитарне, недемократске државе можда имају најефикасније системе одбране граница и очувања суверенитета државе, али у овом раду се говори о свим нивоима безбедности, укључујући и људску безбедност, тако да су демократски фактори битан сегмент не само људских права и слобода, већ и људске

---

¹⁶ У свом тексту "Демократија је понекад идиократија" из 2016. године, Др. Мидхат Риђановић је критикујући демократију као облик владавине навео реченицу која поједностављено описује сву сложеност феномена безбедности гледано кроз призму демократије и економије: "Каква је корист од слободе говора ако нисте слободни да једете?!" (Riđanović, 2016)

безбедности. Стручни и научни дискурс о одрживости демократије и либерализма је посебна тема, која отвара врата широкој дебати у међународним односима, али није тема ове дисертације.

Табела 34. Ранг држава према демократским факторима

Демократски индекс 2020	Ранг 167	Изборни процес и плурализам	Функционалност Владе	Политичка партиципација	Политичка култура	Цивилне слободе
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
3	ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
	СРБИЈА	високо	високо	средње	високо	ниско
				високо	ниско	високо

Према Демократском индексу све издвојене државе рангиране су међу првих 12 најбољих, што значи да демократија игра важну улогу у развоју државе и њене безбедности. Најбоље су оцењени фактори изборног процеса и плурализма, функционисања владе и цивилне (грађанске) слободе (Табела 34). Јасно је да без грађанских слобода, нема ни слободних и фер избора, што аутоматски руши темеље демократског друштва и што је још важније, легитимитета власти. Једино демократски, легитимно изабрана влада има интегритет, односно подршку од стране грађана. Сем у Норвешкој политичка партиципација није висока у овим земљама, чак ни у Аустралији где постоји законом регулисано обавезно гласање на изборима, што значи да политичко учешће не игра важну улогу у развоју и изградњи државе и друштва. Грађанска и политичка права и слободе јесу важан фактор безбедности, односно слобода избора да се то право користи или не. Демократска политичка култура је социјални фактор који доприноси да изборни процес прође у складу са нормама и усвојеним вредностима демократије, што омогућава мирну смену власти и не дестабилише функционисање владе, нити државне организације као система.

Власт која мора да се суочава са унутрашњим политичким проблемима, не може на адекватан начин ни да реагује на спољашње претње, а често је приморана на спољну интервенцију и мешање међународне заједнице у унутрашња питања једне државе. У том смислу су грађанске слободе и права, као и демократија западног система прихваћене као универзалне вредности које су изнад државе и њене суверености.

5.6 ИНДЕКС СЛАБОСТИ ДРЖАВА

Већ 60 година Фонд за мир је светски лидер у развоју практичних алата и приступа за смањење сукоба. Индекс слабости држава Фонда за мир (*Fragile state index (FSI), Fund for Peace*) користи друштвено-научни оквир и софтверску апликацију како би сачинио процену политичког ризика и рано упозоравање на сукоб доступно доносиоцима политика и широј јавности (FSI, 2020). Индекс слабости држава анализира слабости држава кроз 4 подфактора I реда са 12 подфактора II реда (FSI, 2020):

1. кохезиони (безбедносни апарат, фационализоване елите и групне притужбе);
2. економски (економски пад, економска неједнакост и одлив радне снаге);
3. политички (легитимност државе, јавне услуге и људска права) и
4. социјални (демографски притисци, избеглице и спољна интервенција).

Сваки од ових подфактора има 3-5 скупова индикатора. Најмање слабе државе или стабилне државе носе најмањи број ризика, због чега спадају на дно листе по слабости, али је за потребе овог истраживања ранг посматран уназад, тако да последња 178 држава која има најмање слабости је, у суштини, прва (1) по стабилности.

Фонд за мир прикупља хиљаде извештаја и информација из целог света, у којима је детаљно приказан постојећи социјални, економски и политички притисак са којим се суочава свака од 178 земаља. Постојећи квантитативни скупови података, углавном од међународних и мултилатералних статистичких агенција (као што су Уједињене нације, Светска банка и Светска здравствена организација) идентификовани су зато што статистички представљају аспекте кључних показатеља (FSI, 2020). Фонд за мир прикупља податке и из националних институција и агенција, медија, анкета и истраживања и укрштањем више извора оцењује колико ти фактори указују на одређене карактеристике државе (људска права, изборни процес, економске слободе, итд).

Методологија која је коришћена у овој опсежној анализи фактора слабости/стабилности састоји се из систематизације и укрштања квантитативних и квалитативних података до којих се долази на три начина (FSI, 2020):

Анализа садржаја (data science): Сваки од дванаест подфактора подељен је на индикаторе, а за сваки од њих стотине логичних фраза претраживања, који се примењују на глобалне медијске податке да би се утврдио ниво уочљивости питања за сваки од тих подфактора у свакој земљи. Сирови подаци, које доноси агрегатор комерцијалног садржаја, укључују медијске чланке, истраживачке извештаје и друге квалитативне податке прикупљене из преко 10.000 различитих извора на енглеском језику широм света (FSI, 2020: 40). Ова метода је јако значајна, јер укрштањем са квантитативним подацима могу бити извор важних информација и података значајних за ток истраживања.

Квантитативни подаци: Постојећи квантитативни скупови података, прикупљени углавном од међународних и мултилатералних статистичких агенција (као што су Уједињене нације, Светска банка и Светска здравствена организација) идентификовани су због њихове способности да статистички представљају аспекте кључних фактора слабости/стабилности (FSI, 2020: 40). Квантитативни метод је незаобилазна истраживачка техника, који нам пружа увид у јасне, мерљиве елементе истраживане појаве, али као статистички или прост нумерички податак, не даје нам довољно простора за експланаторан, а некад чак ни дескриптиван потенцијал изучаваног фактора. Зато се квантитативни подаци допуњују квалитативном анализом, као најважнијим истраживачким алатом у друштвеним наукама.

Квалитативни преглед: тим истраживача друштвених наука независно прегледава сваку од 178 земаља, пружајући оцене засноване на кључним догађајима из те године, у поређењу са претходном. Уважавајући да сваки скуп података и приступ имају различите снаге и слабости, овај корак помаже да се покупе динамична годишња кретања кроз различите показатеље (FSI, 2020: 40). Веома значајно за истраживачки процес јесте и то што Фонд за мир има јасан увид у предходна истраживања, при чему олакшава компаративну анализу промена које захватају државе из године у годину и директно утичу на периодично оцењивање и ранг.

Ови скупови података се интегришу на начин који користи предности различитих приступа. То помаже да се осигура да инхерентне слабости, празнине или пристрасности у једном извору проверавају другим. Квалитет анализе је у методолошкој строгости и систематској интеграцији широког спектра извора података (FSI, 2020). Фонд за мир у овом извештају анализира широке групе фактора развоја и стабилности и један је од најпоузданији истраживачких институција, јер систематизовано прикупља и обрађује податке из свих

области које граде политичку стабилност, самим тим и безбедност на свим нивоима. Овај извештај има добру теоријску подлогу у Копенхагенској школи и секторском приступом, јер за разлику од други извора података, укључује све факторе од социјалног, економског до политичког, а кроз подфакторе анализира и војну димензију, тачније службе безбедности и њихову улогу у целини.

5.6.1 Кохезиони подфактор

Кохезиони подфактор обухвата три подфактора који обухватају безбедносни апарат, фационализоване елите и групне притужбе (Табела 35).

Табела 35. Кохезиони подфактор

Индекс слабости држава		КОХЕЗИОНИ ФАКТОР		
		Безбедносна апаратура	Фационализоване елите	Групне притужбе
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	високо
3	ШВЕДСКА	високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	високо	веома високо	високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	високо	високо
	СРБИЈА	високо	ниско	средње

Када је у питању кохезиони подфактор као што се види у табели 34, све издвојене државе високо су рангиране према свом подфакторима. Посебно је значајан веома висок ранг према подфактору фационализоване елите, што указује да ове државе немају политичке елите које имају екстремне националистичке, верске или дискриминационе говоре, такозване говоре мржње. То значи да ове државе цене национални идентитет, али и културне, верске, етимолошке и друге разлике, као и висок степен толеранције, који показује подфактор групне притужбе. С друге стране, када су у питању оружане унутрашње и спољне претње, као што је показала и војна моћ, све државе су високо рангиране и самим тим безбедне.

1. Подфактор II реда *Безбедносног апарата* разматра безбедносне претње држави. Како држава једина има право (монопол) на употребу оружане силе, угрожавање безбедности односи се на оружане претње. Преовладавајући облик политичког организовања у савременом међународном систему је територијална држава, која је очигледно главни референтни предмет политичког сектора (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Треба разликовати безбедносни апарат усмерен на оружане претње споља – војска и усмерен ка унутрашњим претњама и чувању закона – полиција. Само политичка елита, односно власт може да донесе одлуку о употреби оружане силе, а једино војска и полиција имају монопол над коришћењем оружане силе. У томе се види блиска спрега политичког и војног фактора. Показатељ *безбедносног апарата* ФСИ врши оцењивање кроз различите индикаторе: монопол над употребом силе, доступност оружја, односа безбедности и грађанства и цивилне контроле, разматра безбедносне претње држави, које се односе на оружане сукобе, као што су бомбашки напади, смртни исходи повезани са борбама, паравојне формације, побуњенички покрети, побуне, пуч или тероризам (Mišev, G. 2020).

Подфактор *безбедносног апарата* такође узима у обзир озбиљне кривичне индикаторе, као што су организовани криминал и убиства, али и уочено поверење грађана у националну безбедност. *Индекс слабости држава* такође узима у обзир доступност оружја, ширење независних милиција, навијачких снага или група плаћеника који оспоравају монопол државе на употребу силе (FSI, 2020). Овај подфактор обухвата и поверење грађана у безбедносне снаге (војску и полицију), као и степен њихове професионализације и

могућности за цивилну контролу. У том смислу безбедност појединца кључна је полуга државног система и њене могућности да осигура безбедност сваком грађанину.

Постоји неколико фактора који се приписују високој стопи криминала. Високе стопе криминала виде се у земљама или областима са високим нивоом сиромаштва и ниском доступношћу посла. Строга полицијска примена и строге казне имају тенденцију да смање стопу криминала. Постоји снажна корелација између старости и злочина, с тим што већину кривичних дела, посебно насилних злочина, чине особе старости између 20 и 30 година. Земље попут Аустрије нема високу стопу криминалитета, али има доста евидентираних ситних кривичних дела попут отимања ташни или џепарења (Numbeo, 2021). Безбедност (као субјективни осећај) појединца, али и објективно безбедни услови у којима он живи, тиме постају првенствена брига државе. Несигурни грађани неефикасни су у раду, у животним активностима, бивају подложни манипулацијама и у крајњој линији склонији активностима за које сматрају да ће им обезбедити сигурност и благостање, макар оне биле и нелегалне (Bosković & Janković, 2013: 121). Наравно, криминал као и тероризам, везани су за сиромаштво и незадовољства грађана својим социо економским статусом. Незадовољство кулминира грађанским и политичким протестима, који ескалирају сукобима. Зато је развој државе, како на економском, друштвеном, тако и политичком нивоу од круцијалне важности за безбедност.

Овај подфактор укључује следећи скуп индикатора (FSI, 2020):

Монопол над употребом силе

- Да ли је војска под цивилном контролом?
- Постоје ли приватне милиције чије су активности усмерене против државе?
- Постоји ли паравојна активност?
- Постоје ли приватне армије за заштиту имовине?
- Да ли у држави делују герилске снаге? Да ли они контролишу територију?

Однос безбедности и грађанства

- Да ли се полиција сматра професионалном?
- Да ли је насиље често спонзорисано од стране државе и политички мотивисано?
- Да ли се влада ефикасно бори против било какве побуне или угрожавања безбедности?

Сила

- Да ли војска и полиција одржавају на законит начин користе силу?
- Постоје ли оптужбе за бруталност полиције?

Оружје

- Да ли постоји велика доступност оружја?
- Постоји ли адекватан план за демобилизацију, разоружање и реинтеграцију бивших бораца?

2. *Фационализоване елите* - узима у обзир фрагментацију државних институција по етничкој, класној, расној или верској линији. Тачније, овај подфактор II реда оцењује националистичку политичку реторику владајућих елита, често у смислу национализма, ксенофобије, иредентизма, говора мржње (FSI, 2020). Управо овај подфактор доприноси схватању значаја политичке елите, која коришћењем националистичке политичке реторике секуритизује одређену појаву или догађај као безбедносну претњу. Генерисањем и управљањем бригом и страховима људи лако је произвести негативне консеквенце на изазивање осећаја угрожавања безбедности.

С друге стране, овај подфактор II реда укључује и мерење социјалне кохезије и културолошког фактора, као и националног идентитета, који у екстремним случајевима може да има негативну конотацију изазивајући верске, етничке и друге поделе. Веома значајно је што овај подфактор изучава и економске параметре и расподелу ресурса и као последицу тога могуће социјално раслојавање. Како наводи Волерштајн подела становништва на класе релативне привилегованости често има облик етно-националних групација. Етно-нације, баш као и друштвене класе, формирају се, консолидују се, дезинтегришу се или раздвајају и непрестано се изнова формирају (Wallerstein, 2000). Због тога је важно достићи национални консензус и друштвену кохезију, што није могуће у земљама високе поларизације и социјалног раслојавања, чију супротност подржавају фационализоване елите. Сви ови подфактори могу озбиљно да наруше социјеталну безбедност, јер су извор политичке нестабилности и друштвених конфликта. Због секуритизације одређеног питања политичке елите могу да дестабилизују читав државни систем и легитимишу употребу ванредних мера.

Константним наметањем одређених флоскула (напр. Велика Албанија, фашисти, усташе, итд) од стране носиоца власти ствара се искривљена стварност и негативна друштвена свест, а саме речи временом постају окидач за мобилисање друштвених група и стварање друштвеног незадовољства и конфликта. Теоретичари као што је Ивона Јевкес полазе од појма "морална паника". Он се односи на јавне и политичке реакције на мањинске или маргинализоване појединце или групе које изгледају као да представљају неку врсту претње консензуалним вредностима и интересима (Jewkes, 2004). Изазивање тзв. моралне панике јесте начин креирања јавне свести и управљања масама. Према овом фактору види се да је секуритизација језичка конструкција и политички алат за стварање одређене парадигме друштвеног стања, која углавном није ни утемељена у друштву и нацији једне државе.

Као пример може се навести Уједињено Краљевство које је у периоду Брежита претпело екстремне политичке поларизације, која се огледа у порасту фактора *Фационализоване елите*. Фонд за мир показао је да се референдум о Брежиту догодио након петогодишњег тренда погоршања индикатора кохезије (који укључује безбедносну апаратуру, групне притужбе и фационализоване елите), указујући на дубоке социјалне, економске и политичке поделе које су претходиле и биле независне од кампање за Брежит (FSI, 2020: 18). Ово показује колико је друштвена кохезија битан услов за политичку стабилност. Креирање политичких циљева, усмерених ка мењању друштвене свести, умногоме може да дестабилизује традиционални концепт на коме почива једна стабилна држава као што је Велика Британија. Референдум о Брежиту променио је економски правац, који почива управо на либералном моделу слободног протока људи, робе и капитала. Евидентно је да сурова борба за економски просперитет указује да неолиберални концепт захтева темељне промене и да је глобализација почела да показује и негативне ефекте на развој и саму безбедност (миграција, осиромашење, висока поларизација).

Поред законодавног оквира који овај подфактор истражује, процес слободних и поштених избора дају легитимитет и интегритет власти. Што је веће поверење у изабрану Владу, веће су шансе за секуритизовање одређене теме као безбедносне претње. Улога политичких лидера посебно долази до изражаја у ванредним стањима. Одлучивање у условима кризе је по правилу централизовано и искључиво у рукама централног руководства. Криза може вођу ослободити стега које у нормалним околностим спутавају његову способност да утиче на догађаје или доведе до промене у спољној политици (Kegli Jr & Vitkof, 2006). У ванредним стањима, политичке одлуке не доводе се у питање зарад виших циљева као што је осигуравање безбедности. Као што се видело на примеру демократског фактора, милиони људи широм света током 2020. године прећутно су прихватили ограничавање слободе кретања. Свака власт окупила је један број стручњака (епидемиолога, доктора, вирусолога)

који су прописивали безбедносно заштитне мере и као реч стручњака народ је прихватио забране и ограничења.

Подфактор фационализоване елите укључује 4 (четири) скупа индикатора којима се мери снага или слабост (FSI, 2020):

Представничко лидерство

- Да ли је руководство поштено изабрано? Да ли је руководство легитимни представник становништва?
- Постоје ли фационализоване елите, племенске елите и/или рубне групе? Колико су моћни?
- Постоји ли процес политичког помирења?
- Да ли је војно лице представник становништва? – нема прецизнијег објашњења

Идентитет

- Постоји ли осећај националног идентитета? Постоје ли снажна осећања национализма? Или постоје позиви за сепаратизам?
- Постоји ли говор мржње путем радија и медија?
- Да ли су превладавају религиозни, етнички или други стереотипи и да ли постоји жртва варања?
- Постоји ли међукултурално поштовање?

Расподела ресурса

- Да ли је богатство концентрисано у рукама изразите мањине?
- Постоји ли растућа средња класа?
- Да ли било која група контролише већину ресурса?
- Да ли су ресурси поштено распоређени? Да ли влада адекватно распоређује богатство кроз порезе?

Равноправност и једнакост

- Да ли су закони демократски и разумни?
- Да ли је систем репрезентативан за становништво?

3. Подфактор II реда *Групне притужбе* фокусиран је на поделе и расцепе између различитих група у друштву – посебно поделе засноване на друштвеним или политичким карактеристикама – и њихову улогу у приступу услугама или ресурсима и укључивању у политички процес. Одређене друштвене групе се могу осећати угроженим јер им је ускраћена аутономија, самоодређење или политичка независност на коју верују да имају право. Овај подфактор обухвата случајеве када државни органи одређене друштвене групе издвајају за прогон или репресију. Такође, групне притужбе обухватају постојање друштвене свести да је одређена група стекла богатство, статус или моћ „нелегитимно“, што се може манифестовати у појави ватрене реторике и стереотипних или националистичких политичких говора (FSI, 2020).

Овај фактор прати извештавање (уколико постоји) о етичкој, расној или верској подели, као и адекватне механизме помирења и сарадње после сукоба. Ово је значајно посебно у регионима који имају дугу историју сукоба, као начин да се измере преостале тензије или, с друге стране, потенцијал за развој и мир (FSI, 2020). Управо за овај фактор добар пример је бивша Социјалистичка Федеративна Република Југославија, иза које је остало шест (6) држава и превазилажење нетрепелности између народа различитих ентитета, уз стварање механизма за изградњу мирног региона после вишегодишњих сукоба. Често из рата излазе и ратни профитери, политичке елите, чије богатство такође може да буде покретач друштвеног

незадовољства. У свако случају, тамо где постоји верска и етничка подела, често долази до нетрпељивости, чак и репресије државних органа, што резултира незадовољством и сукобима. Због тога је подфактор Одговор након сукоба веома важан за безбедност и стварање услова за несметани раст и развој.

Индикатори којима се мери овај подфактор су следећи (FSI, 2020):

Одговор након сукоба

- Да ли постоји процес истине и помирења и да ли је потребан?
- Да ли су групе поново интегрисане?
- Постоји ли план обнове и развоја?
- Да ли су надокнађене жртве прошлих злочина (или постоји план)?
- Да ли се ратни злочинци хапсе и процесуирају?
- Да ли је одобрена амнестија?

Равноправност

- Да ли постоји правична и ефикасна расподела ресурса?

Поделе

- Постоје ли осећаји/извештаји о етничкој и/или верској нетрпељивости и/или насиљу?
- Да ли су групе потлачене или се осећају потлачено?
- Да ли постоји историја насиља над групом или групним притужбама?
- Какви су међусобни и/или међуетнички односи?
- Постоји ли слобода вероисповести у складу са законима и да ли их друштво практикује?
- Постоје ли извештаји о верско мотивисаном насиљу?

Комунално насиље

- Да ли се извештава о будној правди?¹⁷
- Постоје ли извештаји о масовном насиљу и/или убиствима?

5.6.2 Политички подфактор

Као што тврде представници Копенхагенске школе, политички сектор је најшира категорија, јер свака безбедност може да се подведе под политичку безбедност. Било да постоји кршење грађанских слобода и права, одређених видова (верске, етничке, националне, класне или полне) дискриминиције, било да због еколошких деградација долази до оскудице ресурса, сви ови изазови, ризици и претње безбедности могу да изазову немире и конфликте који имају политички аспект безбедности.

Циљ политичких сукоба јесте насилна смена власти. Због тога овај подфактор разматра подфакторе: легитимитет државе, јавне услуге и грађанска права (Табела 36). Ово нису независне категорије, јер заштитом грађанских права и слобода, ефикасним пружањем јавних услуга, не доводи се у питање ни легитимност државе, односно владе, која се стиче демократским изборним циклусом.

---

¹⁷ Термин „будна правда“ односи се на случајеве када су грађани незадовољни судским одлукама или чак и пре доношења одлука, услед осуде јавног мњења за починиоца, узимају правду у „своје руке“ и кажњавају починиоца неког кривичног дела (обично физичким насртањем, каменовањем и тежим облицима насиља).

Табела 36. Политички подфактор

Индекс слабости држава	ПОЛИТИЧКИ ФАКТОР			
	Легитимитет државе	Јавни сервис	Људска права	
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо
3	ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	високо	високо

Као што се види у табели 36, све државе су високо позициониране према свим задатим подфакторима. Ово су веома значајни показатељи, јер је легитимитет владе најважнији фактор када је у питању с једне политичка стабилност, с друге стране јавне услуге. Људска права су гарантована Уставом и законима, али не значи и да су поштована, пре свега политика права и слободе учествовање и бирање на изборима. Очигледно да су ово једни од најважнијих пофактора развоја, који осигуравају безбедност.

1. Подфактор II реда *Легитимност државе* - узима у обзир репрезентативност и отвореност власти и њен однос према грађанима. Показатељ разматра ниво поверења становништва у државне институције и процесе и оцењује ефекте тамо где то поверење изостаје, а које се манифестују кроз масовне јавне демонстрације, трајну грађанску непослушност или пораст оружаних побуна (FSI, 2020). На пример, Ирак је од 1946. године до данас доживео више политичког насиља него било која друга држава на свету (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). Овај подфактор такође разматра способност државе да штити грађане од могућих насилничких група, односно ниво друштвене безбедности може укључивати способност државе да заштити своје грађане, попут заштите од тероризма и насиља, кроз перципирану ефикасност полиције (FSI, 2020). За легитимност државе важни су индикатори који показују поверење становништва у своју владу, због чега овај подфактор укључује мерење нивоа корупције и транспарентности обављања јавних функција. Висок ниво корупције указује на неефикасност владе да реши системске проблеме у државној организацији и ствара неповерење грађана у институције, које треба да буду окоснице демократског, отвореног друштва и стуб права и слобода сваког грађана. Копенхагенска школа указује на основне функције власти као битан фактор политичке безбедности, а у које спадају администрација, закони, одржавање реда и мира.

Политичко насиље настаје онда када су остали индикатори у негативној констелацији, од економије, пре свега економске неједнакости и поларизације друштва, ограниченост демократских права и процедура, нелегитимности изборног процеса (чиме се ускраћују могућности да се све то промени), а све ово се додатно појачава како етичким, националним или верским факторима, односном недостатком социјалне кохезије и демократске политичке културе.

Иако показатељ легитимности државе не доноси нужно пресуду о демократском управљању, он узима у обзир интегритет избора на којима се одржавају (попут погрешних или бојкотованих избора), природу политичких транзиција и тамо где нема демократских избора, степен до кога влада представља становништво којим управља. Показатељ узима у обзир отвореност власти, посебно отвореност владајућих елита на транспарентност, одговорност и политичку заступљеност, или обрнуто нивое корупције, профитирања и маргинализације, прогона или искључивања опозиционих група на било који други начин (FSI, 2020). Овај подфактор не укључује истраживање страног утицаја и лобистичких група, јер њихово постојање озбиљно угрожава легитимност државе и власти. Ту се доводи у питање разлика између формалне и фактичке суверености и слободе управљања државном организацијом и

независно креирање дугорочних јавних политика. У том смислу, поред унутрашње легитимности, Копенхагенска школа указује и на значај спољне легитимности, односно спољно признавање државе (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Наравно, ова два процеса су у узајамној вези, јер само легитимно изабрана Влада, на поштен и фер изборима, која ефективно и ефикасно врши власт на целокупној територији државе, може бити препозната и призната као члан међународне заједнице. Управо због недостатака сваке групе фактора, користимо њихову комбинацију и укрштање, како би добили најбоље факторе развоја, које имају импликације на безбедност.

Подфактор легитимност државе укључује пет скупова индикатора, које се баве различитим политичким питањима (FSI, 2020):

Поверење у политички процес

- Да ли влада има поверење народа?

Политичка опозиција

- Да ли су се догодиле демонстрације?
- Да ли је дошло до нереда или устанка?

Транспарентност

- Постоје ли докази о корупцији од стране владиних службеника?
- Да ли се сматра да су корумпирани државни и/или локални званичници?

Отвореност и правичност политичког процеса

- Да ли све странке уживају политичка права?
- Да ли је члан владе представник становништва?
- Да ли је било недавно мирних смена власти?
- Да ли транспарентна промена власти има дугу традицију?
- Да ли се избори сматрају слободним и фер?
- Да ли су избори праћени и пријављени као слободни и фер?

Политичко насиље

- Постоје ли извештаји о политички мотивисаним нападима, атентатима?
- Постоје ли извештаји о оружаним побуњеницима и нападима?
- Да ли је било терористичких напада и колика је вероватноћа?

2. Подфактор II реда *Јавне услуге* односи се на постојање основних државних функција које служе људима. Овај подфактор укључује пружање основних услуга, као што су здравство, образовање, вода и санитарне услуге, саобраћајна инфраструктура, електрична и топлотна енергија, интернет. Такође разматра ниво и одржавање опште инфраструктуре до те мере да процени колико би њено одсуство негативно утицало на стварни или потенцијални развој земље (FSI, 2020). У том смислу, друштвена безбедност уско је повезана, али се ипак разликује од политичке безбедности (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Да би постигла максималну безбедност, држава мора и ефикасно извршавати задатке који се очекују од надлежне владе и одржавати легитимитет, тако што се начин на који обавља те задатке од стране грађана доживљава као праведан и правичан (друштвена интеграција) (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017). У том смислу, државне институције јесу сервис грађана. Ова стабилност и ефикасност јавних услуга односи се и на ванредне ситуације, као што су природне катастрофе, епидемије и начини на који се држава организује кроз институције, али и степен друштвене кохезије и солидарности, који може бити кључан фактор у оваквим ситуацијама.

Када се истражује подфактор јавних услуга, он се односи и на приступ ресурсима, од хране, воде и енергената, до приступа образовању и здравственим услугама без полне дискриминације (овај подфактор не узима у обзир дискриминацију засновану на верској или етничкој основи, већ су ти индикатори део кохезионог подфактора/групне притужбе). Као што је и приказано у одељку Глобални проблеми и њихове импликације на безбедност, неједнака дистрибуција ресурса и недостатак основних животних намирница и услуга, јесте озбиљан показатељ сиромаштва. Недостатак људске безбедности као последица сиромаштва (право на живот, образовање, здравље, посао, развој) рађа велика незадовољства, која се испољавају кроз друштвено и политичко насиље. Оно што је значајно јесте да овај подфактор наглашава образовање и доступност здравствених услуга као значајан индикатор јавног сервиса. Поново се показује да незадовољство, које кулминира насиљем и сукобима никако није последица једног фактора, већ узрок има у низу индикатора који показују негативан тренд у осигуравању бројних фактора безбедности, а захвата економију, политику, друштво, екологију.

Пет скупова индикатора чине овај подфактор веома сложеним за испитивање и оцењивање (FSI, 2020):

Опште пружање јавних услуга

- Да ли постоји једнак приступ јавним услугама?
- Који су општи услови јавних услуга?

Здравље

- Постоји ли адекватан приступ лековима?
- Постоји ли адекватан број медицинских установа за све људе?
- Постоји ли адекватан број медицинских радника за становништво?
- Која је стопа смртности одојчади - стварна и пројектована?
- Да ли постоји приступ одговарајућем снабдевању питком водом?
- Да ли је санитарни систем адекватан?

Образовање

- Колики је ниво уписа у школу? Да ли се разликује по полу?
- Које су стопе писмености? Да ли се разликује по полу?

Животно станиште

- Да ли сиромашни имају приступ становању?
- Да ли су трошкови становања у складу са економијом?

Инфраструктура

- Да ли су путеви адекватни и безбедни?
- Постоје ли адекватни аеродроми за одрживи развој?
- Постоје ли адекватне пруге за одрживи развој?
- Да ли постоји адекватна понуда енергената?

3. **Људска права** су важан политички подфактор II реда који разматра однос државе и њеног становништва у мери у којој су основна људска права заштићена, а слободе поштоване. Показатељ разматра да ли постоји раширена злоупотреба законских, политичких и социјалних права, укључујући и права појединаца, група и институција (нпр. узнемиравање штампе, политизација судства, унутрашња употреба војске за политичке циљеве, репресија против политичких противника) (FSI, 2020). Овај подфактор се управо односи на људску (појединачну) безбедност кроз заштиту елементарних људских права и слобода почевши од права на живот, слободу кретања и изражавања до слободе вероисповести. Наравно, за ове

индикаторе базичан је законодавни оквир, али и перцепција људи о стварном стању, јер се регулаторни оквир и спровођење закона не подударају увек. У том смислу, кључни аспект овог подфактора јесте владавина права и независно судство, како би не само предупредили кршење основних права и слобода, већ тамо где се то деси, постоји могућност приговора и правне заштите. Ефикасност судства уједно обезбеђује поверење грађана у правне институције и у само функционисање правосудног система. Такође, то гради и поверење у владу, уколико нема политичког утицаја и мешања у рад судова.

Када су у питању људска права Бузан и Хенсен, цитирајући Сурхеа, сматрају да су Канада, Норвешка и Јапан имале највећи помак у односу на Стратегију UNDP о људском развоју. Владе ових држава повезале су људску безбедност са „угледним прогресивним вредностима деведесетих: људска права, међународно хуманитарно право и друштвено-економски развој заснован на једнакости“. Канадска влада је такође обезбедила финансирање Канадског конзорцијума о људској безбедности: „академске мреже која промовише истраживање о људској безбедности у вези са политиком“, који од 2002. године објављује Билтен о људској безбедности (Buzan & Hansen, 2009: 204). У канадској формулацији концепта, људска безбедност напредује штитећи људе од насилних претњи по њихову безбедност, њихова права или средства за живот. Она је у један концептуални оквир спојила питања која су се раније сматрала дискретним доменима спољне политике: контрола наоружања, људска права, хуманитарна питања, мировне операције, међународна правда и демократско управљање (Small, 2016).

Овај подфактор, у том смислу, разматра избијање политички инспирисаног (за разлику од кривичног) насиља почињеног над цивилима. Такође, гледа на факторе као што су ускраћивање одговарајућег процеса у складу са међународним нормама и праксама за политичке затворенике или дисиденте, и да ли постоје тренутна или нова ауторитарна, диктаторска или војна владавина у којој су уставне и демократске институције и процеси суспендовани или манипулисани (FSI, 2020). Овај подфактор укључује и слободне медије, објективно и слободно извештавање од стране медија, што указује на демократску политичку климу и безбедност.

Подфактор грађанска права укључује сет индикатора којима се врши оцењивање политичког фактора (FSI, 2020):

Грађанска и политичка права и слободе

- Постоје ли комунална, радна, политичка и/или мањинска права и јесу ли заштићена?
- Постоје ли закони о грађанским правима и јесу ли заштићена грађанска права?
- Да ли је право на живот заштићено за све?
- Да ли је слобода говора заштићена?
- Постоји ли слобода кретања?
- Да ли постоји верска слобода?

Кршење права

- Да ли постоји историја системског кршења права од стране владе или других?
- Постоје ли извештаји о мучењу које су вршили држава или групе?
- Постоје ли закони о раду или извештаји о принудном раду или дечијем раду?
- Да ли су групе приморане да се преселе? Постоји ли одговарајућа надокнада?

Отвореност

- Постоје ли независни медији?
- Да ли новинари слободно објављују оптужбе против оних на власти?
- Да ли постоји једнак приступ информацијама?

Правда

- Ако права нису заштићена, постоји ли правни систем у којем се могу обратити?
- Да ли оптужени добијају фер и благовремено суђење? Да ли је ово једнако за све?
- Постоје ли оптужбе или извештаји о самовољним хапшењима?
- Постоје ли оптужбе или пријаве о незаконитом притвору?
- Какви су услови у затвору?

Равноправност

- Постоји ли процес и систем који подстиче поделу политичке власти?

5.6.3 Социјални подфактор

Социјална политика је присутна увек када постоји нека колективна политичка акција усмерена на решавање социјалних проблема (Esping-Andersen, 1999: 34). У овај подфактор спадају: демографски притисци, избеглице и расељена лица и спољна интервенција (Табела 37). Миграције (мигранти, избеглице, расељена лица) свакако врше притисак на ресурсе у домицилном месту и често наглашавају веч постојеће поларизације друштва, због чега долази до изражавања незадовољства и грађанских немира, које често ескалирају политичким притисцима и спољном интервенцијом. Ескалација сукоба последњих година на подручју Блиског Истока изазвао је велике таласе избеглица, који су преко Турске, Грчке и Републике Србије дошле на тло Европе. Анализиране државе високо су рангиране по питању демографског притиска, пре свега јер су миграције традиционално усмерене углавном ка земљама Централне Европе, пре свега Немачку и Аустрију.

Табела 37. Социјални подфактор

Индекс слабости држава		СОЦИЈАЛНИ ФАКТОР		
		Демографски притисак	Избеглице и расељени	Спољна интервенција
1	НОРВЕШКА	веома високо	високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	високо	веома високо
3	ШВЕДСКА	веома високо	високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	високо	веома високо
	СРБИЈА	високо	ниско	Средње

Као што се види на табели 37. по питању спољне интервенције све државе су веома високо рангиране, што значи да државе самостално воде своју унутрашњу и спољну политику, а Влади је признат међународни легитимитет. Такође, природни ресурси су једнако распоређени и не постоји опасност концентрација становника и притисак на одређене ресурсе. Здрава пијаћа вода, доступност хране и здравствена заштита део су овог подфактора који је високо оцењен код свих изабраних држава. Када су у питању избеглице и расељена лица, јасно је да су европске државе под утицајем избеглица из Азије и Африке, али опет све су државе високо рангиране и безбедне од већег прилива избеглица. У том смислу је значајан и регионални фактор, односно да су све државе у мирним регионима, без сукоба у околним државама.

1. Подфактор II реда *демографских притисака* разматра притиске на државу која произилази из самог становништва или окружења око њега. На пример, показатељ мери притиске становништва који се односе на снабдевање храном, приступ безбедној води и другим ресурсима који одржавају живот или здравље, попут превенције болести и епидемија. Показатељ узима у обзир демографске карактеристике, као што су притисци високих стопа

раста становништва или искривљене дистрибуције становништва, попут „младости или пораста становништва“, или оштро различите стопе раста становништва међу конкурентним социјалним групама, признајући да такви ефекти могу имати дубок друштвени утицај, економске и политичке ефекте. Поред становништва, показатељ такође узима у обзир притиске који произлазе из природних катастрофа (урагани, земљотреси, поплаве или суше) и притиске на становништво од опасности по животну средину (FSI, 2020).

Овај подфактор највише погађа земље Трећег света, где поред оскудице ресурса и деградације животне средине услед климатски промена, постоји и висок наталитет, који подстиче раст становништва. Због недостатка ресурса и елементарних услова за живот, често долази до миграција управо у потрази за бољим животом, што додатно врши притисак на ресурсе одређеног места или региона. Социјална поларизација која настаје због неравномерне расподеле ресурса, је најозбиљнији узрок незадовољства и често добија политичку конотацију, јер немогућност владе да обезбеди квалитетне животне услове, изазива грађанске протесте и немире. Сиромаштво је директно узроковано неадекватним условима образовања, као и ограниченим или недосупним здравственим услугама.

С друге стране у земљама у којима је дистрибуција ресурса и добара релативно равномерно распоређена и у складу са одрживим растом становника, демографски притисци нису сувише велики, нити их је немогуће амортизовати и на адекватан начин анулирати. Самим тим нема великог незадовољства, сем уколико класна подела усред неравномерне дистрибуције капитала додатно не дестабилизује односе у друштву. Урбанизација која је пратећа појава глобализације такође врши одређени притисак на градове, што затева адекватан одговор носиоца власти, како би избегли незадовољства и друштвене сукобе.

За разлику од других фактора развоја, индекс слабости држава разматра и питања заштите животне средине и очувања ресурса. Један од индикатора слабости/стабилности јесте управо решавање проблема насталих услед климатских промена, због чега се овај подфактор бави питањима дугорочног планирања и стратешког управљања природним ресурсима, као и правовременим одговорима на природне катастрофе. Већ дуже време у стручним и научним дискурсима води се озбиљна дебата о климатским променама, пре свега као безбедносног проблема. Поред уништавање имовине и инфраструктуре, све чешће еколошке катастрофе (полаве, суше, урагани) односе и бројне људске животе. Такође, суше су велики узрок сиромаштва, пре свега у земљама афричког континента, где су миграције сасвим уобичајена појава.

Индикатори којима се мере демографски притисци дати су у неколико широких области (FSI, 2020):

Становништво

- Да ли је стопа раста становништва одржива?
- Да ли неједнака густина насељености врши притисак на одређена подручја државе?
- Која је стопа смртности одојчади - стварна и пројектована?
- Да ли је велики број напуштене деце - сирочади?

Јавно здравље

- Постоји ли систем за контролу ширења болести, пандемије?
- Да ли постоји велика вероватноћа или постојање епидемијских болести?

Храна и исхрана

- Да ли су резерве хране довољне уколико дође до потенцијалног прекида у снабдевању?
- Постоји ли вероватноћа суше?

- Постоји ли краткорочна несташница хране или дугорочна глад?
- Постоје ли дугорочни недостаци хране који утичу на здравље?

Околина

- Постоје ли политике заштите животне средине и да ли су постојеће праксе одрживе?
- Да ли се природне катастрофе уобичјене (понављају се)?
- Ако се догоди природна катастрофа, постоји ли адекватан план за реаговање?
- Да ли је дошло до крчења шума и да ли постоје закони за заштиту шума?

Ресурси

- Да ли су постојећи ресурси конкурентни?
- Постоји ли конкуренција у земљи и постоје ли закони за арбитражу спорова?
- Да ли постоји приступ одговарајућем снабдевању питком водом?

2. Показатељ за *избеглице и интерно расељена лица* мери притисак на државе узрокован присилним расељавањем великих заједница као резултат друштвених, политичких, еколошких или других узрока, мерење расељавања унутар држава, као и избегличког прилива у друге. Индикатор мери избеглице по земљама азила, препознајући да прилив становништва може извршити додатни притисак на јавне услуге, а понекад може створити и шире хуманитарне и сигурносне изазове за државу која прима, ако та држава нема способност апсорпције и адекватне ресурсе. Подфактор II реда такође мери интерно расељена лица (ИРЛ) и избеглице по земљи порекла, што означава унутрашње државне притиске као резултат насиља, животне средине или других фактора као што су здравствене епидемије. Ове мере се разматрају у контексту становништва (по глави становника) и времена (из године у годину), признајући да су нека расељена лица или избеглице расељена током дужег временског периода (FSI, 2020).

Овај подфактор мери регионални ефекат, који подразумева утицај суседних држава на стабилност, тј. постојање оружаних сукоба и других видова нестабилности, чији се ефекти могу прелити на суседну државу, што може имати негативне последице како економске, социјалне (миграције), тако и војне. Обрнуто, стабилно окружење омогућава развој билатералне и мултилатералне сарадње у свим доменима, од војске и полиције до привреде (Mišev G, 2020). Међутим, данас избеглице не иду само у суседне земље, већ прелазе на хиљаде километара да би дошли до пожељне дестинације, обично у Европи.

Иако већина извештаја имају регионалне поделе у оквиру својих извештаја, они више служе за мерење развоја држава у оквиру региона, па тако Херитаж фондација, поред светског ранга у свом извештају, има и ранг земаља у оквиру одређеног региона. Међутим, сам положај или припадност одређеном региону није циљ мерења, нити стање у суседним државама као фактор који озбиљно може да угрози или унапреди безбедност и стабилност, како одређене државе тако и региона.

Према извештају Међународне организације за избеглице (ИОМ) због конфликта у Конгу, Јужном Судану и Сомалији велики је пораст избеглица и у Бурундији, Етиопији, Руанди, Судану и Уганди. Само у Кенији постоји највећи избеглички камп са око 600.000 избеглица из Сомалије (ИОМ, 2019). Овај подфактор зато укључује и регионални ефекат, односно опасност од избеглица из земаља у окружењу. Посебним индикаторима овај подфактор мери начине на који држава решава проблем избеглица и интерно расељених лица, да ли постоје адекватни услови за њихово збрињавање и асимилацију. Такође, често су избеглице и мигранти проблем на који указује шира међународна заједница, па у случајевима попут последњих мигрантских криза 2019. и 2021. године, њихово решавање затега заједничко залагање актера међународних односа. Овај подфактор мери и способност владе да решава проблем избеглица без међународне помоћи.

Подфактор избеглице и расељена лица укључују два сета индикатора којима се врши оцењивање (FSI, 2020):

Избеглице

- Да ли ће вероватно да избеглице долазе из суседних земаља?
- Постоје ли ресурси за обезбеђивање могућих и стварних избеглица?
- Да ли постоји довољно избегличких кампова или су избеглице интегрисане у заједнице?
- Постоје ли извештаји о насиљу над избеглицама?
- Да ли су услови сигурни у избегличким камповима?
- Колико је интерно расељених лица у односу на број становника?
- Да ли ће се вероватно повећати број интерно расељених лица у скорој будућности?
- Постоје ли ресурси за обезбеђивање пројектованих и стварних интерно расељених лица?

Одговор на расељавање

- Да ли постоји приступ додатним ресурсима међународне заједнице за избеглице и / или интерно расељена лица?
- Постоје ли планови за пресељење и насељавање садашње ИРЛ и / или избеглица?

3. Подфактор II реда *спољна интервенција* разматра утицај спољних актера у функционисању - посебно безбедносних и економских система државе. У јакој држави генерално се претпоставља да се „национална безбедност може посматрати превасходно у смислу заштите компоненти државе од спољашње претње и мешања“ (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). С једне стране, спољна интервенција се фокусира на безбедносне аспекте ангажовања спољних актера, прикривених и отворених, у унутрашњим пословима државе од стране влада, армија, обавештајних служби, идентитетских група или других ентитета који могу утицати на равнотежу моћи (или решавање сукоба) у држави. С друге стране, спољна интервенција се такође фокусира на економски ангажман спољних актера, укључујући мултилатералне организације, путем великих зајмова, развојних пројеката или стране помоћи, попут текуће буџетске подршке, контроле финансија или управљања економском политиком државе, стварајући економску зависност. Спољна интервенција такође узима у обзир хуманитарну интервенцију, као што је размештање међународне мировне мисије (FSI, 2020).

Међутим, и овај фактор не може да буде независан од других. Бројни случајеви спољног интервенисања, без добре процене осталих фактора показао се као неуспешним. На пример политичка слабост Либије била је прекривена великим приходима од нафте, чиме се куповао социјални мир и друштвена кохезија, која је ослабила под страним утицајем и изазвала креирање негативне друштвене свести и грађанске непослушности према Гадафијевој власти. Међутим спољном интервенцијом и свргавањем Гадафија, испоставило се да револуционарно јединство које је окупило људе на почетку устанка брзо се распало, упркос међународно подржаној влади у Триполију и милионима долара страних инвестиција (FSI, 2020: 28).

Многи теоретичари овај подфактор узимају као показатељ моћи у међународним односима, који велике силе користе за ширење хегемоније и утицаја. Управо Копенагенска школа разликује покривање и пенетрацију, односно спољно мешање применом оружаних снага или економских и политичких мера. Суочена са глобалним изазовима држава сама за себе тешко да може да реши све безбедносне изазове, ризике и претње. Гомилање, посебно унутрашњих проблема, често системски нарушава стабилност државе, па и сам интегритет владе и њену способност да оптимизује и на прави начин реагује на угрожавање безбедности. Тако се

стварају политичке претње (1) унутрашњем легитимитету политичке јединице, који се првенствено односи на идеологије и друге конститутивне идеје и питања која одређују државу; и (2) спољно признавање државе, њена спољна легитимност (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Представници Копенхангенске школе увидели су да оружане снаге немају само функцију очувања граница, већ могу бити ангажоване да подрже мировне операције или хуманитарне интервенције, што је у овом подфактору важан индикатор мерења развоја и безбедности.

Индекс слабости држава наводи следећи скуп индикатора којима се оцењује спољна интервенција (FSI, 2020):

Политичка интервенција

- Постоји ли спољна подршка фракцијама које се супротстављају влади?

Интервенција снага

- Да ли су присутне стране трупе?
- Да ли се дешавају војни напади из других земаља?
- Постоји ли спољна војна помоћ?
- Постоје ли војне вежбе с другим државама или подршка војној обуци из других држава?
- Да ли на терену постоји мировна операција?
- Постоји ли спољна подршка за обуку полиције?
- Да ли се дешавају нелегалне активности/операције?
- Да ли земља прима спољну економску интервенцију или помоћ?
- Да ли земља зависи од економске помоћи?

5.6.4 Економски подфактор

Економски подфактор обухвата подфакторе II реда: економски пад, економску неједнакост и имиграције/одлив радне снаге (табела 38). Према подацима Еуробарометра за 2019. годину, спроведено у 34 земље (чланице и кандидати за чланство у Европској Унији) велико поверење грађана у националне економије имају становници у Холандији (90%) и Шведској (80%) (Eurobarometar, 2019: 27). Један од значајних подфактора јесте економска неравноправност, односно појава социјалног и економског раслојавања. Неравномеран регионални развој утиче на продуктивност и успешан развој целог државног система и главни је узрок сиромаштва. Глобализација као фактор ризика може да доведе до негативне хомогенизације популације, која не спада у кориснике позитивних ефеката глобализације (Ђорђевић, 2007). Сиромаштво осим што доводи до миграција и одлива радне снаге, озбиљан је узок болести, поготово у местима са слабијим системом здравствене заштите и неадекватним хигијенским и санитарним условима. Свакако су те услуге у великим градовима и регионалним центрима много напредније и ефикасније, због чега се ствара однос Центра и Периферије како унутар државе, тако на глобалном нивоу.

У том смислу сиромаштво и болест, као што је раније наведено у оквиру глобалних претњи, изазива појаву незадовољства и често кулминира немирима, протестима и грађанским сукобима, а у свом екстремном виду организованим криминалом и тероризмом. Глад и страх за живот и здравље замењују критичку свест о праву, правди, друштвеним вредностима, па чак искривљују слику стварности, због чега се сиромашна друштва приклањају логици сукоба. То значи да угрожавање појединачне безбедности кроз синергетски потенцијал који појединац налази у друштвеној кохезији око заједничких искривљених вредности, јесте

елементарни покретач угрожавања безбедности. Побуна против политичког система следи као одговор на питање шта је узрок неправног економског и социјалног положаја.

Када се погледа табела 38. види се да су све државе рангиране веома високо, што не значи да је одлив радне снаге или да су регионалне разлике (неправност) високе, већ напротив, да су државе високо котиране јер је економски развој минимализовао неправност, миграције и способност да се држава одупре економском паду. Другим речима, ови подфактори мере способност државе да успешно савлада могуће економске кризе, да постоји регионална правност и самим тим људи не одлазе из земље у потрази за бољим послом.

Табела 38. Економски подфактор

Индекс слабости држава		ЕКОНОМСКИ ФАКТОР		
		Економски пад	Економска неправност	Одлив р.снаге
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо
3	ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	високо
	СРБИЈА	Средње	Високо	Средње

Наравно, одржив развој економије веома је важан за економску безбедност сваке државе. Као што се види у табели 38. према сва три подфактора, све државе су веома високо рангиране. Овде је веома значајан мали одлив радне снаге, што значи да се економија знања цени и да млади људи не желе да напуштају ове земље. У том смислу важан је и једнак економски развој, јер неједнакости и велике социјалне и економске разлике доводе до незадовољства и сукоба. Стабилне финансије и економски систем државе обезбеђује и отпорност на економски пад услед глобалних и непредвидивих економских криза као што су биле 1929. или 2008. године или нафтна криза седамдесетих година прошлог века.

1. Подфактор II реда *економског пада* разматра обрасце прогресивног економског пада друштва у целини, мереног дохотком по глави становника, бруто националним производом, стопама незапослености, инфлацијом, продуктивношћу, економском климом, дугом, нивоом сиромаштва или пословним неуспехом (FSI, 2020). Показатељ економског пада с једне стране, разматра реакције на економске услове и њихове последице, попут екстремних социјалних тешкоћа које су наметнули програми штедње у економији, док с друге стране мери квалитет економске климе и услове за стране директне инвестиције. Осим што је фокусиран на формалну економију, овај фактор обухвата и нелегалну трговину, укључујући трговину дрогом и људима и одлив капитала, или нивое корупције и незаконитих трансакција као што су прање новца или проневере (FSI, 2020). И овај подфактор мери класичне показатеље економије од висине јавног дуга, страних директних инвестиција (СДИ), бруто националног дохода (БДП-а) до инфлације и незапослености. Такође указује на вредност најважнијег ресурса, који чини главни производни капацитет државе, као напр. нафта у земљама блиског истока или природни гас (и нафта) у Руској федерацији.

Тржишне осцилације представљају део глобалне економије и нису новина за државе. Међутим, одређени поремећаји могу изазвати озбиљне кризе, као што су светска економска криза 1929. године, велика рецесија 1981-'83, све до кризе 2008/09. године. Свет је претрпео озбиљну економску кризу 2008/09 године, када је дошло до економског пада и кризе тржишта капитала како у земљама у развоју, тако и у развијеним земљама запада. Поред пада БДП-а, у многим земљама нагло је порастао ниво спољног дуга. Иако овај подфактор укључује само домаће показатеље економије, они су јасан показатељ резилентности националних економија на глобалне претње. Већ је објашњено да глобални проблеми управо

како указује Копенхагенска школа, дестабилизују читаве регионе, али и свет. Значајно је и то да индикатори који се разматрају на националном нивоу могу да допринесу стабилности земље и отпорности на потресе изазване унутрашњим или спољним економским или другим (полиичким, војним друштвеним) факторима.

Подфактор економског пада укључује неколико скупа индикатора (FSI, 2020):

Јавне финансије

- Колики је ниво државног дуга?

Економски услови

- Како су каматне стопе - стварне и пројектоване?
- Како је стопа инфлације - стварна и пројектована?
- Колики је ниво продуктивности?
- Колики је БДП - стварни и пројектовани?
- Колика је тренутна незапосленост и годишња стопа незапослености?

Економска клима

- Поверење потрошача: Како људи гледају на економију?
- Како стручњаци посматрају економију?
- Да ли је пословна клима привлачна за директна улагања?
- Да ли закони и приступ капиталу омогућавају унутрашње предузетништво?

Економска диверзификација

- Економски фокус: Да ли један производ чини већину економије?

2. *Неравномерни економски развој* разматра структурну неједнакост која се заснива на групама (као што су расна, етничка, верска, итд) или на основу образовања, економског статуса или региона (као што је подела града и села). Овај подфактор II реда узима у обзир и могућности група да побољшају свој економски статус, попут приступа запошљавању, образовању или обуци за посао тако да, чак и ако је присутна економска неједнакост, да ли и у којој мери то може да буде конструкцијски и ојачавајући фактор (FSI, 2020). Другим речима, које су мере Владе за ублажавање неједнакости, као што су подстицаји за самозапошљавање, доступност обука за преквалификацију, итд. Регионална неједнакост често доводи до миграција, углавном од села према градовима, али и из неразвијених земаља углавном ка развијеним земљама Западне Европе. Због тога су миграције посебан подфактор у овом извештају. Неравноправна расподела ресурса и капитала утичу не велику поларизацију друштва, која заједно са осталим факторима, као што су верске и етничке разлике, лако доводи до гомилања незадовољства и групног приговора, а кулминира углавном политичким и грађанским протестима. Поред стварне неједнакости, значајна је и перцепција грађана о њој, јер управо је осећај економске угрожености, заједно са другим факторима, узрок грађанских протеста и политичких немира.

Скуп индикатора који указују на степен економске неједнакости (FSI, 2020):

Економска једнакост

- Економска једнакост: Постоји ли велики економски јаз?
- Да ли је економски систем дискриминаторски?
- Да ли постоји економска правда?
- Да ли су праксе запошљавања генерално фер - законите и како се перципирају?
- Да ли у друштву постоје једнака права?
- Постоје ли закони који штите једнака права?

Економске могућности

- Да ли постоји бесплатно образовање и ако јесте, до ког разреда?
- Да ли је образовање релативно равноправно, односно школе похађа једнак број дечака и девојчица?
- Социјално становање: постоји ли систем становања за сиромашне?
- Постоје ли програми за обуку за посао?
- Да ли људи знају о обуци за посао и да ли је доступна на основу квалификације и потребе?

Социо-економска динамика

- Постоје ли гето и сламови (приградска врло сиромашна насеља, тзв картонска насеља)?

3. *Миграције и одлив радне снаге (мозгова)* разматра економски утицај расељавања људи (из економских или политичких разлога) и последице које то може имати на развој земље.¹⁸ С једне стране, ово може укључивати добровољно исељавање средње класе - посебно економски продуктивних слојева становништва, попут предузетника или квалификованих радника попут лекара - због економског погоршања у њиховој матичној земљи и наде у боље могућности у некој другој земљи. С друге стране, може укључивати присилно расељавање професионалаца или интелектуалаца који беже из своје земље због страха од прогона или репресије (FSI, 2020). Миграција ка развијеним земљама, ради обезбеђивања бољег економског статуса није новина, већ константа која прати савремени економски и друштвени развитак. Дobar пример су миграције из бивших социјалистичких и постколонијалних ка развијеним западним државама. Посебан проблем јесте одлив интелектуалног капитала, односно високообразованих профила, а управо тај тренд је забележен са последњих 20 година.

Слабост овог подфактора II реда јесте у томе што је тешко проценити који је стварни разлог напуштање матичног места боравка. Да ли је то заиста политички прогон, еколошка деградација која угрожава опстанак или тежња ка бољем стандарду (Mišev, G. 2020). Због сукоба у региону Блиског Истока и Северне Африке, Европа се нашла под ударом мигранске кризе, која траје уназад неколико година. У сваком случају миграције су јасан показатељ да држава из које грађани одлазе не може да осигура безбедност на свим нивоима, од права на слободу рада, до права на квалитетан живот и услуге, до физичке безбедности (од криминала, рата, тероризма, итд). Без обзира на ниво тзв. дознака које се приливају у земљу, за државу емиграната, велики су губици у интелектуалном капиталу. У последње две деценије постоји тежња интелектуалне елите из средње развијених земаља да емигрирају у развијене земље запада. С друге стране, подфактор избеглице и расељена лица није добар показатељ за земљу која прима мигранте, јер су то још увек претежно нижи слојеви друштва који врше притисак на ресурсе и развојни капацитет државе пријема.

Миграције и одлив радне снаге мере се посебним скуповима индикатора (FSI, 2020):

Задржавање техничког и интелектуалног капитала

- Да ли професионалци напуштају земљу?
- Да ли политичари или политичке елите напуштају земљу?
- Постоји ли релативно висок удео високо образованих људи који напуштају земљу?
- Да ли се средња класа почиње враћати у земљу?

---

¹⁸ У стручној литератури често се мешају појмови као што су избеглице, мигранти или расељена лица, управо због неодређености ових појмова јасним разграничењима и прецизним дефиницијама. Најчешће поделе су на принудно (избеглице) и добровољно (мигранти) расељена лица.

Економија

- Да ли велики број дознака долази породицама од рођака у иностранство?

Дијаспора

- Да ли постоји пораст заједница прогнаних или дијаспора у иностранству?
- Да ли дијаспора утиче на економију матичне државе или на политику у матичној држави?

5.6.5 Дискусија

Фактор слабости држава обухватају 4 пофактора I реда, који кроз различите подфакторе II реда мере слабост, односно стабилност државе. Велика међузависност ових показатеља показана је Веновим дијаграмом на коме се јасно види да ни један од ових подфактора не може независно да постоји од других, који чине једну кохерентну целину.

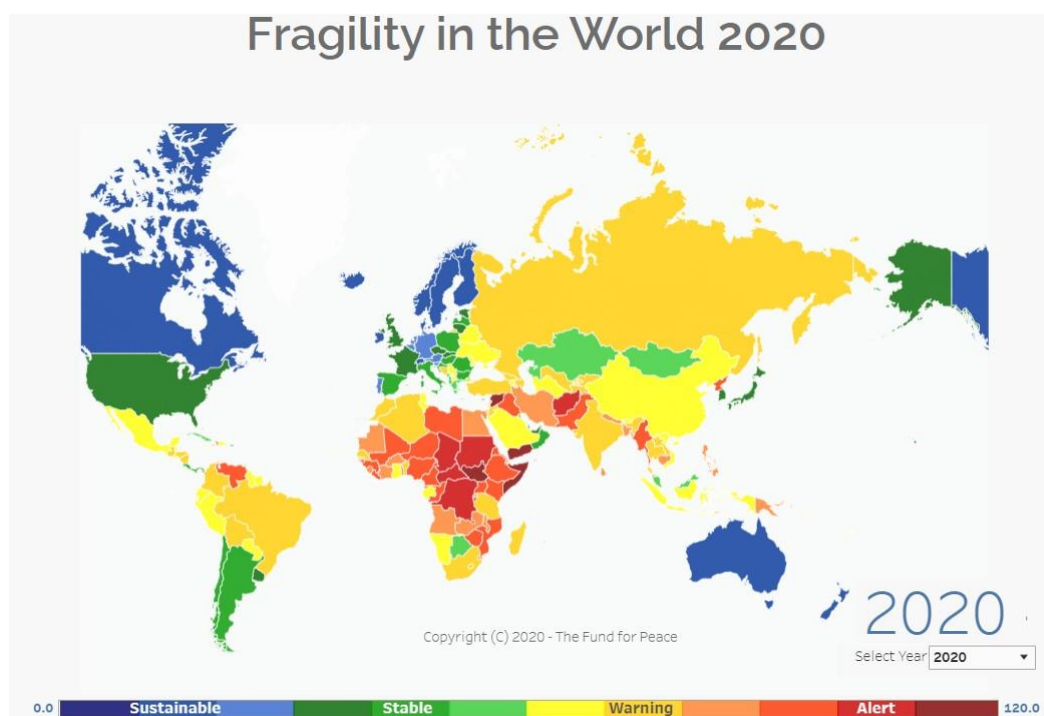
Дијаграм 3. Међузависност и усложеност фактора слабости држава

Као што се види на дијаграму 3. фационализоване елите део су политичког подфактора, али зависе и од кохезионог подфактора. С друге стране безбедносни апарат је сложен систем који зависи и од кохезионог, политичког, али и социјалног подфактора, исто као и спољна интервенција, од које не постоји опасност уколико је држава политички стабилна, а друштво достигло степен друштвене кохезије и интеграције. Наравно и економски подфактори осим што су део привредних активности, значајно зависе и од политике, али и од друштва. Политичка стабилност и легитимитет владе такође гарантују квалитетне јавне услуге, тако да се овај подфактор преплиће са неколико других подфактора. Људска права јесу примат и круцијални услов развоја свих других фактора и везана су највише за два подфактора: социјални и политички. Демографски притисци су примарно везани за економски подфактор и у великој су спречи са економском неједнакошћу, али су важан део социјалног подфактора, јер је у основи свих миграција управо социо-економска неједнакост.

На основу свега изведеног може се закључити да Фонд за мир користи најобухватнији скуп индикатора који имају импликације на безбедност, а односе се на процену слабости, односно стабилности и снаге једне земље. Иако ни један од ових фактора нема могућност независног постојања, сваки од њих део је развојног потенцијала државе, са јасним импликацијама на сектор безбедности. Глобализовани концепт безбедности је широка категорија која треба да анализира како глобалне, тако и унутрашње изазове, ризике и претње безбедности појединаца, друштва, државе и међународног система као референтних објеката безбедности.

Фактор који ни један од ових извештаја, чак ни онај који се бави првенствено економским факторима (Херитаж фондација) не узима у разматрање јесте степен технолошког развоја, који је карактеристичан за развијене земље и тзв. велике силе. Други фактор који није узет у обзир јесте заштита животне средине. Природни ресурси јесу захваћени овим извештајем и то је позитивно, али сама деградација ресурса и њене импликација на сукобе који дестабилизују државу, није. Када је у питању стабилност поседовање и управљање ресурсима од виталног је значаја за сваку државу и њену економију, а снажно утиче и на безбедност. Без обзира на традиционалне или савремене узроке и правдања сукоба (територија, демократија, људске слободе и права), борба за ресурсе никад не може да буде искључена као повод конфликта.

Слабе државе богате енергентима деценијама су мета међународне заједнице и страних економских и војних интервенција. Као земље богате ресурсима упадају у сукобе услед лошег управљања, ограничавања слобода, дислокације капитала, што рађа социо економску поларизацију, а затим незадовољство и нестабилност. Уместо да развојне потенцијале ставе у службу пре свега безбедности, а затим и развоја економије и друштва, лошим управљањем владе ових држава стварају погодно тле за сукобе. С друге стране, сукоби у афричким земљама најекстремнији су управо у оним регионима где је велика оскудица природних ресурса. Недовољно образовано становништво не може да буде покретач промена у сиромашној држави, а Владе не могу да обезбеде минимум пристојног живота, због чега су преврати и пучеви у оваквим државама чести.

Слика 3. Индекс слабости држава (FSI, 2020)

На слици 3. види се да су изабране државе веома стабилне, али и да државе као што је Куба и Казахстан у групи стабилних држава. Као што нам економски фактор указује да економска развијеност не значи одржив развој и безбедност, тако и политички фактор има своје недостатке када је у питању фактор безбедности. Наиме, почетком 2022. године управо политичка дешавања и покушај увођења економских реформи у Казахстану изазвали су грађанске немире и политичку нестабилност. На Куби је економска криза такође изазвала грађанске немире током 2021. године. То указује на то да ове државе нису толико отпорне на глобалне промене и безбедносне изазове XXI века и да ови политички системи могу бити реално уздрмани унутрашњим проблемима, али и спољним притисцима (економске санкције Куби, војне мировне мисије у Казахстану). Управо због оваквих недостатака у извештајима, да ни један од њих не пружа довољно обухватне и прецизне мере развоја, треба издвојити оне факторе који су најважнији за развој и безбедност.

Када се погледа слика 3, на којој је светска мапа слабости држава према *Индексу слабости држава* најбоље може да се види концепција односа „Центар-Периферија-Полупериферија“. Ова интерактивна мапа пружа преглед стабилности по годинама, што је изузетно користан аналитички алат у истраживању кретања стабилности држава и промена које су је условиле. „Центар“ подразумева глобално доминантну језгро капиталистичких економија; „периферија“ скуп индустријски, финансијски и политички слабијих држава који делују у оквиру односа у великој мери који је изградио Центар. Чвршћа и развијенија стања на Периферији формирају Полу-периферију, чија тежња је чланство у језгру. Овај приступ бележи кључне елементе хијерархије који сада обликују међународне односе (Buzan В, 1991: 432). Ова хијерархија треба да нам укаже да је већи део светске популације управо у државама нестабилних државних система, које карактерише слабост, због чега је издвајање фактора успешног развоја држава кључно за стварање модела политичке, социјалне и економске стабилности, а самим тим и безбедности на свим нивоима. Интеграција ова четири (4) сектора чине свеукупну безбедност изграђену на темељима развоја и просперитета.

Врло је забрињавајућа чињеница да глобализација која носи са собом економско и демократско оснаживање, донела већи број ризика за безбедност човечанства, него развој друштва у смислу изградње мира, стабилности и просперитета.

Табела 39. Индекс слабости држава

Индекс слабости држава 2020	Ранг 178	КОХЕЗИОНИ ФАКТОР			ЕКОНОМСКИ ФАКТОР			ПОЛИТИЧКИ ФАКТОР			СОЦИЈАЛНИ ФАКТОР		
		Безбедносна апаратура	Функционализоване елите	Групе притужбе	Економски пад	Економска неравноравност	Одлив р.снаге	Легитимитет државе	Јавни услуге	Људска права	Демографски притисак	Избеглице и расељени	Спољна интервенција
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
3	ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	АУСТРАЛИЈА	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	високо	средње	средње	високо	средње	средње	високо	високо	високо	ниско	средње

Када се погледа табела 39. у којој је приказан обрнути ранг – по стабилности, односно анализирани земље које имају најнижи степен слабости, може се видети да су државе које анализирамо најбоље оцењене на основу политичког фактора. Поштовање људски права и слобода, ефикасан јавни сервис и демократски изборни процес дају легитимитет држави и осигуравају поверење грађана у владу. Такође, ове државе имају адекватне одговоре на економске турбуленције и спречавање економског пада, равномеран регионани развој, минималне поларизације друштва, али и капацитет да сачувају људски капитал. У том смислу ове државе јесу под притисцима миграција, што није непознаница на овим просторима још од '70-их година прошлог века, при чему имају релативно адекватне

механизме за њихово решавање, али и потпору у међународној сарадњи, што је од значаја посебно за Шведску и Холандију, као чланице Европске Уније.

На основу анализе горе наведених критеријума, могу се издвојити фактори у којима су ове државе исказале најбоље перформансе (Mišev G, 2020): стабилност и ефикасност Владе укључујући демократску изборну процедуру, владавина права и ефикасност судства, цивилна прва и слободе, ефикасан јавни сервис и равномеран економски развој.

Према подфакторима *Индекса слабости држава*, јасно је да су људска права основни темељ друштва, који омогућава изградњу демократских вредности и на њима културу развоја и унапређења квалитета живота. Стабилна, легитимна влада негује демократска и политичка права и слободе, због чега је спровођење јавних политика утемељено на здравим основама. Добра државна управа усмерава и економске процесе из којих се граде безбедносни капацитети. Самим тим и друштвена интеграција и социјална конструкција друштвених вредности је на високом нивоу. Изградња друштвене кохезије и демократске политичке културе без потпоре и сигурности правног система и закона свакако није замислива, због чега је владавина права и са њом повезана људска права и економски и друштвени развој од круцијалног значаја за успешан развој државе и безбедност.

5.7 ГЛОБАЛНИ ИНДИКАТОРИ УПРАВЉАЊА

Без обзира на све анализирани факторе, неоспорно је да Влада, као носилац власти управља политичким и државним системом, економском, еколошком и социјалном политиком и одрживим развојем. Владином политиком креирају се национални, економски, друштвени, еколошки, а посебно војни правци развоја. Постоје бројни теоријски и научни покушаји дефинисања управљања државом, али ни једна није општеприхваћена и призната. Сложеност термина управљања у свакој држави има бројне факторе који не утичу само на њено управљање, већ и на њено уређење и политички систем. Један од најважнијих појмова који се појављује последњих година у стручној литератури јесте појам доброг управљања који представља: легитимност у смислу да састав управљања има пристанак оних којима се управља и који због тога располажу средствима за давање и ускраћивање пристанка, што се с највећом вероватноћом може гарантовати плуралистичком, вишестраначком демократијом. (Blanuša, Vasilkov & Petrović, 2020: 266). У том смислу, управљање се остварује применом јавне власти, избором од стране оних који имају овлашћење да то учине. Државни менаџмент би се стога у највећој мери односио на добро управљање једном таквом заједницом као што је држава. Подразумева се да највећу одговорност у управљању државом имају Влада и други државни органи. (Blanuša, Vasilkov & Petrović, 2020)

Развојем као скупом политичких, војних, економских, еколошких и друштвених фактора неопходно је управљати кроз систем државне организације. У том смислу треба проверити да ли су успешно развијене државе високо рангиране по питању квалитета владине политике и самог управљања и да ли је добро управљање темељ развоја. Због тога је као контролни фактор узет Извештај Глобални индикатор управљања Светске банке (*The Worldwide Governance Indicators World Bank (WB)*), који од 1996. године анализира факторе које указују на управљање државном организацијом и својим извештајем покрива преко 200 земаља. Термин *governance* (који је преведен као владино управљање) се употребљава да би се описало прављење јавних политика и испоручивање јавних добара и услуга у модерним државама, које следе успон нових људских права и развој новог јавног менаџмента (Pavlović, 2010). У парламентарним демократијама веома је важно питање одговорности

(*accountability*) и јавног интегритета (*public integrity*), чиме се тежи одговорној влади која ради у интересу свих грађана. То значи, да управљање буде у складу са преференцама грађана исказаним на изборима и у складу са изборним обећањима. Циљ свих државних институција је да се брину о поштовању закона и контролишу рад државних органа (Orlović, 2010: 232).

Глобални индикатори управљања обухватају три (3) подфактора: Процес којим се владе бирају, прате и замењују, Капацитет владе да ефикасно формулише и примењује „здраве политике“ и Поштовање грађана и државе према институцијама које управљају економским и социјалним интеракцијама, кроз шест (6) подфактора II реда: Глас и одговорност (ва), Политичка стабилност и одсуство насиља/тероризма (пв), Владина ефикасност (ге), Регулаторни квалитет (рк), Владавина права (рл) и Контрола корупције (цц) (енг. *Voice and Accountability (va)*, *Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (pv)*, *Government Effectiveness (ge)*, *Regulatory Quality (rq)*, *Rule of Law (rl)*, and *Control of Corruption (cc)*). Ови показатељи се заснивају на неколико стотина променљивих добијених из 31 различитих извора података, а обухватају перцепцију управљања резултатима хиљадама испитаника из анкете, као и испитаника из невладиних организација, добављача комерцијалних пословних информација и организација јавног сектора широм света (WGI, 2020).

Извештај Глобални индикатори управљања се ослања на четири различите врсте изворних података (WGI, 2020):

- Анкете домаћинстава и фирми, укључујући анкете Афробарометра, Галупову светску анкету и истраживање Извештаја о глобалној конкурентности (енг. *Afrobarometer surveys*, *Gallup World Poll*, and *Global Competitiveness Report survey*),

- Комерцијални пружаоци пословних информација, укључујући: Економску обавештајну јединицу, ИХС Маркит, Политички сервис ризика (енг. *Economist Intelligence Unit*, *IHS Markit*, *Political Risk Services*),

- Невладине организације, укључујући Глобални интегритет, Фридом Хаус, Репортере без граница (енг. *Global Integrity*, *Freedom House*, *Reporters Without Borders*) и

- Организације јавног сектора, укључујући Политику земље и институционалне процена Светске банке и регионалних развојних банака, Извештај о транзицији Европске банке за обнову и развој (ЕБРД), База институционалних профила Министарства финансија Француске (енг. *Country Policy and Institutional Assessment (CPIA assessments) of World Bank and regional development banks*, *the EBRD Transition Report*, *French Ministry of Finance Institutional Profiles Database*).

Коришћени су следећи извори података: Извештај о глобалној конкурентности Светског економског форума, Годишњак светске конкурентности Института за развој менаџмента, истраживања пословног окружења и перформанси Светске банке/ЕБРД-а, Светску анкету Галуп, Латинобарометар, Афробарометар и Америка Барометар (енг. *World Economic Forum's Global Competitiveness Report*, *the Institute for Management Development's World Competitiveness Yearbook*, *the World Bank/EBRD's Business Environment and Enterprise Performance surveys*, *the Gallup World Poll*, *Latinobarometro*, *Afrobarometro*, and *the AmericasBarometer*). Такође су забележени ставови аналитичара земаља из главних мултилатералних развојних агенција, узимајући у обзир велико искуство тих људи у раду са земљама које се процењују, као што су Европска банка за обнову и развој, Афричка развојна банка, Азијска развојна банка и Светска банка, затим Репортери без граница, Фридом Хаус, Бертелсманова фондација, Економска обавештајна јединица, Глобал инсајд и Политички сервис ризика (енг. *the European Bank for Reconstruction and Development*, *the African Devel-*

opment Bank, the Asian Development Bank, and the World Bank, Reporters Without Borders, Freedom House, and the Bertelsmann Foundation, Economist Intelligence Unit, Global Insight, and Political Risk Services). Важна је пажљива интерпретација ових података, уз поштовање границе грешака, будући да је истраживање засновано на подацима широм света. Шест агрегатних фактора заснива се на изворима података који оцењују перцепцију управљања већег броја испитаника у истраживању и експертским проценама широм света, користећи методе агрегације и интерпретације (WGI, 2020).

За сваки од ових шест (6) подфактора користи се статистичка методологија позната као Модел незаменљивих компоненти (WGI, 2020):

(I) стандардизовање података из тих врло различитих извора у упоредиве јединице,

(II) конструисање агрегатних показатеља управљања као пондерисани просек основног извора променљиве и

(III) конструисање маргине грешака које одражавају неизбежну непрецизност у мерењу управљања.

Приложени скуп података садржи шест збирних Глобалних индикатора управљања (WGI, 2020). Извештавај о агрегатним мерама врши се на два начина: у стандардним нормалним јединицама индикатора управљања, који се креће од око -2,5 до 2,5, а у процентуалном рангу од 0 (најнижи) до 100 (највиши) међу свим земљама света (Kaufmann, Kraay, & Mastruzzi, 2010).

5.7.1 Процес којим се владе бирају, прате и смењују

Слободни и отворени избори, демократске изборне процедуре, транспарентна и мирна промена власти указује на политичку стабилност, која је једна од најважнијих фактора не само развоја, већ и безбедности. Политичка стабилност је важна у спречавању незадовољства и унутрашњих немира и уједно је показатељ интегритета владе. Бројни су примери, пре свега у Републици Србији (9. март 1992. године, 5. октобар 2000. године), где су незадовољства изборним процесом кулминирала демонстрацијама и насиљем, са циљем промене власти. Незадовољство друштвеним или економским стањем, резултира често политичким и грађанским немирима. Друштва без изграђене друштвене кохезије и демократског културног идентитета највише су склона јавном изражавању незадовољства. У том смислу, сва безбедност је политичка, односно резултира политичким насиљем.

Када је партијски процес уобличен, установљено је деловање организованих ненасилних конфликта за контролу над владом. Организована критика и концентрисани напори да се замене они на власти постали су рутина. Једном када је власт постала предмет таквих изазова, и једном када је низ избора остварен, партијска влада је пустила своје корене. Институционализација партијског рата означила је највећу иновацију – или откриће – у уметности владања (Key, 1967: 204). Мирна и транспарентна смена власти говори о поштовању институција и високом степену политичке културе, као важан фактор развоја и безбедности државе и друштва.

Светска банка даје два подфактора којима се мери политичка стабилност (WGI, 2020):

1. Глас и одговорност - оцењује у којој су мери грађани земље у стању да учествују у избору своје владе, као и који степен права имају да уживају у слободи изражавања, слободи удруживања и слободни медија.

2. Политичка стабилност и одсуство насиља/тероризма - укључује вероватноћу да ће влада бити дестабилизована или свргнута неуставним или насилним средствима, укључујући политички мотивисано насиље и тероризам.

Глас и одговорност односе се управо на ставове грађана према изборном процесу, односно да ли су фер и поштени, да ли постоје непристрасни медији и да ли постоје основне политичке слободе укључујући право на мишљење и изражавање, слободу формирања политички странака, итд. Уколико избори нису фер, грађани неће ни учествовати на њима, а своје незадовољство изразиће неким видом протеста, као што су бојкот, демонстрације, грађански немири и други видови политичког незадовољства и приговора.

У екстремним случајевима, посебно у сиромашним и неразвијеним друштвима, ова врста незадовољства претвара се у насилне протесте, као и приклањање екстремним групама, које пропагирају насиље и сукобе, као што је организовани криминал и тероризам. Покушавајући да реши уличне немире и протесте, држава често нема капацитет да своје безбедносне снаге усмери ка другим сегментима безбедносних изазова, ризика и претњи. Често покушаји успостављања мира заврше ескалацијом сукоба између грађана и полиције, што резултира репресивним полицијским мерама. У том смислу политичка нестабилност кључна је препрека не само развоју државе и друштва, већ опасан извор угрожавања безбедности на свим нивоима. Једна ствар (на пример економски пад, повећање незапослености) повлачи са собом друге (изражавање незадовољства и протесте), а све то изазива бројне последице (угрожавање безбедности). Бројни су примери у свету од Шпаније, Француске до Републике Србије, који су претрпели бројне насилне демонстрације. Ово је нарочито опасно у земљама дуготрајне нестабилности, где је створено плодно тло за развој организованог криминала и тероризма (Косово и Метохија, Ирак, Сирија, Конго, Нагорно Карабах).

5.7.2 Капацитет владе да ефикасно формулише и примењује здраве политике

Ефикасно спровођење владине политике могуће је кроз регулаторни оквир (стратегије, планове, законе и друге акте), али и ефикасне државне службе, које пружају јавне услуге. Влада као извршни орган власти треба да омогући развој свих сектора привреде, здравства, екологије, културе, образовања, али и да ефикасно управља службама које су јавни сервис грађана. Ово обухвата широк спектар услуга: од одржавања комуналног реда и мира, саобраћаја, до издавања дозвола и докумената. У области државне управе важан фактор јесте одсуство корупције и политичких утицаја.

И овај фактор укључује два подфактора којима се мери капацитет владе (WGI, 2020):

3. Владина ефикасност – овај фактор мери перцепцију грађана о квалитету јавних услуга, квалитету државне службе и степену њене независности од политичких притисака. Такође обухвата перцепцију квалитета формулисања и спровођења политике и веродостојности владине посвећености таквим политикама.

4. Регулаторни квалитет – оцењује перцепцију грађана о способности владе да формулише и примењује здраве политике и прописе који дозвољавају и промовишу развој приватног сектора.

Ова два подфактора су нераздвајни чинилац претходних. Уколико је стабилна политичка сцена, мирне и транспарентне смене власти, онда се ни владин интегритет не доводи у питање. Међутим, уколико се не доносе и спроводе закони који уређују једну земљу, то такође може довести до несигурности и угрожавања појединачне и друштвене безбедности. Чак иако је регулаторни систем ефикасан, увек постоји бојазан од примене и тумачења

законских прописа и отежаних услова за њихово спровођење. Бројне су злоупотребе и отворен простор за корупцију уколико је јавни сервис тром, гломазан и неефикасан, поготово у области грађевинских дозвола, здравственог система и образовања. У том смислу, нема борбе против корупције и институционалног јачања улоге државе без независног и ефикасног судства. Такође, опасност од страног мешања у унутрашње ствари једне државе озбиљан је фактор неспособности Владе да креира и спроводи независну политику и брани националне интересе.

5.7.3 Поштовање грађана и државе према институцијама које управљају економским и социјалним интеракцијама

Независно судство и владавина права су основ стабилног и развијеног друштва. Представници Копенхагенске школе безбедности дају су посебан значај социјалном, односно социјеталном сектору који има специфичну улогу. Уколико је високо неповерење грађана у институције, посебно у независност и ефикасност судства, онда се јавља велика препрека развоју, али и безбедности у сврху сачувања и осигуравања како живота појединаца, тако и права од заштите политичких слобода до заштите имовине, права на рад, итд. Институционалне деформације система (политизација, корупција) озбиљна су препрека слободном друштву, утемељеном на владавини права. Такође, слабост институција, које не могу да спроводе политику владе и законодавни оквир, најслабија су карика безбедности. Уколико се друштвена незадовољства и конфликти не реше у оквиру институционалног аранжмана, велике су шансе да незадовољство пређе у масовне протесте и сукобе, као и отворен пут ка страном мешању. Једино отклањањем узрока сукоба као што су сиромаштво, социјалне разлике, кршење људских права и грађанска нетолеранција, може се више допринети решавању криза од класичног војног или полицијског ангажмана. Проблем је што се често игноришу најаве које указују на ескалацију (Ђорђевић, 2007: 175).

Поверење у институције мери се следећим подфакторима (WGI, 2020):

5. Владавина права - оцењивање перцепције у којој мери грађани имају поверења у то да се поштују правила и закони, посебно када је у питању независност судства, квалитет извршења уговора, имовинска права, поверење у полицију и судове, као и сигурност да ће их они заштити од злочина и насиља.

6. Контрола корупције – је један од најважнијих фактора развоја, стабилности и безбедности. Овај фактор се бави мерењем перцепције грађана у којој се јавна власт користи за приватне сврхе, укључујући и ситне и крупне облике корупције, као и „заробљавање“ државе од стране елите и приватних интереса. Системска корупција је најозбиљнија препрека развоју владавини права.

Перцепција грађана о раду полиције у служби грађана, јак је битна компонента овог подфактора. Борба против криминала јесте једна од основа безбедности, не само појединца и друштва, већ и читаве државе. Независно судство, извршење уговора, регулисани имовинско правни односи такође дају извесну дозу безбедности грађанима и привредним субјектима да ће њихова права и слободе бити поштоване. С друге стране постојање корупције урушава саме основе не само државног система, него и комплетног друштва. Корупција изједа систем изнутра, ствара несигурне односе и поларизацију друштва, што такође кулминира незадовољством. Способна влада најпре кроз регулаторни оквир (антикорупцијски закони и јачање институција), а затим и кроз службе (полиција, тужилаштво, суд) спроводи мере за спречавање, али кажњавање сваког вида криминала, злоупотребе и корупције. Без тих мера, нема ни поверења грађана у владу и њену способност да води здраву политику.

Светска банка није једина институција која мери поверење грађана у институције и владу. Према извештају Стандардног истраживања Еуробарометра 2019. године, које је рађено у 34 земље и територије: у 28 држава чланица Европске уније (ЕУ), пет (5) земаља кандидата (С. Македонија, Турска, Црна Гора, Србија и Албанија) и Кипру (у турском делу острва), поверење у Европску унију износи 44%, док је поверење у националне владе и поверење у националне парламенте 34% (Eurobarometer, 2019). Од шест анализираних земаља чланице Европске Уније су Шведска и Холандија у којима је степен поверења у институције виши од европског просека и износи 56%, односно 54% (Eurobarometer, 2019). Очигледно је да је државно уређење, базирано на владавини права, у овим земљама окриље либералне демократије и ефикасног јавног сервиса и институција. Због тога не чуди што Холандија и Шведска, али и Норвешка, Швајцарска, Канада и Аустралија имају високе оцене према фактору поверења према институцијама.

5.7.4 Дискусија

Када су фактори управљања у питању, у самом извештају Светске банке напомиње се да наведених шест димензија управљања нису независне једна од друге. Одговорност креатора политике који дају импугне политичком процесу јесу одлучујући фактор развоја и безбедности. Јасно је, на пример, да бољи механизми одговорности доводе до мање корупције или да ефикаснија влада може пружити боље регулаторно окружење или да поштовање владавине закона доводи до праведнијих процеса избора и смене влада и мање злоупотребе јавних функција у приватну корист (Kaufmann, Kraay, & Mastruzzi, 2010). Овде долази до изражаја да су фактори одвојени ради лакше анализе, а да сваки од њих чини систем међузависности градећи једну целину.

У том смислу, сва три фактора, као што се види на Дијаграму 4, јесу умрежена и међузависна: Процес којим се владе бирају, прате и замењују, Капацитет владе да ефикасно формулише и примењује здраве политике и Поштовање грађана и државе према институцијама које управљају економским и социјалним интеракцијама, јасан су показатељ ефикасне владе, која добро управља државном организацијом. Уколико је изборни процес транспарентан и отворен, грађани имају слободу изражавања и политичког организовања, што је уз слободу медија, гарант мирној промени власти и обезбеђивању легитимности владе. Капацитет владе да спроводи јавне политике, најпре кроз регулаторни оквир (законодавна власт), ефикасан јавни сервис (извршна власт) и владавину права (судска власт), јесте начин да се осигурају и решавају сви текући проблеми и на тај начин анулирају социјална незадовољства.

Када се говори о процесима којима се владе бирају, као што се види на Дијаграму 4. јасно је да политичка стабилност и одсуство насиља зависе управо од транспарентних и слободних избора, који гарантују легитимитет власти. Стабилна Влада осигурава спровођење политике и уз помоћ институција обезбеђују регулаторни квалитет и владавину права. Ови подфактори обезбеђују и контролу корупције, као и глас и одговорност, односно могућност грађана да се на изборима изборе за своја права. Ефикасност Владе мери се кроз сва три подфактора управљања: демократским, транспарентним изборним процедурама, стабилним институцијама којима се успешно (ефикасно) спроводи владина политика.

ВЕНОВ ДИЈАГРАМ: ГЛОБАЛНИ ИНДЕКСИ УПРАВЉАЊА (ВИ)

Дијаграм 4. Глобални индекс управљања

Да би се избегле грешке, извори података укључују анкете фирми и домаћинстава, као и процене разних пружалаца информација о комерцијалним пословима, невладиних организација и више мултилатералних организација и других тела из јавног сектора. Доступност извора података су корисна карактеристика *Глобалног индикатора управљања*, јер омогућава корисницима са одређеним циљевима или одређеним концепцијама управљања, да користе податке на начине који одговарају њиховим потребама (Kaufmann, Kraay, & Mastruzzi, 2010).

Табела 40. Глобални индикатори управљања

Глобални индикатори управљања 2020 (214)	ПРОЦЕС КОЈИМ СЕ ВЛАДЕ БИРАЈУ, ПРАТЕ И ЗАМЕЊУЈУ		КАПАЦИТЕТ ВЛАДЕ ДА ФОРМУЛИШЕ И ПРИМЕЊУЈЕ ЗДРАВЕ ПОЛИТИКЕ		ПОШТОВАЊЕ ГРАЂАНА И ДРЖАВЕ ПРЕМА ИНСТИТУЦИЈАМА	
	Глас и одговорност	Политичка стабилност и одсуство насиља	Ефикасност Владе	Регулаторни квалитет	Владавина права	Контрола корупције
1 НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
2 ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
3 АУСТРАЛИЈА	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4 КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
5 ШВЕДСКА	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6 ХОЛАНДИЈА	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
СРБИЈА	средње	ниско	средње	средње	ниско	ниско

Као што се види у табели 40, свих 6 (шест) земаља су углавном веома високо рангиране према *Глобалним индикаторима управљања*. Ови показатељи су нам важни како би развој земље повезали са факторима управљања државном организацијом. Ефикасно управљање обухвата низ фактора који директно утичу и граде све нивое безбедности, пре свега индивидуалне и друштвене. Иако по питању политичке стабилности и одсуства насиља, Аустралија, Шведска и Холандија, нису у самом врху табеле, по питању регулативе, владавине права, контроле корупције и самим тим ефикасности владе све су државе веома високо рангиране. У свим развијеним државама постоји високо развијена свест о праву на политички протест и мирно окупљање. У Аустралији су бројни примери протеста за женска права, заштиту животне средине, итд, Шведска је једна од највећих поборника еколошких протеста и борби против еколошке деградације. Протести „жутих прслука“ против актуелне власти уздрмали су Француску и Холандију 2019. године. Свакако све развијене државе

имале су таласе протеста као последице увођења рестриктивних мера у борби против пандемије вируса Ковид 19. Протести су постали легитимно и прихваћено право изражавања слободне воље и права. Оно што је битно да политички протести нису дестабелизовали власт, нити државне институције, завршене су без веће ескалације у виду оружаних сукоба.

Политичка безбедност односи се на организациону стабилност држава, системе власти и идеологије које им дају легитимитет (Buzan B., 1991). Транспарентан и слободан изборни процес анулира друштвена незадовољства, гарантује политичке слободе и осигурава легитимитет владе. То значи да грађани имају и остварују своје легитимно право да изабере своје представнике, који ће их заступати у парламенту и влади. Ослоњена на владавину права, ефикасна влада доноси законе, које чине добар регулаторни оквир, а имају и практичну примену. То значи да постоји заштита слобода и права, ефикасне јавне услуге, али и јака контрола власти од стране цивилног сектора.

С друге стране, ефикасно управљање државном организацијом и спровођење јавних политика, уз стабилан регулаторни оквир и борбу против криминала и корупције, јесте гарант владавине права и поверења грађана у институције. Уколико су институције у служби грађана и могу да обезбеде ефикасан јавни сервис, који задовољава потребе грађана, нема ни друштвених тензија и испољавања већег незадовољства, који може да поприми облике грађанског бунта. Овде је посебно важна и економска политика коју влада води, степен друштвене кохезије коју промовише кроз националне интересе, чиме изналази начин да анулира социјалне и економске разлике и спречи незадовољства. Уколико се на слободним и транспарентним изборима изабере влада која не испуњава очекивања грађана, јако је битан степен друштвене кохезије и демократске политичке културе, као неопходних услова да се изборним процесом промени власт, а не насилним методама и немирима.

Развој и безбедност државе темељи се на капацитетима Владе да ефикасно спроводи политике које директно утичу на политичке одлуке које су од најбољег интереса за државу и друштво. Ефикасно и брзо доношење одлука (нарочито у кризним ситуацијама) значи да држава има одговарајуће регулативе (законе), које спроводе државне институције у које грађани имају поверења.

6. ИЗДВОЈЕНЕ ДРЖАВЕ КРОЗ АНАЛИЗУ НАЈВАЖНИЈИХ ФАКТОРА

Либерални пројекат који је дуго давао телеолошки мит о доминацији Запада и уопште Сједињених Држава (и Англосфере) је у дубокој кризи као резултат велике рецесије која је започела 2008. године. Успон Кине, Индије и осталих држава стално умањује релативну доминацију Запада, како материјалне тако и идејне. Ово је дубок и трајан процес редефинисања структуре и расподеле моћи и власти на глобалном нивоу (Acharya & Buzan, 2019). Анализом фактора може се запазити доминација западно-либералног економског и демократског политичког система, оличеног у тзв. државама благостања. Уосталом и седишта организација које издају анализиране извештаје су углавном Сједињене Америчке државе, и ако своја седишта имају широм света: Светска банка, Фонд за мир и Херитаж фондација имају седиште у Вашингтону, Центар за животну средину, право и политику Универзитета Јејл налази се у Њу Хејвену и Економист у Лондону, Њујорку, Хонг Конгу и Дубаиу.

Структура међународног поретка склона је променама (биполарна, мултиполарна, униполарна) и историја показује да велика царства, хегемоније или велике силе, увек буду замењене другом, тако да хегемоније никад не ишчезавају са сцене, па самим тим не мења се ни глобална архитектура међународног система. То значи да је увек постојало једна или више великих сила које доминирају у међународном систему. Неки савремени теоретичари, као што је Миршајмер и даље заговарају тезу да је циљ држава у међународним односима достизање моћи и стварање хегемоније. То значи да свака држава може бити на удару велике или великих сила, због чега је неопходно градити капацитете одрживог развоја, које могу да осигурају безбедност. Претња више не долази само споља, од других држава, већ од глобалних проблема који угрожавају безбедност чак и најразвијенијих држава.

Сврха овог истраживања је анализа фактора развоја и безбедности, односно фактора који омогућавају одржив развој безбедности, без обзира на брзе, транснационалне, неизвесне и честе промене које прате глобализацију. Дисперзија моћи између држава и недржавних актера не зауставља растућу неједнакост развоја држава због чега се све државе суочавају са истим глобалним угрожавањем безбедности: климатске промене, недостатак хране, болести, тероризам, економске кризе, енергетске кризе, итд. Глобализовани свет дели исту судбину, све је већа међузависност, само је питање резилијентности сваке од њих на глобалне изазове, ризике и претње безбедности. Зато је основно питање у овом истраживању шта је то што развијене државе чини отпорнијим на глобализоване промене и безбедносне ризике, претње и изазове.

Еспинг-Андерсен разликује три врсте капитализма благостања. Основна разлика састоји се у начину спровођења социјалних политика и улоге које имају држава, тржиште и породица, пре свега у степену декомодификације (државне гаранције социјалних давања) и облика солидарности (Esping-Andersen G. , 1990):

1. Скандинавска или социјалдемократска држава, који се финансира порезима, усмерена на минимизирање социјалних проблема и промоцији запошљавања, неговање породичних вредности, уз подршку државе за социјална давања, односно већем степену декомодификације (Норвешка, Шведска).

2. Корпоративна (континентална) социјална држава, која се углавном финансира доприносима послодаваца и запослених у системима осигурања заснованим на запошљавању, са конзервативним концептуалним приступом и значајном улогом католичке цркве (Француска, Немачка, Аустрија, Италија, Холандија, Швајцарска).

3. Либерална англосаксонска држава, који се финансира доминантно порезима, базира се на слободном тржишту, чврстим правилима обавезног социјалног осигурања и минимализовању државне регулативе (САД, Канада, Аустралија).

Пример за све три групе развијених држава благостања, добили смо издвајањем држава које имају успешан развој, што значи да модели развоја, иако су базирани на различитим принципима, успевају да изграде одрживе развојне и безбедносне политике. Зато је неопходна детаљна анализа свих фактора развоја и начина на којима се они граде и одржавају.

Табела 41. Приказ основних карактеристика издвојених држава 2020.

	ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ (km ²)	ИЗЛАЗ НА МОРЕ	СТАНОВНИШТВО	ПОЛИТИЧКО УРЕЂЕЊЕ	ЧЛАНСТВО У МО	НАЦИОНАЛНОСТ (већинска)	КОНТИНЕНТ
НОРВЕШКА	323.802	ДА	5.476.439	парламентарна уставна монархија (18 округа)	НАТО, ОЕБС, ОЕЦД	норвешка	Северна Европа
ШВАЈЦАРСКА	41.277	НЕ	8.403.994	федерална република – конфедерација (26 кантона)	ОЕБС, ОЕЦД	швајцарска	Централна Европа
АУСТРАЛИЈА	7.741.220	ДА	25.466.459	федерална парламентарна демократија (6 држава и 2 територије) - Комонвелт	ОЕЦД, АСЕАН	аустралијска и енглеска	Аустралија
КАНАДА	9.984.670	ДА	37.694.085	федерална парламентарна демократија (10 провинција и 3 територије) - Комонвелт	НАТО, ОЕЦД	мултинационална (канадска, енглеска, шкотска, француска)	Северна Америка
ШВЕДСКА	450.295	ДА	10.202.491	парламентарна уставна монархија (21 жупанија)	ЕУ, ОЕБС, ОЕЦД	шведска	Северна Европа
ХОЛАНДИЈА	41.543	ДА	17.280.397	парламентарна уставна монархија (12 провинција)	ЕУ, НАТО, ОЕБС, ОЕЦД	холандска	Северна Европа
СРБИЈА	88.361	НЕ	7.012.165	парламентарна република (119 општина и 2 АП)	ОЕБС	српска	Југоисточна Европа

У табели 41. приказане су основне карактеристике држава: територија, становништво, државно уређење, чланство у међународним организацијама, етничка припадност и геополитички положај, као варијабле које се узимају у обзир када говоримо о развоју и безбедности.

Све посматране државе чланице су више међународних организација, али свих шест држава чланице су Организације за економску сарадњу и развој, што указује на њихов добар економски развој. Три државе су парламентарне уставне монархије, две су чланице Комонвелта и практично једина је Швајцарска конфедерација, која је подељена на највећи број региона (26 кантона) и једина континентална држава, без излаза на море. То значи да све имају краљеве, односно главне гувернере као представнике Краљице Комонвелта и премијере. Овде се опет издваја Швајцарска, где је председник, уједно и премијер, односно председник Владе, што указује на то да постоји једна „степеница мање“ у власти. Све издвојене државе карактерише и подела на регионе (округе, провинције, жупаније) што нам говори о степену децентрализације управљања овим државама. Управо је подфактор функционалности и легитимности владе, односно управљања и ефикасност доношења политичких одлука, један од темеља успешног развоја државе и њене безбедности.

6.1 УСПЕШНО РАЗВИЈЕНЕ ДРЖАВЕ

6.1.1 Норвешка

Норвешка као и Шведска има прилично велику територију, са укупном површином од 323.802 квадратних километара и око 5,5 милиона становника. Норвешка, с једне стране има отворене границе према Северном и Норвешком мору и Атланском океану, а с друге стране границе дели са три пограничне државе: Финском 709 км, Шведском 1.666 км и Русијом 191 км (СИА, 2021). Није чланица Европске уније, али јесте чланица Организације

северноатланског уговора (*NATO*), Организације за европску безбедост и сарадњу - ОЕБС-а и Организација за економску сарадњу и развој (енгл. *Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*). Када је у питању војни фактор, има солидну активну и резервну војску, добре копнене и ваздушне снаге и као што је за очекивати, одличну морнарицу, пре свега већи број подморница, разарача и корвета, у чему је рангирана међу првих 20 земаља света. Богата је нафтом и природним гасом, има добре логистичке ресурсе, путну инфраструктуру и луке. Није високо задужена земља и има солидан војни буџет. Војни буџет, између осталог, зависи од спољне и унутрашње политике једне државе, као и од њене економске јачине и државног буџета.

Када су у питању економски фактори, Норвешка је најбоље рангирана по питању фискалног здравља и пословних слобода, али је и земља са високим пореским оптерећењима, што може да објасни њен буџет и економску стабилност. Међутим, оно што Норвешку посебно издваја није економија, већ према процени Херитаж фондације владавина права, пре свега ефикасност судства и интегритет владе. Томе у прилог показују и *Глобални индикатори управљања*: Процес којим се владе бирају, прате и замењују, Капацитет владе да ефикасно формулише и примењује здраве политике и Поштовање грађана и државе према институцијама које управљају економским и социјалним интеракцијама, према којима је Норвешка одлично рангирана када је у питању ефикасност владе, владавина права и контрола корупције. Када је у питању подфактор глас и одговорност (слобода изражавања, слобода удруживања и слободни медији) Норвешка је прва у свету, као и по питању *Демократског фактора* (функционалност владе, цивилне слободе, политичка култура, политичка партиципација, изборни процес). Када је у питању *Индекс слабости држава*, Норвешка је друга земља на свету, са најбољим оценама у области политичких и економских фактора, пре свега легитимитета државе, фационализоване елите, људска права, одливи радне снаге и економске једнакости. Високо је рангирана по питању демографских притисака, који укључује заштиту животне средине, безбедност хране и воде и спровођење политике заштите од еколошких катастрофа. Према еколошком фактору веома високо је рангирана када је у питању смањење загађења ваздуха, вода и земљишта. Има ефикасан јавни сервис укључујући добар здравствени систем. Јасно је да поштовање владавине права и независности и ефикасности судства уз борбу против корупције, јесу основни фактори који доприносе безбедности како појединаца, тако и друштва. Такође, Норвешка је према регионалном фактору део развијених држава, чланица ОЕЦД-а.

Јасно је да у Норвешкој пресудну улогу има изборни процес, које је отворен, транспарентан и слободан, самим тим има и стабилну владу, чији интегритет не зависи од избора, односно смене власти. Другим речима, спровођење јавних политика и националних приоритета не ремете изборни циклуси. То је зато што је развијена владавина права и закона, на којој почивају демократске вредности и политичка култура. Неоспорно је да Норвешка поседује велике резерве нафте и природног гаса и у том смислу водећа је земља Европе, али има и развијено рибарство, хидроенергију и индустрију алуминијума. Еколошка свест је на високом нивоу. Незапосленост је мала, инфлација ниска, пореско оптерећење износи 38,2 процента укупног домаћег дохотка, спољни дуг 36,8% БДП, док буџетски суфицит износи око 5,5% БДП. Финансијски сектор је отворен и слободан, али влада задржава власништво над највећом финансијском институцијом Централним банком (ЕФИ, 2020: 361). Политичкој стабилности доприноси независно судство, заштита имовине, а посебно борба против корупције, у чему је Норвешка међу водећима у свету. Држава у којој је корупција мала, а сваки инвеститор може да тражи своја права гарантована законима, јесте основ на коме се гради привреда и привлаче инвестиције. Влада својим легитимитетом гарантује владавину права, што значи људска и политичка права и слободе, као темељ сваке демократске државе.

Скандинавске државе благостања имају специфичан режим тржишта рада. Норвешку, Шведску, Финску и Данску карактерише врло ниска незапосленост, једнака запосленост

жена и мушкараца и релативно висок ниво запослености у јавном здравству, образовању и социјалној служби. Норвешка има одличан образовни систем. У Норвешкој постоји 20 јавних и три приватна универзитетска колеџа. Више од 90 одсто студената похађа јавне високошколске институције, а око 37% норвежана има вишу или високу школу (Institut, 2013). Улагање у образовање и знање јесте једна од најбољих инвестиција, који омогућава развој технике и технологије, што директно утиче на БДП. Захваљујући огромним приходима од нафте, Норвешка је избегла тешку кризу незапослености и тако избегла потребу за смањењем броја социјалних давања. Скандинавска економска и социјална политика су међусобно повезане у више или мање кохерентни модел развоја (Stephens, 2001). Радна снага и запосленост су важан фактор развоја у Норвешкој, који уједно омогућује стабилну социјалну политику. Резерве и производња нафте дају јој додатне приходе и економску стабилност, а уз хидропотенцијал и енергетску независност. Норвешка његује скандинавски социјални модел с универзалном здравственом заштитом, субвенционисаним високим образовањем и широким системом социјалног осигурања. Норвешка је неколико година највише рангирана држава света по људском развојном индексу, а 2007. је оцењена као најмирољубивијом државом света према индексу глобалног мира (Norway, 2021).

Осим тога, Норвешка промовише програм мира и помирења, који је истакнут као важан део њихове спољне политике. У том смислу, како истичу Хагеман и Брамсен постоји чврста веза нордијске културе транспарентности и отворене власти и активног укључивања у политичке процесе цивилног друштва. То с једне стране, има нагласак на потребу јачања цивилног друштва као мере за демократски развој и с друге стране, ненасилно решавање сукоба. У том смислу, јако је важна промоција сличних вредности као што су владавина закона, родна равноправност, укључивање цивилног друштва и међународна сарадња (Hagemann & Bramsen, 2019). Норвешка снага управо је у развоју цивилног друштва и њених демократских вредности, али и политичке слободе и права укључујући активно учешће у политичком животу. Норвешка је друга у свету према подфактору економске неједнакости, што је јако значајно, односно има минималне неједнакости, што је јако значајно као превенција незадовољства појединаца статусом и положајем у друштву. Економска равноправност је важан фактор стабилности, нема или су мале социо-економске разлике, равномеран је развој инфраструктуре и инвестиција, самим тим нема масовних незадовољстава, које би кулминирало грађанским протестима. У таквом друштву лако је поштовати систем друштвених вредности и политичке културе, која је основ стабилности друштвеног и политичког система.

Заједно са економским развојем и културним и традиционалним вредностима, ова земља је инкорпорирана у систем тзв. нордијског мира, због чега има високе перформанске безбедности. Почетком '90-их Норвешка је почела да се специјализује за посредовање у мировним преговорима, као и стављање у службу пружања стручне помоћи за мировне процесе под окриљем других организација (нпр. у Уједињеним Нацијама). Поред споразума из Осла, Норвешка је посредовала у преговорима између Палестине и Јерусалима, затим у Босни, Шри Ланки, Судану, Филипинима, Колумбији и Авганистану. Рад на олакшавању мировних процеса води посебна секција о миру и помирењу у оквиру Министарства иностраних послова (основана 2003. године) уз подршку Норвешког центра за решавање сукоба - НОРЕФ (Hagemann & Bramsen, 2019). То значи да је Норвешка озбиљно посвећена успостављању глобалног мира, пре свега унапређењу процеса преговора међу конфликтним странама. То само значи да је досегла такав ниво развоја и безбедности да може слободно да ангажује своје стручњаке на више фронтова на међународном нивоу са циљем успостављања и изградње мира. Када имате стабилну државу и озбиљно искуство у остваривању високог степена безбедности, легитимно и пожељно је да се укључите у решавање конфликта у целом свету.

6.1.2 Швајцарска

Швајцарска је од анализираних држава, једина континентална држава у срцу Европе, укупне површине 41.277 квадратних километара, која дели границе са другим развијеним западним земљама: Аустријом 158 км, Француском 525 км, Италијом 698 км, Лихтенштајном 41 км и Немачком 348 км. Са 9 пута мањом територијом од Норвешке, има 50% више становника, односно нешто мање од 8,5 милиона и у том смислу има солидан број активне и резервне војске. Немачки, француски, италијански и романски језик су национални и службени језици, националност претежно швајцарска (69,5%) (CIA, 2021). Има низак спољни дуг, велике резерве злата и девиза и као војно неутралан статус, једина је земља Европе која није била захваћена светским ратовима. Није чланица Организације северноатланског уговора, нити Европске Уније, али јесте Организације за европску безбедост и сарадњу - ОЕБС-а и Организација за економску сарадњу и развој - ОЕЦД. Њена војна неутралност омогућила јој да преко 200 година није учествовала у међународним сукобима и ратовима, а чланица Уједињених нација постала је тек 2002. године. Има најмањи војни буџет (41 место у свету) и најмању територију од свих анализираних земаља, једина нема ни излаз на море, због чега нема морнарицу, а у складу са величином, геополитичким положјем и бројем становника, има већу копнену и ваздушну силу. Што се тиче логистике, Швајцарска је транзитна земља у срцу Европе због чега има развијену саобраћајну и железничку инфраструктуру, а сматра се да је квалитет њених ауто путева међу најбољима у свету.

Када су у питању економске слободе Швајцарска заузима високо четврто место на светској ранг листи. Укупни просечан порески терет износи 28,5 процената укупног домаћег дохотка. Државна потрошња износила је 34 процената бруто друштвеног производа (БДП) у последње три године, а буџетски суфицит је у просеку износио 0,4 процената БДП-а. Јавни дуг је еквивалентан 40,5 процената БДП-а (ЕФИ 2020: 429). Слично као и Норвешка фискално здравље је стабилно захваљујући делом и добрим приходима од пореског оптерећења, а најбоље оцене има по питању владавине права, пре свега интегритета владе, имовинских права, ефикасности судства, али и финансијских слобода. О томе сведоче и *Глобални индикатори управљања* где је по питању владавине права Швајцарска трећа (3), а по питању ефикасности владе друга (2) у свету. Када је у питању *Демократски индекс* Швајцарска је нешто слабија по питању политичке партиципације, али има велике цивилне слободе и висок степен политичке културе. Рестриктивне мере током пандемије Ковид 19, када је поштрила мере затварања и ограничења довеле су до блажег пада. Швајцарска је 2020. имала пад у резултатима за подфакторе функционисање владе и грађанских слобода због карантина целе земље који су наметнути током првог таласа пандемије Ковид 19 и других ограничења чији је циљ да обуздају ширење вируса (Democracyindex, 2019). У сваком случају остала је земља пуне демократије. Према факторима политичке стабилности Швајцарска је трећа земља на свету, са солидним политичким и економским оценама, али је најбоље рангирана по питању ризика од спољњег мешања, затим фактора фационализоване елите, безбедносне апаратуре и легитимности државе. Високо је рангирана према еколошком фактору и по питању демографских притисака, који укључује безбедност хране и воде и заштита од еколошких катастрофа. Што се тиче демократских слобода, Швајцарска је најбоље оцењена по питању цивилних права и изборног процеса.

Земља има четири службена језика (укључујући швајцарски немачки, француски, италијански и романски) и тврди се да 22% становништва чине страни радници и привремене спољне становнице (WPR, 2021). Швајцарску као и скандинавске земље карактерише високообразована радна снага, изузетно мала незапосленост, стабилна валута, висок бруто друштвени производ (БДП) и ниска инфлација. Здравствени систем је доступан и покрива целу територију Швајцарске. Као држава коју карактерише спој различитих нација

(француска, немачка, италијанска, романска), укључујући језик, културу и традицију, швајцарско друштво веома је наклоњено хуманитарним делатностима, па је у Цириху и седиште Црвеног крста, највеће организације за помоћ жртвама рата и грађанских сукоба. То значи да Швајцарску карактерише мирнодопска политика, социјално благостање и хуманитарне вредности на којима почива демократска политичка култура и друштвена кохезија.

Швајцарски економски развој базиран је на успешној политици дугорочне монетарне сигурности и политичкој стабилности, као нераздвојних фактора који граде и успешан безбедносни амбијент. Међутим, значајну стабилност Швајцарска постиже пре свега захваљујући стабилним изборним процедурама, нарочито имајући у виду учешће грађана кроз референдуме. Самим тим легитимитет владе се не доводи у питање, као ни њена ефикасност, чиме су значајно отворена врата за ефикасно спровођење јавних политика. Политичка стабилност и владавина права, уз економски развој и сигурност финансија омогућава Швајцарској да изгради безбедан безбедносни амбијент како за појединце, тако и за друштво и државу у целини.

6.1.3 Аустралија

Аустралија је континент који се простире на површини од 7.741.220 квадратних километара, што је чини шестом (6) државом по величини на свету, са око 25 милиона становника, од којих су најбројније аустралијске и енглеске етничке групе (25,4% и 25,9%). Налази се у Океанији, између Индијског и Јужног Тихог океана (CIA, 2021). Према *Глобалном индексу моћи*, Аустралија заузима високо 19 место. Њене предности су величина територије, расположива радна снага, висок војни буџет захваљујући коме поседује јаку морнарицу и ваздушне снаге, као и добру логистику и квалитетну инфраструктуру. Чланица је бројних економских, политичких и војних организација. Није чланица Организације северноатланског уговора, али јесте потписница Споразума о безбедности Аустралије, Новог Зеланда и Сједињених Америчких Држава (енг. *Australia, New Zealand, United States Security Treaty, ANZUS*) и блиско сарађује са Асоцијацијом нација Југоисточне Азије (енг. *The Association of Southeast Asian Nations, ASEAN*). Такође је члан Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД), Азијско-пацифичке економске сарадње (енг. *Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC*) и Форума пацифичких острва (енг. *Pacific Islands Forum, PIF*), која је политичко економска организација.

Њена удаљеност од других континената даје јој извесну безбедност, али у савременом глобализованом концепту безбедности удаљеност не игра превише велику улогу. Поготово ако се зна да су савремене претње безбедности глобално бројне, мултиплициране, асиметричне, транснационалне и непредвидиве. Војна моћ је неопходна за очување граница и суверенитета, односно безбедности државе као референтног објекта безбедности. Како је неупитна чињеница да војна моћ зависи од економске снаге једне државе, јасно је зашто се између осталих, анализирају фактори који чине развојну економију успешно развијених земаља.

Када су у питању економске слободе Аустралија има одличну регулативну ефикасност и отвореност тржишта, због чега је високо рангирана по питању финансијских и монетарних слобода, слободе рада и слободне трговине, али високу ефикасност судства и интегритет владе. Као и остале анализирани државе има високе пореске стопе. Највиша стопа пореза на доходак је 45 процената, а стопа пореза на добит 30 процената. Остали порези укључују порезе на додату вредност и капиталну добит. Укупно пореско оптерећење износи 27,8

процентата укупног домаћег дохотка, буџетски дефицит износио је у просеку 1,8 процената БДП-а. Јавни дуг је еквивалентан 41,6 посто БДП-а (ЕФИ, 2020:121).

Што се тиче Индекса слабости држава, Аустралија је најбоље рангирана по питању економских и социјалних фактора, пре свега нема велики одлив радне снаге, има добар и равномеран економски развој и мали ризик од спољне интервенције. На седмом (7) је месту по питању подфактора фационализоване елите. Високо је рангирана по питању јавних услуга, укључујући ефикасан здравствени систем. Снажна демократија слободног тржишта у Аустралији имала је користи од ефикасног система власти који олакшава снажан предузетнички развој. Рударство и пољопривреда су важни извозни сектори. Аустралија има потписано десет (10) споразума о слободној трговини укључују споразуме са Сједињеним Америчким Државама, НР Кином, Јапаном, Јужном Корејом и АСЕАН-ом (ЕФИ, 2020). То значи да имају одличне спољно политичке и трговинске односе са многим земљама света.

По питању легитимности владе позиционирана је на веома високом месту, што се поклапа са *Глобалним индексом управљања*, који мери ефикасност владе. Аустралија је земља са развијеном владавином права и снажном законодавном регулативом, заваљујући чему је ефикасна у борби против корупције. Најбоље перформансе има по питању подфактора цивилне слободе, а високо је рангирана по питању политичке културе и изборног процеса (Democracyindex, 2020).

Када су у питању изборни процеси, односно политички фактори *Демократског индекса*, у Аустралији излазност у последњих шездесет година на парламентарним изборима не пада испод 90%, односно висока је грађанска партиципација. У овој земљи обавезно право гласа је уведено 1924. године. Година у којој је излазност била најнижа јесте 2016. када је излазност била 91,01% (CESID, 2020). Јасно је да је висока политичка партиципације и учешће на изборима добрим делом законска обавеза, али и врло важан сегмент легитимности владе. Ако се узме у обзир мала излазност на изборе у многим државама, око 40%-50%, од чега мање од половине гласа за победничку листу, испада да представник власти има подршку око четвртине бирачког тела. Због тога су неке земље као Аустралија прибегле законској регулативности и увођењу обавезног гласања. Транспарентне и мирне смене власти важна су карика политичке стабилности Аустралије.

Бруто друштвени производ (БДП) по глави становника у Аустралији 1950. године, био је пети највиши у свету, а постојао је опсежан регулативан оквир државног система минималних зарада што је довело до веће сигурности плата. Према економистима, Аустралија је „уживала у високој стопи запослења“, истовремено пружајући трајне гаранције за минималне зараде радницима у индустријама са ниским платама. Главни примарни инструмент рада је свесно успостављени скуп корпоративистичких аранжмана и споразума, који су више од једне деценије учинили владу и синдикате партнерима у процесу економске трансформације (Castles, 1996). Управо ова Кастлова констатација усмерава на факторе развоја које нису обухватиле улогу синдиката и јачања улоге радничке класе. Основна људска, политичка и радничка права у складу са стабилним економским системом, који штити послодавце, постављају се као довољан фактор који указује на безбедност појединца. Гарантовање минималне зараде, сигурно радно време, отказни рок и право на годишњи одмор јесу опште усвојена правила и норме владавине права и слободе рада. Свакако да Аустралија предњачи по радничким правима и слободама, што ју је заједно са политичким факторима и интегритетом владе сврстало међу водеће земље развоја и безбедности. Другим речима људске слободе и права, као основ појединачне безбедности, економска сигурност, квалитет живота и достојанство, као друштвена безбедност и наравно политичка стабилност као државна и регионална безбедност.

6.1.4 Канада

Канада је лоцирана на континенту Северне Америке и граничи са Северним Атлантским океаном на истоку, Северним Тихим океаном на западу и Арктичким океаном на северу, копнену границу дели северно и јужно са САД-ом, у дужини од 8.893 км (укључујући 2.477 км са Аљаском). Простире се на површини од 9.984.670 квадратних километара и друга је држава по величини у свету, са преко 37,7 милиона становника. Поред канађана, етничке групе чине енглези (18,3%), шкоти (13,9%), французи (13,6%), ирци (13,4%), немци (9,6%), итд (CIA, 2021). Канада располаже са импозантним резервама нафте (3 у свету) и природног гаса, али и минерала и руда (CIA, 2021). Иако је 89 процената земљишта у Канади у власништву државе, 11 процената земљишта који су приватно власништво је добро заштићено (EFI, 2020). Трећа је у свету по питању резерви злата и девиза, а нема ни висок спољни дуг, док је 15 у свету по издвајању за војне трошкове. Чланица је Организације северноатланског уговора, Организације за економску сарадњу и развој и Азијско пацифичке економске сарадње, а има потписан споразум о слободној трговини са Сједињеним Америчким Државама, где иде три четвртине њеног извоза. Што се тиче војних фактора, поред територије и нафте, Канада има одличну саобраћајну и железничку инфраструктуру, солидне ваздушне снаге, а по питању копнених снага међу водећим земљама је по броју тенкова (8). Такође има импозантну морнарицу, посебно укључујући разараче, фрегате и подморнице, као и носаче авиона, чиме се према *Глобалном индексу моћи* рангира на 24. месту 2020. године, а на 21. месту 2021. године.

Када су у питању економски фактори, Канада је високо рангирана по питању финансијске слободе и слободне трговине. Још боље позиције заузима када су у питању политички фактори као што су владавина права, па је веома високо рангирана по питању имовинских права, као и по питању интегритета владе. По питању демократски фактора, само су Норвешка и Шведска боље рангиране. Канада има нешто лошије оцене једино по питању политичке партиципације, док су политички процеси и плурализам, политичка култура и цивилне слободе једно од најразвијенијих фактора у свету (*Democracyindex*, 2020).

Индекс слабости држава указује на високе економске параметре, као што је отпорност на економске падове, равномеран економски развој и минималан одлив радне снаге. Слобода рада и минимална бирократија добра су подлога за велику запосленост. Стране инвестиције у неким секторима, укључујући ваздухопловство и телекомуникације, ограничене су одређеним мерама владе (EFI, 2020). Канада као и друге успешно развијене земље има елементе социјалистичког система, којима подржава државне мере заштите радника. Високо је рангирана по питању демографских притисака, као и еколошких перформанси. Јако је добро рангирана по питању легитимности државе и ефикасности јавног сервиса, док је ризик од спољних интервенција минималан. Укупно пореско оптерећење износи 32,2 процената укупног домаћег дохотка, а буџетски дефицит износио је у просеку 0,4 процената БДП-а. Јавни дуг је висок и еквивалентан 90,6 процената БДП-а, али има стабилне финансије и нема проблема у сервисирању дугова (EFI, 2020: 169). Према *Глобалном индексу управљања* Канада је високо оцењена према факторима ефикасности владе, владавини права и контроли корупције. Независно судство гарант је владавине права и демократских начела и слобода, али и ефикасне борбе против корупције, која је у овој земљи изузетно ниска.

Попут Скандинавије, Северна Америка заузима посебно место међу модерним државама благостања. До данас, пораст неједнакости на тржишту рада у Канади надокнађен је социјалним трансферима. Ниски нивои регулације тржишта рада, порези на плате и социјална давања сада се представљају као модели флексибилности тржишта рада којима се опонашају развијене економије у европским земљама (Esping-Andersen G., 1996). Пуна запосленост, а не издашна социјална давања државе, представљала кључ за економско благостање. Потпуна запосленост значила је малу потражњу за социјалним трансферима и

велику пореску основицу за финансирање издашних социјалних програма за старије, болесне и мањине без посла. Сврха није побољшање добробити већ наметање моралних и културних стандарда понашања сиромашних (Esping-Andersen G, 1996).¹⁹

Стварање и спровођење јавних политика са циљем креирања друштвене свести у коме су социјална давања неприхватљива категорија део је културне традиције која се негује годинама. Осим тога економске слободе пружају велике шансе за покретање и одржавање привредних активности, а слобода рада и одабира посла велике могућности. У таквим околностима где се цени рад и залагање на раду, није проблем изградити економски систем кога карактерише велика запосленост. Смањење социјално-економске неједнакости форсира се што већим запошљавањем, како би издања за социјалну помоћ била минимална. Да би омогућила што већу запосленост канадска влада спроводи развојне економске политике наглашавајући диверзификацију трговине, промоцију извоза и подршку малим предузећима и домаћим индустријама. Канадску економску конкурентност подржавају чврсте институционалне основе система отвореног тржишта и висок степен регулаторне ефикасности (EFI, 2020). Канада је држава у којој влада има висок легитимитет за спровођење како економске, тако и свих других политика, које утичу на целокупан развој. Окружена океанима и морима са копненом границом са Сједињеним Америчким Државама, Канада је удаљена од конфликтних региона, што је значајно када је у питању регионални фактор.

6.1.5 Шведска

Шведска се налази у Северној Европи и граничи се са Балтичким морем, Ботнијским заливом, Категатом и Скагераком, између Финске и Норвешке, с којима дели границе у дужини од 545 км, односно 1.666 км. Простире се на површини од укупно 450.295 квадратних километара и настањује је око 10,2 милиона становника (СИА, 2021). Иако није богата ресурсима, Шведска има мали спољни дуг, солидне резерве злата и девиза и има добре логистичке ресурсе, пре свега покривеност путне и железничке инфраструктуре. Што се тиче људских ресурса, Шведска као и Норвешка не располаже великом радном снагом, нити је високо рангирана по питању активне и резервне војске, а на 35 месту је по питању војне потрошње, односно војног буџета. Самим тим нема ни велика издвајања за ваздушне и копнене снаге, чак и Република Србија има бројније копнене снаге од Шведске. Кад је у питању морнарица добро је оспособљена за минско ратовање има солидан број подморница, патролних бродова и корвета. Као и Швајцарска није чланица Организације северноатланског уговора, али јесте Европске Уније, Организације за европску безбедост и сарадњу и Организација за економску сарадњу и развој.

Када су у питању економске слободе Шведска води испред свих анализираних земаља по питању владавине права, јер заузима пето место, од чега је веома високо рангирана по питању ефикасности судства, имовинских права и интегритета владе. С једне стране високо је рангирана када је у питању фискално здравље, пре свега у области пословних, инвестиционих и финансијских слобода. Шведска је најгоре пласирана по питању буџетске потрошње (чак на 163 месту) и пореског оптерећења (171). Укупни порески терет износи 44% укупног домаћег дохотка. Државна потрошња износила је 49,7% од државне производње (БДП) током последње три године, а буџетски суфицити су у просеку износили 1,1% БДП-а. Јавни дуг је еквивалентан 39% БДП-а (EFI, 2020: 427). С друге стране, на трећем (3) је месту

---

¹⁹ За разлику од Канаде Стратегија запошљавања у САД-у одржала је раст запослености, али по цени нивоа неједнакости и сиромаштва, који се повратним стандардима широко сматрају неприхватљивим (Esping-Andersen G., 1996). Ово само показује да раст запослености мора да прати и државна регулатива минималних зарада, иначе расте поларизација друштва, што има негативне последице на безбедност.

према *Демократском индексу*, има развијену политичку културу, демократски изборни процес, цивилна права и слободе и функционалну владу (Democracyindex, 2020). Томе у прилог говоре и *Глобални фактори управљања*: Процес којим се владе бирају, прате и замењују, Капацитет владе да ефикасно формулише и примењује “здраве политике” и Поштовање грађана и државе према институцијама које управљају економским и социјалним интеракцијама, према којима је одлично рангирана када је у питању ефикасност владе, владавина права и контрола корупције, као и глас и одговорност и регулаторни квалитет.

Индекс слабости држава рангирао је Шведску на девето (9) место на светској ранг листи. Према свим економским и политичким показатељима Шведска је најбоље оцењена по питању легитимитета државе, резилијентности на економски пад, одлив радне снаге, ефикасност јавног сервиса и људских права, док је осма према ризику од спољних интервенција. Има велики проценат високообразованог становништва, као и ефикасне услуге здравственог система. Високо је рангирана по питању демографских притисака и заштите животне средине. Регулаторни квалитет, контрола корупције, ефикасност владе и независно судство најважнији су фактори који говоре о успешном развоју Шведске.

Током 1980-их, као и друге државе Скандинавије, а посебно Шведска, избегла је европску болест слабе запослености масивним програмом јавног запошљавања који је достигао своје границе (Esping-Andersen G., 1996). Довољно је рећи да је квалитетна радна снага главна компаративна предност ове земље. Шведска се често наводи као парадигматични пример социјалдемократије. Чини се да је са другим скандинавским земљама постигла одличну комбинацију социјалне једнакости и економске ефикасности (Stephens, 2001). У Шведској је најприсутнија транспарентна природа пословања, а као и Норвешкој, извозна производња је примат економске политике. Оно што је значајно, јесте да је Шведска прешла од извоза сировина и полупроизвода у извоз капиталних производа и готових производа широке потрошње. Привредни, пре свега индустријски развој омогућило је и то што је Шведска пружала јефтине кредите домаћој индустрији и фаворизовала индустријске инвеститоре над осталим потенцијалним корисницима кредита, све до 1985. године и потписивања Јединственог европског акта, када је инвестиције усмерила ка споља, односно ка земљама Европске Уније (Stephens, 2001). Шведска је на време прихватила глобализоване промене и ширење тржишта, због чега је свој развој усмерила ван граница. Управо квалитет радне снаге, али и права радника, висока запосленост и социјална давања дају одређен степен стабилности и економске безбедности у Шведској. Легитимитет, односно поверење у Владу је једно од кључних фактора политичке и друштвене безбедности,

Када је у питању Шведска често се наводи спор око Аландских острва (1921), која су спомињана као узор за решавање косовске кризе у Републици Србији. Аландска острва су фински архипелаг који се налази у Балтичком мору, на 40 километара од Шведске и 95 километара од Финске. Аландска острва имају око 25.000 становника, од којих су 95% Швеђани и 4,5% Финци. Окупацијом Финске од стране Русије 1809. окупирана су и Аландска острва и одатле настаје њихова борба за сувереност. Међутим, Лига народа је 1921. дала Аландским острвима аутономни статус. Аланд има регионално држављанство, своју полицију, пошту, телефонски префикс, заставу и грб. Скупштина Аланда бира председника Владе и Владу, а гувернера поставља председник Финске, уз сагласност Аландског парламента. Имају јединствени судски и порески систем, спољну политику и одбрану са Финском (Krivokaric, 2001). Аландска острва карактерише висока аутономија уз очување културног, језичког и традиционалног шведског идентитета. Сукоби око Аландских острва, сем мањих инцидената у Финској од стране Шведске мањине, нису кулминирали оружаним сукобом, што је допринело регионалној стабилности и безбедности.

Спор око Аландских острва, решен без оружаних сукоба, најбољи је пример мирног решавања конфликта захваљујући политичкој и економској стабилности Шведске, али и

Финске, с којом је и била у спору. Друштвена кохезија, минимална поларизација друштва, економски развој и пре свега поверење у Владу, постигли су да националистичка реторика не добије искривљен вид и естремне облике као у случају бивших република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Остваривање националних интереса мирним путем суштина је мирнодопске политике и изградње безбедности на свим нивоима.

6.1.6 Холандија

Холандија се налази у Северној Европи, између Белгије и Немачке, с којима дели границе у дужини од 478 км, односно 575 км и 1.053 км пограничне територије које излази на Северно море. Укупна површина територије износи 41.543 км² и има 17,2 милиона становника (СИА, 2021). Од свих посматраних држава има највећи број чланства у међународним организацијама. Чланица је и оснивач Организације северноатланског уговора и Европске Уније, али и чланица Организације за европску безбедост и сарадњу - ОЕБС-а и Организације за економску сарадњу и развој. Холандија има импозантан војни буџет по коме је 19 на свету, а веома низак спољни дуг (5). Међу првих 15 држава је рангирана када је у питању морнарица: луке, фрегате, подморнице, минско ратовање, што је и очекивано за земљу дуж чије границе се простире море. Осредње је рангирана када су у питању копнене и ваздушне снаге, где предњаче хеликоптери за напад (23) (ГФП 2020). Холандија има развијену домаћу одбрамбену индустрију, која се ослања на оклопна возила, поморске бродове и системе противваздушне одбране (ПВО), а такође учествује са Сједињеним Америчким Државама и другим европским земљама у заједничком развоју и производњи напредних система наоружања (СИА, 2021). Министри одбране Белгије, Данске и Холандије потписали су 2018. године, Меморандум о разумевању (МОУ) за стварање Композитне команде за специјалне операције (енг. *Composite Special Operations Component Command, C-SOCC*) (СИА, 2021). Команда је покренута као НАТО мултинационални пројекат чије снаге за специјалне операције представљају врло свестрано оруђе у модерним сукобима, јер користе неконвенционалне тактике, технике и начине реаговања (НАТО, 2021).

Када је у питању економија Холандија има стабилно фискално здравље захваљујући приходима од пореског оптерећења, а најбоље оцене има по питању владавине права, пре свега интегритета владе и имовинска права, али и инвестиционим слободама. Такође је високорангирана и кад су у питању демографски притисци, који укључују заштиту животне средине и очување ресурса. Холандија, шеста по величини економија у Европској унији, игра важну улогу као европско саобраћајно чвориште, са константно високим трговинским суфицитом, стабилним индустријским односима и малом незапосленосту. Од природних ресурса поседује природни гас, нафту, тресет, кречњак, сол, песак и шљунак, али и значајно обрадиво земљиште. Индустрија се фокусира на прераду хране, хемикалије, прераду нафте и електричне машине. Изузетно механизовани пољопривредни сектор запошљава само 2% радне снаге, али обезбеђује велике вишкове за прераду хране и поткрепљује статус земље као другог највећег пољопривредног извозника на свету (СИА, 2021).

Према фактору економских слобода Холандија је на 14 месту у свету. Као што је случај са многим великим економијама Европске Уније, највећа препрека већој економској слободи у Холандији је превелика државна потрошња, иако је влада последњих година успела да смањи буџетски дефицит (ЕФИ, 2020: 348). Државна потрошња износила је 42,7 процената производње земље (БДП) у последње три године, а буџетски вишкови су у просеку износили 0,7 процената БДП-а. Јавни дуг је еквивалентан 54,4 процента БДП-а. Укупни порески терет износи 38,8 процената укупног домаћег дохотка (ЕФИ, 2020: 349). Холандија је део зоне евра и као таква, њену монетарну политику контролише Европска централна банка. Холандски финансијски сектор је високо концентрисан, четири комерцијалне банке поседују преко 80%

банкарске активе, која је четири пута већа од холандског БДП-а (СИА, 2021). Буџетски суфицит и не претерано висак спољни дуг одржавају стабилан економски правац, који заједно са владавином права пружа економску безбедност грађанима.

Права приватне својине снажно су заштићена, а уговори се поуздано спроводе. Судство је независно од политичког уплитања и пружа непристрасно суђење у споровима. Холанђани не толеришу политичку корупцију и случајеви који се појаве брзо се процесуирају. Антикорупцијски закони су ефикасни и промовишу интегритет владе (EFI, 2020: 349). На деветом (9) је месту према *Демократском индексу*, има развијену политичку културу, демократски изборни процес, цивилна права и слободе и функционалну владу (Democracyindex, 2020). Према факторима стабилности је веома високо рангирана, са солидним политичким и економским оценама, али је најбоље рангирана по питању јавног сервиса, економске неједнакости и људских права (FSI, 2020).

Као и остале анализиране државе, људска права и слободе и демократски изборни процес обезбеђује високо поверење грађана у Владу, због чега је Холандија високо рангирана по питању интегритета и ефикасности Владе. Наравно регулаторни квалитет и борба против корупције заузимају значајно место када је развој у питању. То су здрави темељи за функционалност институција и ефикасан јавни сервис, због чега је и економски развој задовољавајући. Висока запосленост и високообразовни профил становника гарант су социо-економске једнакости, као основног постулата превенције незадовољства и нестабилности.

6.1.7 Дискусија

Како су све анализиране државе високо рангиране према фактору управљања, јасно је да политички системи (монархије и конфедерација) указује на то да постоји једна „степеница мање“ у власти, што доприноси ефикасности управљања развојем и безбедности. Одлуке се брже и лакше доносе, а подела на регионе (округе, провинције, жупаније) говори о степену децентрализације управљања овим државама. Управо је подфактор функционалности и легитимности владе, односно управљања и ефикасност доношења политичких одлука, један од темеља успешног развоја државе и њене безбедности. Развијене земље суочене су са бројним глобалним проблемима као узроцима нестабилности, због чега морају да редефинишу своје приоритете у области безбедности. Како пише А. Фонтен, спектар комунизма је ишчекао са хоризонта, али друштвена стабилност и привредни потенцијал нису никада били тако удаљени (Fontaine, 1995). Због тога не изненађује да скоро све развијене државе повлаче одређене мере у области економских слобода, а односе се на ограничења када су у питању финансијске, монетарне и пословне слободе. Јасно је да се економски развој базира на пре свега природним ресурсима које свака од анализираних држава поседује, али и добре законске регулативе, пре свега борбе против корупције, па тек онда пореске и монетарне политике. Веома је значајна велика искоришћеност природних ресурса од хидропотенцијала до нафте, али и њихово прилагођавање еколошким стандардима. Високи порези обезбеђују стабилне финансије и сем Канаде, ни једна од ових држава није презадужена, односно има низак јавни дуг и буџетске суфиците. Иако је карактеристика ових држава снажна социјална политика и социјална давања, како би се смањиле неједнакости, све државе развијају политику пуне запослености, стимулисања извоза и подршке малим и средњим предузећима.

Оно што је заједничко овим државама јесте високообразована радна снага, велика запосленост и низак одлив радне снаге. Гарантоване минималне зараде, радно време, радничка права јесу важан сегмент економске безбедности. Друштвена свест је окренута демократским начелима, а социјетална кохезија је кључна полуга стабилности друштва. Као

један од битних фактора јесте екологија и све анализирани државе су веома високо рангиране када је у питању заштита животне средине и безбедност хране и воде. Поред тога, стабилност институција, владавина права и независност судства гарант су како људских права и слобода, тако и економских и политичких. Системски развој од културе, традиције, демократије, до економије и политике обезбедио је одржив развој свих сегмената друшта и државе и самим тим њихову свеукупну безбедност. Не треба изгубити из вида и да су све ове државе делимично протестанске вере, која је доста обликовала систем западне демократије, коју карактерише културни плурализам, јачање индивидуалности, ослонац у образовању и професији, достојанствени живот и борба против корупције.

Све државе су веома високо рангиране према владавини права, које укључује независно судство, затим демократским изборним процесима, што резултира легитимитетом Владе, која ефикасно и независно креира и спроводи националне политике. Предуслов сваког развоја јесте легитимитет владе и владавина права. Обзиром да све анализирани државе карактерише високообразована радна снага, може се закључити да је образовање кључно за развој свести о значају како политике и војске, тако и економије, екологије и друштвене кохезије. Доступност јавних услуга, пре свега здравствене и социјалне заштите, затим субвенционисањем високог образовања, умереног мешања државе у економске токове, уз гарантовање владавине права и демократије показује да су све државе базиране на систему социјал-демократије.

Децентрализација, добро управљање, доступност образовања, демократска политичка култура, економски развој (низак јавни дуг, стабилан раст БДП-а, управљање ресурсима), развој савремених технологија и регионална стабилност кључни су фактори развоја и безбедности анализираних држава. Међутим, иако су анализирани земље велики поборници мирнодопске политике, базиране на сопственом искуству изградње стабилне и развијене државе, оне се суштински нису фокусирале на културолошку, историјску, етничку и верску различитост и регионалну припадност држава, које су у сукобу. Војне интервенције и економске мере (санкције) нису уродиле плодом, јер и за развој државе нису довољна само средства у виду финансијске помоћи и зајмова. „У деценијама експоненцијалног раста и експлозије технолошких, економских и културних промена, капиталистичко друштво је пропустило да се бави њиховим суштинским аспектима“ (Ђорђевић, 2007: 23). Неразвијене државе и државе у развоју немају квалитетну образовну радну снагу, пре свега због доступности образовања, али и великог одлива квалитетне радне снаге. Због тога је развој држава остао резервисан за земље Запада, док сукоби у свету чак добијају и све ширу димензију растом глобалних проблема, од еколошких катастрофа до тероризма.

6.2 НЕРАЗВИЈЕНЕ ДРЖАВЕ КРОЗ АНАЛИЗУ НАЈВАЖНИЈИХ ФАКТОРА

Да би могли да уђемо у суштину истраживачког проблема, неопходно је погледати и државе које су најлошије рангиране према поменутиим факторима. Шта је то у чему су ове државе изузетно слабе због чега не достижу оптималан развој и безбедност, односно да ли су исти фактори који граде успешан развој државе уједно и фактори неразвијености, који могу да доведу до дестабилизације и сукоба. Развој концептуалног оквира неопходан је инструмент за постављање здравих темеља на коме почивају студије безбедности, али захтева озбиљан и свеобухватан приступ истраживачком проблему. Због тога су из анализираних извештаја издвојене и оне државе које су најлошије оцењене према факторима развоја.

Табела 42. Ранг неразвијених земаља према војним, економским, демократским и политичким факторима

Војни фактор	Global Fire Power	Економски фактор	The Heritage Foundation	Еколошки фактор	Environmental Performance Index	Демократски фактор	The Economist Intelligence Unit	Политички фактор	Found of Peace
99	ИРСКА	5	СОМАЛИЈА	7	ЛИБЕРИЈА	88	ЦЕНТ. АФРИЧКА	173	ЦЕНТ. АФРИЧКА
100	СЛОВЕНИЈА	51	РЕП. КОНГО	125	СИЈЕРА ЛЕОНЕ	102	ЛАОС	116	КАМЕРУН
101	КАМЕРУН	144	СИЈЕРА ЛЕОНЕ	177	МАДАГАСКАР	85	КАМЕРУН	168	НИГЕР
102	ЛЕТONIЈА	31	ЛИБЕРИЈА	180	ГАНА	55	РЕП. КОНГО	154	РЕП. КОНГО
103	НИГЕР	136	СУРИНАМЕ	81	МАУРИТАНИЈА	116	НИГЕР	160	МОЗАМБИК
104	ОБАЛА СЛОНОВАЧЕ	7	МОЗАМБИК	136	НИГЕР	127	КАМБОЦА	124	МАУРИТАНИЈА
105	МОНГОЛИЈА	126	ЦЕНТР. АФРИЧКА	124	МОНГОЛИЈА	62	НИКАРАГВА	117	
106	ГАНА	103	ЛИБАН	78	НЕПАЛ	92	МОЗАМБИК	152	
17	КАМБОЦА	113	КАМЕРУН	139	КАМБОЦА	124	МАУРИТАНИЈА	146	
108	БОШВАНА	39	НЕПАЛ	145	КАМЕРУН	141	СИЈЕРА ЛЕОНЕ	136	
109	ТАНЗАНИЈА	88	НИГЕР	152	МОЗАМБИК	120			
110	ХОНДУРАС	92	ЛАОС	130	РЕП. КОНГО	134			
111	ЈЕРМЕНИЈА	33	МОНГОЛИЈА	147	ЛАОС	155			
112	МОЛДАВИЈА	86	ГАБОН	76	ЦЕНТР. АФРИЧКА	165			
113	ПАРАГВАЈ	79	НИКАРАГВА	108	НИКАРАГВА	122			
114	НИКАРАГВА	114	КАМБОЦА	139					
115	АЛБАНИЈА	56	МАУРИТАНИЈА	167					
116	МОЗАМБИК	159	ГАНА	168					
117	ЈУЖНИ СУДАН	7	МАДАГАСКАР	174					
118	ЛИБАН	156	НАМБИЈА	104					
119	ЕСТОНИЈА	9							
120	ДОМИНИКАНСКА РЕП.	94							
121	РЕП. КОНГО	175							
122	НЕПАЛ	138							
123	ЦРНА ГОРА	90							
124	МАУРИТАНИЈА	106							
125	МАДАГАСКАР	98							
126	ЕЛ САЛВАДОР	89							
127	С. МАКЕДОНИЈА	40							
128	НАМБИЈА	95							
129	ЦЕНТР. АФРИЧКА РЕП.	158							
130	ГАБОН	117							
131	ЛАОС	128							
132	ПАНАМА	54							
133	БИХ	81							
134	СИЈЕРА ЛЕОНЕ	167							
135	СУРИНАМЕ	162							
136	СОМАЛИЈА	180							
137	ЛИБЕРИЈА	164							
138	БУТАН	84							

Као што се види у табели 42. коришћен је Парето принцип као и за развијене државе, само што је издвојено последњих 40 држава према *Глобалном индексу моћи*, а затим према истом методу као за развијене државе системом елиминације, добиле су се најгоре рангиране државе према економским, демократским и политичким факторима. Као додатни контролни механизам, у табели 31. неразвијене државе анализирани су кроз факторе управљања Светске банке. Оно што је значајно, јесте да многе државе урушене сукобима немају изграђене институције које би достављали податаке за различите врсте истраживања које нам нуде анализирани извештаји, као у случају Сомалије или Јужног Судана, због чега аутоматски испадају из студије случаја. Иако са сигурношћу не можемо тврдити да су и развијене државе склоне прикривању информација, баш из разлога осигуравања и очувања своје националне безбедности, са неразвијеним државама, више је у питању институционална слабост, недостатак образовног и стручног кадра, који би се озбиљно позабавио одређеним развојним областима.

Значајан је податак да сваки од анализираних извештаја има различиту методологију, али и критеријуме на основу којих врши одабир земаља, које улазе у извештај баш из разлога доступности, односно достављања података од стране држава. Глобални индекс моћи анализира 140 држава и територија, Херитаж фондација обрађује факторе економског развоја 180 држава, а Светска банка чак 214 држава и територија.

Када се погледа табела 43. могуће је запазити да су најлошије оцењене државе углавном из дуготрајних конфликтних региона: Централна Америка, Јужна Африка, Блиски Исток, Југ Азије, југоисточна Азија, али и Југоисточне Европе (Северна Македонија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Албанија). Кроз факторе економије, екологије, демократије и политичке стабилности издвојене су оне државе које су најлошије рангиране и на тај начин добили шест (6) држава Субсахарске Африке: Централноафричку Републику, Камерун, Нигер, Конго, Мозамбик и Мауританију. Када је у питању регионални фактор Централноафричка

Република, Конго и Камерун имају заједничке границе у Централниј Африци, а у непосредној близини им је и Нигер, који припада Западној Африци, као и Мауританија.

Табела 43. Ранг неразвијених држава према факторима развоја

		Глобални индекс моћи	Економске слободе	Индекс еколошких перформанси	Демократски индекс	Индекс слабости држава
1	ЦЕНТ. АФРИЧКА РЕП.	Веома ниско	Ниско	Ниско	Веома ниско	Веома ниско
2	КАМЕРУН	Ниско	Ниско	Веома ниско	Ниско	Веома ниско
3	НИГЕР	Ниско	Ниско	Веома ниско	Ниско	Ниско
4	РЕП. КОНГО	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Ниско	Ниско
5	МОЗАМБИК	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско
6	МАУРИТАНИЈА	Веома ниско	Ниско	Веома ниско	Ниско	Ниско

Свих шест (6) држава Субсахарске Африке рангиране су међу последњих 20 држава, како по стабилности, тако и по демократији и економији. Оно што је посебно значајно, јесу фактори управљања, према којима ове државе показују најлошије оцене према свим факторима, посебно политичке стабилности, ефикасност владе, владавина права и контрола корупције (Табела 44). Ови фактори показују колико су изборни процеси важан темељ развоја, на основу којих се гради и добро управљање, односно ефикасна власт и владавина права, које су екстремно ниске у неразвијеним државама.

Пошто је Извештај Светске банке најобухватнији по броју држава које улазе у анализу, јер садржи податке о 214 држава и територија, посебно је забрињавајућа чињеница екстремно ниског ранга Авганистана, Либије, Сомалије, Сирије и других држава разорених дугогодишњим оружаним сукобима. Иако за ове државе нису доступни подаци из других извештаја, може се претпоставити да би биле још лошије рангиране него издвојене и анализиране неразвијене државе.

Табела 44. Глобални индикатори управљања

Глобални индикатори управљања 2020 (214)	ПРОЦЕС КОЈИМ СЕ ВЛАДЕ БИРАЈУ, ПРАТЕ И ЗАМЕЊУЈУ		КАПАЦИТЕТ ВЛАДЕ ДА ФОРМУЛИШЕ И ПРИМЕЊУЈЕ ЗДРАВЕ ПОЛИТИКЕ		ПОШТОВАЊЕ ГРАЂАНА И ДРЖАВЕ ПРЕМА ИНСТИТУЦИЈАМА		
	Глас и одговорност	Политичка стабилност и одсуство насиља	Ефикасност Владе	Регулаторни квалитет	Владавина права	Контрола корупције	
1	ЦЕНТ. АФРИЧКА РЕП.	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско
2	КАМЕРУН	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско
3	НИГЕР	Ниско	Веома ниско	Веома ниско	Ниско	Ниско	Ниско
4	РЕП. КОНГО	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско
5	МОЗАМБИК	Ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско	Веома ниско
6	МАУРИТАНИЈА	Ниско	Веома ниско	Ниско	Ниско	Веома ниско	Веома ниско

Бивша француска колонија **Централноафричка Република**, једна је од најсиромашнијих земаља на свету, чији узроци су последица сталних међуетничких и међуверских сукоба. Према подацима Херитаж фондације, без обзира на грађански рат, раст бруто друштвеног производа (БДП) у последњих пет година био је солидан, захваљујући извозу дијаманата. Степен образовања је на ниском нивоу, здравствени системи лоши и за многе слојеве становништва недоступни. Такође, пословне и финансијске слободе су на ниском нивоу, као и имовинска права, а једнако ниско је рангирана по питању јавног сервиса, економске неједнакости и људских права (FSI, 2020).

Изузетно негативн тренд у развоју јесу судови који су неефикасни и политизовани, а пресуде се не примењују и не спроводе. Корупција и непотизам остају свеprisутни, а политичка нестабилност подрива основно функционисање државних институција (EFI, 2020). Поред дијаманата, ова држава је богата златом и уранијумом, што је често узрок сукоба, уместо економског развоја. Због сталних сукоба у Централноафричкој Републици стациониране су снаге Уједињени нација и Афричке уније, због чега је ова држава лоше рангирана када је у питању спољна интервенција. Над одређеним деловима територије Влада нема контролу, нити утицаја. Централноафричка република је према фактору управљања међу десет

најлошије оцењених држава, са посебним нагласком на ниску стопу борбе против корупције, као и у свим осталим издвојеним слабим државама. Политичка нестабилност и сукоби подривају веру у легитимитет Владе, а владавина права и слобода грађана су на ниском нивоу. Ни један од развојних фактора: војни, политички, економски и демократски не задовољава ни минималне услове развоја и одрживости. Државни систем урушен је сталним сукобима, институције корумпиране, а поверење грађана у Владу је на изузетно ниском нивоу.

Камерун, такође бивша француска колонија, у последњих пет година бележи прилично снажан раст БДП-а, подржан производњом природног гаса са новог приобалног терминала за течни природни гас (ТНГ) и побољшано снабдевање електричном енергијом из нових хидроелектрана. Економија зависи од нафте, која доноси око 40 одсто зараде од извоза. Међутим, концентрација капитала иде искључиво у руке политичке елите, а репресијом се гуши свако друштвено незадовољство. Веома ниска стопа инвестиција, заједно са судском неефикасношћу и ниским финансијским слободама, не омогућавају развој економије у одрживом правцу. Камерун је веома ниско рангиран по питању јавног севриса, економске неједнакости и људских права (FSI, 2020). Такође бележи низак степен развоја владавине права: имовинска права, правосудна ефикасност и интегритет владе. Неефикасан правосудни систем такође је подложен политичком мешању и корупцији. Угрожавању безбедности доприноси исламистичка терористичка група Боко Харам, која често напада преко границе Нигерије (EFI, 2020). Камерун поред природног гаса и нафте, располаже рудама, а има и значајна водна богатства за разлику од осталих афричких држава. Међутим, без владавине права и ефикасног управљања државном организацијом, нема ни демократије, људских права и слобода, нити успешан развој економије. Камерун има низак степен владавине права, што значи да су угрожене људске слободе, а политизовано судство не обезбеђује правична суђења, нити ефикасну борбу против корупције која је јако изражена у Камерунским институцијама. Због сталних сукоба и сам политички систем је нестабилан, а поверење у Владу минимално, пре свега због нерешавања како сукоба, тако и озбиљних еколошких проблема, који угрожавају ионако оскудне природне ресурсе.

Нигер, бивша француска колонија, чија економија показује знаке напредка, ослоњена је на пољопривреду и развој инфраструктурних пројеката, које финансирају донатори, као и на извоз нафте, уранијума и злата. Нигер има нека од највећих светских налазишта уранијума, али његова економија је усредсређена на самоникле усеве и стоку. Влада субвенционисхе храну, гориво и другу основну робу. Правосудни оквир је неефикасан, а судски систем слаб и рањив на политички притисак. Образовање је на ниском нивоу, као и доступност здравствене заштите. Корупција је посебно висока у пореским агенцијама (EFI, 2020: 355). Веома ниско је рангиран по питању јавног севриса, економске неједнакости и људских права (FSI, 2020).

Текући изазови укључују немирну популацију Туарега на северу, преливање насиља из сукоба у Либији и Малију и терористичке групе повезане са Ал-Каидом и Исламском државом (EFI, 2020). Поред сукоба, Нигер је под притиском миграција из суседних држава, а посебно је погођена дуготрајним сушама, због чега је једна од најсиромашнијих држава планете. Нигер заједно са Централноафричком државом заузимају последња два места према Индексу људског развоја UNDP-а, а међу најгорих десет је и Мозамбик, док су Камбоџа и Камерун међу последњих 40 (UNDP, 2020). Инвестиције и финансијске и тржишне слободе су на ниском нивоу, као и имовинска права, због чега је лоше оцењена по питању фискалног здравља. Иако поседује природне ресурсе, лоше управљање државом и економијом и даље Нигер сврстава у најлошије оцењене државе по питању развоја и безбедности.

Мозамбик, бивша португалска колонија, једна је од 10 најсиромашнијих земаља света и већа економска слобода није доступна за већину њених грађана. Примарна препрека је слаба

владавина права, која за већину грађана представља готово непремостиву препреку развоју. Више од половине становништва и даље живи испод границе сиромаштва и ослања се на пољопривреду (EFI, 2020: 343). Независност судства подрива доминација извршне власти, док је корупција и даље широко распрострањена на највишим нивоима власти. Двосмислени прописи, уски и скупи приступ кредитима и релативно слабо управљање отежавају пословање (EFI, 2020). Мозамбик је ниско рангиран по питању владавине права, јавног сервиса, економске неједнакости и људских права. Легитимитет владе урушен је сталним сукобима (FSI, 2020).

Упркос значајним резервама природног гаса, Мозамбик карактерише широко распрострањено сиромаштво, незапосленост, недостатак образовања и одсуство основних јавних услуга (FSI, 2020: 23). Као последица неефикасности владе, државних институција и великог сиромаштва, криминал је постао широко распрострањен, а сам Мозамбик постао је и мета терористичких напада, што кочи преко потребне инвестиције пре свега у енергетски сектор. Борци ИСИЛ-а врше масовна убиства, киднаповања и прогоне становништва.

Још једна бивша француска колонија **Народна Република Конго**, један је од највећих произвођача нафте у субсахарској Африци, али јој недостаје инфраструктура потребна за експлоатацију његових резерви природног гаса и хидроенергетског потенцијала (EFI, 2020: 184). Као и у другим афричким државама, стопа незапослености је веома висока. Правосуђе, у принципу независно, али са очигледном институционалном слабошћу и недостатком техничких могућности, рањиво је на корупцију и политички утицај. Председникова породица и саветници ефикасно контролишу државну нафтну компанију без икаквог значајног надзора (EFI, 2020). Као и друге афричке земље економија Конга зависи од извоза ван афричког континента, док унутар континента недостаје пратећа инфраструктура, како би државе између себе више сарађивале. Приходи од нафте не улажу се у развој, па је висина незапослености и степен сиромаштва забрињавајући. Недовољно је развијен здравствени систем, становништво нема адекватно образовање, а услед велике незапослености и недостатка ресурса, сиромаштво је свеprisутно и на забрињавајућем нивоу. Конго је изузетно ниско рангиран по питању легитимитета власти, владавине права, јавног сервиса, економске неједнакости и људских права (FSI, 2020).

Исламска Република **Мауританија** изашла је из француске колонијалне владавине 1960. године. Од стицања независности, земљом је управљало низ диктатора у ауторитарним режимима, а сваки је обично завршен војним пучем (EFI, 2020). Висок је степен сиромаштва, без обзира на природне ресурсе и излаз на Атлански океан. Екстрактивне индустрије (нафта и рудници), рибарство и пољопривреда доминирају економијом, али недовољно да се држава успешно економски и друштвено развија. Интегритет владе је на веома ниском нивоу, а независно судство скоро и не постоји. Правосудни систем је слаб, хаотичан и под великим утицајем владе, делом и због тога што судије пролазе нестандардизовану обуку у два одвојена и различита правна система, шеријатско и француско право. Корупција у јавном сектору је свеprisутна, финансијске слободе ниске (EFI, 2020). Влада би се требала усредсредити на бољу заштиту имовинских права, унапређења правосудног система и чвршћи и доследнији став против јавне корупције у свим њеним облицима. Према закључцима Херитаж фондације демократска и стабилна владавина закона повећала би слободу улагања и финансијску слободу. Као и остале неразвијене државе ниско је рангирана по питању јавног сервиса, економске неједнакости и људских права (FSI, 2020).

Регионални фактори и овде играју велику улогу. Као и друге неразвијене земље и Мауританија има проблема са терористичким групама, које су активне углавном у пустињском делу земље (EFI, 2020). Мауританија се великим делом своје територије граничи са Западном Сахаром коју је анектирао Мароко, затим Малијем који је изгубио контролу над

делом територије због активности цихадских терористичких група, тако да и овај регионални подкомплекс карактеришу конфликти и тензије.

Оно што је заједничка карактеристика ових држава јесу бројни пучеви и преврати, нетранспарентни и недемократски избори, што подрива легитимитет власти, као и корупција, као последица неефикасност државних институција, политизованих судских процеса и непостојање владавине права. Већина ових држава негује принудни мир после дуготрајних сукоба, иако безбедност није достигнута, манипулација страхом од рата и пустошења главни је темељ опстанка власти. Ове државе најбољи су пример Галтунгове теорије структуралног насиља, која је инкорпорирана у институције и идеологије ових народа, као и теорија Периферије и Центра, како унутар држава, тако на глобалном нивоу. Све ове државе карактерише висока поларизација друштва и забрињавајуће социјалне неједнакости, оскудица ресурса, а нерочито недостатак владавине права укључујући грађанске слободе.

Самим тим не изненађује низак животни стандард продубљен еколошким катастрофама, низак степен образовања и квалитета здравствених услуга. Већина становништва ових држава бави се пољопривредом, племенским или номадским начином живота, висока је стопа незапослености, а инфраструктура не задовољава ни минималне стандарде. Политизација и корупција државног система подрива све демократске вредности и могућности за друштвени, политички и економски развој. У овим државама цвета корупција и криминал, а честа су мета терористичких организација и цихадиста с циљем стварања тзв. Исламске државе. Интересантно је да се најмилитантнији исламски покрети налазе управо тамо где су колонијалне силе остале најдуже, односно где је утицај страног фактора био најдуже присутан и манифестован у најгрубљем облику (Ђорђевић, 2007). Не треба заборавити да су колонијалне силе које су окупирале ове државе углавном исцрпљивале њихова природна богатства и ресурсе, а домицилно становништво третирали као робове. У том смислу бивше колонијалне државе не могу да имају поверење у добре намере бивших окупатора, нити им је њихов систем вредности прихватљив. То објашњава зашто се демократија и либерализам тешко прихватају и усвајају као опште прихваћена начела и вредности, иако укључују људске слободе и права. Такође, током историје, главни носиоци промена били су припадници средње класе, која је у овим државама маргинализована скоро до непостојања. Спољна војна и финансијска интервенција (Уједињене Нације, Међународни монетарни фонд, Европска Унија) у овим државама је уобичајена, али резултати су недовољно видљиви.

6.3 Дискусија

Евидентно је да бројни глобални проблеми управо највише погађају неразвијене државе. Од сиромаштва, глади, образовања, болести, енергије до развоја тероризма. Политичке промене као позитивна трансформација система неопходан су сегмент друштвеног развоја и прогреса. Ненасилне промене настају тамо где постоји поверење у Владу и институције и њихово управљање државним системом. Уколико ови механизми закажу, друштвене разлике и инкопатибилни интереси изазивају негативне реакције друштва, које кулминирају грађанским и политичким протестима, а затим и сукобима. Сепаратистичке тежње у слабијим државама брзо изазивају грађанске немире и оружане сукобе (Централноафричка република, Камерун), за разлику од развијених, стабилних држава, где промене настају демократским процесом, пре свега референдумом (Брегзит, Аландска острва). Демократски успостављене и развијене институције основни су стуб друштвеног поретка и државног система.

Према демократском фактору, државни системи Централноафричке Републике, НР Конга, Нигера, Камбоџе, Мозамбика и Мауританије спадају у аутократске режиме. Аутократски

режими подривају владавину права и на њој утемељене друштвене вредности, као што су образовање, здравствена заштита, грађанске слободе, политичка права, слободан и транспарентан изборни циклус, ефикасна влада. Уместо слободних избора, бројни председници и странке научили су како да заобиђу долазак правих вишестраначких избора ограничавањем грађанских слобода и гашењем медија, у ствари сузбијајући противљење посредним средствима (Democracyindex, 2020: 46). То само значи да у овим државама политичка елита користи манипулацију масама, заједно са политичком пресијом и прогоном. Тако имамо ситуацију где у вишестраначким системима, од стицања независности ни једна од ових земаља није забележила више од две промене на челу државе. Када је демократски фактор у питању ове државе су најгоре оцењене управо за изборни процес и плурализам, као и за функционисање владе (Democracyindex, 2020). Самим тим не чуди да су према рангу Светске банке најлошије оцењене по питању ефикасности владе и политичке нестабилности (табела 44). Јасно је да су неразвијене државе под огромним притиском глобалних претњи: од сиромаштва, образовања, болести, климатских промена и деградација животне средине, недостатка ресурса, енергије, мањка демократије, до тероризма и ратова. Ризик умирања од заразних болести (ХИВ, туберкулоза, маларија, хепатитис и тропске болести) највећи је управо у овим регијама, односно Афричкој регији и региону Југоисточне Азије (WHO, 2019). Може се закључити да велика међузависност оскудице и неискоришћења ресурса, енергије, сиромаштва и болести за последицу имају тероризам и сукобе и обнуто, сукоби на овим просторима онемогућавају развој демократије, економије, образовања и здравства. Једном речју спречавају развој и безбедност.

Међутим, ове државе имају одређене природне ресурсе (дијаманти, природни гас, памук, кафа), за разлику од неких других афричких држава, који би могли умногоме да допринесу економском развоју. То само значи да су кључна препрека развоја носиоци власти и доносиоци политичких одлука, који лоше управљају факторима развоја. Друштвена кохезија могућа је у друштву ниске поларизације грађана и владавине права. Узрок томе јесу нетранспарентни и неслободни избори, висока корупција која подрива владавину права и демократију, што производи неефикасност јавних служби да врше основне функције, укључујући развој и безбедност. Недостатак образовања, лоше здравствене услуге, контрола медија, ограничавање основних слобода и права уз неразвијену и недоступну технологију, јесу највећа препрека развоју свести грађана, чији напори су усмерени често на пуко преживљавање.

Из овог кратког прегледа, логично је закључити да фактори развоја утичу на безбедност, сразмерно успешности њихове примене. Када су у питању политички фактори, изборни процес и плурализам дају легитимитет власти да спроводи владавину права и борбу против корупције, као здрав темељ сваке успешне државе. Неслободни избори гуше политички процес и плурализам и препрека су стабилне владе, чији би стратешки правци развоја управо били владавина права и заштита грађана. Социјетални фактор можда најбоље долази до изражаја у земљама великих подела, честих миграција и идентификације засноване на племенској или верској припадности. Не постоји друштвена кохезија и поштовање демократских вредности, већ је велики део грађана још увек у руралним срединама, где племенски и номадски начини живота гаје традиционалне и застареле норме и вредности, а чести су сукоби између самих племена.

Развој цивилног сектора у овим државама такође није заживео у довољној мери. У Нигеру, на пример, највећим невладиним организацијама руководе државни службеници, или бивши чланови министарских кабинета (Vidojević, 2016: 232). То не чуди у државама политизованог система, раширене корупције и кршења људских и политичких права и слобода. У таквим околностима немогућ је развој економских фактора, друштвена свест је на ниском нивоу, а услед политичке нестабилности, ни инвеститори нису превише заинтересовани да ризикују своја улагања. Развој малог и средњег предузетништва није могуће са ниско образованом

радном снагом, преорјентисаном на пољопривреду и сточарству у регијама ниске плодности и недостатка природних ресурса. И опет се долази до тога да су сиромаштво, болести и недостатак образовања кључна препрека сваком развоју, где је неговање традиције јаче од развоја културолошке и политичке друштвене свести.

Постколонијални период карактерише улагање међународне заједнице, што у донацијама с циљем искорењивања сиромаштва, што кредитима и инвестирањем у економски развој ових земаља. Међутим, достизање оптималног развоја и висок степен безбедности остали су недостижни за ове државе, које карактеришу дуготрајни конфликти, низак животни стандард и социјално раслојавање. Након интензивне, вишедеценијске сарадње афричких држава са међународним донаторима, систем међународне помоћи није само демонстрирао неефикасност, неефективност и неодрживост, већ је резултирао исходима који су често били незадовољавајући, чак и контрапродуктивни (Vidojević, 2016: 219). Економска неједнакост и поларизација друштва, није ублажена, како на националном, тако ни на глобалном нивоу. Концептуална аутономија културе и сиромаштва, допринела је уверењу да чак и промена на економској равни, путем повећања прихода, неће нужно елиминисати културне диспозиције које су основ диференцијације (Briggs, 2002). Ово није специфично само за постколонијалне државе, тј. државе Трећег света, већ и за земље у развоју.

Анализом неразвијених држава долази се до закључка да је заједнички именитељ унапређења политичких, друштвених, економских и еколошких фактора заправо образовање становништва. Како се проценат образованог становништва у развијеним земљама није доводио у питање, овај фактор није експлицитно анализиран кроз извештаје. Углавном су образовање и здравствене заштита анализирани кроз индикаторе, да би тек анализом неразвијених држава овај фактор био прихваћен као важан индикатор развоја, а самим тим и безбедности. Сва међународна финансијска помоћ и подршка неразвијеним државама није уродила плодом, јер ни једна од ових држава нема довољно стручног и образовног кадра како би управљала инвестицијама како у привредни, тако и друштвени и политички развој. Обзиром да се постојећи извештаји само у индикаторима осврћу на образовање и то у смислу доступности образовног система и броја образованих у односу на укупно становништво, нешто прецизније податке извучени су из Извештаја о људском развоју Програма Уједињених Нација за развој (UNDP).

Према овом извештају Централноафричка Република и Нигер су на последња два места према људском развоју. Када је у питању подфактор образовања просек година школовања је у овим државама прилично алармантан и забрињавајући: у Нигеру деца проведу у школи 2,1 годину, Мозамбику 3,5; Централноафричкој Републици 4,3; Мауританија 4,7; Камеруну 6,3 и Конгу 6,5. То значи да у већини случајева деца немају завршену ни основну школу, за разлику од развијених земаља, где је просек школовања од 12 до 14 година. Такође, у овим земљама велика је разлика између женске и мушке деце по питању образовања, односно девојчице дупло мање година проведу у систему образовања. Примера ради у Нигеру девојчице у просеку иду у школу 1,4 године, а дечаки 2,8, у Мозамбику девојчице 2,7, дечаки 4,5 година, итд (UNDP, 2020). Без образовања нема ни свести у промене које доноси индустријски и технолошки развој, поготово јер глобалне промене долазе од Запада, односно агресора који су колонијализовали ове земље. Због тога су сиромашне земље више ослоњене на традицију, обичаје и културу, пољопривреду и сточарски, односно номадски и племенски начин живота, него што су усмерене на учење, истраживање, развој и напредак.

Како су анализирани земље региони сталног сукоба, треба имати у виду да док оружани сукоби генерално имају негативан утицај на образовне системе, овај однос није једносмеран. На различите начине, образовање је могло и имало је улогу у избијању оружаног сукоба. Међутим, као што образовање може имати допринос у избијању оружаног сукоба, тако и образовање може играти улогу у трансформацији оружаног сукоба, у спречавању његовог

повнављања и у изградњи мира на дуги рок (Durr, 2009). Земље у развоју одговорне су за сопствени развој. Спољна помоћ мора да се надограђује, а не да замењује националне капацитете, ресурсе и иницијативе. Основно начело развојне сарадње је да је интеграција спољне помоћи одговорност партнерске земље (OECD, 2020).

Можда би искуство азијских развијених земаља (Јужна Кореја, Тајван, Хонг Конг, Сингапур, затим Кина и Индија), које су такође прошле процес колонизације, допринео реализацији развоја афричких и азијских држава. Управо у овим државама је државна финансијска регулатива, која је стимулисала индивидуални рад настала као последица политичке стабилности и владавине закона. Без промене политичког система, али улагањем у образовање и економију знања, стимулисањем јефтине производње, примене високе технологије и развој демократије допринеле су да ове државе достигну висок економски развој. Проблем успешног спровођења реформи је у ствари недостатак националних капацитета. Мали број образованих становника не може да утиче на развој и промену свести већине, поготово у регионима дуге недемократске традиције, укорених веровања и недоступности основних животних услова. Усмеравајући све своје напоре на пуко одржавање, односно преживљавање, међу грађанима не постоји свест о значају одрживог развоја, које укључују грађанске слободе и права, развој економије, друштва и политике. Зато је у овим државама тешко наметнути савремене друштвене, али и политичке и економске вредности, које се косе са њиховом традицијом и племенском културом.

На развој ових држава утицао је и регионални фактор, односно њихова припадност регионима дуготрајних сукоба. Ратови у Нигерији, Сомалији, Либији, имају огроман негативни утицај на афричке земље. Централно Афричка Република и Конго су добри примери да природни ресурси и релативно добар геополитички положај нису најважнији фактори неопходни за свеукупни развој и безбедност. Све ове државе карактеришу аутократски режими, недостатак људских права и слобода, али и здравствених услуга, необразовано становништво, неповерење у Владу, одсуство владавине права, сиромаштво и низак економски развој.

7. НАЈВАЖНИЈИ ФАКТОРИ РАЗВОЈА И ЊИХОВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ

Безбедносна процена је сложен скуп аналитичких мера, која обухвата низ научних и емпиријских метода, с циљем превенције и спречавања угрожавања безбедности на свим нивоима. Она треба да обухвати не само постојеће стање, већ са детаљним освртом на вишегодишње развојне трендове, пружи увид у могуће правце изградње безбедности. Да би емпиријско сазнање преточили у један озбиљан концептулни оквир, неопходан је научни приступ свим глобалним проблемима са којима се суочавају савремене државе. У том смислу, јако је значајно периодично посматрати анализиране државе, како би увидом у факторе развоја могли да допринесемо што објективнијој стручној процени.

Непосредним увидом у базе података које пружају сви анализирани извештаји (Глобални индекс моћи, Фонд за мир, Херитаж фондација, Економист и Светска банка) у дужем временском периоду, а који су развојем интернета и савремених технологија лако доступне од 2000. године на овамо, може се закључити да су посматране државе у овом периоду, са неким мањим променама, увек на нивоу високо ранжираних земаља.²⁰ То значи да их карактерише дуготрајна политичка стабилност, друштвена кохезија, демократске вредности, економски развој и свеукупна безбедност.

Да би издвојили најважније факторе развоја и безбедности, издвојене су три године за компаративну анализу 2010, 2015. и 2020, односно крајња година последњих доступних извештаја. Размак од пет (5) година је оптимални период у коме одређени потези или дешавања могу да изазову одређене промене са често далекосежним последицама, које би утицале на ранг државе. Десет година је период где врло лако може доћи до битних потреса, као што је наведено од еколошких катастрофа до терористичких напада, што битно може да промени позицију државе и креирање њене унутрашње и спољне политике и безбедносног система. У овом случају значајно је доказати да без бзира на изазове са којима се свет суочио поготово задњих 5-6 година (миграције, тероризам, еколошке катастрофе) већих осцилација није било и тиме доказати дуготрајну стабилност и безбедност развијених држава, који тај епитет носе уназад неколико деценија.

Анализом глобалних претњи и свих фактора пет сектора извршено је повезивање фактора развоја са безбедношћу. Даљи корак је издвојити најважније факторе развоја. Да би били сигурни да су изабрани фактори од кључног значаја за развој и безбедност, потребно је компаративном анализом проверити да ли су ти исти фактори обезбеђивали висок ранг анализираних држава и ранијих година, односно 2010. и 2015. године. Изузетак је еколошки фактор, јер *Индекс еколошких перформанси* објављује своје извештаје на две године, тако да су узети подаци из 2014. године. Битно је указати на који начин одређени индикатори и подфактори утичу на факторе развоја и самим тим ранг држава према успешности. На тај начин може се успоставити директна веза између различитих фактора и њихова међузависност и усложеност. Ни једна промена не долази као последица једне мере, већ је узрок неколико зависних варијабли, од унутрашње политике, међународних односа, економских кретања до глобалних претњи.

---

²⁰ Базе података и архиве: Глобални индекс моћи: <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.asp>; Фонд за мир: <https://fragilestatesindex.org/country-data/>; Херитаж фондација: <https://www.heritage.org/index/download#>; Економист: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=demo2010; Центар за животну средину: <https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi>; Светска банка: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Documents>; Приступљено: 25.9.2021.

Табела 45. Фактори безбедности 2010, 2015. и 2020.²¹

ФАКТОРИ РАЗВОЈА		Војни фактор			Економски фактор			Демократски фактор			Еколошки фактор			Политички фактор		
ГОДИНЕ		2020	2015	2010	2020	2015	2010	2020	2015	2010	2020	2014	2010	2020	2015	2010
1	НОРВЕШКА	високо	високо	/	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	/	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
3	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	/	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	ШВЕДСКА	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	средње	/	средње	средње	ниско	високо	високо	високо	високо	високо	високо	средње	средње	средње

Као што се види у табели 45. иако су сачувале и неке чак побољшале резултате еколошких и економских фактора, приметан је пад војне моћи Шведске, док за Норвешку, Швајцарску и Аустралију нема података за 2010, јер *Глобални индекс моћи* даје увид из предходних година само за првих 25 држава према војној моћи. То значи да су ове три државе биле рангиране ниже од 25 места, односно да су од 2010. побољшале своје позиције по питању војног фактора и нашле се међу првих 25. Занимљиво је да су у овом периоду Аустралија, Канада и Холандија поправиле ранг по питању еколошких фактора, Холандија и економски фактор. Међутим, те промене су минималне и не искључују ове државе из веома високог ранга када су у питању наведени фактори.

Пандемија Ковид 19 вируса оставила је велике последице и на светску економију, чије последице ће бити евидентне у наредним годинама, чиме ће до изражаја доћи економска безбедност земаља. За сада се анализиране државе добро држе изузев пада бруто друштвеног производа и повећане незапослености. Могућност одржавања текуће ликвидности и отплате дуга, за сада међу анализираним државама није уочено као проблем. Због специфичности 2020. године услед пандемије, прегледани су Извештаји од ранијих година. Управо глобални проблеми, страх од тероризма и еколошких катастрофа, као и мигранска криза утицале су на овај пад поверења.

Како ове разлике нису велике, односно све државе су високо рангиране према најважнијим факторима уназад десет (10) година, значајно је видети да су стабилни фактори демократије и релативно ојачани фактори политичке стабилности, што их сврстава у најважније факторе развоја. Управљање друштвеним, економским, еколошким и политичким променама зависи од Владе и мера које повлачи у реализацији стратешких планова. Због тога је као контролни фактор узет последњи доступан Извештај за 2021. годину *Глобални индикатори управљања* Светске банке за посматрани период (табела 46).

Табела 46. Фактори управљања Светске банке 2010-2020. (WGI, 2020)

ГЛОБАЛНИ ИНДИКАТОРИ УПРАВЉАЊА		ПРОЦЕС КОЈИМ СЕ ВЛАДЕ БИРАЈУ, ПРАТЕ И ЗАМЕЊУЈУ				КАПАЦИТЕТ ВЛАДЕ ДА ФОРМУЛИШЕ И ПРИМЕЊУЈЕ ЗДРАВЕ ПОЛИТИКЕ				ПОШТОВАЊЕ ГРАЂАНА И ДРЖАВЕ ПРЕМА ИНСТИТУЦИЈАМА			
		Глас и одговорност		Политичка стабилност и одсуство насиља		Ефикасност Владе		Регулаторни квалитет		Владавина права		Контрола корупције	
ГОДИНЕ		2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010
1	НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
2	ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
3	АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
4	КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
5	ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
6	ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
	СРБИЈА	средње	средње	ниско	ниско	средње	средње	средње	средње	ниско	ниско	ниско	ниско

²¹ Исто

Као што се види у табели 46. једино су Шведска и Холандија незнатно погоршале ранг према фактору политичке стабилности. Фактори управљања имају значајно место у овом истраживању јер су креатори политике ти који усмеравају развој целокупног система, од војне одбране до економије и друштвене кохезије. Неповерење у Владу узрок је грађанских протеста и немира, што озбиљно нарушава све нивое безбедности. И ту нема већих осцилација када су рангови у питању, иако су погоршани рангови подфактора политичке стабилности. Обзиром на изазове које је изазвала пандемија вируса Ковид 19, укључујући бројна затварања и ограничења широм света основних слобода грађана, као што је слобода кретања и рада, 2020. година била је обележена и бројним протестима и грађанским немирима. Овај фактор није идентичан политичком фактору Фонда за мир, јер се односи само на исказивање незадовољства и политичких протеста, који су изазвани све већим страхом од тероризма и еколошких претњи. Међутим и према тим факторима државе су високо рангиране, односно изнад светског просека. Јасна је корелација између јачања демократије и права и слобода грађана, са политичком стабилношћу. Јако је важно да држава има не само развијено и слободно цивилно друштво, већ и развијену политичку културу и стабилне институције, преко којих грађани могу да остваре своја права. Такође све ове државе веома високо су рангиране и по питању владавине права и регулаторног квалитета уназад десет година.

Швајцарска и Канада су најбоље напредовале када је у питању стабилност државе, пре свега унапређујући људска права, легитимитет државе и јавни сервис. Међутим, у складу са глобалним проблемима са којима се суочава свет у последње две деценије, све посматране државе назадовале су по питању безбедносне апаратуре, односно повећан је ризик од демонстрација и немира, пре свега због ширења терористичких активности. То је у спречи са порастом избелица из ратних зона, као и еколошких избеглица које због оскудице ресурса и еколошких деградација врше додатни притисак на развијене земље Западне Европе.

Компаративна анализа показала нам је да су ове државе уназад годинама стабилне и високо позициониране и без већих осцилација када је у питању развој. То значи да су ове државе безбедније од глобалних претњи него друге. Јасно је да без безбедности нема ни економског развоја, због чега су напори ових држава усмерени ка јачању институција и владавине права. Недостатак институционалних механизма и правне регулативе такође доноси деструктивне потенцијале, који могу да доведу до угрожавања безбедности (Ђорђевић, 2007). Ово је посебно дошло до изражаја у горе поменутих неразвијених државама. Поверење у институције и поверење у легитимитет власти јесу основни стуб друштва. Интересантно је да институције и организације које се баве неком врстом мерења, било примарно економског или демократског, велики нагласак стављају и на политичке факторе, пре свега изборне процесе и легитимитет и ефикасност владе, владавину права (која укључује и борбу против корупције) и добро управљање. Већ према овим закључцима назиремо који су то најважнији фактори развоја.

7.1 Издвајање најважнијих фактора развоја државе и њихове импликације на безбедност

Полазећи од широког спектра теоријских, методолошких и безбедносних аспеката, изграђен је специфичан холистички приступ који пружа комплетан увид у проблем истраживања. Безбедносне констелације много су шири појам од безбедносних комплекса, који одражавају укупност могућих безбедносних односа на локалним, регионалним и глобалним нивоима (Buzan, Waewer, & de Wilde, 1998). Безбедносни аранжман у којем држава својим развојем гради безбедност, састоји се из комплексних безбедносних констелација различитих фактора, које чине једну државу безбедном и отпорном на глобалне промене. Стање коначног развоја, као и безбедности немогуће је достићи, већ континуирано унапређивати.

Степен развоја и степен безбедности су променљиве категорије, које утичу једна на другу, због чега треба јачати факторе који доприносе успешном развоју државе.

Скандинавска држава благостања представља посебан вид успешно развијене државе на домаћем и међународном нивоу - посебан појам доброг живота. Постоје очигледне сличности између скандинавске државе благостања (Норвешка, Шведска, Данска, Финска, Исланд) и осталих држава благостања у Европи и шире, али прва показује значајне и јединствене карактеристике (Buzan & Schouenborg, 2018). Управо су заједничке карактеристике анализираних земаља омогућиле снажан економски развој, чији стуб јесте развијена политичка култура, владавина права и друштвена кохезија. У различитим економским ситуацијама државе благостања развијале су се на релативно сличан начин. Једна од мера је могућност спровођења фискалне политике и управо у томе се састоји расправа о социјалним државама. Глобализација се доживљава као претња државама благостања, посебно у земљама са високим опорезивањем, а нордијске земље су најбољи пример (Kautto et al, 2001). Међутим, све већа интернационализација трговине представља, такође, само квантитативну, а не квалитативну промену. Њихове социјалне државе су посебно отпорне на промене изазване међународном конкуренцијом, јер су изграђене тако да максимизују конкурентност домаћег производног извозног сектора (Stephens, 2001). Многе земље као што је Шведска, усмерили су своје економске политике ка ширем глобализованом тржишту и на тај начин прилагодила своју конкурентност новим изазовима. Развијена економија је само један од фактора стабилности и развоја и у безбедносном контексту не постоји сама од себе независна од других фактора. Због тога је развој здравих јавних политика и управљање државном организацијом на свим нивоима од кључне важности за развој и безбедност.

Држава, друштво, култура и спољна политика све више подпадају под империјализам економичности (Ђорђевић, 2007: 39). Овоме у прилог би ишло да су економски параметри кључни за развој државе, што досадашње истраживање није показало. Све указује на то да изградња и јачање демократије, слободаног и отвореног изборног процеса, владавине права, неговање друштвених норми и традиције, политичке демократске културе, стварају амбијент за спровођење здраве јавне политике која се ослања на мир и развој. Нордијски напори за унапређење мира и решавања сукоба део су спољних, безбедносних и развојних политика тих земаља (тзв. нордијски мир). То укључује и непосредне напоре за постизање мира и структурније напоре за подршку и изградњу отпорности, људских права, владавине закона и подршке дугорочном одрживом развоју (Hagemann & Bramsen, 2019).

Као што се види из анализе држава и фактора који граде успешан развој, ова концепција мира и благостања није карактеристика само нордијских земаља, већ региона Центра у које спадају поменуте анализирани земље. Специфичност нордијског мира, јесте што је ојачао током хладног рата, када је нордијски регион успео да остане искључен од активности високих тензија и није подржао размештање страних трупа и нуклеарног оружја упркос њиховом стратешком опредељењу и оближњем војном присуству и совјетске и америчке суперсиле. Норвешка, Шведска, Финска и Данска пружале су снажну подршку цивилном друштву и хуманитарним програмима, обухватајући модел свеобухватне подршке политичкој борби за права и демократију (Hagemann & Bramsen, 2019). То значи да су ове државе јачале цивилно друштво, док су дуге државе јачале и наоружавале безбедносни апарат, пре свега војску. После два светска рата и реалистичке теорије безбедности, где је одбрана граница главни циљ, не изненађује опредељење држава да се наоружавају и оспособљавају за војне (оружане) претње.

Досадашње теорије безбедности мање или више чиниле су интегрисани скуп конвенционалних концепата, тако да чак и Копенхагенска школа расчлањавањем сектора није успела да обухвати све факторе безбедности. Због тога је анализа и укрштање

политичких, економских, еколошких, друштвених и војних фактора, уз критички осврт на њихове слабости и недостатке, омогућила изградњу оптималног модела одрживог развоја безбедности. Глобализовани концепт безбедности подразумева и ново научно промишљање, не само у смислу проширивања традиционалних концепата, већ нов системски приступ појму безбедности и факторима који га чине јаким или рањивим.

Као што се види у табели 47. констелација економских слобода и војне моћи није толико сразмерна, док су државе по питању фактора економије, екологије, демократије и стабилности прилично уједначено рангиране. Швајцарска је пета (5) по питању економских слобода, тек је 30 војна сила. Војни фактор је комплексан и не може да узме у обзир само квантитативне податке, јер кад се погледају глобални проблеми и њихове импликације на безбедност, може се констатовати да је данас оружана претња, само једна од низа безбедносних изазова, претњи и ризика. *Глобални индекс моћи* даје нам увид у квантитативне податке, где су ове земље високо рангиране по питању буџета одбране, спољног дуга и логистике (саобраћајна и железничка инфраструктура). Такође, по питању природних ресурса, који обухвата само нафту, све земље сем Шведске и Швајцарске су добро рангиране. Сам фактор поседовање и расподела природних ресурса јавља се као индикатор кохезионог фактора у *Индексу слабости држава*, који под ресурсима подразумева свеукупност природних и људских ресурса једне земље, као и њихову дистрибуцију, чиме се оцењују безбедносне претње за социо-економске једнакост.

Табела 47. Војни, економски, еколошки, демократски и политички ранг 2020.

	ВОЈНИ ФАКТОР	ЕКОНОМСКИ ФАКТОР	ЕКОЛОШКИ ФАКТОР	ДЕМОКРАТСКИ ФАКТОР	ПОЛИТИЧКИ ФАКТОР
НОРВЕШКА	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	високо	високо	веома високо	веома високо	веома високо
СРБИЈА	средње	средње	високо	високо	средње

Као што се види на табели 47. једино су по економским факторима већина држава високо, а не веома високо рангиране. Када се осврнемо на анализу фактора, јасно је да поред рестриктивне пореске политике, све ове државе карактерише умерено мешање државе у економске токове. То потврђује да све ове земље нису чисто неолибералне, већ имају елементе социјализма, тачније све су то државе социјалне демократије, са снажном социјалном политиком. Оно што је битна карактеристика анализираних држава јесте да су по питању политичких, еколошких и демократских фактора све веома високо рангиране. Ако се узме у обзир да су подфактори као што је изборни процес и интегритет и ефикасност владе један од најбоље оцењених индикатора за све анализираних држава, није ни чудо што су све државе високо позициониране и према Глобалним индикаторима управљања Светске банке. Очигледно је да је поверење у владу и функционалност и ефикасност владе један од најважнијих подфактора развоја, због чега је значајна Извештај Светске банке која мери ефикасност државног управљања, а према коме су ове државе веома високо рангиране. На основу свега изведеног издвојени су они подфактори првог и другог у којима су анализирани државе високо рангиране, односно највише развијене у тим секторима.

Подфактори према којима су све анализирани државе оцењене врло високим рангом:

1. Интегритет владе;
2. Изборни процес и плурализам;
3. Функционалност владе;

4. Ефикасност владе
5. Легитимитет државе;
6. Политичка култура;
7. Фационализоване елите;
8. Спољна интервенција;
9. Фискално здравље;
10. Отпорност на економски пад;
11. Економска неравноправност;
12. Одлив радне снаге;
13. Спољни дуг;
14. Заштита животне средине;
15. Демографски притисак;
16. Логистика;
17. Војни буџет;
18. Имовинска права;
19. Јавни сервис;
20. Људска права;
21. Цивилне слободе;
22. Владавина права;
23. Контрола корупције;
24. Регулаторни квалитет.

Структура указује на то да од 24 подфактора седам (7) се односи на политички фактор, односно интегритет и ефикасност владе, изборе и политичку културу; седам (7) на друштвени фактор, односно владавину права, корупцију, укључујући грађанска права и слободе, пет (5) су економски, два (2) еколошка и два (2) војни фактори. Пошто се поједини (под)фактори исто вреднују или понављају, 24 подфактора интегрисано је у 21 фактора развоја и безбедности (табела 48). Издвајањем најважнијих фактора може се закључити да су политичка стабилност и демократија императиви свих других фактора, пре свега владавине права, ефикасне власти и економског развика. Економска моћ се претвара у војну, без обзира да ли је фокус одбрана граница, појединачна безбедност или друштвена стабилност. Међутим, без демократски изабране власти, војна и полицијска моћ могу да буду предмет злоупотребе и присиле. Због тога је јако важно умрежавање ових фактора са владавином права и друштвеном кохезијом. Моћ државе је управо у интегрисаном управљању свим факторима развоја који утичу на безбедност. Најважнији развојни фактори дати су у табели 48. које ће бити коришћене као варијабле истраживања.

Табела 48. Најважнији фактори безбедности

НЕЗАВИСНЕ	ЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	
ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ	1	Изборни процес и плурализам
	2	Интегритет и легитимитет владе
	3	Ефикасност и функционалност владе
	4	Фационализоване елите
	5	Политичка култура
	6	Спољна интервенција
	7	Јавни сервис
ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ	8	Владавина права
	9	Регулаторни квалитет
	10	Контрола корупције
	11	Људска права и слободе
	12	Имовинска права
ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ	13	Отпорност на економски пад
	14	Економска неравноправност
	15	Фискално здравље
	16	Одлив радне снаге
	17	Спољни дуг
ВОЈНИ ФАКТОРИ	18	Буџет одбране
	19	Логистика
ЕКОЛОШКИ ФАКТОР	20	Заштита животне средине
	21	Демографски притисак

Веома значајно је то што је подфактор владавине права обухваћен у два извештаја: Економске слободе (*The Heritage Foundation*) и Глобални индикатори управљања (*World Bank*), а фактор изборног процеса и плурализма важан алат мерења у три извештаја: Демократски индекс (*The Economist Intelligence Unit*), Индекс слабости држава (*Fund for peace*) и Глобални индикатори управљања (*World Bank*). Ови фактори се често јављају и као индикатори у другим извештајима. Такође, фактори и подфактори као што су регулаторни квалитет, људска и имовинска права и цивилне слободе, као и ефикасност судства, јесу индикатори којима се мери и оцењује степен демократије и владавина права. Ови фактори су стављени посебно, јер добар законодавни оквир, иако има највише стандарде демократије, слободе и права, често није гарант истих услед лоше, селективне и погрешне примене.

Као развијене земље, економски фактори имају значајну улогу као стабилизатори политичких и друштвених фактора. Отпорност на економске потресе и кризе је најважнији фактор у коме су све анализирани државе високо рангиране, што значи да имају добре адаптивне механизме на глобалне економске претње. Развој економије базиран је на квалитетном образовању, политичкој култури, друштвеним вредностима и ефикасној власти која управља и интегрише све те факторе. Овде је важан развој еколошке свести, јер управо су најразвијеније државе оне које највише доприносе деградацији животне средине. Анализирани државе улажу озбиљне напоре у еколошку/зелену индустрију, за разлику од Кине, Сједињених Америчких Држава и других великих економија. Безбедносни апарат једне државе (војска и полиција) значајни су за одбрану граница и уопште спољашњих и унутрашњих оружаних и криминалних претњи. Они одржавају и унутрашњи ред и мир, али су крајња инстанца на чију примену мора власт да се ослања. Безбедносни апарат у функцији примене силе указује на безбедносне проблеме које су кулминирале сукобима и нису добар знак успешног развоја државе.

Анализирајући факторе развоја и безбедности, јасно је да мере које државе преузимају на свим нивоима, јесу прави показатељ да развијене државе осигуравају безбедност како појединца, нације, тако и саме државе, њеног суверенитета и целовитости (Мишев Г, 2020: 12):

- економски развој, од квалитета живота, које укључује право на живот, рад, економске слободе, економски развој;
- политичке слободе и политичке партиципације, која укључује право гласа, демократску изборну процедуру, слободу окупљања, политичког организовања;
- социјалне димезије, која укључује друштвену кохезију и интеграцију, јачање свести, слободу медија, културни, верски и национални идентитет;
- до снага безбедности, које су у функцији заштите живота, имовине и достојанства, али и брбе против криминала, корупције, тероризма, чувања граница.

Анализом свих показатеља развоја, јасно је да мере које ове земаље предузимају јесу: јачање институција (попут правосудних система) и борба против корупције, побољшање инвестиционе климе и елиминисање бирократије, јачање политичке и еколошке културе, борба против сиромаштва, унапређење квалитета образовања, подстицање ефикасности јавних услуга. Из политичких фактора који подразумевају легитимитет власти, владавину права, произилазе и ефикасне јавне услуге, али и бирократске и законске мере које омогућавају економске слободе и услове за економску једнакост, уз смањење сиромаштва. Јачањем друштвене кохезије, јача и интегритет владе. Правилно располагање ресурсима и законским регулисањем у области привреде постижу се економски ефекти, уз ефикасно реаговање на еколошке претње. Развојем војне индустрије јача се како економски, тако и војни капацитет државе. У развијену безбедносну апаратуру, поред војске, спадају и полицијске и друге службе безбедности који спроводе ефикасну борбу против корупције и криминала, одржавајући јавни ред и мир (Мишев Г, 2020).

Када се погледају глобални проблеми јасно је да су војни, политички, еколошки, економски и социјетални развој као резултат доброг управљања неопходни за осигуравање безбедности на свим нивоима. Пресеком најважнијих фактора може се уочити да економски развој нема примат над другим факторима, већ напротив, друштвени и политички фактори имају кључну улогу у одрживом развоју. Међутим, када се осврнемо на глобалне проблеме јасно је да постоје недостаци у анализираним факторима, односно да је модел изградње безбедности засноване на факторима развоја неопходно проширити.

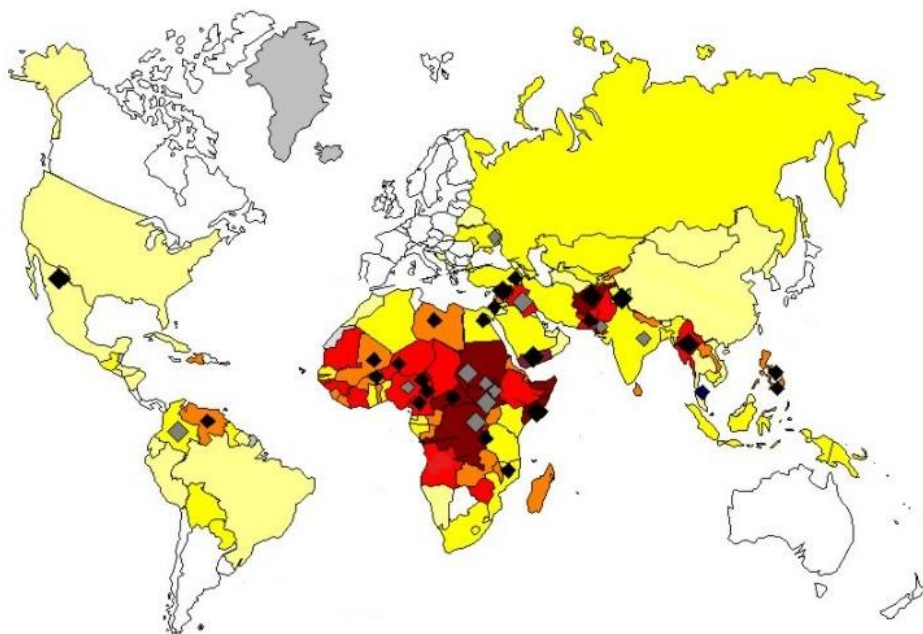
7.2 Критички осврт на факторе безбедности

Без обзира да ли одређени фактори мере политички, друштвени, еколошки, војни или економски развој, јасне су њихове импликације на безбедност, како појединца, тако и друштва и државе. Због тога су издвојени најважнији фактори успешног развоја држава. Међутим, када погледамо глобалне претње безбедности, приметни су недостаци одређених фактора, иако је анализирано пет главних и неколико помоћних извештаја са преко 80 различитих показатеља, које мере различите карактеристике држава.

Ослањајући се на Копенхагенску школу безбедности и извештај *Центра за истраживање системског мира* приметни су недостаци у мерењу утицаја региона коме одређена држава припада, иако неки извештаји имају регионалне, углавном само територијалне поделе. Окружење не чини само заједничка територијална блискост и историја, већ заједничке карактеристике политичког уређења, економског система, безбедносних структура и

друштvene кохезије. Није исто бити окружен државама које имају стабилне политичке и економске системе, јаке институције и владавину права или државама дуготрајних конфликта, чији се проблеми, пре свега велики број избеглица прелива у цео регион. Регионалне конфликтне формације типично карактеришу фундаментална, међусобно повезана умрежавања и процеси у региону: институционалне слабости једне или више држава, регионална безбедносна конкуренција, паралелна и транснационална неформална економија, прекограничне друштvene мреже, илегална трговина и трафикинг, експлоатација природних ресурса, милитаризација и трансфер оружја и прекограничне оружане групе (Cater, 2003).

Према слици 4. *Слабост држава и ратовање у глобалном систему 2019.* који анализира сукобе у свету од 1946. до 2019. године, тамно црвеном бојом означене су државе екстремних конфликта, црвеном високе зоне конфликта, жутом бојом су означене државе у којима су конфликти завршени, али имају тенденцију понављања, беж боја означава низак ниво сукоба, док белом бојом су означене државе ниске зоне, односно региони који немају сукобе на својим територијама или се јављају спорадично. У овом извештају анализирано је 334 епизоде оружаних сукоба (укључујући 36 текућих) (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 28).

Слика 4. Земље које чине глобални систем (Marshall & Elzinga-Marshall, 2017: 28)

„Копенхагенска школа безбедности разликује 8 (осам) регионалних безбедносних комплекса: Субсахарска Африка садржи претежно премодерне државе; Блиски Исток, Јужна и Источна Азија, Јужна Америка и Источна Европа садрже претежно модерне државе; Северном Америком и, још више, западном Европом доминирају постмодерне државе“ (Buzan & Wæver, 2003: 24). Ова подела је управо најприближнија мапи земаља глобалног система. Као што се види на слици, свих шест анализираних држава: Норвешка, Швајцарска, Шведска, Канада, Аустралија и Холандија, као постмодерне или успешно развијене државе, спадају у регионе са ниским нивоом сукоба. Према регионалној подели види се да развој није резервисан само за земље Северне Америке и Сврснозападне Европе, већ обухвата континент Азије и Океаније. Слично је и са регионалном поделом коју даје Индекс еколошких перформанси, што значи да су фактори развоја везани и за регионе и своје узроке у економском и класном раслојавању на глобалном нивоу.

7.3 РАЗВОЈНИ ФАКТОРИ

Поред регионалног фактора, без обзира што се одређени фактори једним делом јављају као индикатори у неким извештајима, пре свега у мерењу политичке стабилности и економских слобода, постоје фактори у три (3) области, којима треба дати више простора када је у питању развој и безбедност. У складу са глобалним претњама издвојеним у поглављу 4. међу издвојеним факторима недостају следећи фактори:

1. људски развој који подразумева могућности за лични напредак и развој, пре свега у домену образовања, здравог живота, друштвеног и економског благостања и достојанства. Овај фактор подразумева системе демократских вредности где лични прогрес и жеља ка достизању квалитетнијег живота грађана представља део безбедносне културе;

2. образовање и здравствена заштита као предуслови свеукупног развоја. Без адекватног образовања нема ни технолошког, ни економског развоја, самим тим ни унапређења здравствене заштите, што обезбеђује квалитетан живот. С друге стране, недостатак образовања, пре свега високо образоване радне снаге, је озбиљна претња развоју, што се видело на примеру неразвијених држава. Такође, здравствени фактори нису заузимали високо месту у теоријама безбедности, а поред недостатака природних ресурса, основни су фактор угрожавања безбедности неразвијених држава. Њихов значај показала је пандемија Корона вируса чиме је доказано да су биолошке претње једнаке, ако не и опасније од оружаних претњи;

3. развој информационо комуникационих технологија и са њим с једне стране повезане економске, војне и политичке претње, с друге развој технолошке индустрије која је озбиљна претња животној средини. Посебне претње јесу интернет и медији као опасно оружје ширења културолошког и политичког утицаја или прикривеног спољног мешања креирањем јавног мњења.

Када се вратимо на Копенхагенску школу, поред војног, политичког, економског, социјеталног и еколошког сектора, теоретичари безбедности у последње време узимају у обзир развој информационо комуникационих технологија и њихове импликације на безбедност. То значи да је секторски приступ више него адекватан теоријски оквир за ову дисертацију. Војни сектор би требало да обухвати комплетан безбедносни апарат укључујући полицију и службе безбедности као део борбе против корупције, криминала и тероризма, а не само као фактор који обухвата спољне оружане претње. Самим тим би требао да буде фактор одбране и заштите. У спољне претње спадају и постојеће службе безбедности друге државе на својој територији, што може бити озбиљан дестабилишући фактор, од финансирања политичких противника, паравојних формација до сепаратистичких група. Такође, социо-економске разлике и економске кризе изазивају с једне стране грађанска незадовољства и немире, а с друге погодне тле за развој криминала и корупције. Организовани криминал као један од највећих проблема савременог друштва, чији развој и ширење обухвата транснационалне оквире, посебна су претња регионалној безбедности. Међутим, овај подфактор, осим као индикатор у Индексу слабих држава и нешто мало у Глобалним индикаторима управљања, није нашао погодне тле за анализу. Када се ради о угрожавању људске (појединачне) и друштвене безбедности, овај фактор има важну улогу у развоју целокупног друштва и његове безбедности, нарочито у својој најекстремнијој форми, а то је тероризам. Према подацима Глобалног индекса организованог криминала (енг. *The Global Organized Crime Index - GOCI*) који укључује ранг листу земаља чланице Уједињених Нација – 193 земље, скоро 80% светске популације данас живи у земљама са високим нивоом криминала. Индекс наглашава како је учешће државе у криминалу дубоко укорењен феномен широм света. Овај извештај анализира и отпорност државе на криминал, према којем су

издвојене земље веома високо рангиране, односно међу првих 24 (GOCI, 2021). Фактори отпорности обухватају: политичко вођство и управљање, транспарентност и одговорност владе, међународна сарадња, националне политике и закони, правосудни систем и притвор, спровођење закона, територијални интегритет, борбу против прања новца, економски регулаторни капацитет, подршка жртвама и сведоцима и превенција (GOCI, 2021). Управо је управљање кључни фактор борбе против криминала, који укључује владавину права и ефикасно спровођење закона.

Имајући у виду потребе за већим бројем фактора од анализираних, извучени су извештаји који обухватају области у складу са предметом истраживања:

- Извештај UNDP о људском развоју (енг. *The Human Development Report 2020*) (UNDP, 2020);
- Светски ранг држава по образовном систему (енг. *World's Best Countries For Education System*) (Ceoworld, 2020);
- Глобални извештај о здрављу (енг. *The Global Health Security Index*) (GHS, 2019);
- ИМД ранг дигиталне компетенције (енг. *IMD World Digital Competitiveness Ranking 2020*) (WDC, 2020).

У табели 49. приказани су рангови првих 40 држава према поменутих извештајима. Може се запазити да је ранг држава од фактора до фактора различит, да поједине државе нису препознате у свим извештајима, односно да су далеко од високог ранга 20 земаља.

Табела 49. Светски ранг држава према људском развоју, образовању, здравственом систему и информационо комуникационим технологијама

ранг	ЉУДСКИ РАЗВОЈ 2020	ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ 2020	ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА 2019	ИНФОРМАЦИОНО КОМУНИКАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ 2020
1	НОРВЕШКА	В. БРИТАНИЈА	САД	САД
2	ИРСКА	САД	В. БРИТАНИЈА	СИНГАПУР
3	ШВАЈЦАРСКА	АУСТРАЛИЈА	ХОЛАНДИЈА	ДАНСКА
4	ХОНГ КОНГ	ХОЛАНДИЈА	АУСТРАЛИЈА	ШВЕДСКА
5	ИСЛАНД	ШВЕДСКА	КАНАДА	ХОНГ КОНГ
6	НЕМАЧКА	ФРАНЦУСКА	ТАЈЛАНД	ШВАЈЦАРСКА
7	ШВЕДСКА	ДАНСКА	ШВЕДСКА	ХОЛАНДИЈА
8	АУСТРАЛИЈА	КАНАДА	ДАНСКА	Ј. КОРЕЈА
9	ХОЛАНДИЈА	НЕМАЧКА	Ј. КОРЕЈА	НОРВЕШКА
10	ДАНСКА	ШВАЈЦАРСКА	ФИНСКА	ФИНСКА
11	ФИНСКА	ЈАПАН	ФРАНЦУСКА	ТАЈВАН
12	СИНГАПУР	ИЗРАЕЛ	СЛОВЕНИЈА	КАНАДА
13	В. БРИТАНИЈА	ФИНСКА	ШВАЈЦАРСКА	В. БРИТАНИЈА
14	БЕЛГИЈА	ТАЈВАН	НЕМАЧКА	УАЕ
15	НОВИ ЗЕЛАНД	СИНГАПУР	ШПАНИЈА	АУСТРАЛИЈА
16	КАНАДА	СЛОВЕНИЈА	НОРВЕШКА	КИНА
17	САД	Ј. КОРЕЈА	ЛЕТОНИЈА	АУСТРИЈА
18	АУСТРИЈА	НОРВЕШКА	МАЛАЗИЈА	НЕМАЧКА
19	ИЗРАЕЛ	БЕЛГИЈА	БЕЛГИЈА	ИЗРАЕЛ
20	ЈАПАН	УАЕ	ПОРТУГАЛ	ИРСКА
	СРБИЈА 64	СРБИЈА 50	СРБИЈА 41	/

Скоро све успешно развијене државе, издвојене у аналитичком процесу Шведска, Аустралија, Канада, Швајцарска, Холандија и Норвешка, рангиране су међу првих 20 према свим овим факторима, чиме се може закључити да постоји зависност фактора људског развоја, образовања, здравља и информационо комуникационих технологија од војних,

политичких, економских, еколошких и демократских фактора (Табела 49). То значи да демократија, владавина права и поштовање људских слобода и права, заједно са политичком стабилношћу и развојем економије, обезбеђују нормалан људски развој, пре свега добро образовање, сигурну здравствену заштиту, развој технологије, али и бригу за природне ресурсе и заштиту животне средине, који су често у колизији. Као што се види у табели 49, успешно развијене државе према свим факторима су високо рангиране. Табела *Светски ранг држава према људском развоју, образовању, здравственом систему и информационо комуникационим технологијама* показује да је научним методама доказано да најразвијеније државе нису најбоље рангиране само према безбедносним факторима, него и према развојним. С друге стране, државе као што су Сингапур, Исланд, Хонг Конг, Данска, Немачка, иако су високо рангиране према развојним факторима, нису најбезбедније државе.

Уједињене нације темеље се на три узајамно ојачавајућа стуба: мир и безбедност, развој и људска права (UNHR, 2020). Демократија и владавина права осигуравају људске слободе и права, али људски развој темељи се много дубље и обухвата све сегменте друштва, пре свега здравствене заштите, образовања и квалитета живота. Сагледавајући глобалне претње по безбедност, пре свега сиромаштво, болести, еколошке катастрофе, јасно је да су образовни и здравствени системи неопходан услов не само развоја државе, већ и безбедности. Индекс слабости држава користи образовање као индикатор мерења политичког и економског подфактора, у оквиру јавних услуга и економске неједнакости (погледати подглавље 5.5 Индекс слабости држава). То је недовољно, јер значај образовања мора да има много већу улогу када је у питању развој и безбедност. Људи широм света препознају да тренутни трендови економског развоја нису одрживи и да су свест јавности, образовање и обука кључни за кретање друштва ка одрживости (Hopkins & McKeown, 2002).

Развој индустријализације из XIX у XX век пратио је раст броја писмених, пре свега у Сједињеним Америчким Државама и земљама западне Европе. Највећи проценат писмених имала је Шведска, која је у првој половини XIX века била сиромашна земља, када је почела да одваја значајна средства за образовање. Већ у другој половини XIX века имала је једну од највећих стопа раста у Европи (Šuković, 2013: 38). Извештај о мониторингу ЕФА 2013/4 (*Education For All - EFA*) показује да „пораст просечног образовања становништва у земљи за једну годину повећава годишњи раст БДП-а по глави становника са 2% на 2,5%“ (UNESCO, 2014: 151). Висок иницијални ниво писмености становништва Шведске резултат је специфичних верских, културолошких и политичких фактора који су обележили период пред почетак индустријализације те земље (Madžar, 2013). Јасно је да је свака држава изграђена на верским, културолошким и политичким специфичностима, због чега сваки развој мора да узме у обзир суштинске карактеристике народа, ако жели да промени или унапреди одређени сегмент друштва.

Евидентно је да је значај образовања за привредни развој и општи друштвени напредак истински огроман. Испоставља се да без експлицитног прибегавања образовном капиталу није могуће објаснити нити драстичне разлике у степену развијености између појединих земаља, нити промене у нивоу и темпу раста у дијахроној перспективи. Напоредо са откривањем кључне улоге образовања у свеукупној множини развојних процеса и у експанзији привреде посматране у целини, врло рано је искрсло питање нема ли места увођењу једног новог појма, а то је образовни капитал (Madžar, 2013: 28). На тај начин образовање постаје економски ресурс, баш као и природна богатства. Такође, образовање је омогућило развој информационо комуникационим технологија, која је с друге стране унапредила како безбедносни систем (војна опрема, компјутерско управљање, ГПС навигација (енгл. *Global Positioning System*)), систем образовања (развој информационо комуникационих технологија омогућило је бесплатну и широко распрострањену доступност књига, информација, докумената), тако и здравствени систем (дијагностички центри, савремени апарати, итд).

Значај образовања није очигледан само у Шведској, већ и у свим развијених државама. Данас је у привреди и ван ње, учење на радном месту постало једна од носећих радних активности (Madžar, 2013). Цео (развијени) свет активно ради на успостављању чврстог стратешког партнерства између држава, школа и предузећа, обезбеђујући на тај начин двојно (дуално) образовање. Према подацима Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД), програме двојног средњег стручног образовања похађа између 60–70% деце у следећим земљама: Финска, Норвешка, Немачка, Италија, Аустралија, Луксембург, Швајцарска, Холандија, Велика Британија, Белгија. Другим речима, програми средње стручне обуке која не подразумева само школска предавања већ и учење на радном месту не само да нису у дефанзиви него су и све популарнији (Cvetićanin, 2013: 93). Посебан пример импресивног развоја релативно малих земаља, и територијално и према броју становника, постигнутог форсирањем образовања јесу скандинавске земље – Шведска, Норвешка, Финска и Данска. Карактеристично за све четири скандинавске земље је практично бесплатно образовање, које је постало саставни део њихове културе, и отуд снажно противљење неким новијим покушајима јачег ширења приватних високих школа (Cvetićanin, 2013). Управо из овога се види значај образовања за реализацију кључних развојних фактора политике и економије.

Како би се ови фактори адекватно концептуализовали кроз аналитички концепт, преузет је ранг земаља према Извештају UNDP, који од 1990. године рангира земље према људском развоју (енг. *The Human Development Report 2020: The next frontier Human development and the Anthropocene*), а укључује образовање, здравље, године живота, као и сиромаштво, односно Бруто национални доходак (БНД) по глави становника (UNDP, 2020). На пример, индијска провинција Гуџарат увек је била једна од најбрже растућих индијских држава, али је према рангирању држава релативно слабо на матрици хуманог развоја као што је приступ чистој води и дечја неухрањеност (FSI, 2020: 25). Због тога је неопходно узети већи број фактора који обухвата развој, али и безбедност на свим нивоима.

Све анализиране државе високо су рангиране према индексу људског развоја, посебно Норвешка и Швајцарска. Ово су фактори који указују на квалитет живота, а то су приходи, образовање, животни век и здравствене услуге. Према овом извештају у Холандији је просек школовања 12,4 године, Шведској 12,5, Аустралији 12,7, Норвешкој је 12,9 година, док је у Швајцарског и Канади чак 13,4 године. Без права на квалитетан живот, обезбеђивање економских услова за живот породице, али и право на образовање и лечење, нема ни појединачних слобода и права, односно ни људске безбедности.

7.3.1 Фактор људског развоја

Извештај Индекс људског развоја 2020 (енг. *UNDP Human Development Report 2020. The next frontier Human development and the Anthropocene*) је збирна мера просечног достигнућа у кључним димензијама људског развоја: дуг и здрав живот, знање и пристојан животни стандард (UNDP, 2020). Индекс људског развоја (ХДР) је креиран тако да нагласи да не само економски раст, већ људи и њихове способности треба да буду крајњи критеријум за процену развоја једне земље. ХДР се такође може користити за довођење у питање избора националне политике, постављајући питање како две земље са истим нивоом брутом националног дохотка по глави становника (енг. *GNI per capita*) могу завршити са различитим исходима хуманог развоја. Ови контрасти могу подстаћи дебат о приоритетима владине политике (UNDP, 2020).

Димензија здравља се процењује очекиваним животним веком при рођењу, димензија образовања се мери средњим годинама школовања за одрасле од 25 година и више и очекиваним годинама школовања за децу узраста за полазак у школу. Димензија животног

стандарда се мери бруто националним дохотком по глави становника (Табела 50) (UNDP, 2020).

Табела 50. Вредности индекса људског развоја

Димензија	Индикатор	Минимум	Максимум
Здравље	очекивани животни век	20 година	85 година
Образовање	средње године школовања	0	18 година
	очекиване године школовања	0	15 година
Животни стандард	бруто национални доходак	100\$	75.000\$

Оправдање за постављање природне нуле за очекивани животни век на 20 година заснива се на историјским доказима да ниједна земља у 20. веку није имала очекивани животни век мањи од 20 година. Максимални очекивани животни век постављен је на 85 година, што је реалан циљ многих земаља у последњих 30 година (UNDP, 2020). Друштва могу опстати без формалног образовања, што оправдава минимум образовања од 0 година. Максимум за очекиване године школовања које износе 18 година, је еквивалентан постизању мастер степена у већини земаља. Ниска минимална вредност бруто националног дохотка (БНД) по глави становника, 100 долара, оправдава се значајном количином неизмерене егзистенције и нетржишне производње у економијама близу минимума. Максимум је постављен на 75.000 долара по глави становника. Канеман и Дитон (2010) су показали да практично нема добити у људском развоју и благостању од годишњег прихода изнад 75.000 долара по глави становника. Тренутно, само три земље (Лихтенштајн, Катар и Сингапур) премашују плафон прихода по глави становника од 75.000 долара (UNDP, 2021). Управо ова економска категорија бруто национални доходак по глави становника, показује да економија није пресудна за развој и безбедност, већ само један од фактора, који не може да постоји сам за себе независно од других фактора. Квалитет живота и високи стандард јесте економски фактор, али не и безбедносни.

Као извори су коришћени: Очекивани животни век при рођењу: УНДЕСА (енг. *Life expectancy at birth: UNDESA 2019*); Очекиване године школовања: УНЕСКО, ИКФ, УНИЦЕФ и ОЕЦД (енг. *Expected years of schooling: UNESCO Institute for Statistics 2020*), *ICF Macro Demographic and Health Surveys (2008–2020)*, *United Nations Children’s Fund (UNICEF) Multiple Indicator Cluster Surveys (2008–2020) and OECD (2019)*); Средње године школовања: УНЕСКО, ИЦФ, УНИЦЕФ и ОЕЦД (енг. *Mean years of schooling: UNESCO Institute for Statistics (2020)*, *Barro and Lee (2018)*, *ICF Macro Demographic and Health Surveys (2008–2020)*, *UNICEF Multiple Indicator Cluster Surveys (2008–2020) and OECD (2019)*); Бруто национални доходак по глави становника: СБ, ММФ, УН (енг. *GNI per capita: World Bank (2020)*, *IMF (2020)*, *United Nations Statistics Division (2020)*).

7.3.2 Фактор образовања

Извештај Најбоље државе света према образовном систему (енг. *World’s Best Countries For Education System 2020*) упоређује 93 земље у две кључне категорије: 1) Квалитет и 2) Могућност/прилике. Да би проценили те димензије, истраживачи су анализирали 16 индикатора који спадају у једну од две категорије. Сваки атрибут је оцењен на скали од 100 поена (Seoworld, 2020).

Индикатори фактора образовања сврстани у две категорије (Seoworld, 2020):

1) Индекс квалитета

- Систем јавног образовања;
- Спремност за похађање универзитета;
- Број истраживачких институција;
- Универзитетско финансирање и задужбине;
- Стручност (специјализација);
- Веза између степена образовања и степена индустријског развоја;
- Ефикасност академских образовних професија;
- Институционални резултати истраживања, којим се баве образовне установе;
- Институције високог образовања које имају успех на различитим глобалним ранг листама.

2) Индекс могућности/прилика

- Стопе писмености одраслих;
- Стопе дипломирања;
- Стопа завршетка основне школе;
- Стопа завршетка средње школе;
- Стопа завршетка високе школе;
- Стопа завршеног школовања на универзитетском нивоу;
- Државни издаци за образовање, укупно (у % БДП-а).

Као извори су коришћени: Часопис Цеоворлд окупио је панел стручњака за преиспитивање података прикупљених из извора као што су Економска обавештајна јединица ЕИУ (енг. *Economist Intelligence Unit*), Светски економски форум (енг. *World Economic Forum*), Организација за економску сарадњу и развој ОЕИЦД (енг. *Organization for Economic Cooperation and Development*), УС Вести & Светски извештај (енг. *U.S. News & World Report*), УН Економски и социјални савет УНЕСОЦ (енг. *United Nation's Economic and Social Council*), Тајмсов Светски Универзитетски ранг (енг. *Times Higher Education's World University Rankings*), КС Топ Универзитети (енг. *QS Top Universities*), Шангајски ранг консултација (*ShanghaiRanking Consultancy*), Академска ранг листа светских универзитета (енг. *Academic Ranking of World Universities ARWU*), Центар светских универзитета (енг. *Center for World University Rankings CWUR*), ЦВТС Лејден ранг (енг. *CWTS Leiden Ranking*), Топ 100 ројтерсових иновативних универзитета (енг. *Reuters World's Top 100 Innovative Universities*), Рангирање универзитета према академским резултатима (енг. *University Ranking by Academic Performance*), Програм међународне оцене ученика ПИСА (енг. *Programme for International Student Assessment*), Трендови у међународним студијама математике и науке (енг. *Trends in International Mathematics and Science Study*) и Напредак у међународним читалачким студијама (енг. *Progress in International Reading Study*) и Светска банка (енг. *World Bank*) (Ceoworld, 2020).

Јасно је да на квалитет образовања утиче доступност и разноврсност образованих институција, начин финансирања, научна димензија (истраживање и развој), као и њихов ранг на светском нивоу. Доступно образовање није исто што и бесплатно, тако да је јако

важно и државно финансирање образовања, пре свега у адекватне услове, опрему и технологију, стипендирања надарених ученика, као и мерење резултате тих улагања у броју образованих у односу на укупан број становника. Такође, највеће могућности које образовање пружа јесте ангажовање образованих младих људи у складу са својом професијом за коју су се школовали. То се пре свега огледа у степену запослености младих са завршеним високим образовањем. Усклађеност образовног система са тржишним потребама најважнији је услов квалитетног образовања.

7.3.3 Фактор глобалне здравствене безбедности (ГХС)

Индекс глобалног здравља (енг. *The Global Health Security (GHS) Index*) процењује здравствену безбедност и могућности које пружају здравствени систем. Тим стручњака који се баве здравственим фактором формирао је међународни саветодавни одбор од 21 стручњака из 13 земаља како би створио детаљан и свеобухватан оквир од 140 питања, организованих у 6 категорија, 34 индикатора и 85 подиндикатора за процену способности државе да спречи и ублажи епидемије и пандемије (GHS, 2019: 7). Поред анализе здравствених система, овај Извештај дао је 33 препоруке за решавање празнина, односно слабости у развоју здравственог система у државама.

Индекс глобалног здравља формулисао је 140 питања у 6 категорија (GHS, 2019: 8):

Превенција - Спречавање појаве угрожавања здравља или ослобађања патогена;

Откривање и извештавање - Рано откривање и извештавање о епидемијама од потенцијално међународног значаја;

Брз одговор - Брзи одговор и ублажавање ширења епидемије;

Здравствени систем – Ризик од нефлексибилног здравственог система за лечење болесних и заштиту здравствених радника;

Усклађеност са међународним нормама - Обавезе за побољшање националних капацитета, планови финансирања за решавање празнина и поштовање глобалних норма;

Ризично окружење – Ризик од окружења и рањивост земље на биолошке претње.

Индекс глобалног здравља користи сличне параметре, који су одређене Међународним здравственим прописима (превенција, откривање, одговор и опасност), а о којима је било речи у поглављу 4.1 Највећи глобални изазови. Према свим индикаторима издвојене анализирани државе високо су рангиране. Иако је медицина заједно са индустријском и технолошком револуцијом унапредовала и унапредила квалитет људског живота продужавајући животни век, биолошке (патогене, бактеријске, гљивичне, вирусне) претње нису искорењене. Степен обољевања и претњи од ширења разних болести и даље су присутни. Поред неизлечивих болести као што су тумори и АИДС, све већег броја кардиоваскуларних и плућних болести, мутације вируса све чешће обухватају велики део светске популација (Птичији грип, Свињски грип, Корона). Зато је једно од најважнијих питања функционисање здравственог система и његова способност на брзо реаговање и збрињавање грађана.

Када се говори о болестима као глобалној претњи, ту се пре свега мисли на савремени начин живота људи у којима су стрес и брига свакодневница, које остављају последице на људско здравље. Друга врста болести су пре свега маларија и стомачне инфекције, које су

карактеристичне за сиромашне земље, где је приступ води и храни ограничен, а здравствене услуге на изузетно ниском нивоу. Све ове болести су последица природних узрочника. Међутим, у системима одбране, биолошке претње као производ људског фактора препознате су деценијама уназад. Због извештаја Међународне комисије за инспекцију да Ирак производи биолошко и хемијско оружје за масовно уништавање, Сједињене Америчке Државе и Велика Британија извршиле су, под окриљем НАТО-а и без сагласности Савета безбедности УН, ваздушни напад и војну интервенцију у Ираку, којом никад нису потврђене ове сумње. За разлику од интервенције у Авганистану, напад на Ирак жестоко је поделио НАТО чланице и већина није учествовала у акцији названој „Пустињска лисица“, а саму акцију осудили су Русија, Индија, Пакистан, Египат и Кина.

Међутим, појава и ширење Ковида 19 показала је да никакво војно наоружање не може да се употреби против пандемије, која угрожава сваког становника на Планети и односи на милионе живота годишње. Нормативни, технички и регулативни оквир који је одредила Светска здравствена организација, како би здравствени системи земаља чланица достигли одређени стандард, још увек није обавеза, нити принуда да се исти поштује. Пандемија је показала да земље нису биле спремне на брзе реакције и да су се мере превенције и заштите од вируса Ковид 19, спроводиле насумично и у зависности од земље до земље. Две године од појаве Ковида 19, ни једна држава не може да гарантује безбедност и очување живота грађана. Чак и оне државе које су високо рангиране по питању здравственог фактора и поштовање стандарда Светске здравствене организације, као што су Сједињене Америчке Државе и Велика Британија, нису имале и још увек немају ефикасна средства борбе против пандемије. Ова ситуација враћа здравствену безбедност као централну тему научних и стручних дискурса, а у овом раду препозната је као важан фактор развоја и безбедности.

7.3.4 Фактор информационо комуникационих технологија

Телекомуникације постају један од најважнијих сегмента развоја привреде, јер од брзине и квалитета преноса информација, умрежености и повезаности различитих делова једног система, зависи низ привредних процеса, почевши од производње, складиштења, транспорта, продаје и пружање услуга крајњим корисницима (Mišev & Kaloserović, 2017). Недостатак фактора који се баве медијским и интернет активностима и политичким и културним утицајем може се узети као слабост или тачније пропуст у одабиру параметара у методолошким приступима и аналитичким процесима. Ширење политичког и културног утицаја, постављањем јасних индикатора као што су пројекције, токови информација, размена људи, затим гугл претраживање, утицај телевизијских и радио мрежа, брендирање, итд. Глобализација је развила економију знања и довела до интензивирања научно-технолошких истраживања и динамичан развој у области Информационо комуникационих технологија, због чега су телекомуникације постале важан фактор не само економије и услуга, већ и безбедности. Сајбер претње постале су део свакодневнице и нови вид савремених глобалних претњи безбедности.

Извештај ИМД светске дигиталне конкурентности (*The IMD Digital World Competitiveness Ranking 2020*. - WDC) представља укупни ранг за 63 економије обухваћене Годишњаком светске конкурентности (*World Competitiveness Yearbook, WCY*). Као што се види у табели 51. методологија рангирања дигиталне конкурентности дефинише дигиталну конкурентност кроз три главна фактора (WDC, 2020: 28):

- Знање (енг. *Knowledge*);
- Технологија (енг. *Technology*);
- Спремност за будућност (енг. *Future Readiness*).

Табела 51. Фактори и подфактори глобалне дигиталне компетенције

ПОДФАКТОРИ I РЕДА	ЗНАЊЕ	ТЕХНОЛОГИЈА	СПРЕМНОСТ
		Знање неопходно за откривање, разумевање и надоградњу нове технологије	Укупан контекст који омогућава развој дигиталне технологије
ПОДФАКТОРИ II РЕДА	Таленат	Регулаторни оквир	Прилагодљивост
	Тренинг и едукација	Капитал	Пословна агилност
	Научна концентрација (окупљање, научни центар)	Технолошки оквир	ИТ интеграција

ВДЦ се ослања на три фактора: Знање, које обухвата нематеријалну инфраструктуру неопходну за димензије учења и развој технологија; Технологија, која квантификује пејзаж развоја дигиталне технологије; и Будућа спремност, која испитује ниво припремљености привреде за дигиталну трансформацију. Сваки од ова 3 фактора подељен је на 2 подфактора који истичу сваки аспект анализираних подручја (табела 51). Ових 9 подфактора II реда садржи 51 критеријум, иако сваки подфактор не мора нужно имати исти број критеријума (на пример, потребно је више критеријума за процену обуке и образовања него за процену интеграције информационо комуникационих технологија). Рачунање рејтинга врши се кроз анализу 51 критеријума (WDC, 2021: 29):

1. Чврстих података (енг. *Hard data*) која обухватају 31 критеријум из статистике међународних регионалних и националних извора и

2. Истраживачких података (енг. *Survey data*) који обухватају 20 критеријума са Међународних стручних панела и Анкета (енг. *Executive Opinion Survey*).

Извори података су: статистике из међународних регионалних и националних извора и Међународни панел стручњака. Критеријуми могу бити чврсти подаци који анализирају дигиталну конкурентност (нпр. брзина пропусног опсега Интернета) или мекани подаци који анализирају конкурентност онако како се може перципирати (нпр. агилност компанија). ИМД-ова ранг листа Светска дигитална конкурентност (ВДЦ) анализира и рангира степен у којем земље усвајају и истражују дигиталне технологије које воде до трансформације у владиној пракси, пословним моделима и друштву уопште (WDC, 2021: 30). Из овога се јасно може закључити да информационо комуникационе технологије утичу како на пословне и друштвене факторе, тако и на функционисање и ефикасност владе.

Све анализиране државе веома високо су рангиране (у првих 15) према фактору информационо комуникационе технологије. За 2020. годину државе које су на врху ИМД-овог рангирања фокусирају се на изградњу фонда талената и на тај начин ојачавају ИТ инфраструктуру и знања неопходну за развој и употребу дигиталне технологије, а Шведска, Швајцарска и Холандија држе најбоље позиције.

7.3.5 Дискусија

Када се погледају сви горе наведени извештаји јасно је да су високо безбедне државе веома високо рангиране према факторима људског развоја, образовања, здравствене заштите и

информационо комуникационих технологија (тебале 39). Јасно је да земље које су високо развијене према војним, политичким, економским, социјеталним и еколошким факторима, имају висок развој и фактора људског развоја, образовања, здравствене заштите, информационо комуникационих технологија, али и борбе против криминала. То значи да су безбедне на свим нивоима од појединачне (људске) до глобалне безбедности.

Као што се види на табели 52, проширивањем истраживања на друге сегменте развоја потврдило је да безбедносни фактори утичу и на друге сегменте развоја, који опет повратно утичу на безбедност. Све анализирани државе веома високо су рангиране према факторим развоја.

Табела 52. Успешно развијене државе према факторима развоја

	Људски развој	Образовање	Здравствена заштита	Иформационе технологије
НОРВЕШКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
ШВАЈЦАРСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
АУСТРАЛИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
КАНАДА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
ШВЕДСКА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
ХОЛАНДИЈА	веома високо	веома високо	веома високо	веома високо
СРБИЈА	средње	средње	високо	/

Када је у питању фактор безбедности од криминала неке од најнижих стопа криминала на свету имају Швајцарска, Холандија, Норвешка, итд. Свака од ових земаља има веома ефикасне органе за спровођење закона, а Норвешка рецимо има неке од најрестриктивнијих закона о оружју на свету (WPR, 2021). С друге стране не значи да је број пријава у једној земљи једнак броју криминалних дела, али је једини показатељ стопе криминалитета у држави. У неразвијеним државама криминал се често не пријављује из страха од освете починиоца, док је у репресивним државама због строгих, нехуманих казни криминал сведен на мању меру. Питање је и способности институција да извештавају о криминалу, као и о другим факторима. У том смислу, све анализирани државе имају развијене институције и транспарентне податке о свим релевантним чиниоцима безбедности, укључујући борбу против криминала. Јасно је да издвојене државе могу да осигурају највиши степен безбедности од угрожавања како појединачних, друштвених, националних, регионалних, тако и глобалних претњи.

Немогућност прихватања правца развоја који промовишу земље Запада захтевају редефинисање начина на који намећу политичке, економске, еколошке, па и друштвене норме и стандарде широм планете. Медији не могу превише да утичу на земље Трећег света, што због недоступности медија, што због недовољног образовања становништва и руралног (номадског и племенског) начина живота. Помоћ неразвијеним државама само кроз економске инструменте, без јачања друштвене свести о неопходности промена са циљем политичког, технолошког, образовног, здравственог, еколошког и друштвеног развоја, нису довели до жељених промена.

У време масовне пролиферације Интернета и доступности медија, тешко је котролисати или наметати промоцију друштвених и културних вредности, тако да школе остају основне јединице образовања и васпитања које могу на прогресиван начин да утичу на развој свести код најмлађих нараштаја. Квалитетно и доступно образовање нације је предуслов развоја како економије, политике, тако и друштва у целини. Издавање за образовање неопходан је приоритет развојне политике и без поверења у образовне институције нема ни напретка, ни развоја. Када се издвоје најважнији фактори развоја (табела 49), који граде безбедност (табела 48), јасно је да сви они сами за себе не осигуравају ни развој ни безбедност. Њихова

умреженост и условљеност чине суштину развојне политике, коју треба да обезбеде креатори политике преко стабилних институција. У том смислу образовање као темељ свих других фактора треба да допринесе свеукупном развоју друштва и државе. Као што се показало у анализи успешно развијених држава, један од главних носиоца промена јесте високообразована радна снага и ниска незапосленост. Образовањем се учи и стиче политичка и безбедносна култура, као примат развоја и стабилности.

Образовање као кључни сегмент развоја дат је у слици 5. јасно је да су фактори развоја и безбедности нераздвојни чиниоци свеобухватне безбедносне инфраструктуре и суштински су резултат концепта доброг управљања на свим нивоима.

Слика 5. Алгоритам кључног фактора развоја који има импликације на безбедност

Као што се види на слици 5. уколико креатори политике препознају значај образовања и усмере га у правцу развоја: демократије и избора, стабилности политичког система, добија и на интегритету и легитимности. Као таква може да ефикасно управља државом и креира развојну политику, кроз владавину права, јавни сервис, борбу против криминала и корупције, што омогућава улагање у истраживање и развој, ефикасно управљање природним ресурсима и стварање услова и за развој и раст економије. Управо сви ови фактори дати на слици 5. омогућују очување националног интереса, ефикасан рад служби безбедности, које осигуравају развој и безбедност на свим нивоима.

7.4 ФАКТОРИ УСПЕШНОГ РАЗВОЈА ДРЖАВА

Да би се достигао одржив развој државе и државног система и с тим повезане безбедности на свим нивоима, многе постсоцијалистичке и постколонијалне државе определиле су се за примену демократије и либерализма, као правца политичког, друштвеног и економског развоја. Међутим, после вишедеценијске транзиције постсоцијалистичке државе постигле су неку врсту неуспешних демократија и хибридниг режима, док су земље Блиског истока и Северне Африке углавном ауторитарне творевине. Док су сукоби у Источној Европи (Република Србија, Украјина, Грузија) у фази замрзнутих конфликта и даље су актуелни

сукоби у региону Блиског Истока и Северне Африке. На примеру неразвијених држава видело се да императив економског развоја није довео до жељених резултата и да подстицање само економије без политичких и друштвених реформи није могуће. Ту се пре свега мисли на политичке елите и управљања државом. Неспособне Владе нису успеле да изграде ни развој ни безбедност у земљама у развоју и неразвијених земљама.

После рата у Сирији и Авганистану поставља се питање да ли је економским санкцијама и оружаним сукобима потребно наметити образац изградње државе и његовог политичког и економског система. Наметање демократије и либерализма у земљама специфичне традиције, културе и менталитета није се показао као пожељан правац развоја. Друштвене и економске противуречности могу бити озбиљна препрека политичкој стабилности, која води урушавању безбедности на свим нивоима. Трка за профитом довела је до деградације друштвених норми, искључујући хумани аспект развоја људске цивилизације.

Ово доводи у питање отвореност и слободу коју нуди неолиберални правац у економији као општеприхваћени модел, који обезбеђује економски развој. Једнострано државно одређење за одређени економски модел није гаранција успешног развоја, јер подразумева низ услова које морају да буду укоренење у друштву и политичком систему. Не постоји образац који је могуће применити, а да се подједнако са успехом примењује у свакој држави. Међутим, могуће је мапирати одређене факторе и њихову међузависност, који су најважнији за увођење системских промена неопходних глобалном друштву у целини, пре свега са безбедносног аспекта. Имајући у виду све горе изведено, у складу са Теоријом регионалног безбедносног комплекса и Секторским приступом Копенхагенске школе безбедности, најважнији фактори развоја који имају импликације на безбедност: регионални, политички, економски, друштвени, еколошки и војни, дати су у табели 53.

Као што се види у табели 53, јасно је да је регионална стабилност, односно геополитички положај државе и само окружење значајан фактор развоја. Нестабилно окружење негативно утиче на све државе региона. С друге стране, сама држава је политички стабилна уколико има ефикасну и функционалну Владу, чији легитимитет обезбеђује демократска изборна процедура и слобода избора. Достицање друштвене безбедности и друштвеног мира зависи од регулаторног квалитета који обезбеђује владавину права, укључујући људска права и слободе и ефикасну борбу против криминала и корупције. Иако су друштвена и политичка стабилност важни фактори, без развоја економије, нема свеукупног развоја друштва. Економски фактор укључује слободно тржиште, фискално здравље, развој информационо комуникационих технологија, мали одлив радне снаге. Сви ови подфактори зависе од буџета, јавног дуга, инфлације, бирократских процедура и дозвола, услова за оснивање предузећа, али и владавине права и контроле корупције. Очување природних ресурса и заштита животне средине који утичу пре свега на здравље становништва и развој зелене индустрије, значајан су показатељ развоја. У том смислу, економска безбедност зависи од економских слобода, заштите животне средине и равномерног социоекономског развоја. Сви ови фактори говоре о важности фактора људског развоја, кога чине област образовања, здравствене заштите и квалитета живота, који су дати кроз подфакторе I и II реда. Међутим, основни предуслов свеукупног политичког, друштвеног, економског и еколошког развоја јесте доступан и квалитетан образовни систем. Као што је показала анализа успешно развијених држава, једна од основних карактеристика јесте доступан и слободан образовни систем, због чега ове државе карактерише високообразована радна снага.

Табела 53. Најважнији фактори развоја и безбедности

ФАКТОРИ	ПОДФАКТОРИ I РЕДА	ПОДФАКТОРИ II РЕДА
РЕГИОНАЛНИ ФАКТОР	Регионална стабилност	економска међузависност, политички и економски системи, политичка стабилност, санкције и оружани конфликти, историја односа, притисак избеглица, савези
ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ	Изборни процес и плурализам	законодавни и уставни основ, право гласа и слободни избори, слобода формирања и финансирања странака и грађанских организација, слобода учешћа, отвореност функција, транспарентност, цивилна контрола, независни посматрачи, слобода медија
	Интегритет и легитимитет владе	слободни и отворени избори, поверење становништва у владу, репрезентативност и отвореност власти, ниво корупције, страног утицаја и лобистичких група
	Ефикасност и функционалност владе	спровођење здравих јавних политика, квалитет државне службе и степен њене независности од политичких притисака, функционисање извршне власти без уплитања страних сила, ниво корупције, контрола јавности
	Јавни сервис	квалитет и ефикасност јавних услуга, пружање основних услуга: комуналне услуге, саобраћајна инфраструктура, електрична и топлотна енергија, интернет, полицијска заштита грађана, реаговање у случају ванредних ситуација
	Политичка култура	склоност становништва ка одређеној врсти политичког система, прихватање демократске вредности као што су слободни и фер избори, легитимна демократска власт и владавина права, једнакост и равноправност грађана
	Фационализоване елите	улога лидера и политичке елите, говор мржње, национални идентитет, религиозни, етнички или други стереотипи, међукултурално поштовање
	Спољна интервенција	утицај спољних актера у функционисању безбедносних и економских система државе, али и страног политичког утицаја и лобистичких група
ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ	Владавина права	демократија, поштовање устава и закона, независност и ефикасност судства, људска и имовинска права и слободе, слобода мишљења и изражавања, квалитет извршења судских одлука, поверење у полицију и судове
	Образовање и здравствена заштита	животни век, доступност и трошкови образовања и здравствене заштите, квалитет образовања, број писмених, светски ранг образовних институција, мрежа и квалитет здравственог система
	Регулаторни квалитет	доношење закона, примена здраве политике и прописа за развој приватног сектора
	Људска права и слободе	заштита елементарних људских права и слобода, заштита законских, политичких и социјалних права, слобода изражавања, верска толеранција и степен дискриминације
	Имовинска права	законски оквир, поштовање уговора, стицање и располагање имовином, експропријација, службе катастра
	Контрола корупције	регулаторни/законодавни оквир, независно судство, сарадња институција (полиција и тужилаштво), перцепција грађана о степену корупције
	Борба против криминала	законодавни оквир, хијерархија, ефикасне службе безбедности, савремена опрема, људство, ефикасно судство, наднационална сарадња, парамилитарне групе
ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ	Отпорност на економски пад	брuto друштвени производ (БДП), стране директне инвестиције (СДИ), доходак по глави становника, инфлација, незапосленост, спољни дуг, нелегална трговина, резерве девиза и злата
	Економска неравноправност	економски систем и економска правда, структурна неједнакост на основу образовања, економског статуса или региона, неравноправна расподела ресурса, образовање, социјална политика
	Фискално здравље	макроекономска стабилност, јавни дуг, платни промет
	Одлив радне снаге	имиграције и емиграције, дијаспора, дознаке, присилно расељавање професионалаца или интелектуалаца
	Информационо комуникациона технологија	људски капитал и високо образовање, истраживање и развој, дигитализација, интернет и медији, е-управа, логистика
ВОЈНИ ФАКТОРИ	Спољни дуг	висина спољног дуга, могућност отплате, кредибилитет финансијског сектора, стабилност валуте
	Буџет одбране	висина буџета одбране, улагање у истраживање и развој, активни и резервни састав, техничка и технолошка опремљеност, савези
ЕКОЛОШКИ ФАКТОРИ	Логистика	геополитички положај, укупна радна снага, енергетика, покривеност саобраћајница, железничка покривеност, аеродроми и луке
	Заштита животне средине	екосистем, климатске промене, биодиверзитет, поседовање природних ресурса, тешки метали и замена фосилних енергената, загађење воде, ваздуха и земљишта, управљање отпадом, риблин фонд, пољопривреда
	Демографски притисак	раст становништва, спољне миграције и притисак на природне ресурсе

Оно што је значајно јесте да је анализа глобалних претњи, фактора развоја и самих успешно развијених држава, недвосмислено показала везу између развоја и безбедности, чиме је потврђена основна хипотеза. Ради лакшег прегледа, у табели 54. дати су сви издвојени фактори, њихови подфактори као и глобалне претње које директно утичу на дате факторе, чиме је приказана међузависност различитих фактора развоја које граде безбедност. Као што се види сиромаштво које рађа тероризам, зависи од стабилног регионалног фактора, али и од животне средине и економије. Ту спадају глобалне претње недостатка хране, воде и енергената као битних еколошких и економских фактора, док је претња образовању и здравственој заштити важан друштвени и економски фактор. Недостатак хране, воде и енергената у тесној је спрези са растом становништва и сиромаштвом, које као део бројних подфактора развоја (људски развој, образовање, здравствена заштита, економска неравноправност) може бити узрок других глобалних проблема или у тесној вези са њима (угрожавање демократије, животне средине, болести, тероризам и рат).

Табела 54. Фактори развоја и глобалне претње

ФАКТОРИ	РЕГИОНАЛНИ ФАКТОР			ПОЛИТИЧКИ ФАКТОР		ДРУШТВЕНИ ФАКТОР		ЕКОЛОШКИ ФАКТОР			ЕКОНОМСКИ ФАКТОР		ВОЈНИ ФАКТОР																									
	Стабилно окружење			Политичка стабилност		Владавина права		Заштита животне средине			Економске слободе		Војна моћ																									
ПОДФАКТОРИ	☒ економска међузависност	☒ политички и економски системи	☒ политичка стабилност	☒ санкције и оружани конфликти	☒ историја односа	☒ политички и економски савези	☒ Изборни процес и плурализам	☒ Интегритет и легитимитет владе	☒ Ефикасност и функционалност владе	☒ Функционализоване елите	☒ Политичка култура	☒ Спољна интервенција	☒ Регулаторни квалитет	☒ Борба против криминала и корупције	☒ Људска права и слободе	☒ Имовинска права	☒ Људски развој	☒ Образовни и здравствени систем	☒ Јавни сервис	☒ Климатске промене	☒ Заштита ваздуха, воде и земљишта	☒ Тешки метали	☒ Пољопривреда и риболов	☒ Екосистем и подиверзитет	☒ Управљање отпадом	☒ Демографски притисак	☒ Отпорност на економски пад	☒ Економска неједнакост	☒ Фискално здравље	☒ Одлив радне снаге	☒ Отвореност тржишта	☒ Развој ИТК	☒ Логистика и опремљеност	☒ Активни и резервни састав	☒ Спољни дуг	☒ Буџет одбране	☒ Савези	☒ Геополитички положај
	ГЛОБАЛНЕ ПРЕТЊЕ			енергија	сиромаштво	тероризам и рат	демократија	становништво	образовање	животна средина	енергија	храна	вода	сиромаштво	болести	тероризам и рат																						

На основу свега наведеног јасно је да глобални проблеми сви заједно или појединачно могу да дестабилизују државни систем, што утицајем на људску безбедност до националне и регионалне безбедности. Све безбедносне претње могу да подривају основне институције система: нелегитимна влада, недостатак владавине права и демократије, лош јавни сервис укључујући полицијске службе, неефикасно судство и слично, не могу да спрече настанак грађанског незадовољства и социјалних немира, било они проузроковани политичким притисцима и нетранспарентношћу изборног циклуса, криминалом, ограничавањем људских, политичких и економских слобода, сиромаштвом и социјално економском неједнакостју, недостатком здравствене заштите и елементарних животних услова, итд. Ово се односи и на савремене претње безбедности укључујући сајбер нападе, биолошке ратове и тероризам. Због тога је неопходно јачати факторе развоја и стабилности, како би кроз институције система превентивно деловали на могућност дестабилизације и избијање сукоба. Превенција, а не лечење узрока сукоба је кључни фактор безбедности. Превенција укључује развој не само војних и полицијских, већ пре свега политичких, економских, друштвених и еколошких фактора. Одрживи развој ових фактора обезбеђују неопходну функционалност и стабилност институција система који осигуравају безбедност на свим нивоима.

7.4.1 Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са неразвијеним државама

Како би показали да најважнији фактори граде безбедност пропорционално њиховим развојем, неопходно је поредити најважније факторе развоја успешно развијених држава и неразвијених држава. Иако је у у поглављу 6.2 показано да неразвијене државе немају стабилне војне, политичке, економске, еколошке и социјеталне факторе, важно је истражити у ком степену развоја су најважнији фактори, односно колики је утицај тих фактора на неразвијеност.

Као што се види у табели 55, једини фактор који је приближно развијен као код анализираних успешних држава јесте фискално здравље Мауританије. Код свих неразвијених држава нешто су боље оцењени јавни сервис, политичка култура и отпорност на економски пад. Међутим, према свим осталим факторима неразвијене државе су ниско или веома ниско рангиране. Све неразвијене државе су у регионима дуготрајних сукоба, што додатно отежава реформе и развој. Изборни процес и плурализам нису демократски и транспарентни, што је један од основних услова не само демократије, већ и легитимитета власти. Такође, ефикасност судства и владавина права у ових државама заиста су на најнижем степену развоја, док корупција и криминал цветају, због чега су скоро све неоцењене, а људска права угрожена. Образовање је на ниском нивоу, што је и раније наведено у поглављу 6.7, здравствена заштита лоша, а заштита животне средине, пре свега доступност пијаће воде и санитарних услова на ниском нивоу. Стални сукоби у овим државама постају непроменљива категорија, која коче сваку могућу реформу и развој.

Табела 55. Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са неразвијеним државама

ФАКТОРИ	ПОДФАКТОРИ	НОРВЕШКА	ШВАЈЦАРСКА	ШВЕДСКА	КАНАДА	АУСТРАЛИЈА	ХОЛАНДИЈА	ЦАР	КАМЕРУН	НИГЕР	Р.КОНГО	МОЗАМБИК	МАУРИТАНИЈА
РЕГИОНАЛНИ ФАКТОРИ	Регионална стабилност	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Средње	Веома ниско
ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ	Изборни процес и плурализам	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско
	Интегритет и легитимитет владе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Веома ниско	Веома ниско
	Ефикасност и функцион. владе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско
	Јавни сервис	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње	Средње	Средње	Веома ниско	Средње
	Политичка култура	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње	Средње	Ниско	Средње	Ниско
	Фационализоване елите	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома високо	Веома високо	Средње	Ниско	Веома ниско
	Спољна интервенција	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско
ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ	Владавина права	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома ниско	Веома ниско	Ниско
	Образовање и здравствена зашт.	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома ниско
	Регулаторни квалитет	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско
	Људска права и слобода	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Средње	Ниско
	Имовинска права	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома ниско
	Контрола корупције	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско
	Борба против криминала	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Високо	Веома високо	/	/	/	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ	Отпорност на економски пад	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње	Средње	Ниско	Ниско	Средње
	Економски неравноправност	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Веома ниско	Средње
	Фискално здравље	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Веома ниско	Ниско	Средње
	Одличне радне снаге	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско
	ИТК	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома ниско
	Спољни дуг	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Веома ниско
ВОЈНИ ФАКТОРИ	Буџет одбране	Веома високо	Високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Средње	Ниско	Веома ниско
	Логистика	Високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома високо	Ниско	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско
ЕКОЛОШКИ ФАКТОРИ	Заштита животне средине	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома ниско
	Демографски притисак	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома ниско

Анализа неразвијених држава указала је да основни предуслов развоја јесте мир, односно безбедност и обрнуто. Да би се безбедност одржала неопходан је развој. Услед сталних сукоба, свака врста хуманитарне и финансијске помоћи, коју је немогуће контролисати и правилно усмеравати, остала је без очекиваних ефеката у овим земљама. Управо табела 55. показује да економско јачање, пре свега отпорност на економски пад и фискално здравље према коме неке од ових држава достижу и средњи ранг, није довело до развоја, нити безбедности у овим државама. Слично је и са политичким факторима, који су често условљени економским. Помагање финансијским инструментима није довољно уколико је образовање становништва на ниском ниоу. За спровођење друштвених, политичких, економских и еколошких реформи неопходна је високообразована радна снага. Уместо улагања у економске пројекте пројекте све капацитете је требало уложити у реформу и промоцију значаја образовања, као неопходног услова развоја и безбедности. Фактори развоја и безбедности се преклапају и јасно је да без развоја нема безбедности и без безбедности развоја. Ова компарација помогла је да се докаже да улагање у економски развој као посебан аспект глобализације, није довео до привредног развоја, као ни до безбедности неразвијених држава, због чега је неопходно продубити и проширити концепт истраживања.

Поставља се питање шта је са земљама које су после Другог светског рата одржале мир и успеле да се успешно развију и оснаже. Да ли је јачање војних капацитета за време Хладног рата гарант мира, чиме се осигурала безбедности на свим нивоима? Због овога је неопходно урадити поређење најважнијих фактора развоја успешно развијених држава са великим војним силама.

7.4.2 Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са великим војним силама

Поређење и анализа неразвијених држава послужила је да се докаже да исти фактори могу да утичу на изградњу и јачање, односно слабљење безбедности. Критичким освртом на факторе развоја, ослањајући се на Копенхагенску школу безбедности, издвојени фактори су допуњени новим факторима који се нису у пуној мери разматрали у анализираним извештајима. Да би доказали да су успешно развијене државе: Норвешка, Швајцарска, Шведска, Канада, Аустралија и Холандија на свим нивоима безбедније од других држава неопходно је исте упоредити са највећим војним силама према Глобалном индексу моћи: САД, Руска Федерација, Народна Република Кина, Јапан, Индија, Република Кореја (Јужна Кореја).

Табела 56. Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са великим војним силама

ФАКТОРИ	ПОДФАКТОРИ	НОРВЕШКА	ШВАЈЦАРСКА	ШВЕДСКА	КАНАДА	АУСТРАЛИЈА	ХОЛАНДИЈА	САД	РУСИЈА	КИНА	ИНДИЈА	ЈАПАН	ЈКОРЕЈА
РЕГИОНАЛНИ ФАКТОР	Регионална стабилност	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома ниско	Веома ниско	Високо	Веома ниско
ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ	Изборни процес и плурализам	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома ниско	Веома високо	Веома високо	Веома високо
	Интегритет и легитимитет владе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Високо	Веома високо	Веома високо
	Ефикасност и функцион. владе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње	Средње	Средње	Веома високо	Високо
	Јавни сервис	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Средње	Веома високо	Веома високо
	Политичка култура	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње	Ниско	Средње	Веома високо	Високо
	Фационализоване елите	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње	Ниско	Средње	Средње	Веома високо	Високо
ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ	Спољна интервенција	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Високо
	Владавина права	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Ниско	Ниско	Средње	Веома високо	Високо
	Образовање и здравствена зашт.	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње	Средње	Веома високо	Веома високо
	Регулаторни квалитет	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Ниско	Ниско	Високо	Високо
	Људска права и слободе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње	Ниско	Средње	Високо	Високо
	Имовинска права	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Средње	Средње	Високо	Високо
ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ	Контрола корупције	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Ниско	Ниско	Ниско	Високо	Високо
	Борба против криминала	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Високо	Високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Веома високо
	Отпорност на економски пад	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Високо	Високо	Веома високо
	Економска неравноправност	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Средње	Средње	Веома високо	Веома високо
	Фискално здравље	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско	Веома високо	Средње	Високо	Средње	Веома високо
	Одли радне снаге	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Високо	Високо	Високо	Високо	Високо
ВОЈНИ ФАКТОРИ	ИТК	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње	Високо	Средње	Високо	Веома високо
	Спољни дуг	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома ниско	Ниско	Ниско	Ниско	Веома ниско	Ниско
	Буџет одбране	Веома високо	Високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Екстремно висок	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо
ЕКОЛОШКИ ФАКТОРИ	Логистика	Високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Високо
	Заштита животне средине	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Ниско	Веома ниско	Високо	Веома високо
	Демографски притисак	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Високо	Високо	Високо	Веома високо	Високо	Веома високо

Сједињене Америчке Државе, Јапан и Јужна Кореја чланице су Организације за економску сарадњу и развој, док су све велике војне силе сем Индије чланице организације Азијско-пацифичке економске сарадње. Свих шест држава спадају у развијене земље. Као што се види из табеле 56, по свим факторима по којима су успешно развијене државе веома високо рангиране, велике војне силе имају шаренолику слику. Осим Јапана који мора и океани деле од остатка света, све државе имају нестабилно регионално окружење. Иако Сједињене Америчке Државе, Јапан и Јужна Кореја имају високе перформансе развоја, све три су рањиве по питању спољног дуга и фискалног здравља. Поред тога ни једна од великих војних сила у области људска права, контроле корупције, владавине права, политичке култура, фационализоване елите и животне средина нису достигле ниво високо развијених држава. Русија, Кина и Индија заостају према скоро свим развојним факторима, иако се посебно за Кину и Индију сматра да су у снажној економској и војној експанзији. Русија и Кина су алармантно лоше када је у питању изборни процес и плурализам, легитимитет владе, али и

ефикасност владе. Обзиром да обе државе спадају у ауторитарне, ови резултати не изненађују. Неповерење у Владу може бити озбиљан дестабилишући фактор, који отвара простор и за страни утицај, поготово у земљама слабе политичке културе.

Индија, Сједињене Америчке Државе и Русија су ниже рангиране по питању криминала и корупције и неадекватним одговорима на еколошке катастрофе. Када погледамо факторе економских слобода, демократије и политичке стабилности, може се запазити да се Сједињене Америчке Државе, Јапан и Јужна Кореја нешто ниже котирају (од 20. до 30. места), а да Русија и Кина не улазе ни у првих 40. држава по овим светским извештајима. Фактор глобалног управљања такође указује на мањкавости изборног циклуса, борбе против корупције, легитимитета власти и владавине права. Другим речима, војне силе имају мањкавости када је у питању људска (појединачна) безбедност, пре свега због недовољно поштовања владавине права и корупције, а ни борба против криминала и климатских промена није на завидном нивоу. Забрињавајући је ранг Русије, Кине и Индије по степену и квалитету образовања и са њим везан развој информационо комуникационих технологија, у чему много заостају за успешно развијеним земљама. Такође, ове државе имају висок спољни дуг и фискално здравље није стабилно, што врло лако може да поремети још једна економска криза, као она која је погодила свет 2008. године. Када је у питању економска неравноправност једино су Јапан и Јужна Кореја веома високо котиране, односно достижу ранг успешно развијених држава. Генерално ове две државе најприближније су успешно развијеним државама и могуће је да их достигну уколико јачају факторе људских права и слобода, имовинских права, регулаторни квалитет, борбе против корупције, а Јужна Кореја унапреди и фактор фационализоване елите и политичке културе. Због лошег регионалног окружења Јужна Кореја, као и Русија и Индија могу да имају опасност од спољног мешања, односно спољне интервенције.

Државе (Руска федерација, НР Кина и Индија) које су најлошије оцењене по питању легитимитета и ефикасности Владе, као и владавине права и регулаторног квалитета значајно су лошије оцењене и по другим факторима. Тамо где нема владавине права и грађанских слобода, изостаје поверење у Владу, а често и њену ефикасност, то повлачи и лоше јавне услуге, укључујући полицијске снаге, независност и ефикасност судства изостаје, а нема ни ефикасне борбе против криминала и корупције. Чак и економске слободе не достижу савремене стандарде, државе су презадужене, а фискално здравље лоше. Овде треба дати на важности и државницима, односно фактору фационализоване елите, по којем су све развијене војне силе лоше оцењене сем Јапана.

Далеко од тога да се развој Сједињених Држава, НР Кине, Руске федерације, Индије, Јапана и Јужне Кореје доводи у питање, већ једноставно свака од ових држава има своје специфичности због којих нису достигле ранг успешно развијених држава. У традиционалном смислу, где је циљ безбедности очување граница и државне територије од оружаних напада, може се сматрати да су свих шест (6) великих војних сила безбедне, имају велики војни буџет, људство и опрему, мали ризик од спољног мешања и добру логистику. Међутим, у складу са глобалним претњама који укључују опасност од еколошких катастрофа, криминала и тероризма, сајбер претњи, економских потреса, болести, а у складу са предметом истраживања, ове државе имају слабости у осигуравању безбедности везано за факторе развоја. Појединачна безбедност када су у питању људска права и слободе, друштвена безбедност услед мањкавости борбе против корупције и криминала, национална безбедност када су у питању економске слободе, итд. Глобалне претње урушавају системе ових држава и уколико се не ојачају фактори развоја, који су пресудни за безбедност, ове државе никада неће достићи степен развоја и безбедности који пре свега имају Норвешка, Швајцарска и Холандија.

Детаљном анализом издвојених фактора доказан је њихов утицај на безбедност и међузависност која се гради између различитих развојних и фактора безбедности. Показало се да јачањем само политичких и економских фактора није довело до безбедности неразвијених држава. С друге стране у државама велике војне моћи, иако су у питању развијене државе, многи фактори нису у довољној мери развијени, пре свега економски и политички, због чега ове државе не могу да гарантују безбедност на свим нивоима. Доказано је да велике војне силе немају успешно развијене све издвојене факторе у довољној мери да би испуниле безбедносне критеријуме према највишим стандардима. Ова анализа показала је да управо наметање политичких и економских услова за развој држава јесте погрешан или прецизније речено недовољан фактор осигуравања безбедности. Друштвени и еколошки фактори, као и њихове вредности темеље се на развоју свести друштва, чији правилан развој могу да обезбеде само образовне институције. Концепт безбедности зависи од низа фактора, који се темеље на добром управљању и легитимитету власти, која темеље развојне и безбедносне политике треба да осигура у системима образовања.

Анализом успешно развијених држава и фактора који граде развој и безбедност, уз компаративну анализу неразвијених држава и великих војних сила, јасно је утврђена веза између фактора развоја и безбедности чиме је потврђена основна хипотеза.

8. РЕПУБЛИКА СРБИЈА, РАЗВОЈ И БЕЗБЕДНОСТ

Република Србија је континентална држава у Југоисточној Европи, укупне површине 88.361 км², са око 7 милиона становника (RZS, 2020). Граничи се са Босном и Херцеговином у дужни од 345 км, Бугарском 344 км, Хрватском 314 км, Мађарском 164 км, Македонијом 101 км, Црном Гором 157 км и Румунијом 531 км (CIA, 2021). Као и Швајцарска није чланица ЕУ и НАТО, нема излаз на море, има приближно једнак број становника, али и дупло већу територију од Швајцарске. Има неколико међународних река од којих су најзначајније Дунав, Сава, Тиса, Дрина, Нишава, Ј. Морава. Највећи безбедносни проблем Србије јесте што нема контролу над својом јужном покрајином Косовом и Метохијом, коју карактерише управо политичка, еколошка, друштвена и културна неразвијеност и економска девастираност. Ово је једини регион Србије где домицилно српско становништво не чини већину, већ албанско. Поред Косова и Метохије, Република Србија има и северну покрајину Војводину, која поред већинског српског становништва има и етничке мањине мађара, румуна, словака, итд.

Република Србија је у етничком смислу мултинационална заједница. Поред Срба (83,3%), најбројнији су Мађари (најзаступљенији су у Региону Војводине), затим Роми (Регион Јужне и Источне Србије и Регион Војводине) и Бошњаци (претежно живе у Региону Шумадије и Западне Србије). Преко шест милиона становника Републике Србије је православне вероисповести (84,6% од укупног становништва). Други по бројности су католици, са 350 хиљада (5%), а трећа по заступљености је исламска вероисповест, са више од 220 хиљада припадника (3%). Готово 90% (88,1%) становништва Републике Србије сматра српски језик својим матерњим језиком, други по заступљености је мађарски језик (3,4%), затим босански (1,9%) и ромски (1,4%) (РЗС).

Кроз историју од VII века до данас Република Србија је интресантна за мултидисциплинарни анализу изградње државе од жупаније, краљевине, Душановог царства које је излазило на три мора, деспотовине, кнежевине, краљевине (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), федералне републике (једна од шест (6) република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије), конфедералне државе (Србија и Црна Гора) и парламентарне демократије. Бројни ратови кроз историју, а посебно последњи грађански ратови на просторима бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије онемогућили су Републику Србију да постане развијена прогресивна држава, коју карактерише мир и стабилност. Поред економских санкција деведесетих година прошлог века, великог броја избеглица које је примила, агресије НАТО алијансе 1999. године када је уништена комунална, саобраћајна и енергетска инфраструктура, привредни и јавни објекти, Република Србија је улетела у транзициони период напуштања планског социјалистичког модела кроз наметнуту приватизацију, затварање државних банака и предузећа и огромним задуживањем. Почетком XXI века Република Србија нашла се на најнижој лествици развоја.

Већ више од две деценије Република Србија покушава да раскине са својом социјалистичком прошлошћу, залажући се за евроинтеграционе процесе и опредељење за демократско политичко и либерално економско уређење. Република Србија је потписала Споразум о сарадњи и придруживању (ССП) са Европском Унијом. Међутим, основна препрека чланству у Европској Унији јесте тзв. Косовско питање, односно нелегитимно одвајање дела територије од стране албанских терориста и признање независности од око 100 држава света. Што се тиче војних савеза, Република Србија се залаже за неутралност, па иако има потписан НАТО програм *Партнерство за мир*, не учествује у НАТО интервенцијама, нити је чланица НАТО или било ког другог војног савеза. Има сарадњу са Организацијом уговора о колективној безбедности (ОДКБ) на чијим Скупштинама је посматрач и такође учествује у заједничким војним вежбама, као и са чланицама НАТО. Обзиром на лоше искуство

агресије НАТО 1999. године на тадашњу Савезну Републику Југославију, овакво спољнополитичко опредељење Републике Србије не изненађује. Република Србија у складу са Споразумом о стабилизацији и придруживању са Европском унијом, инкорпорира европско законодавство, отварајући једно по једно поглавље преговора, али сама транспозиција и примена тих закона није заживела у довољној мери. Република Србија је више од двадесет година хибридна демократија без капацитета да успостави пуну демократију и тиме покаже способност да иде у корак са развијеним државама Запада.

У XXI веку дешава се феномен сељења капитала из развијених индустријских земаља у земље у развоју због јефтиних фактора производње. Тај тренд преокреће ситуацију у којој сада први пут у богатим земљама спорије расте реални БДП по глави становника у односу на остале земље (Ђорђевић & Јефтић, 2016: 197). И поред тога, достизање успешног развоја за постколонијалне, али и постсоцијалистичке земље остаје далеко. Да економски развој није пресудан фактор за системски успешан развој државе и друштва, говори и чињеница да земље Трећег света нису успеле да ефикасно реформишу и стабилизују своје привреде и спрече вишедеценијске сукобе и поред великог прилива средстава од стране међународне заједнице. Махом необразовано становништво не може да покрене реформске процесе, нити има могућности за промену свести које би те промене покренуле. Слаби реформски процеси у Југоисточној Европи, пре свега Републици Србији, уз сву помоћ Европске уније и међународних партнера такође нису произвели очекивања и успешан развој тих држава. Иако махом образовано становништво, грађани Републике Србије нису успели да достигну друштвени развој као покретач промена. Уколико су слабости Републике Србије друштвена свест и владавина права, поставља се питање како решити мањкавости система, поготово услед свеprisутне корупције. Улагање у привреду се у таквом систему није показао довољно ефикасан, законске регулативе су адекватне само формално без ефективности њихове примене, а судски процеси лоши. Медији су великим делом под контролом страних власника и често не промовишу српске вредности и јачање улоге цивилног друштва. Образовне установе изгубиле су васпитну улогу и општи тренд трке ка профиту, уместо економског развоја државе, производи економску неједнакост и поларизацију друштва. Свако незадовољство потенцијални је узрок сукоба и нестабилности.

8.1 Ранг Републике Србије према најважнијим факторима

Када се погледа ранг Републике Србије према факторима у којима су анализиране државе најбоље оцењене, запажа се да је по питању изборног процеса, јавног сервиса, људских права и слобода високо рангирана, док је по питању ефикасности и интегритета владе рангирана је средње. Најгоре оцене Република Србија има према факторима фационализоване елите, контроле корупције, владавине права, регулаторног квалитета, имовинских права, логистике и политичке културе (табела 57). Самим тим је политичка стабилност и одсуство насиља на ниском нивоу (WGI, 2020). Фискално здравље и изборни процес су оцењени као веома високи, док према фактору интегритета и легитимитета владе Република Србија има веома низак ранг, карактеристичан за неразвијене земље. Иако је према изборном процесу оцењена високо, јер је формирање странака и политичких партија у Републици Србији слободно, као и учешће на изборима, сам изборни процес прате демонстрације и протести, због чега је Република Србија ниско оцењена по питању легитимитета Владе. Регионални фактор сврстава је у високо безбедне земље, без обзира на сукобе крајем XX века и још увек нерашчишћеним статусом јужне српске покрајине Косова и Метохије, што је резултат мирнодопске политике и тежњи ка евроинтеграцијама. Као што се види у табели 57, четвртина посматраних фактора (6) је на ниском су нивоу, око трећине (9) фактора развоја средње развијена, око трећине (8) високо и само у два (2) фактора високо (страначки

плурализам и фискално здравље). Уопштено може се рећи да је Република Србија према развоју средње безбедна земља, односно да су развој и безбедност у апсолутној корелацији.

Табела 57. Поређење најважнијих фактора успешно развијених држава са Републиком Србијом

ФАКТОРИ	ПОДФАКТОРИ	НОРВЕШКА	ШВАЈЦАРСКА	ШВЕДСКА	КАНАДА	АУСТРАЛИЈА	ХОЛАНДИЈА	СРБИЈА
РЕГИОНАЛНИ ФАКТОР	Регионална стабилност	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ	Изборни процес и плурализам	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
	Интегритет и легитимитет владе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома ниско
	Ефикасност и функцион. владе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње
	Јавни сервис	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
	Политичка култура	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско
	Фационализоване елите	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње
	Спољна интервенција	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње
ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ	Владавина права	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско
	Образовање и здравствена заш.	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње
	Регулаторни квалитет	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње
	Људска права и слободе	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
	Имовинска права	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско
	Контрола корупције	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско
	Борба против криминала	Веома високо	Веома високо	Високо	Високо	Високо	Веома високо	Високо
ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ	Отпорност на економски пад	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
	Економска неравноправност	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
	Фискално здравље	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо
	Одлив радне снаге	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње
	ИТК	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Ниско
ВОЈНИ ФАКТОРИ	Спољни дуг	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње
	Буџет одбране	Веома високо	Високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Средње
ЕКОЛОШКИ ФАКТОРИ	Логистика	Високо	Високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Средње
	Заштита животне средине	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо
	Демографски притисак	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Веома високо	Високо	Веома високо	Високо

Као што се види на табели 57. интересантно је да управо тамо где су развијене државе оцењена са веома високо Република Србија има најниже оцене, односно оцењена са ниско и веома ниско. Највећи проблем јесте фактор Интегритет и легитимитет владе. Иако је високо рангирана по питању изборног процеса и плурализма, недостатак поверења у владу последица је не само њене неефикасности, недостатка владавине права и раширене корупције, већ и недостатка политичке културе и јединства грађана Републике Србије. Управо су ово фактори које је неопходно највише развијати и градити. Пошто је владавина права основ сваке демократске стабилне државе, Република Србија је лоше оцењена и по питању регулаторног фактора, односно законодавства, као и имовинских права. Средња оцена за образовање и здравствену заштиту додатни је проблем развоја, па не чуди што је по питању реторике политичких елита, односно фактора фационализоване елите, такође лошије рангирана. Република Србија није презадужена земља, али нема ни велики војни буџет, што је такође у складу са економским развојем.

Да би се разумела позиција Републике Србије последње две деценије, неопходно је осврнути се на период транзиције из социјалистичко планског ка демократско либералном систему '90-их година XX века. Изграђена на социјалистичким темељима политичка елита показала се неспособном да на адекватан начин доноси мере којим би се друштво, економија и политичко уређење прилагодило глобалним променама које су захватиле читав свет. Република Србија је, заједно са осталим државама источног блока, од једне стабилне и

економски и војно релативно снажне и стабилне републике, доживела друштвени, економски и политички пад у најекстремнијем облику, избијањем ратова на просторима бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Економски пад направио је велики јаз међу грађанима, до тада, јединствене државе, што се одразило на рађање екстремних националистичких, верских и етничких подела. Више од 15 година Република Србија је била изложена спољним притисцима, од економских санкција и грађанских ратова у окружењу, војне агресије у тадашњој Савезној Републици Југославији, до губитка контроле на делу територије. Опоравак од ратова и санкција није произвео очекивани ефекат у виду економске стабилности и одрживог развоја, тако да се у Републици Србији наставио тренд неповерења према либералним вредностима и демократији. Грађани Републике Србије и даље негују сећање на социјалистичко наслеђе, као најмирнији и најпросперитнији период развоја државе, под једним лидером и аутократским системом. Ово осликава и период вишепартијског парламентаризма Републике Србије, где су лидери државе (председник, премијер) остајали по неколико четворогодишњих или петогодишњих мандата. Укореењени дух лидерства карактеристичан је за све традиционално аутократске државе, без обзира на јасно политичко опредељење за демократију и либерализам. Тако и настају анократије или хибридне демократије, где се демократске вредности само начелно прокламују, али не спроводе.

Транзиционе промене кроз које Република Србија још увек пролази наметнуле су мирољубиву и добросуседску политику, за коју се залажу и промовишу политички лидери, као и усвајање демократских вредности, као основ модерне и економски развијене државе. Међутим, без обзира на начелне вредности ка којима се тежи, у реалности у Републици Србији и даље се политичка елита служи реториком и мерама које нису примерене за демократско и отворено друштво, насилним протестима и отвореним сукобима. Слобода медија је врло дискутабилна, иако је интернет и друштвене мреже немогуће контролисати, масовни медији, пре свега телевизија, није увек у служби објективног извештавања. Корупција је постала део општеприхваћене културе и усађена у свест грађана као нешто против чега је немогуће изборити се, чему доприносе фактори владавине права и независности судства као категорије у којима је Република Србија ниско рангирана према свим мерилима.

8.2 Идентификација фактора за потребе истраживања развоја и безбедности

Свако научно истраживање састоји се од неколико функционалних целина, повезаних низом методолошких поступака, на којима се конструише истраживачки модел. За потребе истраживања издвојени су фактори који нам указују на друштвени, економски, еколошки, политички, технолошки и војни (безбедносни) развој. У том смислу, сходно предмету истраживања неопходна је синтетизација квантитативних (табела 58) и квалитативних података (Упитник), њихово укрштање и анализа.

У складу са најважнијим издвојеним факторима датих у одељку 7. Најважнији фактори развоја и њихове импликације на безбедност, квантитативни подаци укључују територију (површину), број становника, образовну структуру и незапосленост, што је за Републику Србију издвојено у табели 58. Поред тога, узети су у обзир економски фактори као што су инфлација, раст бруто друштвеног производа, стране директне инвестиције и спољни дуг, као показатељи фискалног здравља и развоја макроекономске политике (табела 58). Када је у питању фискално здравље, према анализираним Извештајима, Република Србија је оцењена веома високо и треба нагласити да јавни дуг није забрињавајући, односно да се креће у оквирима које је преписала Европска Унија (до 65% БДП-а). Такође, Република Србија нема

рестриктивну пореску политику, има отворено и слободно тржиште, а кредитни рејтинг добар.

Табела 58. Економски фактори (RZS Publikacije, 2020; MF, 2020)

ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ	ИЗВОР ПОДАТАКА	ГОДИНА	БИЛАНС СТАЊА	
Површина територије	Републички завод за статистику	2020	88.361 км ²	
Број становника	Републички завод за статистику	2020	6 899.126	
		2011	7.186.862	
		2002	7.498.001	
Образовна структура, попис 2011.	Републички завод за статистику	Високо (VII и VIII)	10,59 %	
		Више (VI)	5,65 %	
		Средње (III и IV)	48,93 %	
		Основно	20,76 %	
		Непотпуно основно	11,00 %	
		Без школе	2,68 %	
Незапосленост	Републички завод за статистику	2020	9,9 %	
		2019	9,7 %	
		2018	12,9 %	
		2017	14,7 %	
		2016	13,0 %	
Инфлација	Министарство финансија	2020	1,6 %	
		2019	1,4 %	
		2018	0,8 %	
		2017	1,1 %	
		2016	0,2 %	
Бруто друштвени производ (БДП)	Републички завод за статистику и Министарство финансија		%	
		2020	-1,1 %	
		2019	4,2 %	
		2018	4,4 %	
		2017	2,0 %	
		2016	3,3 %	
Бруто национални доходак (БНД) у текућим ценама	Републички завод за статистику		мил. РСД	мил. ЕУР
		2019	5.124.276	43.480
		2018	4.811.102	40.642
		2017	4.452.337	36.642
		2016	4.278.317	34.694
Стране директне инвестиције (СДИ)	Министарство финансија		мил. ЕУР	
		2019	3583,1	
		2018	3156,5	
		2017	2418,1	
		2016	1899,1	
Спољни дуг	Министарство финансија		% БДП	мил. ЕУР
		2020	58,2%	27.055
		2019	52,9%	24.354
		2018	54,4%	23.328
		2017	58,7%	23.554
2016	68,8%	25.194		

Као што може да се види из приложеног, Република Србија са скоро 7 милиона становника има солидну образовну структуру, бележи све већи прилив страних инвестиција, раст бруто друштвеног производа (БДП), није презадужена, а инфлација и незапосленост су у прихватљивим границама. Просек година школовања је још увек низак и износи 11,2 године, што је ниже од просека развијених држава, али далеко више од земаља Трећег света. Услед пандемије Ковид 19 и затварања и обуставе привредних делатности, пре свега услужних делатности, Република Србија је као и већина држава света претрпела пад привредних активности. Према подацима Еуростата у време ванредног стања 2020. године Република Србија је показала пад од 1,0% БДП-а, што нас сврстава на треће (3) место у Европи, после Литваније (-0,9%) и Норвешке (-0,8%) (Eurostat, 2021). То значи да је отпорност на економски пад много боља него према ранијим показатељима. Раст незапослености није био алармантан, односно порастао је за 03,% и крајем 2020. године износио 10% према подацима Еуростата (Eurostat, 2021). По свим параметрима Република Србија не одступа много од развијених земаља западне Европе, сем изузетно ниског животног стандарда и ниских личних примања.²² Број пензионера и број запослених је приближно једнак, што је прилично неодрживо, јер велика оптерећења буџета односе се на пензије и здравствени систем.

Према истраживању Херитаж фондације, Република Србија је углавном тржишно заснована економија која се ослања на производњу и извоз, а државне компаније и даље имају значајно присуство у одређеним секторима (EFI, 2020). Постоји адекватан низ закона за заштиту имовинских права, али спровођење путем правосудног система може бити врло споро, а проблеми попут илегалне градње и преваре и даље постоје. Независност судства угрожена је политичким утицајем именовања судија и спољним притисцима на судије. Корупција се доживљава као свеprisутна, али је тешко квантификовати. Укупни порески терет износи 36,1 процента укупног домаћег дохотка. Државна потрошња износила је 40,9 процената производње земље (БДП) у последње три године, а буџетски суфицит је у просеку износио 0,3 процента БДП-а. Јавни дуг је еквивалентан на 54,3 одсто БДП-а. Усвајање реформи погодних за пословање надмашило је њихово спровођење, а темпо реформи је успорен. Већина сектора је отворена за стране инвестиције, али недостатак транспарентности одвраћа динамичнији раст инвестиција (EFI, 2020).

Поред тога неопходно је узети у разматрање природне ресурсе, поседовање и начин коришћења, односно управљање и заштита природних ресурса и уопштено заштите животне средине. Према подацима Централне обавештајне агенције САД, Република Србија поседује нафту, гас, угљ, руде гвожђа, бакар, цинк, антимон, хромит, злато, сребро, магнезијум, пирит, кречњак, мермер, сол, обрадиво земљиште. Међутим, у Републици Србији велико је загађење ваздуха око Београда и других индустријских градова, затим загађење воде индустријским отпадом баченим у Саву која се улива у Дунав, а посебна слабост је неадекватно управљање кућним, индустријским и опасним отпадом (CIA, 2021). Коришћење обновљивих извора енергије је 1%, док се струја добија из угља (65%) и хидроелектрана (35%) (CIA, 2021). Према факторима Еколошких перформанси, Република Србија је средње рангирана по питању управљања отпадом, концентрације тешких метала, загађености ваздуха и екосистема, док је на ниском нивоу када су водотокови у питању.

Поред 7 милиона становника у Републици Србији, према подацима Централне обавештајне агенције Сједињених Америчких Држава, борави око 26 хиљада избеглица и око 200 хиљада интерно расељених лица (CIA, 2021):

---

²² Према подацима Републичког завода за статистику Републике Србије, просечна плата за септембар 2020. године износила је 59.698,00 динара или 507 евра, по средњем курсу евра на дан 6.12.2020. године 117,58 (RZS Publikacije, 2020).

- избеглице (земља порекла): 17.972 (Хрватска) и 8.198 (Босна и Херцеговина);

- интерно расељена лица: 199.584 (већина су косовски Срби, неки су Роми, Ашкали и Египћани (СИА, 2021).

Република Србија је претежно транзитна земља и према подацима Централно обавештајне агенције примила је 6.304 мигранта и тражилаца азила крајем маја 2020 (СИА, 2021). Резултат прилива избеглица јесу ратови и немири крајем деведесетих годинама на просторима бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, док интерно расељена лица долазе из ратом урушених земаља, као и неразвијених земаља Трећег света.

Према подацима Републичке изборне комисије у Републици Србији регистровано је 46 активних странака и 70 политичких странака националних мањина (Parlament, 2021). Међутим, активну и препознатљиву улогу у политичком животу Републике Србије имају Српска напредна странка, Социјалистичка партија Србије, Јединствена Србија, Српска радикална странка и друге опозиционе фракције настале из Демократске странке Србије и Демократске странке. Распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Република Србија остаје у савезу са Црном Гором, све до 2006. године када је народ Црне Горе референдумом одабрао осамостаљење од заједничке државе. У периоду после 2000. одржано је 7 председничких, 9 парламентарних и 6 локалних избора. То значи да Републику Србију карактеришу чести превремени, односно ванредни избори, посебно за Парламент и функцију председника државе. Само две Владе од увођења вишестраначја 1991. године, опстале су цео мандат, Влада премијера Мирка Марјановића (1994-1998), премијера Мирка Цветковића (2008-2012) и премијерке Ане Брнабић (2018-2022) с тим што су све три имале озбиљне кадровске реконструкције.

Табела 59. Избори у Републици Србији од 2000-2020. (RZS, 2020)

ИЗБОРИ 2000-2020	ИЗВОР ПОДАТАКА	ВРСТА ИЗБОРА	ГОДИНА ОДРЖАВАЊА
	Републички завод за статистику	председнички (7: 2 редовних и 5 ванредних)	2000 (в), 2002 (в), 2003 (в), 2004 (в), 2008, 2012 (в), 2017
		парламентани (9: 1 редовни и 8 ванредних)	2000 (в), 2001 (в), 2003 (в), 2007(в), 2008 (в), 2012, 2014 (в), 2016 (в), 2020
		локални (6)	2000, 2004, 2008, 2012, 2016, 2020

Из свега наведеног јасно је да због политичке нестабилности Република Србија заузима низак ранг када је у питању изборни процес и плурализам (66), па самим тим и за легитимитет (85) и ефикасност Владе (91) (видети табелу 57).

Издавање најважнијих фактора важно је за стварање оптималног модела Упитника који је испитивао перцепцију грађана Републике Србије о факторима развоја и безбедности. Упитник је неопходан како би проверили резултате који су дати у анализираним извештајима и евентуално мапирати њихове мањкавости када се погледају резултати. На основу анализе фактора датих у табели 53. дефинисано је 30 питања. Уводна четири (4) питања се односе само на мапирање профила испитаника, односно пол, степен образовања, радни статус и године. Сам упитник обухвата девет (9) питања који се односе на политичке факторе, десет (10) на друштвене факторе, четири (4) на безбедносне (војска и полиција) и седам (7) на економске и еколошке факторе, укључујући корупцију (за више погледати Прилози, 1. Упитник).

8.3 Идентификација испитаника

Испитивање је вршено онлине упитником током 2021. године и у њему је учествовало 62 грађана Републике Србије (за више погледати: поглавље Прилози, 2 Резултати истраживања). Пошто предмет истраживања захтева мултидисциплинари приступ циљне групе испитаника били су експерти из области безбедности, образовања, креатори политике, односно народни посланици и један број претежно високо образованог становништва, средњих година. У том смислу је линк са онлине упитником послат на више адреса општинских и државних институција и установа образовања (факултета), као и Народној скупштини Републике Србије. Због тога је већина (82,5%) испитаника радно активно, запослено становништво, старости између 30 и 50 година (видети поглавље Прилози). Четвртина испитаника су експерти из области безбедности, четвртина су креатори политике и остатак су учесници различитих профила. Упитник се попуњавао онлине, обележавањем одговора или дописивањем одређеног одговора необухваћеног упитником, који уводи флексибилност у истраживачким техникама.

8.4 Интерпретација резултата истраживања

Резултатима анкете утврђена је релевантност резултата анализираних Извештаја према којима је Република Србија оцењена и рангирана, а приказано је попоглављу 8.1 Ранг Републике Србије према најважнијим факторима, табела 57. Према испитаницима управо је најлошије оцењена борба против корупције и недовољно развијена владавина права, односно независност и ефикасност судова. Другим речима, без обзира на добре законе, слабост Републике Србије јесте њихова примена. Формирање политичких странака и учешће на изборима, као и саме изборне процедуре су слободне и ту је Република Србија према политичком фактору веома високо рангирана. Међутим, политичка култура није на завидном нивоу, а многи сматрају и да постоје манипулације током изборног циклуса, пре свега путем медија који не извештавају објективно. Управо због тога Влада Републике Србије не улива поверење грађана. Фационализоване елите присутне су на политичкој сцени са нагласком на националне интересе, па тако део грађана сматра да треба ојачати улогу лидера, мада већина сматра да су демократске вредности и парламентаризам важан услов развоја.

Влада не улива поверење грађана, а повремене демонстрације и протести руше и њен интегритет и легитимитет, који је према извештају политичке стабилности свакако оцењен као осредњи. Половина испитаника сматра да је влада под спољним утицајем, због чега успева самостално да води унутрашњу и спољну политику. Такође, поучена искуством деведесетих, међу грађанима постоји бојазан од страног мешања, чак и страх од регионалних сукоба. И овај став грађана је апсолутно исти као мерење политичког фактора спољашњег утицаја, где је Република Србија оцењена као средње стабилна држава. Грађани имају поверење у војску и полицији, али нису сви упознати са системом цивилне контроле служби безбедности.

Јавни сервис углавном задовољава потребе грађана, као што је проценила и Херитаж фондација оцењујући Републику Србију високо. Међутим развој еколошке свести и културе још увек је ниско, привреда је испред заштите животне средине, што показује и ранг Републике Србије према Индексу еколошких перформанси. образовање и здравствена заштита су доступни свима под једнаким условима, што показују и Извештаји образовног и здравственог фактора, с тим што образовање не задовољава потребе тржишта и дипломе се недовољно вреднују. Ово је доказ да је Република Србија оправдано по питању образовног система средње рангирана држава. Када је у питању здравствени систем Република Србија је као и цели свет под претњом епидемије вируса Ковид 19, чије последице ће се показати у

наредним годинама. Сама доступност услуга здравственог система у нормалним околностима није упитна, мада се већина дијагностичких услуга плаћа, а раст здравственог приватног сектора све већи.

Према истраживању у Републици Србији се поштују демократске вредности, нема већег испољавања дискриминације, а поштују се људска права и слободе. Према извештају људског развоја UNDP-а Република Србија је на 64 месту, што је веома висок ранг, а и просек школовања је 11,2 године, што је нешто мање од развијених земаља (око 13 година). Овде је кључно питање квалитета образовања, а не године проведене на школовању. Економска неравноправност је присутна, због чега не изненађује одлив радне снаге, али је забрињавајући степен економске нестабилности, односно слабе отпорности на економски пад. Такође, технолошки развој (ИТ) је на ниском нивоу, али грађани препознају ИТ фактор као могућу перспективу развоја Републике Србије. Фактор демографског притиска није велики, нити грађани Републику Србију виде као пожељну дестинацију миграната, због чега је и према овом фактору високо рангирана. Међутим, мигрантске кризе 2014. године, затим и 2021. тек ће показати последице на ресурсе и капитал, не само у Републици Србији, већ у целој Европи. Такође, логистика је оцењена ниско, што је показао и упитник, пре свега због регионалне неједнакости.

Републици Србији ни регионални фактор не иде у прилогу, обзиром да се налази у Југоисточној Европи и Балкану. Низ замрзнутих конфликта у окружењу, као последица скоријих грађанских ратова и нерешено питање Косова и Метохије, озбиљни су фактори нестабилности који могу да угрозе безбедност. Резултати анкете показали су да је ранг Републике Србије управо онакав какав су показали највећи светски извештаји, односно да Република Србија не испуњава услове за прогресиван и убрзан развој, због чега не може да осигура безбедност својим грађанима на свим нивоима.

8.5 Дискусија

Јасно је да недостатак друштвене свести о значају развојних фактора кочи реформске процесе и изградњу стабилне и развијене државе. Трећина испитаника у Републици Србији мисли да медији немају довољно капацитета да утичу на креирање јавног мњења и јачање друштвене свести, због чега се поставља питање који је начин на који се делује на народне масе. Велико разочарење у образовни систем, од корупције до нелегалне трговине дипломама, управо нам даје смернице ка дефектима државног и друштвеног система које нису у служби успешног развоја државе. Ако се узме у обзир да владавина права и судски процеси нису ефикасни долазимо до проблема када су у питању економски развој и сигурност улагања. Политичка нестабилност, неповерење у Владу и чести избори прва су препрека развоју. Управо је фактор легитимитета Владе један од значајнијих фактора које треба изградити, пре свега кроз политичку културу, ефикасну борбу против криминала и корупције и наравно стабилних институција, пре свега ефикасног и независног судства, које гарантује владавину права.

Иако је према испитаницима формирање политичких странака и организација слободно, сам изборни процес у Републици Србији предмет је политичких манипулација, а превремени избори чести. У Републици Србији политичка култура још није достигла демократски степен, јер трећина испитаника сматра да треба јачати улогу лидера. Политизација система показује да је Република Србија у озбиљном проблему када је у питању друштвени развој, а степен корупције да је стање алармантно у скоро свим секторима.

Једна од најслабијих карика у систему развоја држава јесте наметање демократских и либералних норми и принципа, које земље у развоју и неразвијене земље транспонују у свој политички систем. Ово је нарочито карактеристика европски земаља које теже чланству у Европској Унији. У том смислу, квантитативно праћање степена усаглашености закона и правних аката јесте мерљив инструмент, који даје јасне резултате. Дobar пример су фактори које мери Херитаж фондација, као врло јасни и опипљиви, а тичу се легислативне усклађености и нивоа слободе привређивања. Међутим, када се ради о имплементацији и примени у пракси долази до једног раскорака. И поред ефикасних закона о легализацији, односно озакоњењу објеката, овај процес је јако дуг и траје више од 10 година. Такође, као што показују резултати анкете Република Србија је погодно тле за корупцију, које је законом строго кажњиво, али не и ефикасно, јер се овај вид криминала не пријављује, судови су спори, казне благе, итд. Улазимо у један магичан круг раскорака између формалне усаглашености и погодности које носи законска регулатива и система који га кочи и успорава. На тај начин, ништа добар закон није променио у функционисању система.

Када се погледају резултати анкете, као и сами издвојени фактори у табели 57. јасно је да Република Србија треба да искористи оне позитивне стране развоја, а то је економски развој који иде у добром правцу, борба против криминала, што је јако важно не само кад је економска безбедност у питању, већ пре свега људска. Људска права и слободе су гарантоване Уставом и законом, а службе безбедности су ефикасне као сервис грађана, као и јавне услуге које задовољавају потребе грађана по питању доступности и ефикасности. Најважнији фактори развоја које треба унапредити јесу владавина права, независност и ефикасност судства и борба против корупције. Пре свега треба радити на политичкој култури уз јачање институција и враћања поверења грађана у њих. На тај начин и Влада ће уживати поверење грађана и на тај начин анулирати грађанска незадовољства и могуће грађанске протесте.

Како је у земљама у развоју и неразвијеним земљама немогуће обезбедити стабилан развој услед бројних традиционалних, културолошких и верских разлика и ограничења, неопходно је променити друштвену свест грађана. Пре свега политичку културу. Многе државе немају доступне медије или су медији као и сваки тржишни фактор економска категорија, путем које се пласирају циљано или мање циљано одређене теме, немогуће је креирати и наметати развојну политику уредницима и новинарима. Економско оснаживање давањем кредита и субвенција, као што смо видели на примеру неразвијених земаља, а и сведоци смо да и у Републици Србији није дало очекиване резултате. То само значи да је једина шанса изградње нове парадигме друштвеног развоја могућа једино кроз институције образовања. Улагање у свима доступно образовање јесте циљ који на дугорочне стазе може да остави озбиљног ефекта. У том смислу треба решити проблем мита и корупције који је захватио и систем образовања. Уосталом све високоразвијене земље имају степен образовања далеко изнад светског просека. Индустријски развој после Другог светског рата управо је последица обезбеђивања свима доступног и бесплатног образовања и једнаких политичких права за све грађане без дискриминације. Реформе после 2000-те поред финансијског сектора ударило је управо у образовање дизањем цена школарина, укидањем модела суфинансирања и промене процената студената на буџету и самофинансирајућих у корист других. Лош модел увођења приватних образовних институција изнедрио је бројне афере везане за образовне институције у Републици Србији, чиме је срушен кредибилитет ових установа и само поверење грађана у образовни систем и његову сврсисходност. Из свега наведеног може се закључити да је образовни систем најважнији фактор којим би напредак земље могао да се осигура. Јачањем свести младих поколења, улагање у образовни систем који гради будуће политичаре, судије, економисте, правнике јесте база јачања и креирања друштвених вредности.

Развој медија и телекомуникација јесте допринео јачању друштвене свести у земљама у развоју, али су неразвијене земље још увек ускраћене не само доступном основном

образовању, већ и алтернативним начинама стицања знања. Уколико се темељне друштвене вредности (право, слобода, квалитет живота) укорене у образовни систем, могуће је утицати на изградњу пожељне друштвене свести. Тада је и манипулацијама медијима ограничена, па је наметање неких западних принципа и можда погрешних вредности теже инкорпорирати у друштвену свест. Свако друштво има своје специфичности, које успешно развијене државе као носиоци либерализма и демократије нису препознали као полуга на којој морају системски да раде. Надоградња, а не имплементација западних система безусловне демократије и дивљег капитализма, јесте највећа пошаст савременог глобализованог система, чија крхкост прети да дестабилизује постојећи систем. Фундаментални принципи на којима треба да се граде развој и безбедност јесу управо фактори образовања, који обезбеђује владавину права и економски развој са циљем смањења сиромаштва и социо економских разлика.

9. ЗАКЉУЧАК

Глобализовани концепт безбедности отворио је широк спектар питања на које не само студије безбедности, већ и друге друштвене науке, нису имале одговор. Ово дисертација полази од скупа аналитичких налаза који уоквирују факторе развоја као инструмент безбедности, који треба да чини трајну категорију у друштвеним наукама. Концептуализација односа између развоја и безбедности даје нам чврсте темеље за развој научног дискурса са циљем изградње новог теоријског правца у студијама безбедности. У том смислу без обзира на холистички приступ истраживачком проблему, циљ није створити један преширок концепт безбедности, већ један еволутивни тренд научног промишљања развоја као интегрисаног скупа фактора који осигуравају безбедност на свим нивоима.

Све успешно развијене земље света јесу важни играчи глобалног поретка, које га и саме, у мањој или већој мери, креирају. Међутим, светски мир и безбедност је утопијски идеал до којег је немогуће допрети, уколико се не редефинишу политички правци и национални интереси, у коме је безбедност све више резултат развојних фактора. Свет се и даље дели на трипартитативну поделу на развијене, неразвијене и земље у развоју. Истраживање је кренуло од фактора безбедности који су указали да без фактора развоја нема безбедности на свим нивоима. Анализом успешно развијених држава показало се да фактори имају узрочно последичну везу и преклапају се, због чега се може закључити да нема разлике између фактора развоја и фактора безбедности, већ да су оба у функцији стабилности и мира. Међутим, анализом неразвијених држава доказано је да евентуални економски развој није пресудан за безбедност, нити је асоцијација за свеукупни развој. Другим речима, економско оснаживање неразвијених држава, без доброг управљања државном организацијом и развојем, које одликује брзо и ефикасно доношење и спровођење одлука, не доводи до развоја и безбедности.

Безбедност државе мора да буде утемељен на развоју војске, политике, економије, екологије и самог друштва, који чине један озбиљан синергијски фактор развоја, којим се осигурава како појединачна, тако и друштвена, национална, регионална и глобална безбедност. Анализом глобализације и савремених глобалних претњи закључено је да је велики пропуст анализираних извештаја недовољно изучавање фактора савремених технологија, здравственог и образовног система. Управо је анализа неразвијених држава показала значај образовања, јер се носиоци политичких одлука ослањају само на економски развој и политичке одлуке без темељних системских реформи, чиме је уоквирен циљ истраживања. На основу свега изведеног јасно је да у корену развоја свих фактора треба да буде добро управљање, а кључни фактор и предуслов јесте образовање.

Добро управљање државном организацијом кључни је елемент развоја и безбедности. Она се темељи пре свега на легитимност власти, која се обезбеђује слободним и отвореним изборима, демократском изборном процедуром, транспарентном и мирном променом власти. Политичка стабилност важна је за превенцију грађанског незадовољства и политичких протеста који су унутрашњи дестабилишући фактор. Поверење грађана у владу дају јој легитимитет, чиме је потврђена **прва посебна хипотеза**. Легитимна влада обезбеђује развојну политику кроз законску регулативу, чиме се успоставља владавина права, коју контролише ефикасно и независно судство. Владавина права гарант је људских и политичких слобода и права грађана, чиме се обезбеђује појединачна и друштвена безбедност.

Улога креатора политике јесте стварање концепције одговорног управљања државним системом и ефикасно пружање јавних услуга, затим стабилност институција, ефикасност служби безбедности и политике која стимулише економски развој. Успешно управљање државном организацијом и развојем темељи се на оснаживању фактора образовања, као кључног фактора развоја. У том смислу, доказана је и **друга посебна хипотеза** по којој

добро управљање државном организацијом, која има ефикасне јавне (пре свега здравствене и образовне) услуге, јавни сервис и службе безбедности, осигурава безбедност на свим нивоима.

Умерено мешање државе у привредне токове, уз заштиту инвеститора, али и радника, финансијска стабилност и контрола јавног дуга, здрави су темељи за развој економије. За привредни и технолошки развој неопходна је високообразована квалитетна радна снага. У том смислу најважнији је квалитет живота сваког грађана као и смањење социо-економских неједнакости, које доводе до високе поларизације друштва. Једнаке могућности за образовање и свима доступне здравствене услуге. Управо у образовању лежи важност развоја концепта социјал демократије. Тиме је осигурана економска безбедност. Другим речима концепт социјалдемократије и доброг управљања обезбеђују развој фактора безбедности, односно стабилност институција, јавног сервиса и развоја војске и полиције. Овим је потврђена **трећа посебна хипотеза** по којој најбезбедније државе имају стабилан и равномеран економски развој, који обухвата економске слободе и права, легислативну уређеност и ефикасност, финансијску стабилност, низак јавни дуг и функционално тржиште.

На основу свега изведеног потврђена је **четврта посебна хипотеза**, а то је да је могуће издвојити факторе развоја, који утичу на безбедност и њихову узрочно последичну везу. Анализом и компарацијом развијених и неразвијених држава доказано је да оснаживање фактора безбедности позитивно утиче на факторе развоја и обрнуто, јачање фактора развоја позитивно утиче на безбедност. С друге стране, неравномеран и слаб развој фактора безбедности негативно утиче на факторе развоја.

Указивање на значај ових наведених фактора доказана је **основна хипотеза** да су фактори успешног развоја државе и безбедност на свим нивоима уско повезане међузависне појаве, које снажно утичу и граде једна другу.

Када се осврнемо на резултате истраживања јасно је да управљање друштвеним, економским, технолошким, образовним, здравственим, еколошким и политичким процесима у Републици Србији, има сувише јаку политичку конотацију. Чести избори, спорадичне демонстрације, неповерење у Владу, раширена корупција, недостатак независне институције као што је судска власт и регионалне тензије, главна су препрека успешном развоју. Такође, анализа слабих држава указује нам да друштвени развој кочи политизовани систем државе и недовољно и неадекватно образовање и да подстицање економског развоја без развоја друштва у целини није могуће. Безбедност на свим нивоима мора да обезбеди развој квалитетног образовања који креира демократске друштвене вредности, економску логику, еколошку свест и изградњу здравих развојних политика.

Основне смернице **за даљи ток истраживања** јесу испитивање квалитета и врсте образовања у успешно развијеним земљама и начини на који ти системи могу да се примене у Републици Србији. Јасно је да образовање треба да буде кључни фактор развоја, а један од начина јесте достизање критеријума према светским извештајима и ранговима светских универзитета. Креирање свести младих дугорочно може да наметне стандарде развоја како демократије, политике, економије, екологије, тако и друштва у целини. Квалитет живота као императив савременог друштва и економског развоја мора да укључује квалитетно образовање, развијен здравствени систем и друштвено јединство, као превенцију политичке нестабилности и угрожавања мира и безбедности. Кључну улогу у развоју има Влада и управљање државном организацијом као сложеним системом.

Квалитет образовања је најважнији фактор, јер раширено лоше образовање са недемократским и неслободним правцима изградње свести младих нараштаја, има исте или чак горе последице по развој него немогућност образовања. Образовање и васпитање су

основни стубови друштва, који граде системске вредности на којима почива национални интерес, економија знања, демократска политичка култура, развој технологије, итд. И ту се јавља озбиљан јаз између економског просперитета и друштвеног развоја, јер су међусобно условљени. С друге стране земље у развоју имају наследни социјалистички систем образовања који је у покушају усклађивања са западним изгубио онај значај који је имао током XX века.

ЛИТЕРАТУРА

1. Acharya, A. (2018). *Constructing Global Order, Agency and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Acharya, A., & Buzan, B. (2019). *The Making of Global International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Adler, E., & Barnett, M. (1998). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Ahmed, N. M. (2004). The Globalization Of Insecurity: How The International Economic Order Undermines Human And National Security On A World Scale. *Institute for Policy Research & Development, United Kingdom* , 113-126.
5. Alagappa, M. (1988). Comprehensive Security: Interpretations in ASEAN Countries. У S. S.-J. Robert A. Scalapino, *Asian Security Issues: Regional and Global* (стр. 58). Berkeley: University of California, Institute of East Asian.
6. Andersen, L., Møller, B., & Stepputat, F. (2007). Introduction: Security Arrangements in Fragile States. У B. M. Louise Andersen, *Fragile States and Insecure People?* (стр. 3-20). New York: Palgrave Macmillan™.
7. Armingeon, K., & Beyeler, M. (2004). *The OECD and European Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
8. Aron, R. (1996). *Demokracija i totalitarizam*. . Zagreb : Politička kultura.
9. Aron, R. (2001). *Mir i rat među nacijama*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
10. Aturupane, H., Glewwe, P., & Isenman, P. (1994). Poverty, human development, and growth: an emerging consensus? *American Economic Review* 84 (2) , 244-249.
11. Bajagić, M. (2012). *Međunarodna bezbednost*. Beograd: Kriminalističko policijska akademija.
12. Baldwin, A. D. (2016). *Power and International Relations. A conceptual approach*. New Jersey: Princeton University Press, ISBN 978-0- 691-17038-1.
13. Bandura, R., (2008). *A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008 Update*. Пpеузето са UNDP Office of Development Studies: www.undp.org
14. Berger, P., & Lukman, T. (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje, rasprava o sociologiji znanja*. Zagreb: Naprijed.
15. Biekart, K., Mainguy, C., Mold, A., & Murshed, S. (2005). *Insecurity and Development: Regional Issues and Policies for an Interdependent World*. Philadelphia: The European Journal of Development Research 17 (3) .
16. Blanuša, Vasilkov & Petrović (2020). Pravno-politički aspekti upravljanja državom u 21. veku. *Politička revija* - br.01/2020, godina (XXX) XX. vol.63. 263-283
17. Booth, K. (1991). Security and Emancipation. *Review of International Studies Vol. 17, No. 4*. 313-326.
18. Bošković, M. & Janković, B. (2013). Društvene okolnosti nasilja – mogućnost primene koncepta „pomirljive kriminologije“, *Srpska politička misao* broj 2/2013. god. 20. vol. 40. Beograd, 119-133.

19. Bošković, M., Putnik, n. and Dragisic, Z. (2017). New Challenges and Revision of the Human Security Concept. In: Boskovic, M. (Eds.). *Security Risks: Assessment, Management and Current challenges*, Nova Publishing Inc. New York, 3-14.
20. BP. (2018, June). *BP's Statistical Review of World Energy 67 edition*. Преглед са BP World Energy: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
21. Briggs, Laura (2002) La Vida, Moynihan and Other Libels, *CENTRO Journal*, Volume XIV, Number 1, 75-101
22. Brzezinski, Z. (2001). *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID Podgorica.
23. Brzoska, M., & Fröhlich, C. (2016). Climate change, migration and violent conflict: vulnerabilities, pathways and adaptation strategies. *Migration and Development*, Vol. 5, No. 2, 202.
24. Buzan, B. (2014). *An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach*. Cambridge: Polity Press.
25. Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*, Vol. 67, No. 3, 431-451.
26. Buzan, B. (1983). *People, State & Fear: The national Security Problem*. University of Warwick: John Spiers.
27. Buzan, B. (1991). *People, states, and fear: An agenda for international security studies in the post-cold war era*. Boulder, CO: L. Rienner.
28. Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
29. Buzan, B., & Schouenborg, L. (2018). *Global International Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers The Structure of International Security*. New York: Cambridge Studies in International Relations.
31. Buzan, B., Waewer, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: a New Framework for Analysis*. Colorado: Boulder: Lynne Rienner.
32. Castles, F. G. (1996). Needs-Based Strategies of Social Protection in Australia and New Zealand. Y G. Esping-Andersen, *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies* (стр. 88-115). London: SAGE Publications.
33. Cater, C. (2003) The Regionalization of Conflict and Intervention. *Internationale Peace Academy, New York*. Преглед са IPA: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/regionalization_of_conflict.pdf
34. Ceoworld (2020). *World's Best Countries For Education System*. Преглед са Ceoworld magazine: <https://ceoworld.biz/2020/05/10/ranked-worlds-best-countries-for-education-system-2020/>
35. CESID. (2020, 2 5). *Centar za slobodne izbore i demokrtiju*. Преглед са <http://www.cesid.rs/da-li-znate/drzave-koje-su-uvele-obavezno-pravo-glasa/>
36. Chernyak, O., Kharlamova, G., & Stavtysky, A. (2018). Trends of International Energy Security Risk Index. *European Countries, Baltic Journal of European Studies Tallinn University of Technology (ISSN 2228-0588)*, Vol. 8, No. 1 (24) , 5-32.

37. Christopher, P. (2011). *Strategic communication, Origins, Concepts, and Current Debates*. Santa Barbara, California: Praeger, ISBN: 978-0-313-38640-4.
38. CIA. (2021, 3 4). *CIA The World Factbook*. Препузето ка Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>
39. Cilliers J. (2006). New interfaces between security and development. *У New interfaces between security and development: changing concepts and approaches /* Stephan Klingebiel (ed.). ISSN 1860-0468. Deutsches Institut für Entwicklungspolitik. 93-107
40. Connell, M., & Vogler, S. (2017). *Russia's Approach to Cyber Warfare*. Arlington: CNA Analysis and solutions, No. N00014-16-D-5003.
41. Cooke, W. (1993, December). *The Government Computer Magazine "Integrated Logistics"*. Препузето ка Logistics World: <http://www.logisticsworld.com/logistics.htm>
42. Cox, R. W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium - Journal of International Studies* Vol. 10, No. 2 , 126-140.
43. CSP. (2020, 1 10). *Global Report 2017: Conflict, Governance and State Fragility*. Препузето ка The Center for Systemic Peace (CSP): <https://www.systemicpeace.org/mission.html>
44. CSRC. (2020, 1 5). *Definition of a failed state 2006*. Препузето ка Crisis State Research Center, The London School of Economics and Political Science: <http://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/csrc-background-papers/Definition-of-a-Failed-State.pdf>
45. Cvetičanin, N. (2013). Prosveta za privredu, obrazovanje za rad – o nužnosti uspostavljanja veze između sveta obrazovanja i sveta rada. *Obrazovanje i razvoj*. Institut društvenih nauka i Centar za ekonomska istraživanja. Препузето ка IDN http://www.idn.org.rs/biblioteka/Obrazovanje_i_razvoj.pdf
46. Cvetković N., V. (2018). Neizvesna budućnost i ograničeno vreme. *Novi put svile, evropska perspektiva. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu*. 21-47.
47. DALY (2021, 3 1). *Age-standardized DALYs*. Препузето ка WHO The Global Health Observatory: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/157>
48. Democracyindex. (2021, 6 20). *Democracy Index 2020: In sickness and in health?* Препузето ка The Economist Intelligence Unit: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracy2020
49. DESAPD. (2019). *World Population Prospects 2019*. Препузето ка UN Department of Economic and Social Affairs Population Division: <https://population.un.org/wpp/>
50. Deutsch, K. (1963). *The Nerves of Government Models of Political Communication and Control*. New York: The free press ISBN 0-02-907280-8.
51. Đukić, Anđelija (2020) *Trgovina ljudima u oružanim sukobima*. Beograd: *Vojno delo 1/20*. ISSN: 0042-8426. 41-55
52. DOD. (2020, 4 1). *United States Department of Defense (DOD)*. Препузето ка Logistic World: <http://www.logisticsworld.com/logistics.htm>
53. Donadoni, L. (2018) Mapping the Nexus Between Security and Development in the 21st Century. *E-International Relations* ISSN 2053-8626. 1-7
54. Đorđević I. & Jeftić Z. (2016) Promena finansijskog položaja države kao bezbednosni problem. Beograd: *Međunarodni problemi 2-3*. 193-208

55. Đorđević, I. (2007). *Bezbednosna arhitektura u uslovima globalizacije*. Beograd: Fakultet bezbednosti. ISBN: 978-86-7549-615-1.
56. Dupuy, K. (2009). *Education that Builds Peace or Fuels Armed Conflict*. In: H.B. Holmarsdottir and M.O'Dowd (eds.), *Nordic Voices: Teaching and Researching Comparative and International Education in the Nordic Countries*, 257–277.
57. EEA. (2011). *The European Environment Agency (EEA)*. Прегледо 20 7, 2020 ca European Union: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/com-2011-112-a-roadmap>
58. EFI. (2020, 6 15). *Index of Economic Freedom*. Прегледо ca The Heritage Foundation: https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/Index_2020.pdf
59. EFI. (2017). *Index of Economic Freedom*. Прегледо ca The Heritage Foundation 8 11, 2020: https://www.heritage.org/index/pdf/2017/book/index_2017.pdf
60. EFIG. (2020, 7 7). *Regional developments in economics freedom*. Прегледо ca Heritage foundation: <https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/regional.pdf>
61. Einhorn, E., & Logue, J. (2003). *Modern Welfare States: Scandinavian Politics and Policy in the Global Age*. Santa Barbara: Praeger; 2nd Revised ed. edition .
62. Ejdus, F. (2012). *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*. . Beograd: Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
63. Encyclopaedia Britannica. (1933, 12 26). *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*. Прегледо ca Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/event/Montevideo-Convention>
64. EPI (2020). *Environmental Performance Index*. Прегледо 7 8 2021 ca Environmental Performance Index (EPI): <https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi>
65. Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: University Press.
66. Esping-Andersen, G. (1990). *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
67. Esping-Andersen, G. (1996). *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*. London: SAGE Publications Ltd.
68. EU. (2007, November 19-20). *Council Conclusions on Security and Development* . Прегледо ca Council of the European Union: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/97157.pdf
69. Eurostat (2021, 9 10). *Real GDP growth rate – volume*. Прегледо ca European Commission: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en>
70. Eurobarometar. (2019, August). *Public Opinion*. Прегледо ca European Commission: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2253>
71. Fabijanić, S. G. (2007). *Nemeđunarodni oružani sukobi u praksi Međunarodnog kaznenog suda*. Rijeka: Zbornik Pravnog fakulteta, Sveučilište Rijeka (1991) v. 28, br. 2, 1113-1138, 1114.
72. FAO. (2019). *The State of Food Security and Nutrition in the World*. Прегледо ca Food and Agriculture Organization of the United Nations: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>
73. Fitz-Gerald, M.A. (2006). *Addressing the security-development nexus: implications for joined-up government*. У *New interfaces between security and development: changing concepts and*

approaches / Stephan Klingebiel (ed.). ISSN 1860-0468. Deutsches Institut für Entwicklungspolitik. 107-127

74. FlightGlobo (2020). *Canada takes bids for F-35s, F/A-18s and Gripens*. Прегледо са FlightGlobo: <https://www.flightglobal.com/>

75. Framework Team (2012). *Priručnik i vodič za sprečavanje i upravljanje konfliktom zemljišta i prirodnih resursa*. Прегледо са The United Nations Interagency Framework Team for Preventive Action: https://www.un.org/en/land-natural-resources-conflict/pdfs/GN_Land%20and%20Conflict.pdf

76. Fontaine, A. (1995). *Apres eux, le Deluge. De Kaboul a Sarajevo 1979-1995*. Paris: Fayard.

77. FSI. (2020). *Fragile States Index 2020 – Annual Report*. Прегледо са D.C.: <https://fragilestatesindex.org/2020/05/08/fragile-states-index-2020-annual-report/>.

78. Gaćinović, R. (2012). Oblici savremenog terorizma. *Nauka, bezbednost, policija vol. 17, br. 1*, 1-17.

79. Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Oslo: International Peace Research Institute*, 81-118.

80. Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.

81. Galtung, J. (2005). *Terrorism, the Pacific Hemisphere, Globalisation and Peace Studies*. London: Pluto Press.

82. GFP. (2020, 1 3). *Firepower index 2020*. Прегледо са Global Firepower: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

83. GHS. (2019). *The Global Health Security Index*. Прегледо са GHS index: <https://www.ghsindex.org/>

84. Gidens, E. (2001). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.

85. Gleditsch, K. (2002). *All International Politics is Local: The Diffusion of Conflict, Integration, and Democratization*. Michigan: University of Michigan Press, ISBN 978-0-472-11267-8.

86. Global initiative (2021). *Global Organized Crime Index – 2021 (GOCI)*. Прегледо са osci index: <https://ocindex.net/assets/downloads/global-ocindex-report.pdf>

87. GPI. (2019). *Global Peace Index 2019: Measuring Peace in a Complex World*. Sydney: The Institute for Economics & Peace (IEP).

88. Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization, World Peace Foundation and the Massachusetts Institute of Technology*, 486- 507.

89. Grossman, L. (2017). Climate Change and Conflict: The Relationship Between Government Response to Climate Change and Civil Unrest in the Middle East and North Africa. *Department of Political Science and International Affairs of the University of Mary Washington*, 1-66.

90. Habermas, J. (2001). Evropska nacionalna država pod pritiskom globalizacije. *Nova srpska politička misao, vol. VII, no. 3-4*, 139-153.

91. Hagemann, A., & Bramsen, I. (2019). *New Nordic Peace, Nordic Peace and Conflict Resolution Efforts*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, ISBN 978-92-893-6143-9 (PDF).
92. Haggard, S., & Kaufman, R. R. (2008). *Development, Democracy and Welfare States*. New Jersey: Princeton University Press.
93. Hansen, L., & Nissenbaum, H. (2009). Digital Disaster, Cyber Security and the Copenhagen School. *International Studies Quarterly*, 1155-1175.
94. Heijden, D. (2014, 6 11). *Humanity's Top 10 Problems for Next 50 Years*. Преузето са dennisvanderheijden: <https://www.dennisvanderheijden.com/humanitys-top-10-problems-next-50-years/>
95. Hellmann, G., & Wolf, R. (1993). Neorealism, neoliberal institutionalism, and the future of NATO. *Security Studies*, *Vo. 3, No. 1*, 3-43.
96. Homer-Dixon, T. F. (1994). Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases. *International Security*, *Vol. 19, No. 1* *Peace and Conflict Studies Program, University of Toronto*, 5-40.
97. Hopkins, C., & McKeown, R. (2002). Education for sustainable development: an international perspective. *Education and sustainability: Responding to the global challenge*, 13-34.
98. Honderich, T. (2003). *After the Terror*. Montreal: Revised and expanded edition, McGill-Queen's University Press.
99. Huysmans, J. (2007). Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe. У B. B. Hansen, *INTERNATIONAL SECURITY VOLUME IV* (стр. 43-66). London: SAGE Publications Ltd.
100. Ife, J. (2007). Human rights and peace. У C. W. Galtung, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (стр. 160-). Abingdon: Routledge.
101. IHR. (2021, 4 1). International health regulations 2018. Retrieved from World Health Organization (WHO): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259961/9789241550222-eng.pdf?sequence=1>
102. Ivanović, A (2017). Pojam i elementi nacionalne bezbednosti. *Pravne teme, Godina 5, Broj 9*. 186-211
103. IOM. (2019, 8). *Intenational Organization of Migration*. Преузето са <https://www.iom.int/east-africa-and-horn-africa>
104. IPCC. (2007). *AR4 Climate Change 2007: Synthesis Report*. Преузето са Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC): <https://www.ipcc.ch/report/ar4/syr/> [https://](https://www.ipcc.ch/report/ar4/syr/)
105. ITS (2021, 7). Osnove data science-a. Преузето са Information technology school: <https://www.its.edu.rs/osnove-data-science/>
106. Japp, K., & Kusche, I. (2008). Systems Theory and Risk. In J. O. Zinn, *Social theories of risk and uncertainty*. Malden: Blackwell publishing, 76-102.
107. Jeftić, Z., Mišev, G., Stanojević, P., & Obradović, Ž. (2018). Savremeni konflikti i njihove tendencije. *Vojno delo, ISSN: 0042-8426*, 23-40.
108. Jervis, R. (1997). Complex Systems: The Role of Interactions. In D. S. Czerwinski, *Complexity, Global Politics, and National Security*. Washington, D.C.: National Defense University. 20-31.
109. Jewkes, Y. (2004). *Media and crime*. London: Sage Publications, ISBN: 978-1446272534.

110. Jovanović Popović, D., & Milinčić, M. (2016). Konceptualizacija ekoloških izbeglica. *Demografija, knj. XIII*, 69-82.
111. Jovanović Popović, D. (2013). Ekološka bezbednost i bezbednost životne sredine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 103-118.
112. Kaplan, S. D. (2008). *Fixing Fragile States, A New Paradigm for Development*. London: Praeger Security International.
113. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*. Washington: World Bank.
114. Kautto, M. (2001). Moving closer? Diversity and convergence in. Y M. Kautto, J. Fritzell, B. Hvinden, J. Kvist, & H. Uusitalo, *Nordic Welfare States in the European Context* (crp. 186-212). London: Routledge.
115. Kautto, M., Fritzell, J., Hvinden, B., Kvist, J., & Uusitalo, H. (2001). How distinct are the Nordic welfare states? Y M. Kautto, J. Fritzell, B. Hvinden, J. Kvist, & H. Uusitalo, *Nordic Welfare States in the European Context* (crp. 1-14). London: Routledge.
116. Kegli Jr, Č. V., & Vitkof, J. R. (2006). *Svetska politika, trend i transformacija*. Beograd: Prometej, ISBN: 86-82363-61-5.
117. Key, V.O. (1967). *Politics, Parties and Pressure Groups*. Thomas Y. Crowell Company. New York
118. Keković, Z., & Dimitrijević, I. (2017). *Sistemi bezbednosti sa sistemom bezbednosti R. Srbije*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
119. Keohane, R., & Nye, J. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little Brown.
120. Kilibarda, Z. (2009). Geopolitička polazišta strategije nacionalne bezbednosti. *Vojno delo, vol. 61, br. 2*, 74-88.
121. King, G., & Murray, C. (2001/2). Rethinking Human Security. *Political Science Quarterly, 116:4*, 585-610.
122. Komunist. (2003, decembar). *Komunist*. Преузето са <http://komunist.free.fr/arhiva/dec2003/clanstvo.html>
123. Kostić, M. S. (2016). Koncept bezbednosti. *Vojno delo, 7/2016*, 68-84.
124. Kovačević, B., & Kovačević, I. (2016). *Globalne nejednakosti i bezbjednosne prijetnje*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
125. Krasner, S. D. (1982). Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables. *International organization, Vol. 36, No. 2*, 185-205.
126. Krivokapic, B. (2001). Alandska ostrva - osam decenija široke autonomije. Y B. Krivokapic, *Alandska ostrva - primer uspesne autonomije* (crp. 7-93). Beograd: Institut za uporedno pravo, Forum za etničke odnose.
127. Levin, V., & Dollar, D. (2005). *The Forgotten States: Aid Volumes and Volatility in Difficult Partnership Countries (1992-2002)*. Washington: World Bank.
128. Lewis, J. (2002). Assessing the Risks of Cyber Terrorism, Cyber War and Other Cyber Threats. *Center for Strategic and International Studies, Washington*, 1-12.

129. Loudenback, T., & Jackson, A. (2018). *The 10 most critical problems in the world, according to millennials*. Препузето ca Business insider: <https://www.businessinsider.com/world-economic-forum-world-biggest-problems-concerning-millennials-2016-8#10-lack-of-economic-opportunity-and-unemployment-121-1>
130. Mackinder, H. J. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs* 21, 593-605.
131. Madžar, Lj. (2013). Образовni sistem na tranzicionoj vetrometini – bespuća i mrtvouzice aktuelnih razvojnih alternativa. *Образovanje i razvoj. Institut дрштвених наука и Центар за економска истраживања*. Препузето ca IDN: http://www.idn.org.rs/biblioteka/Образovanje_i_razvoj.pdf
132. Majaski, C. (2019, 4 24). *Developed Economy*. Препузето ca Investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/d/developed-economy.asp#axzz1legO8o1O>
133. Mares, D., & Moffett, K. (2015). Climate change and interpersonal violence: A “global” estimate and regional inequities. *Climatic Change*, 297-310.
134. Marshall, G., & Elzinga-Marshall, C. (2017). *Global Report 2017: Conflict, Governance, and State Fragility*. Center for Systemic Peace.
135. Mearsheimer, J. J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security* 15(1), 5-56.
136. Mearsheimer, J. J. (1994-1995). The False Promise of International Institutions. *International security, Vol. 19, No. 3.*, 5-49.
137. Milenković, D. (2020, 2 18). *Ministarstvo pravde i državne uprave Republike Srbije*. Препузето ca Princip dobre uprave 2012: <http://ombudsman.yucom.org.rs/princip-dobre-uprave-good-administration/>
138. MF (2020) *Tekuća makroekonomska kretanja*. Препузето ca Ministarstva finansija: https://mfin.gov.rs/UserFiles/File/tabele/2019/jul/prezentacija_novo_sr.pdf
139. Mišev, G (2020). Teorijski dometi izučavanja energetske bezbednosti kao globalnog izazova u međunarodnim odnosima. Beograd: *Sociološki pregled*, vol. LIV, no. 1. 149-173.
140. Mišev, G. (2020). Pokazatelji bezbednosti i stabilnosti savremnih država. Beograd: *Vojno delo* 3/20, 5-17
141. Mišev, G. (2019). Uticaj klimatskih promena na političke nemire i sukobe u afriци: studija slučaja etiopiје. Univerzitet u Beogradu: *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 301-317.
142. Mišev, G., & Kaloserović, M. (2017). Telekomunikaciona struktura u službi nacionalne privrede. Čačak: *Tehnika i praksa, VŠTSS*, 87-104.
143. Moravcsik, A. (1997). Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 513-553.
144. Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
145. Naj, D. (2011). *Budućnost moći*. Arhipelag, ISBN:978-86-523-0062-4.
146. NATO (2021). *Composite Special Operations Component Command (C-SOCC), North Atlantic Treaty Organization*. Препузето ca NATO: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/2010-factsheet-C-SOCC.pdf

147. Newman, E. (2004). The 'new wars' debate: A historical perspective is needed. *Security dialogue*, Vol. 35, No. 2 , 173-189.
148. Ng, C. (2008). The 'Developmental State' and Economic Development. *E-International Relations*, ISSN 2053-8626 , 1-5.
149. Norway (2021, 9 8). Norway Weebly. Прегледо са Weebly: <https://norway-norveska.weebly.com/index.html>
150. Numbeo (2021, 6 19). Crime Index By country 2021. Прегледо са Numbeo: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2021
151. O'Loughlin, J. L. (2014). *Effects of temperature and precipitation variability on the risk of violence in sub-Saharan Africa, 1980–2012*. Прегледо са Proceedings of the National Academy of Sciences: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4250158/>
152. OECD. (2020, 2 4). *DAC Guidelines On Conflict, Peace And Development Co-Operation 1997*. Прегледо са Development Assistance Committee (DAC): <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/7C9EF6DDE0533021C1256C2F00392CF3-oecd-guide-1997.pdf>
153. Ogata, S., & Sen, A. (2003). *Commission on Human Security*. Washington: Communications Development Incorporated, ISBN 0-9741108-0-9.
154. Onuf, N. (1995). Levels: European. *Journal of International Relations Vol. 1, No. 1* , 35-58.
155. Orlović, S (2010). Nezavisna tela – četvrta grana vlasti ili kontrolor vlasti. У Vukašin Pavlović i Zoran Stojiljković, *Savremena država: struktura i socijalne funkcije, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Centar za demokratiju*. 231-270
156. Palmeri, E (2021, 12 7). Šta je nauka o podacima i uloga Data Scientist. Прегледо са Blog Innovazione: <https://www.bloginnovazione.it/bs/stvari-o-nauci-o-podacima-i-ulozi-podataka/3682/>
157. Paris, R. (2007). Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? У B. Buzan, & L. Hansen, *International Security* (crp. 208-221). London: SAGE Publications Ltd.
158. Paragraf lex (2021, 7 10) Pravilnik o formi, minimalnom sadržaju informacija koje treba uključiti u prospekt i osnovni prospekt i oglašavanju u vezi sa prospektom ("Sl. glasnik RS", br. 89/2011, 14/2013, 14/2016, 74/2016 i 61/2020). Прегледо са Paragraf lex: <https://www.paragraflex.co.rs/propisi/pravilnik-o-formi-minimalnom-sadržaju-oglasavanju-prospekta.html>
159. Parlament (2021, 1 13). *Republička izborna komisija, političke stranke*. Прегледо са RIK: <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/101/politicke-stranke.php>
160. Pavlović, V (2010). Država i demokratija. У Vukašin Pavlović i Zoran Stojiljković, *Savremena država: struktura i socijalne funkcije, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Centar za demokratiju*. 11-51
161. Pitlik, H. (2002). The Path of Liberalization and Economic Growth. *KYKLOS*, Vol. 55, 57-80.
162. Radončić, H. M., Karović, S. M., & Jeftić, Z. (2019). Percepcija međunacionalnih odnosa kroz prizmu bezbednosti Republike Srbije. *Sociološki pregled vol. LIII* , 648-673.
163. Raleigh, C. a. (2007). Climate change, environmental degradation, and armed conflict. *Political Geography* 26 , 674-694.

164. RAND. (2019, 11 10). *Cyber Warfare*. Преузето са RAND Corporation: <https://www.rand.org/topics/cyber-warfare.html>
165. Randers, J. (2012). *2052: A Global Forecast for the Next Forty Years*. Chelsea Green Publishing, Vermont. ISBN: 978-1-60358-467-8.
166. Riđanović, D. (2016, 11 6). *Demokratija je ponekad idiokratija*. Преузето са Akuzativ: <https://www.akuzativ.com teme/905-demokratija-je-ponekad-idiokratija>
167. Ristić, D. (2009). *Strategijski menadžemnet*. Sremski Karlovci: Cekom books.
168. Rokvić, V. (2017). *Sistemi odbrane*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
169. Rondeli Foundation. (2019, 8 9). *The Cyber Dimension of the 2008 Russia-Georgia War*. Преузето са Georgian Foundation for Strategic and International Studies (Rondeli Foundation): <https://www.gfsis.org/blog/view/970>
170. RZS. (2020, 8 3). *Procenjen broj stanovnika u Republici Srbiji u 2019*. Преузето са Republički zavod za statistiku: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>
171. Salehyan, I., & Gleditsch, K. (2006). *Refugees and the Spread of Civil War*. Преузето са Cambridge University Press: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/refugees-and-the-spread-of-civil-war/661D0F75>
172. Sauvy, A. (1952, août 14). *Trois mondes, une planète*. Преузето са Société Démographie - En vrac, L'Observateur: <http://www.homme-moderne.org/societe/demo/sauvy/3mondes.html>
173. Schweller, R., & Pu, X. (2011). After Unipolarity - China's Visions of International Order. *International Security, Vol. 36, No. 1*, 41-72.
174. Simeunović, D. (2010). *Terorizam*. Beograd: Pravni fakultet.
175. SIPRI. (2020, 2 5). *The independent resource on global security*. Преузето са Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/military-expenditure>
176. SIPRI (2021, 9 9). *Global arms industry*. Преузето са Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-arms-industry-sales-top-25-companies-85-cent-big-players-active-global-south>
177. Smalley, R. (2005, June). *Future Global Energy Prosperity: The Terawatt Challenge*. Преузето са MRS BULLETIN, Vol 30: https://www.tf.uni-kiel.de/matwis/amat/semitech_en/articles/smaley_mrs_bulletin_30_2005.pdf
178. Small, M (2016). Should Canada Revisit the Human Security Agenda? Centre for Dialogue at Simon Fraser University. Преузето са Canadian Global Affairs Institute: https://www.cgai.ca/should_canada_revisit_the_human_security_agenda
179. Spykman, N. (1944). *The Geography of Peace*. New York: Harcourt, Brace.
180. Stanojević, P., Mišković, V., & Mišev, G. (2017). *Nacionalna logistika i bezbednost*. Beograd: Факултет безбедности, Универзитета у Београду. ISBN: 978-86-80144-17-7, COBISS.SR-ID: 253928460.
181. Stein, A. A. (2008). Neoliberal institutionalism. In C. Reus-Smit, & D. Snidal (Eds.), *The Oxford Handbook on International Relations*. New York: Oxford University Press. , 201-221.
182. Stephens, J. D. (2001). The Scandinavian Welfare States: Achievements, Crisis, and Prospects. У G. Esping-Andersen, *Welfare States In Transition National Adaptations in Global Economies* (стр. 32-65). London: SAGE Publications Ltd.

183. Stewart, F., (2004) Development and Security, *Conflict, Security & Development. Volume 4, 2004 - Issue 3*. London. 261-288
184. Stevanović, M. D., & Đurđević, D. (2016). Internet stvari, lična i materijalna bezbednost. *Bezbednost 3/16, UDK: 004.056.5 :34 007.5 : 34 343.533 ::004.* , 113-128.
185. Stojadinović, M. (2012) Političke partije, politički identitet i upravljanje državom. *Politička revija br. 1/2012 god. (XXIV) XI vol=31*. 51-56
186. Stojiljković, Z. (2010). Karakter i funkcije države. U V. Pavlović, & S. Zoran, *Savremena država: struktura i socijalne funkcije* (strp. 50-112). Fakultet političkih nauka, Beograd: Čigoja štampa, ISBN 978-86-84031-44-2.
187. Suhrke, A. (2007). Human Security and the Interests of States. U B. Buzan, & L. Hansen, *International Security* (strp. 124-135). London: SAGE Publications Ltd.
188. Šuković, D. (2013). Ljudski kapital, ekonomski rast i nejednakosti. Obrazovanje i razvoj. Institut društvenih nauka i Centar za ekonomska istraživanja. Преузето са IDN: http://www.idn.org.rs/biblioteka/Obrazovanje_i_razvoj.pdf
189. Taylor-Gooby, P. (2002). *Welfare States under Pressure*. London: Sage Publications.
190. Thomas, C. (2007). Global Governance, Development and Human Security: Exploring the Links. U B. B. Hansen, *International Security, Volume IV* (strp. 191-207). London: SAGE Publications Ltd.
191. UN (2020, 5 3). *Member state UN*. Преузето са Уједињене нације: <https://www.un.org/en/about-us/member-states>
192. UN. (2019, 10 23). *Konvencija u Montevideu*. Преузето са League of Nations Treaty Series, vol. 165, pp. 20-43.: https://treaties.un.org/Pages/LONOnline.aspx?clang=_en
193. UN. (2004). *High-level Panel on Treats, Challenges and Change*. Преузето са United Nations: https://www.un.org/ar/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_world.pdf
194. UN. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Преузето са United Nations: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
195. UN/DESA. (2013, 11 29). *World Economic Situation and Prospects*. Преузето са Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat: https://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2014wesp_country_classification.pdf
196. UNDP. (1994). *Human Development Report 1994*. Oxford: University Press.
197. UNDP. (2020, 5 1). *Human Development Report 2020: The next frontier Human development and the Anthropocene*. Преузето са United Nations Development Programme (UNDP): <http://hdr.undp.org/en/2020-report>
198. UNDP (2021 12 12). *Human Development Index*. Преузето са United Nations Development Programme (UNDP): <http://hdr.undp.org/en/content/what-effect-fixing-maximum-gni-capita-75000>
199. UNESCO. (2014). *UNESCO education strategy 2014-2021*. Преузето са UNESCO Digital Library : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231288>

200. UNHR. (2020, 7 3). *The Right to Development and Peace*. Преузето са UN Declaration on the Right to Development in 2016: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/Pages/DevelopmentIndex.aspx>
201. Uppsala. (2020, 1 5). *Uppsala Conflict Data Program*. Преузето са Department of Peace and Conflict Research: <https://ucdp.uu.se/>
202. Van de Vliert, E. (2013). Climato-economic habitats support patterns of human needs, stresses, and freedoms. *Behavioral and Brain Sciences* 36 , 465-521.
203. Vayrynen, R. (1990, April 10-14). Towards a Comprehensive Definition of Security: Pitfalls and Promises. Washington, DC: 31st Annual Convention of the International Studies Association.
204. Vidojević, J. (2016) Efekti međunarodne pomoći za razvoj državama Podсахarske Afrike, *Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu*, doktorska disertacija
205. Vuuren, J. (2020, 2 2). *Six critical global issues*. Преузето са GVI: <https://www.gvi.co.uk/blog/6-critical-global-issues-what-are-the-worlds-biggest-problems-and-how-i-can-help/>
206. Waever, O. (2005). The Constellation of Securities in Europe. У Е. а. Aydinli, *Globalization, Security and Nation State: Paradigms in Transition*. Albany: State University of New York Press.
207. Wageningen (2021, 7 6). *Wageningen University & Research*. Преузето са: <https://www.wur.nl/en/wageningen-university.htm>
208. Wallerstein, I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press.
209. Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press, Ithaca.
210. Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly* , 211-239.
211. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, ISBN: 1577666704.
212. Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Orga nization, Vol. 46, No.2* , 391-425.
213. WGI. (2020). *The Worldwide Governance Indicators 2020 (WGI)*. Преузето са Worl Bank 2021, 24 9: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
214. WGD (2020). *IMD World Digital Competitiveness Ranking 2020*. Преузето са IMD: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>
215. WHO (2021, 7 2). *World Health Organisation: The World health statistics report 2021*. Преузето са World Health Organization: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/342703>
216. WHO (2021b). *World Health Organisation: Health Emergencies*. Преузето са World Health Organization: <https://www.who.int/data/gho/data/major-themes/health-emergencies/GHO/health-emergencies>
217. Wyler, L. S. (2008). *Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy*. Washington: Congressional Research Servise.
218. WPR (2021, 8 9). *Crime Rate By Country 2021*. Преузето са: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>
219. Yergin, D. (2002). Globalization: the story of our new interconnected world. *Social Education, Vol. 66, No. 2* , 112.

220. Zarghani, S. H. (2017, November). *Designing a New Model to Measure National Power of the Countries*. Preuzeto sa Researchgate: Zarghani, D. H. (2017, November). Dehttps://www.researchgate.net/publication/321251360_Designing_a_New_Model_to_Measure_National_Power_of_the_Countries

221. Zirojević Fatić, M. (2011). Zloupotreba interneta u svrhe terorizma. *Međunarodni problemi* br. 3, UDK: 343.326:004.738.5 Bibliid 0025-8555, 63(2011) Vol. LXIII. , 417-448.

ПРИЛОЗИ

1. УПИТНИК

Овај упитник/анкета је део истраживачког пројекта докторске дисертације Фактори развоја и њихове импликације на безбедност у циљу унапређења постојећих системских фактора на свим нивоима који би осигурали безбедност Републике Србије. Ваше учествовање у анкети је анонимно и ни на који начин не открива ваш идентитет или ваше личне податке. Прва четири питања се односе само на мапирање профила испитаника, односно пол, степен образовања, радни статус и године, који ће у резултатима истраживања бити процентуално исказано, никако појединачно. Унапред хвала на вашем издвојеном времену.

Пол	Године	Радни статус	Образовање
а) женски	а) 20-30	а) незапослен/а	а) основна школа
б) мушки	б) 31-40	б) запослен/а	б) средња школа
	ц) 41-50	ц) студент	ц) висока школа
	д) 51-65	д) пензионер	д) мастер
	е) преко 65		е) докторат

ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ

- 1. Да ли је формирање политичких странака, организација и удружења у Р. Србији слободно и отворено?**
  - а) апсолутно слободно, свако може у складу са законом да формира партију и удружење
  - б) делимично слободно, лоша бирократија, велика законска ограничења
  - ц) постоје велика ограничења, бирократија и политички притисци власти
  - д) није слободно, систем не препознаје оснивање нових партија и удружења
- 2. Да ли су избори на свим нивоима (председнички, републички, градски и локални) слободни и транспарентни?**
  - а) апсолутно слободни
  - б) делимично слободни, јављају се одређене манипулације
  - ц) постоје велика ограничења у виду репресије државних органа
  - д) нису слободни
- 3. Да ли су медији слободни и на фер начин извештавају о предизборним активностима и изборном процесу?**
  - а) апсолутно слободни са фер извештавањима
  - б) делимично слободни, постоје медији под контролом спољних и унутрашњих актера
  - ц) постоје велика ограничења, јер већину медија контролише тренутна власт
  - д) нема слободних медија
- 4. Да ли Р. Србија има довољну заступљеност и раширеност домаћих и страних медија, интернета и друштвених мрежа и да ли мислите да они утичу на креирање јавног мњења?**
  - а) у Р. Србији једнака је заступљеност домаћих и страних медија, али не утичу превише на развој свести
  - б) у Р. Србији већа је заступљеност страних медија и друштвених мрежа, али пружају забаву за народ, не утичу на креирање јавног мњења

- ц) у Р. Србији већа је заступљеност страних медија и друштвених мрежа, који утичу и креирају стране вредности, због чега се губи српска традиција и култура
д) у Р. Србији већа је понуда домаћих медија, које негују српску културу и идентитет

- 5. Да ли је влада легитимна и ужива поверење грађана, колико грађански протести (демонстрације) прате изборни процес?**
- а) демонстрација уопште нема
б) демонстрације се организују спорадично на локалном нивоу током целог мандата
ц) демонстрације се организују само пре и после избора
д) демонстрације се у већој мери појављују после избора
- 6. Да ли је сваком грађанину доступна висока позиција (директор, начелник, помоћник директора)?**
- а) високе функције су доступне грађанима, подложне су јавном конкурс, независне и слободне
б) високе функције су доступне и подложне јавном конкурс, али су конкурси повољни само за политички подобне кандидате
ц) високе функције нису доступне, али постоји тенденција ангажовања нестраначких лица
д) високе функције нису доступне грађанима, не постоје јавни конкурси
- 7. Да ли власт има капацитет да ефикасно спроводи и реализује јавне политике, које су од националног интереса за Р. Србију?**
- а) Влада без проблема креира и спроводи политике од националног интереса
б) Влада није јединствена, одређене структуре су под утицајем унутрашњих и спољних актера (корупција, утицај цркве и религије, контрола војних елита,...)
ц) Спровођење јавних политика апсолутно је под контролом странихактера (велике државе које имају моћ у међународним односима)
д) Влада није под контролом странихили унутрашњих утицаја, али због унутрашњих проблема и спољних притисака (честе демонстрације, косовски проблем, евроинтеграције) нема капацитет да спроводи политику којом штити национални интерес Р. Србије
- 8. Да ли по вама Р. Србија треба да изгради другачији политички систем?**
- а) треба ојачати улогу председника Републике, јер је Србији неопходан јак лидер
б) једнопартијски систем води ка стабилности, вишепартијски систем се показао неефикасним
ц) треба ојачати улогу Парламента и демократске контроле власти
д) треба вратити краљевину и аутократски начин власти
е) треба напустити постојећи изборни систем и прећи на већински или неку комбинацију система

ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ

- 9. Да ли су услуге јавног сервиса (рад јавно-комуналних предузећа и одржавање комуналног реда) ефикасне и задовољавају потребе грађана?**
- а) јавне услуге су ефикасне и у служби грађана
б) јавне услуге су делимично ефикасне у зависности од организације локалне самоуправе
ц) јавне услуге су солидне, али не постоји грађанска свест о комуналном реду и еколошкој свести

д) јавне услуге су неефикасне, службе немају капацитет да одржавају град чистим и уредним

10. Да ли су грађанске слободе и права заштићена и гарантована Уставом и законима, да ли постоји репресија политичких и безбедносних структура (полиција, војска)?

- а) грађанске слободе и права су гарантоване Уставом и законом, а службе безбедности су у функцији заштите грађана
- б) грађанске слободе и права су гарантоване Уставом и законом, али се не поштују, службе безбедности су под политичком контролом
- ц) грађанске слободе и права су гарантоване Уставом и законом, али службе безбедности врше пресију на грађане
- д) грађанске слободе и права нису прописана и гарантована Уставом и законима, грађани су правно и формално незаштићени

11. Да ли се закони у Р. Србији поштују и спроводе на ефикасан начин?

- а) закони се поштују и ефикасно спроводе
- б) закони се поштују, али имају мањкавости у примени
- ц) закони се не поштују, јер грађани немају поверење у њих
- д) закони су добри, али је изражен висок степен корупције

12. Да ли је право на фер суђење омогућено законом и да ли су судски процеси и одлуке независне, брзе и ефикасне?

- а) Уставом и законом је прописано независно судство и фер суђење, судски процеси су ефикасни
- б) Уставом и законом је прописано независно судство и фер суђење, али судство је споро и неефикасно
- ц) Уставом и законом је прописано независно судство и фер суђење, али је судски систем корумпиран и крши грађанске слободе и права
- д) Устав и закон не препознају судску власт као независан орган, већ као политички

13. Да ли су судови икада донели важну пресуду против владе или високог владиног службеника?

- а) владини службеници никад нису одговарали пред судом
- б) владини службеници јесу одговарали пред судом, али без пресуде о одговорности или злоупотреби
- ц) владини службеници јесу одговарали пред судом и за то добијали лакше казне
- д) владини службеници су строго кажњавани од стране суда, због чега су злоупотребе власти минималне

14. Да ли политичке елите (председник, премијер, министри) промовишу националне паролe у негативном контексту (Велика Србија, верска нетолеранција, дискриминација)?

- а) националне паролe су демократске и промовишу националне вредности, мир и једнакост
- б) националне паролe не промовишу ни демократске ни аутократске вредности
- ц) националне паролe промовишу аутократске системе и ограничавање верских, етничких и националних слобода и права грађана
- д) националне паролe су екстремне и ратнохушкачке са одређеном дозом говора мржње према другим народима

- 15. Да ли грађани Р. Србије имају висок степен верске, националне и мањинске толеранције и слободе верског и етничког изражавања?**
- а) поштују се различите религије, мањине и њихова права (на изражавање, окупљање, политичко ангажовање, чување језика и традиције)
  - б) постоји поштовање мањина, али се спорадично јављају појединачни ексцеси
  - ц) педовољно се поштују верска и мањинска права, чести су сукоби
  - д) не постоји колективни идентитет довољан да спречи разлике у друштву, висок је степен верске нетолеранције и сукоба
- 16. Да ли у Р. Србији постоји јединствена друштвена свест (колективни идентитет и национално јединство) о националним интересима и (политичким, друштвеним, верским) вредностима?**
- а) грађани Србије не препознају национални идентитет као карактеристику националног јединства
  - б) грађани Србије у мањој мери имају изражен колективни идентитет и национално јединство
  - ц) грађани Србије у већој мери имају изграђен колективни идентитет и национално јединство
  - д) грађани Србије апсолутно имају изграђен колективни идентитет и национално јединство
- 17. Да ли су образовање и здравствена заштита доступне свима под једнаким условима?**
- а) образовање и здравствена заштита су доступни свима под истим условима и у великој мери покривају потребе грађана
  - б) образовање и здравствена заштита су доступни, али само вишим слојевима друштва који могу да финансирају школовање
  - ц) образовање и здравствена заштита су доступни свим грађанима једнако, захваљујући све већем уделу приватног сектора
  - д) образовни и здравствени систем није свима доступан, јер је под утицајем корупције
- 18. Да ли високо образовање омогућава висок степен знања и пружа перспективу у смислу запошљавања у струци?**
- а) образовање омогућава развој економије знања и олакшава проналажење запослења
  - б) образовање није прилагођено потребама тржишта, велики број високообразованих одлази из земље
  - ц) образовање није важно, дипломе се стичу нелегалним каналима (куповина диплома)
  - д) образовање не пружа довољно знања, нити могућност усавршавања у струци, што је велика препрека запошљавању
- 19. Да ли постоји велики демографски притисак из околних земаља у смислу миграција становништва?**
- а) Р. Србија све више постаје погодна дестинација за живот, због чега су све већи притисци
  - б) демографски притисци настају као последица политички превирања у другим, па и удаљеним државама
  - ц) дије ми познато да је Р. Србија под притиском избеглица и миграната
  - д) Р. Србија није угодно место за живот, због чега не постоји демографски притисак из суседних или удаљених држава

БЕЗБЕДНОСНИ ФАКТОРИ

- 20. Да ли службе безбедности (војска и полиција) одржавају правилну употребу силе, односно да ли су у функцији одбране грађана и државног поретка?**
- а) војска и полиција ефикасно спроводе мере заштите грађана и државе
  - б) војска и полиција немају адекватне механизме (недовољан број припадника служби, неадекватна опрема) и нису у довољној мери у служби својих грађана
  - ц) војска и полиција су благо политизоване и у служби су очувања политичке елите и власти
  - д) војска и полиција су високо политизоване и врше политичку и физичку пресију на грађане и опозицију
- 21. Да ли постоји парламентарна и цивилна контрола безбедносних служби?**
- а) није ми познато да безбедносне службе подлежу контроли
  - б) постоји Парламентарна, али не и цивилна контрола служби безбедности
  - ц) постоји формална, али не стварна контрола полицијских и војних служби од стране Парламента и цивилног друштва
  - д) у Р. Србији контролна безбедносних служби је на високом нивоу и од стране Парламента и од стране цивилног сектора
- 22. Да ли се као грађани осећате сигурно, да ли полиција ефикасно реагује по питању угрожавања безбедности (криминал, теороризам, ванредна стања)?**
- а) Р. Србија има ефикасну полицију, која је у функцији одржавања реда и мира, због чега се осећам безбедно
  - б) Р. Србија нема довољно професионализовану полицију која би ефикасно обезбедила мир и стабилност, као и заштиту од криминала
  - ц) у Р. Србији полиција је у служби очувања власти и не осигурава безбедност грађана
  - д) у Р. Србији расте број парамилитарних и криминализованих организација које угрожавају безбедност, а полиција нема ефикасан систем заштите
- 23. Да ли се осећате сигурно од спољне агресије или рата?**
- а) да, од земаља у региону, јер је Балкан нестабилан регион
  - б) да, од стране спољних сила које имају интересе на Балкану
  - ц) да, али не директно, већ због могућности новог Светског рата услед сукоба интереса великих сила
  - д) не, не осећам се угрожено од спољних претњи ни из региона, ни из света, Р. Србија води мирнодопску политику

ЕКОЛОШКИ И ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ

- 24. Да ли Р. Србија има велика природна богатства (земље, руде, воде) које су у функцији привредног развоја?**
- а) Р. Србија нема велика природна богатства
  - б) Р. Србија поседује извесна природна богатства, која нису заштићена већ продата страним инвеститорима
  - ц) приоритет Р. Србије јесте очување и заштита животне средине и природних богатстава и њихово рационално коришћење
  - д) Р. Србија поседује природне ресурсе који су незаштићени и неискоришћени у сврху привредног развоја
- 25. Да ли је еколошка свест у Р. Србији на високом нивоу и да ли држава има адекватне одговоре на све веће деградације животне средине?**

- а) еколошка свест је високо развијена, држава има адекватне механизме заштите својих природних ресурса
- б) еколошка свест је развијена у мањој мери, држава спроводи одређене активност у смислу заштите животне средине и природних ресурса
- ц) еколошка свест је на ниском нивоу, грађани нису заинтересовани да буду укључени у развој сектора животне средине
- д) еколошка свест је на изузетно ниском нивоу, капитал има предност у односу на заштиту животне средине и држава нема адекватне одговоре на растуће еколошке претње

26. Да ли су услуге јавне управе (добивање докумената, издавање грађевинских дозвола...) ефикасне и задовољавају потребе грађана?

- а) јавне услуге су ефикасне, једноставне и лако доступне
- б) јавне услуге су делимично ефикасне у зависности од организације локалне самоуправе
- ц) јавне услуге су лоше и под утицајем корупције
- д) јавне услуге су неефикасне, троме и бирократске

27. Да ли је развој савремених технологија и интернета на нивоу развијених земаља света?

- а) Р. Србија има велики неискоришћени потенцијал ИТК, због чега заостаје за развијеним земљама
- б) Развој ИТ сектора у Р. Србија је на високом нивоу, али је склона ризицима интернет напада и хакера
- ц) ИТ сектор Р. Србије је на високом нивоу, снажних перформанси и са јаком заштитом
- д) ИТ сектор је у почетној фази развоја, који има перспективу у различитим областима од дигитализације до онлине управе

28. Какви су логистички ресурси (путеви, железнице, луке, оптика) Р.Србије?

- а) логистичка инфраструктура покрива целокупну територију земље и на нивоу је развијених земаља запада
- б) последњих година приметан је пораст улагања у реконструкције и ширење логистичке мреже и инфраструктуре
- ц) логистичка инфраструктура је добра само у централним језгрима, док регионална неједнакост прати и неједнак развој инфраструктуре
- д) логистичка инфраструктура је у лошем стању и недовољно покрива територију земље

29. Да ли у Р. Србији постоје велике разлике у социоекономском статусу грађана?

- а) економски развој пружа неједнаке могућности, због чега су велике социоекономске неједнакости
- б) економски развој пружа могућности само у великим градовима, због чега је поларизација изражена само на релацији град-село
- ц) економски развој пружа једнаке могућности, али и поред тога постоје мање неједнакости
- д) економски развој пружа једнаке могућности, због чега не постоје велике социоекономске разлике

30. Колики је по вашем мишљењу ниво корупције по секторима, оценити од 1 (нема корупције) до 5 (изузетно висока корупција):

- а) здравство   1 2 3 4 5

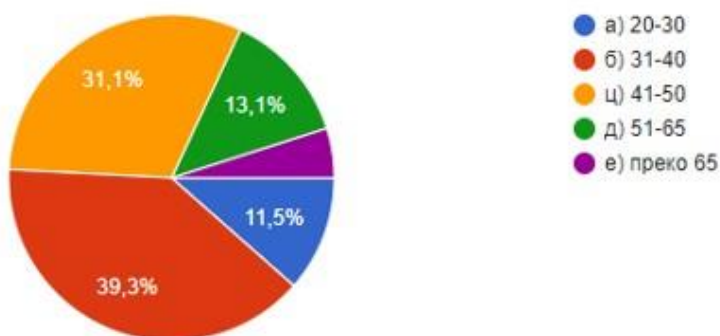
б) образовање	1	2	3	4	5
ц) полиција	1	2	3	4	5
д) војска	1	2	3	4	5
е) судство	1	2	3	4	5
ф) политичари	1	2	3	4	5

2. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У анкети је учествовало 62 испитаника, са незнатно већим уделом жена (33 жена и 29 мушкараца). Као што се види на Дијаграму 1. и 2. већина испитаника је радно активно, запослено (87,1%) становништво, старости између 30 и 50 година (31-40 година 39,3% и између 41-50 година 31,1%), док је младих између 20-30 година 12,5%, преко 50 година 13,1% испитаника и пензионера 4,9%. По образовној структури већина је високо образована, има мастер 46,8% и високу школу, односно факултет 37,1%, средњу школу има 8,1% и доктора наука 8,1%.

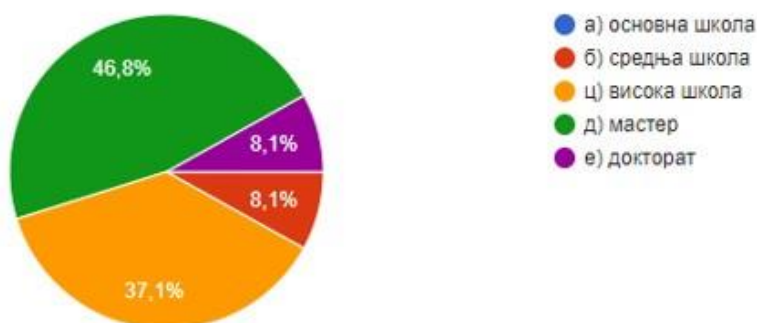
Године:

61 одговор

Степен образовања

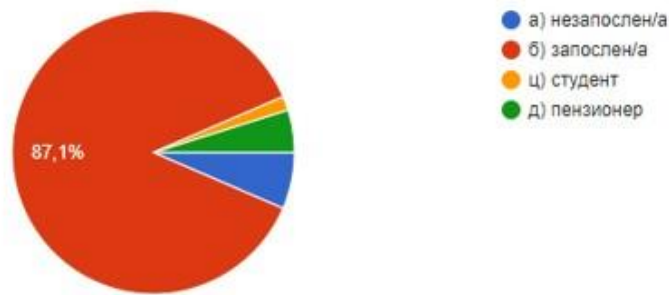
62 одговора

Дијаграм 1. Године и степен образовања испитаника

Радни статус:

62 одговора

Дијаграм 2. Радни статус испитаника

Питања су подељена према факторима развоја: политички, друштвени, безбедносни (војни) и економски и еколошки.

ПОЛИТИЧКИ ФАКТОРИ

На Дијаграму 3. види се да велика већина испитаника (82,3%) сматра да је **формирање политичких странака** и удружења у Р. Србији слободно и отворено, док 11,3% сматра да постоје одређене бирократске потешкоће.

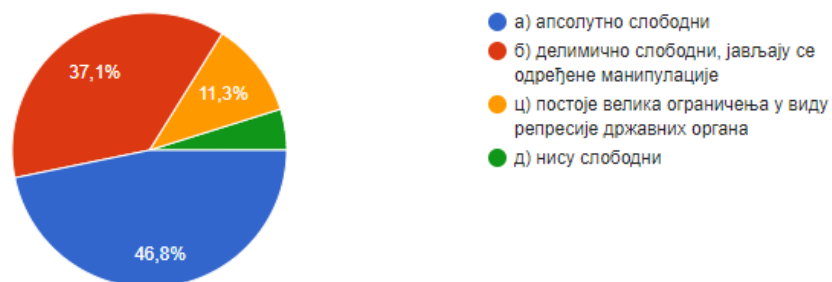
1. Да ли је формирање политичких странака, организација и удружења у Р.Србији слободно и отворено?

62 одговора

2. Да ли су избори на свим нивоима (председнички, републички, градски и локални) слободни и транспарентни?

62 одговора

Дијаграм 3. Изборни процес и плурализам

Што се тиче **избора** скоро половина 46,8% сматра да су слободни и транспарентни, више од трећине испитаника (37,1%) да су слободни, али да има одређених манипулација, док преко десет посто испитаника (11,3%) сматра да постоји велика ограничења, односно пресије државних органа. То значи да преко 80% испитаника верује у изборни процес, док се код једног броја (4,8%) сумња у његову легитимност (Дијаграм 3).

Што се тиче **слободе медија** и њиховог слободног и фер извештавања, само 16,1% испитаника мисле да су апсолутно фер и слободни, док велика већина од чак 46,8% мисли да су делимично слободни, односно да постоје ограничења услед спољних и унутрашњих утицаја, а чак трећина (30,6%) сматра да су медији под контролом владајуће елите (Дијаграм 4).

3. Да ли су медији слободни и на фер начин извештавају о предизборним активностима и изборном процесу?

62 одговора

4. Да ли Р. Србија има довољну заступљеност и раширеност домаћих и страних медија, интернета и друштвених мрежа и да ли мислите да они утичу на креирање јавног мњења?

60 одговора

Дијаграм 4. Медији

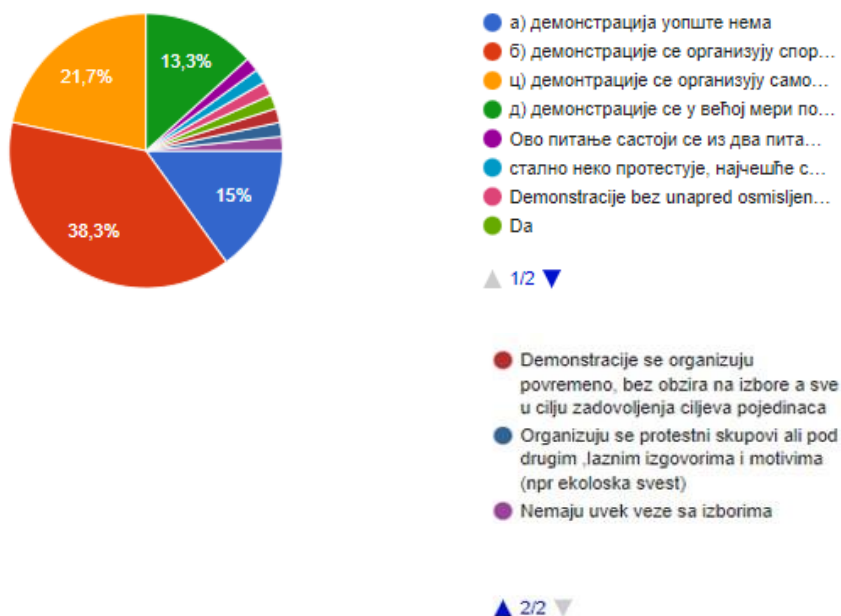
Већина испитаника 33,3% мисли да постоји једнака **заступљеност домаћих и страних медија**, који не утичу на формирање друштвене свести, нешто већи број 36,7% испитаника сматра да је већа заступљеност страних медија који промовишу своје вредности, док се српска традиција и култура губе. Интересантно је да су поједини испитаници изнели изузетно негативан став, нарочито према домаћим медијима, који не афирмишу српску културу и вредности, док 16,7% сматра обрнуто (Дијаграм 4).

Када се погледа Дијаграм 5: **поверење грађана у владу** и учесталост појаве демонстрација, само 15% сматра да демонстрација нема, док је велика већина (73,2%) сагласна да постоји неки вид протеста против власти: трећина (38,3%) сматра да се јављају спорадично на локалном нивоу, док око 30% сматра да се јављају после (13,3%) или пре и после избора (21,7%). Шест испитаника је заступало став да демонстрација има, али се крију иза

еколошких протеста, као лични напад на председника државе или без циља и плана. Ово показује веће неповерење у политичке партије, него у саму Владу.

5. Да ли је влада легитимна и ужива поверење грађана, колико грађански протести (демонстрације) прате изборни процес?

60 одговора

Дијаграм 5. Легитимитет владе

Када су у питању **јавне функције** на Дијаграму 6. види се да око трећине (28,3%) сматра да су подложне јавном конкурс и слободне, док 40% сматра да су јавни конкурси подешени за политички подобне кандидате, док петина (20%) мисли да нису доступни или да конкурси нису јавни. Занемарљив проценат упитаника није упознат са тематиком (1,7%).

6. Да ли је сваком грађанину доступна висока позиција (директор, начелник, помоћник директора)?

60 одговора

Дијаграм 6. Јавне функције

Када је у питању **спровођење јавних политика**, на Дијаграму 7. види се да скоро половина испитаника 45,9% сматра да Влада без проблем спроводи јавне политике од националног интереса, док петина сматра да Влада због унутрашњих проблема (18%) није у стању да спроводи политику којом штити интересе Републике Србије или да Влада није јединствена и под утицајем унутрашњих и спољних фактора (24,6%). Само 6,6% испитаника сматра да је Влада Републике Србије под контролом страних актера.

7. Да ли власт има капацитет да ефикасно спроводи и реализује јавне политике, које су од националног интереса за Р. Србију?

61 одговор

Дијаграм 7. Спровођење јавне политике

На дијаграму 8. види се да по питању **политичког система** и саме политичке културе која се гради кроз њу, интересантан је податак да чак 31,7% испитаника сматра да треба ојачати улогу лидера, односно председника. Међутим, већина од 38,3% испитаника сматра да треба ојачати улогу Парламента и демократске контроле власти. Остала трећина испитаника мање или више је сложна да постојећи политички систем није одржив и да је потребна промена свести и јачање владавине права и закона.

8. Да ли по вама Р. Србија треба да изгради другачији политички систем?

60 одговора

Дијаграм 8. Врста политичког система

Док скоро половина грађана сматра да су **комуналне услуге** ефикасне или им ефикасност зависи од организације локалне самоуправе, 38,7% испитаника сматра да су услуге ефикасне, али да је недовољно развијена свест грађана о комуналној и еколошкој култури. Само 17,7% испитаника мисле да су услуге јавног сервиса ефикасне, а 30,6% да зависе од организације локалне самоуправе. Само 12,9% испитаника сматра јавне службе неефикасним. Ово указује на висок степен поверења у рад јавних предузећа, које ипак нису развијене у једнакој мери у свим локалним самоуправама (Дијаграм 9).

9. Да ли су услуге јавног сервиса (рад јавно-комуналних предузећа и одржавање комуналног реда) ефикасне и задовољавају потребе грађана?

62 одговора

Дијаграм 9. Услуге јавног сервиса

ДРУШТВЕНИ ФАКТОРИ

Када су у питању **владавина права** 47,5%, као што се види Дијаграм 10, испитаника мисле да су грађанске слободе и права гарантована Уставом и заштићена од стране војске и полиције. Међутим, више од трећине испитаника (36,1%) сматра да су службе безбедности под политичком контролом, а мањи број испитаника (3,3%) сматра да службе врше пресију или недоследно обављају своје функције. Овај фактор захтева додатна истраживања јавног мњења у смислу политичке пресије и злоупотребе безбедносних служби, мада је охрабрујући податак да скоро половина грађана верује војсци и полицији.

10. Да ли су грађанске слободе и права заштићена и гарантована Уставом и законима, да ли постоји репресија политичких и безбедносних структура (полиција, војска)?

61 одговор

11. Да ли се закони у Р. Србији поштују и спроводе на ефикасан начин?

62 одговора

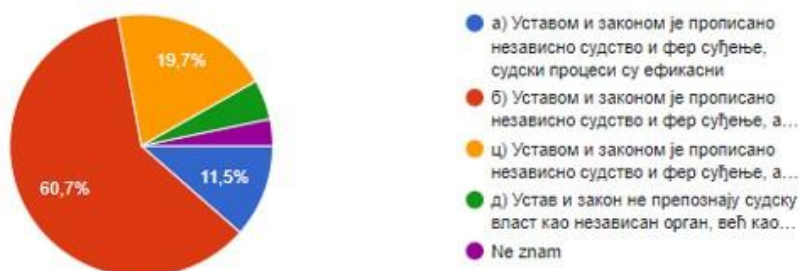

Дијаграм 10. Устав, закони и грађанске слободе

Дијаграм 10. указује и на то да велика већина испитаника сматра да Република Србија има добре **законе**, али да има мањкавост у примени (46,8%) или је изражен висок степен корупције (25,8%), док само 17,7% испитаника сматра да су закони добри и да се ефикасно спроводе и поштују. 6,5% сматра да грађани немају поверење у законе. Другим речима мање од петине сматра да се закони спроводе и поштују. Као инструмент владавине права и спровођења закона, неопходан део упитника била је и ефикасност судског система.

12. Да ли је право на фер суђење омогућено законом и да ли су судски процеси и одлуке независне, брзе и ефикасне?

61 одговор

Дијаграм 11. Судски процеси

Интересантно је да чак 85,7% испитаника нема поверење у **судске процесе**, од чега 60,7% сматра да су судови спори и неефикасни и 19,7% сматра да су подложни корупцији због које се крше грађанска права, а 5,3% да су политизовани. У независност и ефикасност судства верује 11,5% испитаника (Дијаграм 11).

На дијаграму 12. види се да када је у питању **одговорност владиних службеника** пред законом 64,6% испитаника сматра да су владини службеници одговарали пред судом и за то добијали лакше казне или су ослобађани одговорности. Само 10,3% сматра да су строго кажњавани, али исти проценат мисли да никад нису кажњавани. Око 10% испитаника не зна да ли су владини службеници одговарали, а извесни појединани одговори упућују нас на корупцију у судском систему и могући мобинг (пресију) на судске органе.

13. Да ли су судови икада донели важну пресуду против владе или високог владиног службеника?

58 одговора

Дијаграм 12. Одговорност владиних службеника

Када су у питању **националне вредности** 62,3% испитаника сматра да влада промовише демократске вредности, док 23% испитаника сматра да власт не промовише ни демократске

ни аутократске вредности и интересе. Један мањи број испитаника (око 10%) сматра да Влада промовише аутократске системе и има ратнохушачке говоре (Дијаграм 13).

14. Да ли политичке елите (председник, премијер, министри) промовишу националне паролe у негативном контексту (Велика Србија, верска нетолеранција, дискриминација)?

61 одговор

Дијаграм 13. Фационализоване елите

Када је у питању толеранција према мањинама, као што се види на Дијаграму 14. односно **поштовање других религија, нација** и слободe верског и етничког изражавања 61,3% испитаника сматра да се права мањина апсолутно поштују, а 30,6% сматра да постоје занемарљиви појединачни ексцеси, али да се права на различитост поштују. Око 8% испитаника сматра да не постоји верска и етничка толеранција и да не постоји јединствени колективни идентитет.

15. Да ли грађани Р. Србије имају висок степен верске, националне и мањинске толеранције и слободe верског и етничког изражавања?

62 одговора

16. Да ли у Р. Србији постоји јединствена друштвена свест (колективни идентитет и национално јединство) о националним интересима и (политичким, друштвеним, верским) вредностима?

62 одговора

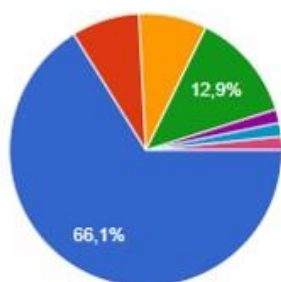

Дијаграм 14. Национална свест и поштовање права и слобода мањина

На ово се надовезује следеће питање, а то је да ли постоји **јединствена друштвена свест о националним интересима**, на шта је 56,5% испитаника одговорило да је у Републици Србији у мањој мери изграђен колективни идентитет, док 25,8% сатрају да је изражен висок степен колективног идентитета и националног јединства, док 9,7% сматра да грађани не препознају идеју националног јединства и 8,1% испитаника да грађани Р.Србије имају апсолутно изграђен колективни идентитет (Дијаграм 14). Дијаграм 14. Национална свест и поштовање права и слобода мањина

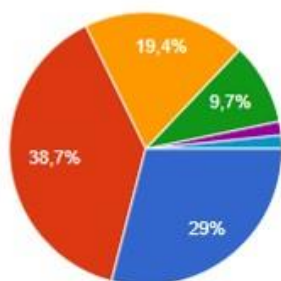
Када је у питању **здравствени систем и образовање** на Дијаграму 15. уочава се да 66,1% испитаника сматра да су свима доступни под једнаким условима, док 12,9% сматра да су под утицајем корупције, чиме нису на једнак начин доступни свима. 8,1% сматра да је захваљујући приватном сектору образовање свима доступно, док остали испитаници наводе појединачне одговоре у смислу ограничења која постоје пре свега због непходних финансија за образовање. Док 29% испитаника сматра да образовање даје **адекватно знање** и олакшава проналажење посла, чак 38,7% сматра да образовање није прилагођено потребама тржишта и да млади због тога одлазе из земље, 19,4% сматра да образовање није важно, јер се дипломе стичу нелегалним путем. Око 10% испитаника сматра да образовање не пружа довољно знања нити могућности усавршавања у струци. Врло је алармантна чињеница да мање од трећине испитаника има поверење у образовање, док преко 70% сматра да је образовни систем на неки начин лош и неадекватан (Дијаграм 15).

17. Да ли су образовање и здравствена заштита доступне свима под једнаким условима?
62 одговора

- а) образовање и здравствена заштита су доступни свима подистим услови...
- б) образовање и здравствена заштита су доступни, али само вишим слоје...
- ц) образовање и здравствена заштита су доступни свим грађанима једнак...
- д) образовни и здравствени систем...
- Нису, мањине имају боље услове када...
- Није баš једнако за све али је авима д...
- Образовни и здравствени систем је сви...

18. Да ли високо образовање омогућава висок степен знања и пружа перспективу у смислу запошљавања у струци?
62 одговора

- а) образовање омогућава развој економије знања и олакшава прона...
- б) образовање није прилагођено потребама тржишта, велики број ви...
- ц) образовање није важно, дипломе се стичу нелегалним каналима (куп...
- д) образовање не пружа довољно знања, нити могућност усавршавањ...
- Бирам све одговоре под б), ц) и д) к...
- образовање није прилагођено тржи...

Дијаграм 15. образовање и здравствена заштита

На питање **демографских притисака** одговори су прилично различити, али скоро половина (48,4%) сматра да су демографски притисци последица превирања и сукоба у другим

земљама, 16,1% сматра да је Република Србија погодна дестинација за избеглице и мигранте, док 21% испитаника не зна одговор на ово питање. 11,3% испитаника сматра да Р.Србија није погодна дестинација за живот (Дијаграм 16).

19. Да ли постоји велики демографски притисак из околних земаља у смислу миграција становништва?

62 одговора

Дијаграм 16. Демографски притисци

БЕЗБЕДНОСНИ ФАКТОРИ

Када је у питању **безбедност** на Дијаграму 17. види се да 50% испитаника сматра да војска и полиција ефикасно штите грађане и државу, док 12,9% сматра да службе безбедности немају адекватне механизме заштите (особље, опрема). Петина, односно 21% испитаника сматра да су службе благо политизоване и у функцији очувања власти, док 11,3% сматра да су службе безбедности јако политизоване и врше пресију на грађане. 16% посто испитаника сматра да постоји ефикасна парламентарна и цивилна **контрола служби безбедности**, док четвртина (28,3%) сматра да је контрола само формална, не стварна. Међутим, 40% нема сазнања о механизмима контроле служби безбедности (Дијаграм 17).

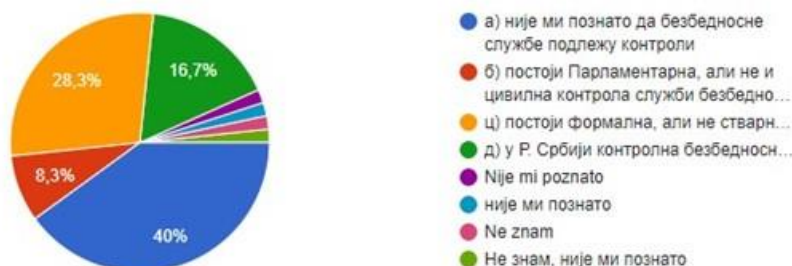
20. Да ли службе безбедности (војска и полиција) одржавају правилну употребу силе, односно да ли су у функцији одбране грађана и државног поретка?

62 одговора

21. Да ли постоји парламентарна и цивилна контрола безбедносних служби?

60 одговора

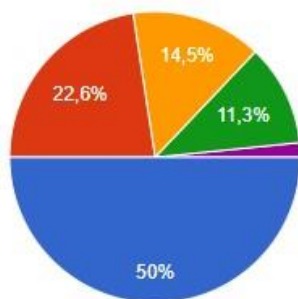
Дијаграм 17. Службе безбедности и цивилна контрола

По питању **безбедности грађана**, на Дијаграму 18. уочава се да су одговори слични као и одговори о ефикасности служба безбедности. Наиме, 50% испитаника има поверење у службе безбедности, због чега се осећа безбедно и заштићено од криминала, тероризма и ванредних стања, док 22,6% сматра да Република Србија нема довољно професионализоване службе безбедности. 14,5% сматра да службе штите и обезбеђују само власт, док је мањи број испитаника 11,3% изразило забринутост због пораста парамилитарних и криминализованих група и организација. Такође, на Дијаграму 18. види се да чак 37,1% испитаника се не осећа **угрожено** од стране спољних сила или земаља у региону, док 16,1% се осећа угрожено од земаља у региону. Скоро трећина испитаника (29%) има бојазан од сукоба великих сила и могућности избијања Трећег светског рата, а 11,3% такође од великих сила које имају интерес на Балкану. Ово показује да је већина грађана (две трећине) у страху од могуће агресије или сукоба, пре свега од великих сила.

22. Да ли се као грађани осећате сигурно, да ли полиција ефикасно реагује по питању угрожавања безбедности (криминал, теороризам, ванредна стања)?

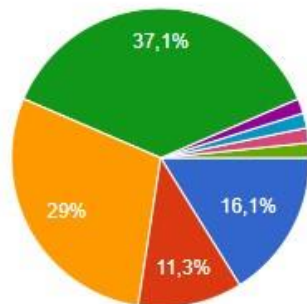
62 одговора

- а) Р. Србија има ефикасну полицију, која је у функцији одржавања реда и мира, због чега се осећам безбедно
- б) Р. Србија нема довољно професионализовану полицију која...
- ц) у Р. Србији полиција је у служби очувања власти и не осигурава безб...
- д) у Р. Србији расте број парамилитарних и криминализован...
- Нисје ми познато

23. Да ли се осећате сигурно од спољне агресије или рата?

62 одговора

- а) да, од земаља у окружењу, јер је Балкан нестабилан регион
- б) да, од стране спољних сила које имају интересе на Балкану
- ц) да, али не директно, већ због мог...
- д) не, не осећам се угрожено од спо...
- Од свега наведеног по мало.
- не, не осећам се сигурно од стране...
- не
- Не, не осећам се угрожено, али за т...

Дијаграм 18. Ефикасност служби безбедности и страх од сукоба

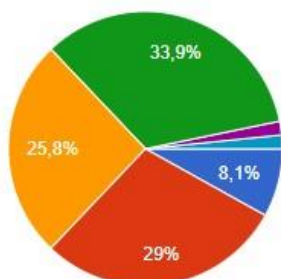
ЕКОЛОШКИ И ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ

Када су у питању **природни ресурси**, на Дијаграму 19. види се да преко 60% испитаника сматра да Република Србија поседује велика природна богатства, али да нису заштићена и у функцији привредног развоја (33,9%) или су продата страним инвеститорима (29%). Само 25,8% испитаника мисли да је приоритет Републике Србије заштита животне средине, очување природних ресурса и њихово рационално коришћење. Обзиром на појачану медијску пажњу која је усмерена на теме екологије и сам процес евроинтеграција који прати и мере у области животне средине, могло би се очекивати јачање еколошке свести, али не и интезивне мере Владе, што показује и овај упитник. У том смислу само 1,6% мисли да је

еколошка свест високо развијена, 32,3% испитаника сматра да је **еколошка свест** развијена у мањој мери и да држава улаже одређене активности на промоцији истих, већина испитаника сматра да је еколошка свест на изузетно ниском нивоу: 24,2% мисли да су грађани незаинтересовани за еколошке теме, док 41,9% сматра да је свест изузетно ниска и да капитал има предност у односу на заштиту животне средине, као и да држава нема адекватне механизме заштите својих природних ресурса (Дијаграм 19).

24. Да ли Р. Србија има велика природна богатства (земље, руде, воде) које су у функцији привредног развоја?

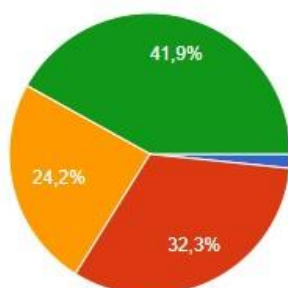
62 одговора

- а) Р. Србија нема велика природна богатства
- б) Р. Србија поседује извесна природна богатства, која нису заштићена
- ц) приоритет Р.Србије јесте очување и заштита животне средине и природних ресурса
- д) Р. Србија поседује природне ресурсе који су незаштићени и неискористивани
- велики потенцијал, надам се да ће држава имати предност у односу на заштиту животне средине
- Одговоре под б) и д) бирам као подједнаке

25. Да ли је еколошка свест у Р. Србији на високом нивоу и да ли држава има адекватне одговоре на све веће деградације животне средине?

62 одговора

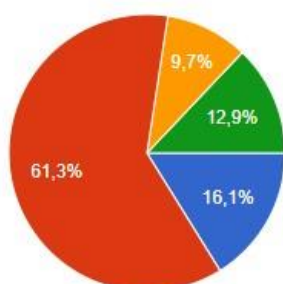
- а) еколошка свест је високо развијена, држава има адекватне механизме заштите својих природних ресурса
- б) еколошка свест је развијена у мањој мери, држава спроводи одређене активности у смислу заштите животне средине
- ц) еколошка свест је на ниском нивоу, грађани нису заинтересовани да буду еколошки свесни
- д) еколошка свест је на изузетно ниском нивоу, капитал има предност у односу на заштиту животне средине

Дијаграм 19. Природни ресурси и еколошка свест

Када су у питању **услуге јавне управе** (издавање дозвола, докумената), само 16,1% сматра да су услуге ефикасне и брзе, исти проценат сматра да су неефикасне и споре, док 61,3% испитаника сматра да јавне услуге зависе од организације локалне самоуправе. Чак 9,7% сматра да су услуге лоше и под утицајем корупције, док 12,9% сматра да су троме и неефикасне (Дијаграм 20).

26. Да ли су услуге јавне (државне и општинске) управе (добијање докумената, издавање грађевинских дозвола...) ефикасне и задовољавају потребе грађана?

62 одговора

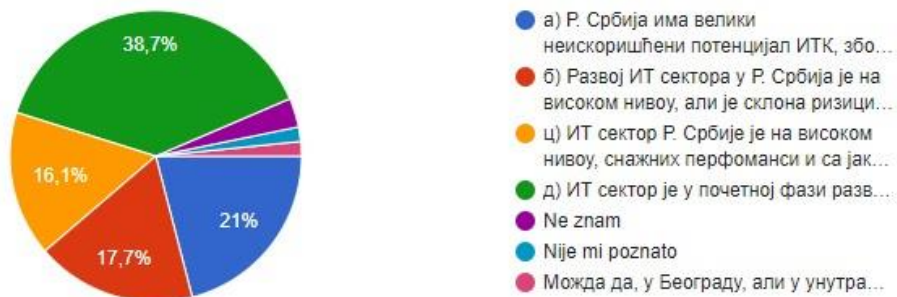

- а) услуге јавне управе су ефикасне, једноставне и лако доступне
- б) услуге јавне управе су делимично ефикасне у зависности од организације локалне самоуправе
- ц) услуге јавне управе су лоше и под утицајем корупције
- д) услуге јавне управе су неефикасне, троме и бирократске

Дијаграм 20. Јавне услуге

27. Да ли је развој савремених технологија и интернета на нивоу развијених земаља света?

62 одговора

Дијаграм 21. Потенцијал информационо комуникационе технологије

По питању **информационо комуникационе технологије (ИКТ)** као што се види на Дијаграму 21. само 16,1% испитаника сматра да је у Републици Србији ИКТ сектор на високом нивоу, 17,7% да је на високом нивоу али склон ризицима (нападима хакера), док 38,7% сматра да је ИТК сектор у почетној фази, а 21% да Република Србија има неискоришћен ИТК потенцијал, због чега заостаје за развијеним земљама запада. Ови одговори упућују на то да Република Србија има велику перспективу и могућности развоја овог сектора у ближој будућности.

28. Какви су логистички ресурси (путеви, железнице, луке, оптика) Р.Србије?

62 одговора

29. Да ли у Р. Србији постоје велике разлике у социоекономском статусу грађана?

62 одговора

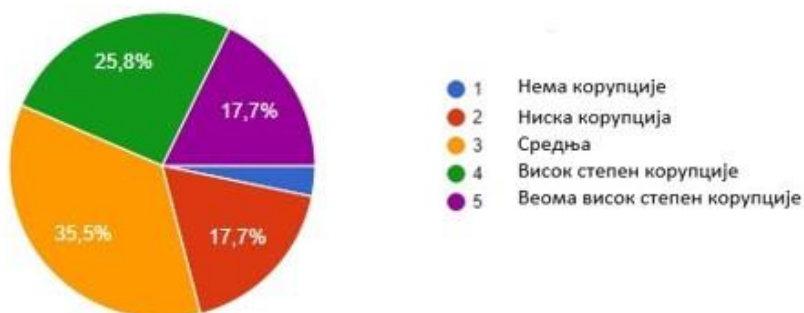

Дијаграм 22. Логистика и регионалне разлике

Оно што је позитивно јесте да само 6,5% испитаника сматра да је **логистичка инфраструктура** у Републици Србији лоша, док 62,9% њих сматра да је приметно улагање у овај сектор последњих неколико година, а 27,4% да је погодна само у централним језгрима, док регионална неразвијеност прати и инфраструктуру (Дијаграм 22). Слични одговори су и за **социоекономске неједнакости**, чак 41,9% испитаника сматра да економски развој не пружа једнаке могућности, што условљава поларизацију друштва. Трећина (32,3%) сматра да градови пружају веће могућности, због чега је поларизација изражена на релацији град-село, док 21% сматра да постоје мање регионалне разлике и да економски развој пружа једнаке шансе свима. Развој инфраструктуре погодује развоју економије, али грађани још увек сумњају у једнаке шансе сваког грађана да привређује у Републици Србији (Дијаграм 22).

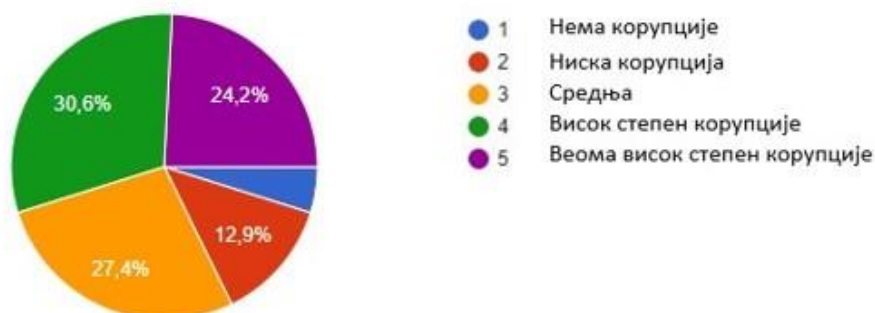
30. Колики је по вашем мишљењу ниво корупције по секторима, оценити од 1 (нема корупције) до 5 (изузетно висока корупција). Здравство:

62 одговора

Судство:

62 одговора

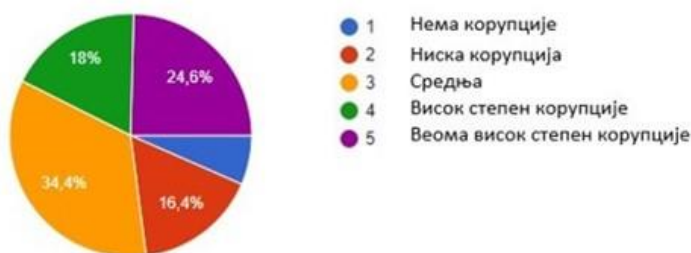

Дијаграм 23. Корупција у здравству и судству

Када се погледа Дијаграм 23-25. по питању **корупције**, интересантно је да већина испитаника сматра да корупција постоји у свим системима, али чак 27,9% сматра да корупције нема у војсци, 8,1% у политици, 8,3% у школству, 6,6% у полицији и 4,8% у судству. Када је у питању здравство 35,5% сматра да постоји средњи ниво корупције, 25,8% висок ниво, док 17,7% сматра да постоји изузетно висок ниво корупције међу здравственим радницима. У судству алармантно висок ниво сматра 24,2% испитаника, веома висок 30,6%, док средњи ниво корупције заступа 27,4% и низак ниво 12,9% испитаника.

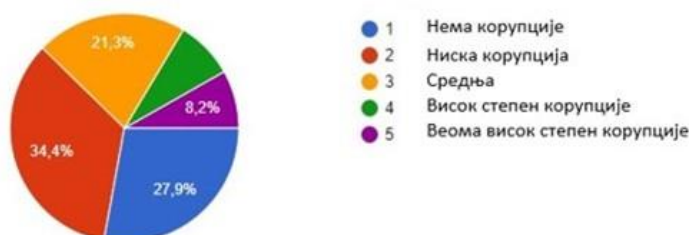
Полиција:

61 одговор

Војска:

61 одговор

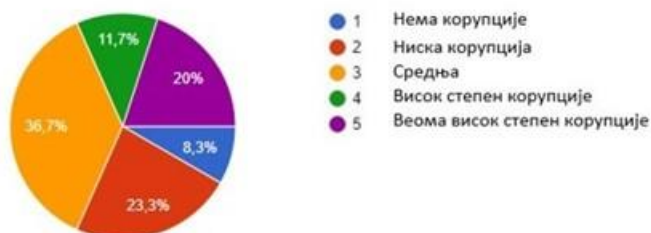

Дијаграм 24. Корупција у полицији и војсци

У **полицији**, као што се види на Дијаграму 24. отприлике по четвртина испитаника сматра да постоји сваки од нивоа корупције, 34,4% сматра да постижи средњи нив, а 24,6% да је веома висок, док у **војсци** само 8,2% испитаника сматра да су подложни изузетно високом нивоу корупције, 21,3% средњи ниво, док 34,4% испитаника сматра да постоји низак ниво корупције у војсци и 27,9% да корупције нема. Свакако више од половине испитаника сматра да корупција у војсци не постоји или је на изузетно ниском нивоу. У **образовању** 20% испитаника сматра да су подложни изузетно високој корупцији, 11,7% високој, 36,7% средњем нивоу и 23,3% ниском нивоу корупције и 8,3% да корупције нема. Чак 41,9% испитаника сматра да су **политичари** подложни изузетно високом нивоу корупције, 12,9% високом, 25,8% средњем, 12,9% ниском и занемарљив проценат 8,1% да корупције нема (Дијаграм 25).

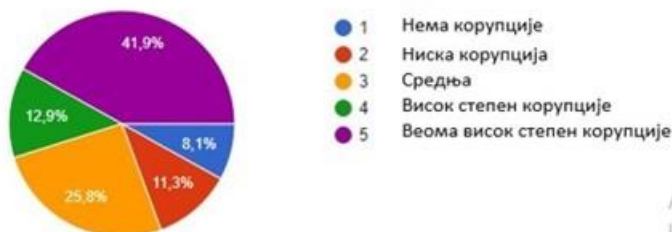
Школство (образовање):

60 одговора

Политичари:

62 одговора

Дијаграм 25. Корупција у политици и образовању

3. ДИСКУСИЈА

Питања која су обухватила политичке факторе односила су се пре свега на слободу формирања странака, слободних избора и слободе медије. Резултати су показали да велика већина испитаника сматра да је формирање странака у Републици Србији слободно и отворено, али када су у питању избори скоро половина мисли да су слободни и транспарентни, док друга половина сматра да постоје одређена ограничења у виду манипулације и репресија државних органа. Када је у питању извештавање медија о изборном процесу, само петина испитаника верује да су слободни и отворени док две трећине сматра да су делимично слободни и под контролом власти и спољних и унутрашњих фактора. Иако велика већина сматра да медији нису слободни, подељена су мишљења ко контролише медије, да ли власт или неки спољни и/или унутрашњи фактори, па се ово може узети као последица испреплетаности различитих власничких структура када су у питању медији. У том смислу је постављено питање домаћих и страних медија и њиховог утицаја на креирање јавног мњења. Када је у питању злоупотреба медија с циљем утицаја на јавно мњење, 33,3% сматра да домаћи и страни медији не утичу на јавну свест, око 16,7% да домаћи медији промовишу српску културу и традицију, док се остали испитаници слажу да постоји утицај у негативном контексту када су у питању српска култура и српске вредности. Иако већина сматра да су медији под контролом, половина сматра да у позитивном или негативном смислу медији утичу на креирање јавног мњења. Овај фактор захтева додатна испитивања и отвара простор за анализу могућности секуритизације безбедности.

Већина испитаника сматра да влада не улива поверење грађана и да се због тога у мањем или већем континуитету јављају демонстрације и протести. Једнак број (скоро половина) испитаника сматра да Влада слободно спроводи и креира јавне политике од националног значаја, док друга половина сматра да је креирање јавне политике под утицајем унутрашњих и спољних притисака. Такође, само трећина испитаника сматра да су јавне функције доступне сваком грађанину и подложне јавном конкурс, док већина сматра да јавних конкурса нема, нису доступни свима или се организују само за политички подобне кандидате. Ово указује на високу политизацију државног система, али и самог друштва који јој је склон. Што се тиче политичке културе, трећина испитаника сматра да треба ојачати улогу лидера, али већина се залаже за демократски политички систем. Ово показује да иако је трећина становништва склона аутократском облику власти, велика већина сматра политички систем није одржив без демократских темеља, на којима се гради. Овај фактор захтева додатна испитивања јер не постоји јасна свест о пожељном политичком правцу, што би употпунило неко ново истраживање, али је јасно да је 2/3 испитаника склона демократији. У Републици Србији још увек се ради култ личности као што је величање Цара Душана, Стефана Немање, Јосипа Броза Тита. Због тог историјског наслеђа, а и због чињенице да је лакше веровати једном човеку него целом Парламенту или Влади, не изненађују одговори појединих испитаника.

Када су у питању друштвени фактори интересантно је да се сем кроз упитник спорадично јављају одговори који упућују на јавно мњење и јачање свести грађана у смислу јачања демократских вредности, културолошких и наравно еколошких стандарда. У том смислу, јавне услуге (комунални ред и одржавање комуналне инфраструктуре) су оцењене као солидне и ефикасне, али зависне од локалне организације, док скоро половина испитаника сматра да не постоји свест о комуналном реду. Када су у питању услуге јавне управе (општинске и републичке службе), мање од трећине испитаника сматра да су лоше и под утицајем корупције, док већина сматра да су солидне и у зависности од организације локалне самоуправе. Ово доста упућује на децентрализацију и способност локалних самоуправа да прате трендове у развоју електронске управе и ефикасност јавних услуга.

Када је у питању логистика, инфраструктура, технологија и социо-економске разлике, већина испитаника се слаже да постоји разлика између центра и периферије, односно урбаних и руралних региона. Економски фактори упућују на то да Република Србија може да развије механизме ефикасне употребе ресурса, као и њихову заштиту. Скоро две трећине испитаника сматра да Република Србија поседује велика или солидна природна богатства, али да су незаштићена услед прогресије крупног капитала, као и због непостојања адекватних механизма заштите и управљања од стране државе. Да је еколошка свест на ниском нивоу сагласни су сви испитаници.

На питања која се тичу владавине права, иако скоро половина испитаника сматра да се поштују грађанске слободе и права, више од трећине сматра да су службе безбедности под политичком контролом или да полиција не ради ефикасно свој посао услед недостатка капацитета. Ово указује на високо поверење у безбедносне службе, што је показало и наредно питање. Скоро половина испитаника има поверење у службе безбедности и сматра да ефикасно спроводе мере заштите, мада готово исти проценат (око 40%) није упућен у то да постоји цивилна и парламентарна контрола служби безбедности. Такође, оно што је позитивно јесте да се скоро половина испитаника осећа безбедно од угрожавања од стране организованог криминала, тероризма и ванредног стања. Када је у питању страх од рата, скоро половина има бојазан од реакције великих сила и избијања Трећег светског рата, петина је у страху од земаља у региону, док се само четвртина осећа сигурно и безбедно. Обзиром на савремену историју и грађанске ратове које је Република Србија прошла, овакви одговори не изненађују, од унутрашњих сукоба до агресије великих сила деведесетих година прошлог века на просторима бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и посебно Савезне Републике Југославије. Велики дестабилишући фактор целог региона јесте и нерешено Косовско питање, око кога се слаже трећина испитаника.

Велика већина (2/3) сматра да иако су закони добри постоји корупција и мањкавости у примени. Ово је управо оно у чему постоје слабости када је владавина права у питању, јер добар закон не значи и добру примену у пракси, зато је јако тешко оценити ефикасност закона. И овај сегмент захтева посебно истраживање, како би се откриле проблеми у систему које спречавају или успоравају реформске законодавне процесе које би на ефикасан начин биле примењене у Републици Србији. У том смислу скоро више од половине испитаника мисли да Устав и закони прописују независне судске процесе, али да су судски процеси троми, неефикасни и под утицајем корупције. Зато не изненађује и више од половине испитаника сматра да владини службеници не одговарају адекватно за своје поступке, односно да добијају благе казне у судским процесима.

Добар помак јесте то што већина испитаника (преко 60%) сматра да влада промовише демократске вредности и да се поштују мањинска права и слободе верског и етничког изражавања. Четвртина је сагласна да се јављају спорадични случајеви непоштовања, а мање од десет одсто сматра да не постоји колективни идентитет који би смањило разлике у друштву. Ово је значајно зато јер се проблем креирања и јачања друштвене свести провлачи кроз многе дате одговоре. Интересантно је да иако већина сматра да политике елите промовишу националне паролe у демократском концепту, већина сматра да не постоји високо развијена и јединствена колективна свест о националним идентитету, већ да је она изражена у мањој мери. Како већина испитаника сматра да медији не граде колективну свест, а националне паролe нису довољно снажне за исто, поставља се питање да ли образовање може допринети јачању националног идентитета и промовисању демократске политике културе и демократских вредности.

У том смислу преко 66% испитаника сматра да су образовање и здравствене услуге доступне свима под једнаким условима, док трећина сматра да постоје извесна ограничења као што је корупција или већа права мањина. Међутим, већина сматра да образовање није прилагођено

потребама тржишта, дипломе се стичу нелегалним токовима, па је евидентан и одлив радне снаге у иностранство. С друге стране скоро половна испитаника сматра да у Републици Србији постоји велики демографски притисак миграната из земаља угроженим политичким сукобима, док скоро петнаест одсто испитаника сматра да је Република Србија погодно место за живот, због чега је пожељна дестинација миграната.

Забрињавајуће је да више од половине испитаника мисли да је корупција висока или изузетно висока у свим секторима, нарочито међу политичарима и судијама. Једино су војска и систем образовања блаже оцењене у смислу високе корупције, што указује да у ове секторе грађани имају највеће поверење.

Јасно је да петина испитаника има прилично позитиван став када је у питању развој земље, али да углавном велика већина, односно око 2/3 испитаника има озбиљне замерке у функционалност и ефикасност, како Владе, безбедносних служби, тако и економије, образовања, регионалне неједнакости.

Када се упореде резултати анкете са рангом, односно оценама Републике Србије према најважнијим факторима види се да нема већих одступања. Као и у извештајима, анкета је показала да грађани сумњају у ефикасност и интегритет Владе, да се владавина права не поштује, а да је корупција свеprisутна, да је поверење у полицију и војску добро, али да постоји страх од спољне интервенције и мешања великих сила. Такође, грађани су свесни економске неравноправности, као и неједнаке развијености путне инфраструктуре, али и слабости српске економије на глобалне промене. Већина грађана (око 60%) верује да политичке елите и лидери промовишу демократске вредности, мада је Р.Србија ниско рангирана када су у питању фационализоване елите, па је ово једини фактор у коме истраживање показује знатно другачије резултате.

БИОГРАФИЈА

Гордана Мишев рођена је 27. јануара 1977. године у Београду, Република Србија. Дипломирала је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, смер међународни односи, на тему: „Конфликти на просторима Средње и Источне Европе“. Мастер студије завршила је на Факултету за менаџмент, Сремски Карловци, магистарски рад на тему: „Енергетска ефикасност у функцији одрживог развоја“.

Од 4. септембра 2020. године именована је за члана Већа Градске општине Звездара задужена за животну средину и јавно здравље. Од маја 2014.године запослена је у Министарству рударства и енергетике, у Сектору за пројекте, међународну сарадњу и европске интеграције (у статусу мировања тренутно). Од 2012-2014. године радила је у Министарству енергетике, развоја и заштите животне средине, координатор сектора животне средине. У периоду 2009-2016. године била је ангажована као: члан Борда директора Рафинерије нафте Београд; председник Комисије УО Фонда за развој, председник Комисије за испитивање пословања Фонда за животну средину, члан Радне групе за безбедност ИОХБ Бањица, итд. За времене ванредног стања 2020. године била је члан Стручно-оперативног штаба за кризне ситуације ГО Звездара, задужена за цивилну заштиту, где је и даље. У два наврата је била градски одборник Скупштине Београда. Завршила је више курсева и програма стручног усавршавања, међу којима се посебно истичу: „Креирање јавне политике, спровођење и анализа ефеката“, Национална академија за јавну управу, Београд (2019); „Дипломатска пракса - лобирање у ЕУ“, Канцеларија за европске интеграције (2015). Добитник је више домаћих и међународних награда из спорта и књижевности (поезија).

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Гордана Мишев

Број индекса ДЗ/18

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Фактори успешног развоја држава и њихове импликације на безбедност

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, 27. фебруар 2022. године

Потпис аутора

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског
рада**

Име и презиме аутора Гордана Мишев

Број индекса ДЗ/18

Студијски програм Студије наука безбедности

Наслов рада **Фактори успешног развоја држава и њихове импликације на безбедност**

Ментор Др Петар Станојевић, ванредни професор

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 27. фебруара 2022. године

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Фактори успешног развоја држава и њихове импликације на безбедност

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучила.

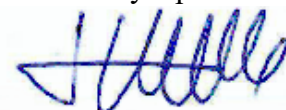
1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 27. фебруар 2022.

Потпис аутора

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.